

46.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI TÁR.

A' TÖRTÉNETI KÚTFÖK' ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A' MAGYAR TUDOMÁNYOS ACADEMIA'

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

ELSŐ KÖTET.

KÉT PECSÉT-FAMETSZETTEL.

PESTEN.

EGGENBERGER FERDINÁND ACAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLV.

10.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI TÁR

TÖRTÉNELMI KUTATÁSOK ÉS
KÖNYVTÁRA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI INTÉZMÉNY

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA

8°/37

A' M. TUDOM. ACADEMIA'

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA

1854-ben.

CZECH JÁNOS

ÉRDY JÁNOS

JERNEY JÁNOS

PODHRADCZKY JÓZSEF

REPICKY JÁNOS

TOLDY FERENCZ

WENZEL GUSZTÁV.

ELŐSZÓ.

A' Történelmi Tár' rendeltetése a' köz helyeken és magányosoknál elszórva levő kisebb történelmi emlékek 's okiratok' kiadása által mind a' hazai történetek' egyes részei és pontjai' felvilágosításához járulni; mind az író és olvasó közönség' részvételét a' történelem 's annak forrásai iránt felgerjeszteni és táplálni.

Tárgyait ezen folyó gyűjteménynek mindennemű, bármi csekély terjedelmű, historiai tekintetben tanulságos, emlékek teszik. Irányadásul azonban azok' részére, kik ahoz munkás részvétellel járulni kívánnak, kik vagy levél- és könyvtárak és iratgyűjteményekhez férnek, vagy bár esetleg egyes ide tartozható darabokhoz jutnak, 's készek azok' közlésével a' kút-főismeretet gazdagítani; a' következők külön soroltnak el :

1) Megyék, kerületek, városok, vidékek 's kisebb községek' községi életére, jogviszonyaira és szerkezetére vonatkozó iratok, mint statutumok, jegyzőkönyvek, jövedelmi 's költségkimutatások; a' tanulsághoz képest egészben vagy kivonatban.

2) Családok, urodalmak, úgy egyházi megyék, káptalanok, szerzetek és egyházi községek' történetére vonatkozó iratok, tehát ok- és alapítványlevelek, végintézetek, nemzékrendi jegyzetek, jószágbecsük és jövedelmi kimutatások, egyházlátogatási jelentések, anyakönyvek 's necrologiumok' kivonatai stb.

3) A földművelés, müipar és kereskedés' történetére vonatkozó emlékek, mint urbáriumok, czéhszabályok, árszabások, vásárkiváltságok stb.

4) A törvényhozás, közigazgatás, országos pénzügy és jogszolgáltatás' történetét felvilágosító jelentések, utasítások, magán naplók, összeírások, nevezetesebb pörök és ítéletek, kivált a régibb idökből.

5) A' külviszonyokat felderítő állami szerződvények, békekötések 's azokra vonatkozó acták, követési utasítások, jelentések, a' régibb idökből.

6) Egyes nevezetesb eseményekre, úgy historiai személyekre vonatkozó okmánysorok, levelezések.

7) Régi kéziratok és könyvekben, régi missálék és naptárakban stb találtató historiai becsü feljegyzések; továbbá kisebbféle naplók 's naplókivonatok.

8) Tudományos intézetek' történeti emlékei.

9) Felirások.

10) Érem-, czímer-, pecsét-, nemzék-, okmánytani és régészeti emlékek' megismertetése, rajzokkal is.

11) Régészeti leletek' krónikája.

12) Levél-, könyv- és kéziratárak' historiai kéziratái és okmányainak ismertetése, kivonatai regesták' alakjában.

13) Utasító, ismertető sorozata Magyarországot illető, külföldön megjelenő, historiai kútfőknek; úgy szinte külföldi munkákban találtató magyar historiai kútfőközlések' kivonatai.

14) Az academiához érkező okmányok' tartalomjegyzékes folyó sorozata.

Mi a' közlemények' formáját illeti : az azokat bevezető, berekesztő szöveg nem annyira okoskodó 's történetnyomozó, mint lényegesen kútfő-ismertető, csoportozó és összefüggesztő leszen.

Anyagot egyelőre nagy bőséggel nyújtanak az academia', a' nemzeti muzeum' és egyetemi könyvtár' 's némelly academiái tagok' gyűjteményei. De reményli a' bizottmány, hogy a' köz és magán levéltárak' hivatalnokai, birtokosai, 's más hozzájok férő történetbarátok is kezet nyújtanának annak gazdagítására, sőt arra fel is kéri; valamint a hazai tudomány' barátjait arra, hogy ez irányban részvevő érdek' gerjesztése és

táplálása által a' bizottmányt támogatni, 's ez által a' vállalat minél erélyesb folytatását előmozdítani ne terheltetnének : egy részt ettől függvén az évenként megjelenendő kötetek' száma is.

Költ Pesten, december 17. 1855.

TOLDY FERENCZ,

bizottmányi tag, előadó és szerkesztő.

T A R T A L O M.

	Lap.
I. A' palócz nemzet, és palócz krónika, orosz és lengyel évkönyvek' nyomán. Jerney Jánostól	3
II. Budai regesták, a magyar történet' legrégibb idejétől 1541-ig.	
I. Wenzel Gusztávtól	71
III. A' mohácsi ütközet, török forrásokból. Repicky Jánostól	127
IV. A' soproni kapitányság és királyi adóról szóló oklevelek. Ráth Károlytól	148
V. Két magyar köriratú pecsét 1500-ik évből, két fametszettel.	
Lugossy Józseftől	175
VI. Liptay Imre' török követsége 1619-ben. Nagy Ivántól . .	195
VII. Gróf Rhédei László' naplója. Vass Józseftől	213
VIII. Martinúziának. Podhradczky Józseftől	237

I.

A' PALÓCZ NEMZET

ÉS

P A L Ó C Z K R Ó N I K A

OROSZ ÉS LENGYEL ÉVKÖNYVEK' NYOMÁN.

JERNEY JÁNOSTÓL.

A' PALÓCZ NEMZET ÉS PALÓCZ KRÓNICA

LENGYEL ÉS OROSZ ÉVKÖNYVEK' NYOMÁN.

Hatalmas népek villogtaták egykor éles fegyvereiket a' Fekete- és Kaszitengerbe ömlő Dneper, Don és Volga vizektől átkarolt sivatag földeken, mellyek már az élők' sorából eltűnván, egyedül a' történetkönyvek' lapjain maradt fön róluk töredékes ugyan, de éles vonásu emlékezet.

Illyen vala többi között a' PALÓCZ NEMZET, mellynek nevével az orosz történetekben két századon keresztül rettentő véres emlékezet van egybekapcsolva. És ha e' történetiratokat átforgatjuk, méltán kérdezzük magunkban, méltán kérdezi a' tudomány' minden barátja : vajjon hová lett 's hol rejlik e' hatalmas nemzet' ivadéka?

Eltűnt a' palócz nemzet igenis, és még a' dzsingiskáni mongol hordák' Európába özönlésekor letolaték a' világ' szinpadáról; nem is tudatik általában a' világtörténet' buvárai által : hol létezik, 's minő éghajlat' zugában voná meg magát e' harcziás nép' meggyengített maradéka; nem tudatik nyilvánosan, minthogy annak hiteles megértését némi előzmények' ismerete tételezi föl.

Az előzményeket, mellyek e' tárgy' kellő fényre hozatalánál kulcs gyanánt szolgálnak, következő két tételben öszpontosíthatni :

1. A' palócz nemzet a' hún-scytha népcsaládnak levén egyik felekezete, saját nyelvén magát KÚN néven nevezé, mellyen, és Comanus, Cumanus meg Hunnus néven említették a' ma-

gyar krónikákban és byzanti történetíróknál, míg az orosz és lengyel történetekben Palócz néven fordul elő.

2. Magyar hazánk' egyik terjedelmes vidékén élő magyar népfaj hivatik Palócz néven; és épen ezen palóczok valódi kún maradékokul mutathatók föl a' magyar történetírás' utmutatása szerint; — melly adatok' egybevetése után semmi sem bizonyosb annál : mikép a' híres palócz nemzet' ivadékai honunkban velünk együtt élnek maiglan.

Ezen tétel' elsőbikének bebizonyítására következő tényekből meríthetünk czáfolhatlan erősségeket 's ellenmondhatlan indokokat :

A) A' minemű hadakat és ütközeteket történeteknek lenni mondanak hazai krónikáink a' kúnokkal, épen azokat palóczoknak tulajdonítják az orosz és lengyel historiák, cománoknak a' byzanti írók.

a) A' XIV-dik századi bécsi képes krónika Szvatopolk kiovi herceg' segítségére menő Kálmán magyar királynak (ur. 1095—1114.) a' kúnok által Oroszországban lett meggyőzetését így írja le : „Post haec autem Rex (Colomannus) invasit Rusciam — Plurimi autem CUNI cum Mircode, cum precibus venerunt in auxilium Rutenorum. Qui de nocte consurgentes, summo mane percusserunt castra regis, et usque ad interentionem dissipaverunt ea crudeliter. Nobiles autem Hungariae, communierunt regem circumquaque, fueruntque regi pro muro inexpugnabili. CUNI vero, persequentes comitem Euzem, de genere Almasi, virum fortem et alacrem, interfecerunt eum; et omnes, qui cum eo erant, similiter et Episcopus, Cupan et Laurentium, multosque alios bellatores fortes, sagittarum transfixionibus coeciderunt. Unus autem ex CUNIS, nomine Monoch, acriter persequabatur Hungaros; quem Matthaeus, miles regis optimus, volens comprehendere, impetum fecit in illum : ille vero fugiens, missa post tergum sagitta, pedem Matthaei transfixit; et nisi socii multi, insertis clypeis, illum protexissent, mortem non evasisset. Petrus itaque versus est ad Monoch. Cumque ad Petrum sagittasset, sagittare non potuit, et usque dum aliam sagittam acciperet, Petrus, latus Monoch perforavit; quem captum, ad regem,

vivum perduxit. Tunc Jula Comes, in pedibus vulneratus, evasit; de quo vulnere, in Hungaria mortuus est. Rex itaque et omnes sui, celeriter fugiendo, venerunt in Hungariam; thesaurum autem regis, et omnes, qui celeriter fugere non poterunt, CUNI rapuerunt. Tanta strages ibi fuit, quod raro Hungari in tanta strage fuerunt. Qui autem ex Hungaris in silvis evaserant, prae necessitate famis, soleas calceamentorum suorum assando comedebant. Quid plura? tanta tunc pericula facta sunt, quae scripta non sunt, quae dici non possunt“¹⁾.

Dlugoss János, XV. században élt lengyel író (m. h. 1480), mindezeket a' palóczokról, a' szomorú eseményre nézve sorról sorra egyezőleg krónikáinkkal, de némi korácsi hibával, 1094-re tűzve, melly Kálmán' országlását egy évvel megelőzi, miért is csak vezérnek neveztetik általa, meg egykét helyi körülmény' bővebb előadásával következőkben beszéli el: „Suantopelk (kiovi herceg) — alterum filium Jaroslaum ad Ungaros, quaesiturus eorum contra Wladimirum et Wasilkonem auxilia, transmisit, ipse in Kioviám novum exercitum aggregaturus contendit. Colomanus autem Ungariae Dux Jaroslai filii Suantopelkonis tam praecibus, quam promissis expugnatus, venit cum octo millibus pugnatorum, duos Episcopos habens secum, et castris ad fluvium Wiar positis, Premisliense castrum, in quod se Wladimir receperat, et expugnare, et obsidere cepit. Sub eodem autem tempore David a Polonorum duce Wladislao, apud quem cum uxore, et familia hospitabatur, Russiam reversus, uxore apud Wladimirum in Premislia relicta, ad POLOWCOS se contulit, subsidia, quae ei contra Suantopelkonem a Polonis negata fuerunt, a POLOWCIS petiturus. Regente autem fortuna obviam habens POLOWCONUM cum Duce suo Boniak turmam, eos in subsidium Wladimiro, et his, qui apud Premisliam ab Ungaris obsidebantur, conducit. Stativis autem haud procul a Premislia positis, consurgentes nocte media Boniak POLOWCONUM Dux, vadit ad propinguios saltus et silvas, et ululatu

¹⁾ Joannis de Thurocz, Chronica Hungarorum. Part. II. cap. 60. Apud Schwandtner. Scriptorum Rerum Hungaricarum. Lipsiae 1746. fol. Tom. I. pag. 136.

edito lupis concurrentibus, et vicissitudinarium ululatum red-
dentibus, Boniak ad suos in castra reversus, armari illos ex
certa sperare ex signo, quod ex ululatu luporum acceperat,
jubet victoriam. Alteroque die exercitu tripartito stativa, et
exercitum Ungarorum prima, duabus reliquis latentibus inva-
dit. Quae congressu facto dum juxta Ducis Boniak instru-
ctionem victam se simulans, in fugam agi cepisset, Ungarorum
exercitus debellatum credens, effusius illam sectabatur. Tum
vero Boniak cum Ruthenorum et POLOWCONUM Ducibus
residuis turmis in terga Ungarorum irrumpentes, eos configit
et prosternit. Plurimis autem Ungaris aut occisis, aut flumine
Wiar suffocatis, caeteri dum in silvas et montes defugiunt, a
Ruthenis et POLOWCIS biduo illos persequentibus, aut oc-
ciduntur, aut capiuntur. Inter quos et episcopus unus Hungariae
Cupranus nomine ¹⁾ et plures insignes milites desiderati sunt.
Colomanus Dux incolumis evasit, quatuor millia Ungarorum
eo die, quatuor aliis fugientibus caesa referuntur, castris Un-
garorum Rutheni et POLOWCY potiti, Jaroslaus filius Suan-
topolkonis cum paucis fuga evadens ad Polonos in Brzejeie
(neque enim cum Ungaris habere pro ea tempestate contu-
bernum satis tutum putabat) divertit“ ²⁾.

A' magyarok' ezen veszteségét Nesztor az orosz króni-
kások' atyja is följegyzé 1099-dik évre imezekben: „Im Jahre
6607. zog Swatopolk gegen Daviden nach Wolodomir, und
vertrieb ihn zu den Lechen. In eben dem Jahre wurden die
Ungern bey Peremischel geschlagen“ ³⁾.

b) Anna Comnena hosszasan elbeszéli, mikép atyjának,
Elek görög császárnak uralkodása alatt, bizonyos pór száрма-
zásu ember, ki Diogenes az előtti fejedelem' fiának adá ki magát,
zendülést támasztott, melly okból Kherzonba a' mai Krimia'
városába száműzetett és némi toronyba záratott legyen. Ez

¹⁾ Michovius, honi krónikáinkkal egybevágólag kettőnek mondja: „Quo-
rum nomina Copanus, alias Kupan, et Laurentius.“ Chron. Polon.
Lib. III. cap 6.

²⁾ Joannis Dlugossi seu Longini Historiae Polonicae Libri XII. Lipsiae,
1711. fol. Lib. IV. col. 328.

³⁾ Nestors Jahrbücher der Russischen Geschichte. Übersetzt v. J. B.
Scherer. Leipzig, 1774. in 4. S. 150.

fogságának idejében éjjelenként fölkelvén, kereskedés és a' gabnavásárlás' okáért oda járó kúnokkal „COMANI“ gyakor izben szóváltásba eredvén, kölcsönös barátkozás után kötél' segedelmével ezek által kiszabadították és tartományukba vitették, hol rövid mulatás után annyira megnyeré bizalmokat, hogy általok császárnak kiáltatnék, és a' reménylett jutalomtól élesztve, igaznak vélt ügyeért fegyverbe öltöznének a' görög császár ellen. Által is keltek nagy sokaságu kúnok több vezéreikkel, jelesen Togortakkal meg az ál Diogenessel (Pseudo Diogenes) a' Dunán, behatván Adrianopolyig Görögországba, midőn ez utóbbi fortélyosan elfogatván, Konstantinápolyba vitették és szemeitől megfosztaték, a' kúnok' hada pedig megveretvén szélyeluzeték ¹⁾. Cangius a' kúnoknak ál Diogenessel Görögországba ezen beütését 1096-dik évre tűzi jegyzeteiben.

Az orosz évkönyvek is említik ezen becsapást 1095-dik évnél, palóczoknak nevezvén Diogenes' táborát ekkép: „Im Jahre 6603. giengen die POLOWZER mit Dewgenewitschen (Deugen' fia) auf die Griechen los, und bekriegten sie. Allein der Keiser (Alexius) bekam Dewgenewitschen gefangen, und liess ihm die Augen ausstoehen“ ²⁾.

c) A' bécsi képes krónika Turóczinál írja II. Geyza magyar király' (ur. 1141—1161) hadának Oroszországba küldetéséről és ott a' kúnokkal ellenségeskedéséről: „Post haec autem Rex Geysa, dedit ducales expensas fratribus suis, Ladislao et Stephano; duxitque exercitum in Rusciam, super Lodomerium Ducem; ut vindicaret injuriam soceri sui, Minoslai; pro quo etiam, jam pridem miserat exercitum, qui male tractatus fuerat a Ruthenis et CUNIS“ ³⁾.

II. Geyza király alatt a' magyaroknak orosz földekre több izben vezetett hadaikat igenis emlegetik az orosz évkönyvek, de az oroszok' frigyeseit nem kún, hanem palócz néven nevezik, így 1144-dik évre: „In eben dem Jahre zog

¹⁾ Annae Comnenae Alexiadis Libri. XV. ed. Paris, pag. 272—275. Apud Stritterum, Memoria Populorum. Tom. III. Pars II. pag. 964—974.

²⁾ Nestors Jahrbücher der Russ. Gesch. Übers. v. Scherer. S. 150.

³⁾ Thuroczi, Chron. Hung. Part. II. cap. 66. apud Schwandtnerum, Tom. I. pag. 146.

Wsewolod gegen Wolodoniren nach Halitsch und schichte Isjaslaven, Davids Sohn zu den POLOWZERN, um dieselben auch gegen Wolodomir zu führen. Und Wsewolod vereinigte sich mit allen Russischen Fürsten, und zog nach Terebowl, Wolodomir aber zog ihnen entgegen, mit seiner ganzen Macht, und führte die Ugron mit sich, und Banen ¹⁾ den Schwiegersohn des Königs; — konnten aber doch nicht zum Schlagen kommen, denn Wolodomir stand auf kahlen Gebürgen; daselbst kam Isjaslaw, Davids Sohn mit den POLOWZERN zu ihm, nach dem er zwey Städte, Uschiza und Mikulin, erobert hatte.“ Továbbá, 1149-dik évre olvashatni, hogy miután Isjaslaw elúzetvén, György tétetett volna orosz nagyherczeggé, a' magyarok és lengyelek segedelmére menének Isjaslawnak. Ismét 1150-dik évre : György másodizben lön nagyherczeg, 's a' palóczok segedelmet adának neki Isjaslaw ellen : „In eben dem Jahre kamen die POLOWZER Georgen gegen Isjaslawem zu Hülfe, und kamen nach Perejaslawl.“ Ugyanakkor Isjaslawnak magyar hadak valának segedelmére : „Isjaslaw schickte daher nach den Ungern und Laechen. Auf das Frühjahr kamen also die Ugern zu ihm, und er zog nach Kiew.“ Szinte a' következő 1151-dik évben palóczok, nem pedig kúnok menének György' segedelmére Isjaslaw ellen : „Dazumal kamen di POLOWZER Georgen gegen Isjaslawen zu Hülfe; George aber vereinigte sich gegen Isjaslawen mit Olegs Söhnen, und mit Wolodomiren Davids Söhne, und mit den POLOWZERN.“ Végre a' nyomban következő 1152-dik évben magyar védsereget használa Isjaslaw Wolomir ellen ²⁾).

d) A' pogány kúnok keresztyén szomszédaikat, jelesen a' napkeleti római birodalmat és orosz tartományokat gyakorta zaklatván, III. Elek görög császár idétt az orosz fejedelmek által megboszuлтattak, mint Nicetas Chonita byzanti író 1200-dik évre tüzött előadásában ekkép bizonyítja : „Blachi cum COMANIS impressione in Thraciam facta — Rossi Christianissima gens eorumque Principes, partim sua sponte, partim

¹⁾ „Ban avunculus Regis Belae.“ Thuroczi, Chron. Hung. P. II. cap. 65. Apud Schwandtner. Tom. I. pag. 145.

²⁾ Nestors Jahrbücher der Russ. Gesch. I. cit.

Pontificis praecibus adducti — — Calitziae Princeps Romanus, magno et forti exercitu subito coacto, in COMANORUM agrum irrupit, et sine ullo negotio diripuit, et vastavit omnia: eoque saepius facto, COMANORUM excursionses represit“¹⁾).

Ugyanezt hirdetik az orosz és lengyel történetírók a' palóczokról.

Az orosz évkönyvekben olvashatni 1202-ik évről: „Demselben Winter zog der Fürst Roman gegen die POLOWZER, eroberte ihre Kabitken, brachte grosse Beute mit sich, und befreyete viele Christen von ihrer Sklaverey, und es entstand darüber eine grosse freude in Russland“²⁾).

A' lengyel Dlugoss 1205-dik évnél így írja le, mindig palóczokat emlegetve, a' kúnokon vett ezen győzelmet: „Vastationem crudelem, quam in se, terrisque suis Russiae Duces a POLOWCYS pertulerant, dolentes in eam diem eis transiisse inpunitam, expeditionem contra POLOWCOS concludunt, et inducunt: Et opportuno tempore adveniente, vadunt Duces Russiae cum copiis suis ex pedite et equite collectis contra POLOWCOS, videlicet Rurik Kiowiensis, Jaroslaus Pereaslaiensis magni Wszeulodi filius, Romanus Mscislawicz, Haliciensis et Wladimiriensis, et Roscislaus Mscislawic. Et invadentes tabernacula, quae ipsi magis proprio et usitato vocabulo turre, id est wiece appellant, magnos greges hominum, utriusque sexus, senibus trucidatis, magnas praedas camelorum pecorum et pecudum capiunt, et in Russiam deducunt. Plerique etiam Ruthenicae gentis captivi praedis, et spoliis multifariis onusti, nullam ipsis adversitatem aut resistentiam passi, in Russiam alacres revertuntur, de quo apud Russiae regiones laetitia immensa coorta est“³⁾).

A' palóczok' Dlugoss által röviden említett oroszországi pusztításai az orosz évkönyvekben ekkép fejeztetnek ki: „Im Jahre 6711 (1203) den zweyten Januar würde Kiew von Ruriken, Olegs Söhnen und allen POLOWZISCHEN VÖL-

1) Nicetas Choniata, Apud Stritterum, Memoria Populorum. Tom. II. P. II. pag. 1023.

2) Nestors Jahrbücher. S. 263.

3) Dlugossi Historia Poloniae Lib. VI. ed. cit. col. 599.

KERN überschwemmet und eingenommen, und sie richteten so grosses Unheil in Russland an, als seit der Bekehrung des russischen Reichs noch nicht geschehen war; denn sie nahmen nicht nur den Theil der Stadt, der in Thal liegt, sondern auch den Theil, der auf den Berge liegt, ein, steckten beydes in Brand, plünderten die haupt Kirche der heiligen Sophie, wie auch die Kirche der heiligen Mutter Gottes.“ — Ismét : „Im Jahre 6713 (1205) zogen die russischen Fürsten gegen die POLOWZER, Rurik von Kiew, Jaroslaw von Perejaslawl, des Gross Fürsten Wsewolods Sohn, Roman, Mstislavs Sohn, Fürst von Halitsch, und einige andere Fürsten. Zu derselbe Zeit war der Winter sehr streng, und die POLOWZER mussten dher viel Ungemach und Beschwerlichkeiten ausstehen, die russischen Fürsten aber machten sehr viele Beute nach Hause; und es war ein grosse Freude unter allen Christen in Russland“¹⁾.

Nicetas Choniata az érintett orosz polgárháborúban Rurik' részén viaskodó palóczokat kúnoknak (Comani) nevezi ime' soraiban : „Hi Tauroscythae quoque seditione conflicti sunt, et Romanus hic et Ciabae (Kioviae) princeps Ruricas caede popularium suorum enses intuerunt. Sed Romanus, homo robustus et strenuus, tum quoque multos COMANOS cecidit, qui optima et florentissima phalange Ruricae opem tulerunt“²⁾.

e) A' mit Dlugoss és többi lengyel író a' palóczok' ropant birodalmának a' mongol és tatár népek általi elfoglalásáról, virágzó hatalmának elenyészteről előadnak, mindazokat beszélnek Nicephorus Gregoras byzanti, Rogerius honi, és más azon időbeli írók a' kúnokról 's azok' végveszedelmiről. Dlugossnál ekkép olvassuk a' szomorú történetet 1211-dik évre : „Potentiam Suam Tatarorum gens in eam diem ignorata, et vix audita, ad partes septentrionales extensura, POLOWCYS ex illa parte magis consistentibus et plurimis aliis nationibus conflictis, deletis aut subjugatis, etiam ad terras eorum qui circa mare Ruthenis confinantur degebant, venit. POLOWCY

1) Nestors Jahrbücher. ed. cit. pag. 263.

2) Nicetas Choniata, apud Stritterum. Tom. II. P. II. pag. 1024.

de potentia sua diffisi, periculum quod illis a Tataris imminerebat, petentes se universis potentiis Ruthenorum adjuvari insinuant, denunciando par discrimen, si victi a Tataris fuerint Ruthenis imminente. Veniunt et sub idem tempus ad Russiae Duces Tatarorum nuncii, exorantes eos ne se bello POLOWCORUM implicarent, nec se pugnando POLOWCYS, necessitatem Tataris bellum contra Russiam movendi imponant, sed si sapiunt, de suis finibus POLOWCOS hactenus plurima mala Russiae terris inferentes, exterminent, cum de aliis regionibus Tataris sint illos veri simile exterminaturi. Duces autem Russiae parum provido usi consilio, et nulla super his matura deliberatione praemissa, gentium jure violato, Tatarorum interfectis nunciis vadunt exercitu aliter contra Tataros auxilium POLOWCYS laturo, videlicet Mscislaus Romanowic cum militia Kioviensi, item Mscislaus Mscislawic cum Haliciensibus militia, item Wladimir Rurikowic, coeterique Russiae, item Duces Smolenses, item Duces Czernicowienses, item omnis terra POLOWCORUM, et omnes Duces eorum, et aliquibus Ducibus et militibus Russiae in equis euntibus, aliquibus in navibus perveniunt usque ad Protoce, et inde singuli ascensis equis duodecim stativis ad flumen Kaleza perveniunt, quo jam Tataris castra sua posuerunt, et illico Tataris respirandi spatio non dato, in Ruthenos et POLOWCOS irruunt, POLOWCIS autem contritis et diffugientibus, etiam acies Ruthenorum turbantur, et hi duo duces Mscislaus Kioviensis et Czernicouiensis captivantur, plurimaeque coede edita, multis aut captis, aut necatis, caeteri diffugiunt, sed in fugientes aliud aequum horrendum discrimen a sociis POLOWCYS in quorum terras fugam maturabant editum, nulli enim aetati aut conditioni parcendo POLOWCYS agrestes, Ruthenos, si equites, propter equos, si pedites, propter vestes trucidabant. Qui vero ex Ruthenis in montes fugerunt, fame moriebantur, plerique in aquis suffucantur, horrendumque malum in illa die sequutum est, quale nusquam in terris Russiae visum fuit, neque auditum“¹⁾.

Cromer Márton szinte lengyel írónál ezt olvashatni:
„Tartari — Asiam pene omnes victores longe lateque pervava-

¹⁾ Dlugossi Hist. Polon. Lib. VI. ed. cit. col. 612, 613.

gati, et Rha sive Volga flumine transmisso, ad occidentem progressi, vicinis Russorum POLOUUCYS — bellum intulerunt. — Munitiones dein POLOUUCIORUM expugnatae, ipsi deleti, et omnis illa circa Tanaim et Moeotim ora cum Taurica Chersoneso a Tartaris habitari coepta“¹⁾.

Nicephorus Gregoras XIII-dik században élt byzanti író a' mongolok' (szerinte scythák) becsapását és nagyszerű hódítását elbeszélében már hún és comán névvel illeti azon kúnokat, kik a föntebb idézett iróknál palóczoknak hivatnak, így adván elő az eseményt : „Cum Joannes Ducas rerum jam potiretur (1222), Scytharum portio numerosa, quae multis hominum millibus constabat, ad Hyperboreis effusa ad Caspium mare protinus descendit. — Deinde Tanais fontibus superatis, impetu adversus Europeas gentes descendit, quae multae ac variae fuerunt. Nam quae in mediterraneis habitabant, partes quaedam ac reliquiae erant veterum Scytharum, in pastores et aratores divisae : quae autem Maeotidis confinia et Ponti oram accolebant, Zicchi et Abasgi, Gotthi et Hamaxobii, Tauroscythae et Borysthenitae erant et Mysiae, quae est ad Istri ostia, habitatores. Hi vero HUNNI et COMANI vocabantur; erant etiam qui eos Scithas nominarent. Ii gravi et intolerabili Scytharum (a' mongolokat érte) impressione perterriti, mutandas sibi sedes censuerunt. Neque enim ullis satis fiduciae ad resistendum erat, sed omnes et urbes et gentes trepidabant, et spicarum instar quasi in area conterebantur ac profligabantur. Unde et hi Scythici belli successu desperato, pellibus palea plenis pro ratibus usi, cum uxoribus et liberis Istrum transierunt, et satis longo tempore in Thracia oberrarunt, idoneam sibi coloniam quaeritantes, decem millibus haud pauciores. Sed prius quam vagandi finem fecissent, Imperator Joannes magnificis muneribus aliisque beneficiis eos sibi adiungit et ipsos etiam in Romanas legiones refert, alias aliis sedes partitus, quibusdam in Thracia et Macedonia, quibusdam in Asia ad Maeandrum et apud Phrygiam“²⁾.

¹⁾ Martini Cromeri, De origine et rebus gestis Polonorum. Basilicae 1558. fol. Lib. VII. pag. 128.

²⁾ Nicephori Gregorae Byzantina Historia. Bonnae, 1829. in 8. Lib. II. cap. 5. Vol. I. pag. 35. et seq.

Értheti mindenki, mikép azon kúnokról foly itt a beszéd, kik a' mongolok elől megfutamodván, egy részben Magyar-, más részben Görögországban leltek menedéket.

Plan Carpin János minorita szerzetes és pápai követ a' mongoloknál ezek' hódítását és a' kún birodalom elfoglalását következőkben fejezi ki : „Post destructionem quippe Coras-minorum, rex Tartarorum Chingistam eundem Batho Ducem cum Exercitu in partibus aquilonis miserat, ubi supra mare ponticum Russiam, Gasatiam, Sugdanium, Gutziam, Ziquiam, Alapiam (Alaniam), Appolloniam, ceteraque regna quae omnibus computatis erant triginta, et utramque COMANIAM acquisiverunt. Denique Hungariam magna parte destruxit, et usque ad fines Theutoniae prosiliit. — Quo facto contra Rusciam prorerunt, et magnam stragem in ea fecerunt, civitates et castra destruxerunt, et homines occiderunt. — Porro de Ruscia et de COMANIA Tartari contra Hungaros et Polonos processerunt“¹⁾.

Végre, hogy többeket mellőzzünk, Haiton örmény író följegyzette 1307-ben a' kúnokról : „COMANI debellati fuerunt usque ad regnum Ungariae, et adhuc sunt multi COMANI ibidem.“ Ismét : „Per viam qua COMANI fugerunt, pervenit (Baydo Tartarorum Dux) usque ad regnum Ungariae“²⁾.

A' mongol berohanás' korában honunk' határai közt tartózkodott Rogerius a' föntebbi előadásokkal egybehangzólag következőkben írja le a' kúnok' mongolok általi legyőzetését, 's hazánkba menekülését : „Igitur anno MCCXLII. (ez később

¹⁾ Joannes de Plano Carpini, Apud Vincentium Bellocensem, in Speculo Historiarum. ed. an. 1474. in fol. Lib. XXX. Cap. 149. Lib. XXXI. Cap. 15.

²⁾ Haiton, Historia Orientalis cap. XXI. pag. 417. Conf. Bergeron P. Voyages faits principalement en Asie. A la Haye, 1735. in 4. Tom. II. Histoire Or. ou des Tartares de Haiton. Ch. XXI. col. 35. „Les Cumans avoient beaucoup de troupes, et s'opposèrent aux Tartares dans l'esperance de défendre leur país : mais ils furent vaincus, et s'enfuirent jusqu' au Roiaume de Hongrie : ensorte qu'il y a encore de ces Cumans dans le país. Aprésque Baydo eut chassé tous les Cumans de leur Roiaume, il — alla par le chemin, quel es Cumans fugitifs avoient pris, jusqu'au Roiaume de Hongrie.“

becsusztatott hibás évszám) ab incarnatione Domini sic evenit, ut Kuthen COMANORUM rex ad dictum regem (Belam IV.) solennes nuntios destinaverit; asserens, se multis annis cum Tartaris pugnavisse, ac obtinuisse duabus vicibus victoriam contra eos, tertia vero vice, cum existeret imparatus, terram suam subito intraverint, ita ut ipso habere exercitum nequunte, eum dare terga oportuerit Tartaris sceleratis: et sic magnam partem terrae ipsius, hominibus interemtis, hostiliter destruxerint; propter quod, si vellet ipsum suscipere ac in libertate tenere, se et suos paratus esset ei subdere, ac cum consanguineis, fratribusque et amicis suis, rebusque et bonis mobilibus omnibus in Hungariam intrare, et ipsum in fide Catholica imitari. Quo audito, Rex repletus est gaudio magno valde; tum pro eo, quod talis princeps, ei quasi par, hactenus ejus se volebat subijcere ditioni; tum quia poterat ad effectum ducere praeconcepta, lucri faciendo tot animas Jesu Christo: et sic licentiatis nuntiis, non minimis muneribus honoratis, adictum Kuthen regem transmisit suos nuntios, et Fratres Praedicatores cum eisdem, mandans, quod ipsum et suos paratus esset recipere, et petita concedere, juxta suae beneplacitum voluntatis“¹⁾.

B) A' millyen nevekkel illettetnek némelly palóc vezérek az orosz és lengyel évkönyvekben: hasonló nevezet alatt kúnokéi tünnek elő a' byzanti és magyar történetiróknál.

Anna Comnena 1083 és 1096. évek között a' kún hadaknak ezen főnökeit említi:

Tagortak, Maniak, Kitzes.

„Adfuere cum alii frequentes, tum primi omnium TAGORTAK (*Тагортах, Тогортах*) et MANIAK (*Мавиак*) non paucis comitati fortissimis ac summae inter Comanos dignitatis viris.“ Ismét: „Marianus Catacalo TAGORTAM summum Comanorum Ducem conspicatus.“ Végre: „CITZEN (*Κιτζης*) Dux is erat in comanico exercitu“²⁾.

¹⁾ Rogerii Miserabile Carmen. Cap. II. Apud Schwandt. Script. Rr. Hung. Tom. I. pag. 295.

²⁾ Anna Comn. Apud Stritterum. Tom. III. P. II. pag. 900, 960, 971, 974.

Nestornál ugyanazon korból : *Tugorkan*, *Bonak* és *Kitan* palócz hercegek (knezek) fordulnak elő :

1094. évben : *Tugorkan* palócz herceggel békességet köt Szvatopolk orosz herceg, és leányát nőül veszi. 1096-ban *Tugorkan* és fia, több palócz hercegekkel együtt megöletik az orosz háborúban. 1096-ban *Bonak* palócz herceg kétszer ment hadseregével Kiev alá. 1095-ben *Kitan* palócz herceg követségbe menván az oroszokhoz, megöletik ¹⁾).

Dlugoss *Tuhorka*, *Maniak* vagy *Boniak* és *Kitan* nevű vezéreket tulajdonít többi közt a' palóczoknak, így :

1091. évre : „Dux MANIAK cum Polowcys venit contra Kiow.“ Ismét : „TUHORKA insuper, alter Polowconum Dux et Suantopelkonis socer, venit cum Polowcys venit contra Pereaslaw.“ Alább : „Victis Polowcys etiam dux eorum TUHORTKAI et filii ejus occiduntur.“ 1094. évre : „BONIAK Polowcorum Dux.“ 1089. évre : „Huic quoque et regioni (Russiae) Polowcy cum duobus Ducibus KITANO et Itlar inferunt bellum“ ²⁾).

Kétségkívül a' comán Kitzes és palócz Kitan azon egy a' *Kutesk* kún vezérrel, ki a' bécsi képes krónika' sorai szerint Salamon király' segedelmére jöve 1086-dik évben. Erről mondatik : „Sed post modum Salamon rex, dimissus de carcere, — — et tandem fugiens, adiit Ducem Cunorum, qui vocabatur KUTESK, cui juravit, quod Transilvaniam provinciam, proprietario jure traderet, et filiam ejus in uxorem acciperet, si ille in auxilium ejus, super Ladislaum veniret. Dux autem KUTESK, inani spe seductus, cum magna multitudine Cunorum, invadens Hungariam, devenit usque ad provinciam castrorum Ung et Borsua“ ³⁾).

A byzantiak' Maniakja és szláv történetirók' Bonak meg Boniakja ugyanaz, melly a' magyar krónikák' már föntebb kirtam soraiban Kálmán király' korára vonatkozó eseményeknél MONOCH kún vezérnek mondatik.

¹⁾ Nestors Jahrbücher der Gesch. ed. cit. pag. 150, 151, 153.

²⁾ Dlugossi, Historiae Polonicae. Lib. IV. ed. Lips. cit. col. 319.

³⁾ Thuroczi, Chron. Hung. P. II. cap. 56. Apud Schwandt. Tom. I. pag. 130, 131.

D) Egyről egyig minden történetírók, utazók és földismertetők' hiteles bizonyágtétele szerint azon földrészek és tartományok birattak a' régi kúnok által, mellyekre a' szláv krónikások a' hires palócz nemzetet helyezik.

Plan Carpin János, ki a' roppant terjedelmű Kúnország-
nak fölbomlása után nem sokára, nevezetesen 1246-dik évben
hajtá végre követségi utazását, nagy gonddal följegyzé, mi-
kép a' cománok' földét négy széles folyamok nedvesíték, név
szerint: a' Jaik (most Ural), Volga, Don, Dneper meg a'
Duna; és hogy a' cománoknak éjszakra határosaik valának
az oroszok, mordvaiak, bylerek (volgai bulgárok), baski-
rok, parositák meg a' szamoedok; délre: alánok, czirkaszok, kaza-
rok, iberek, kattok (gothok?), brutakok, görögök és Konstan-
tinápoly, nem különben a' czitharok, georgiaiak, örmények és
törökök' földé; nyugatra a' magyarok (Erdély) és Oroszor-
szág ¹⁾.

Rubruquis vagy Ruisbroeck Vilmos 1253-dik évi utazá-
sában hasonlólag bizonyítja, hogy a' cománok a' mongol hódí-
tás előtt mind azon nagy terjedelmű földeket bírák, mellyek
a Dunától egész Volgáig a Feketetenger és Moetis tó' mart-
jainál elnyúlnak, 's éjszakra az oroszokkal, meg morduaikkal,
délről a' czirkaszokkal és lesgekkel ütköznek meg ²⁾. — Hai-
ton végre, Corosmiáig helyezi kelet felé a' kúnok' egykori biro-
dalmát ³⁾.

Bárki futólag olvassa is az orosz évkönyveket, lehetlen
észre nem vennie, miszerint az oroszok' rettentő szomszédai, a'
hatalmas palóczok épen ott fészkelének, hová az idézett írók
Cumaniát helyezik.

Csalhatatlanná teszik a' lengyel történetírók is a' paló-
czok' honának Cumaniával ugyanegy voltát. Dlugosznál olvas-
hatni: „Polowcy — circa mare, Ruthenis confinanter dege-

¹⁾ Apud Vinc. Bellavae. in Speculo Hist. Lib. XXXI. cap. 2123.

²⁾ Voyage de Guil. de Rubruquis en Tartarie et à la Chine. Ch. XIV,
XV. Apud Bergeron, Voyages. Tom. I.

³⁾ Haiton, Histoire des Pais orientaux, ch. V. Apud Bergeron, l. c. Tom.
II. col. 9.

bant.“ Ismét : „Anno Domini 1211. apparuit grandis cometes in diebus mensis May, octodecim diebus durans, et super Poloucos, Tanaim ac Russiam gyrans“ ¹⁾. Michovius írja : „Polouci — fuerunt gentes secundum latus septentrionale Euxini maris commeantes, ultra paludes Meotidis“ ²⁾. Cromernél ezek találtnak székeiket illetőleg : „Tartari — Rha, sive Volga flumine transmissa, ad occidentem progressi, vicinis Russorum Poloucijs, campestris ad Tanaim et Maeotim paludem loca habitantibus — bellum intulerunt. — Ipsi deleti, et omnis illa circa Tanaim et Maeotim ora cum Taurica Chersoneso a Tartaris habitari cepta“ ³⁾. Végre Decius Lajos állítja : „Polovczi — ea loca habuerunt, quae a tergo Russiae inter Tanaim et Maeotidem vergunt, quibus hodie Tartari insident“ ⁴⁾.

Az elsorolt három osztályu hiteles adatok' egybevetése után, úgy hiszem, nem fog senki kételkedni, miszerint a' palócz nemzet a' kún nemzettel azonegy vala; melly állítás több jeles történetbuvárok' véleményével is támogattathatik.

Már Cornides Dániel halhatlan óságbuvárunk ezen hiedelmet táplálta nemcsak, hanem következő czímű értekezést is írt : „*Commentatiuncula Historico-Critica de Cumanis, quae Cumanos, Valvos, Parthos, Polowczios, Kipzacos, Cunos, ejusdem omnino gentis diversa nomina fuisse fide veterum scriptorum ostenditur. Auctore D. Cornides*“ ⁵⁾, melly kézírata azonban, mint már egykoron Horvát István tudatá, a' gr. Teleki-féle könyvtárból elveszvé, többé nem található.

A' nagyhirü német criticus Schlözer, ki egy rövid palócz krónikát is szerkeszte (Chronik der Komaner oder Polowtzer), következőkben fejezi ki magát a' név iránt: „*Κομάνοι, Comani,*

¹⁾ Dlugossi Hist. Polon. Lib. VI. ed. cit. col. 612.

²⁾ Michovii, De Sarmatia utraque Lib. I. cap. 2. Apud Pastorium, Corpus Histor. Polon. Tom. I. p. 122. Item, ejusd. Chron. Polon. Lib. III. cap. 32. apud eund. Pistor. Tom. II. pag. 84.

³⁾ Cromeri M. De Origine et rebus gestis Polonorum. Lib. VII. ed. cit. pag. 128.

⁴⁾ Decii Lud. De vetustatibus Polonorum. In Pistorii Corp. Hist. Polon. Tom. II. pag. 264.

⁵⁾ Danielis Cornides Bibliotheca Hungarica. Pest, 1792. 8. Inter Mss.

Comanitae, Cumani, bei den Ungern Cuni, Chuni; bei den Polen Polowczy; bei den Russen Polovtzy, in deutschen Chroniken auch Valui, Falones, Valven, Parthi.“ Alább a' jegyzetben írja: „*Dass Polovtzer und Komaner nur 2 Namen 1-es Volks sind, wie Deutsche und Allemands, wie Wenden und Slaven, wie Geten und Daken: ist ganz gewiss. Nikon (Nesztor' egyik codexének neve) II, 14, wo dem Methodius, Torheiten über dem Ursprung der im XI-ten Saec. neuerschienenen Völker, nacherzählt werden, sagt: Chwalissen und Bolgaren stammen von Loths beiden Töchtern; aber 4 andre Völker sind Ismaelitischer Abkunft, Torkmeni, Petschenesi, Tortzy, i Kumani reksche Polovtzy,*“ *Cumanni id est Polovtzi ex deserto egressi etc., melly utóbbi kifejezés mások által így értelmeztetik: „Kumani richtiger Polowzi“*¹⁾. Más helyütt írja: „*Petschenger, Polowzer (oder Komaner); und Mongolen, sind 3 schreckliche Namen für die russische Nation, und für denkende und gefüllvolle Geschichtschreiber dieser Nation*“²⁾.

A fíradhatlan Klaproth Gyula, mint éles vizsgálódása' vég eredményét mutatja föl a' két névnek azonegy nemzetre tartozását, midón írja: „*Kumaner sind mit den Polowzern der Russischen, und den Polowczy der Polnischen Geschichtschreiber, ein Volk.*“ Ismét: „*Dies allein beweist nun hinlänglich, dass Polowzer, die Komaner der Byzantiner sind*“³⁾.

Idónkben, b. Hammer-Purgstall József, bécsi nagyhirű tudós hasonló értelemben nyilatkozott, írván: „*Die Usen, Ghusen oder Oghusen, von den Geschichtschreibern auch Turkomanen oder Kumanen, von den Russen Polowzer, von sich selbst aber Kunen genannt. Den ursprünglichen Namen der Kunen führen sie noch heute in Ungarn selbst*“⁴⁾.

Saját nézetemet e' két, t. i. KÚN és PALÓCZ névnek

¹⁾ Schlözer A. [L. Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Göttingen, 1795. 8. III. St. S. 482, 483. és 1. jegyz.

²⁾ Nestor, Russische Annalen, von A. L. v. Schlözer. Göttingen, 1805. 8. IV. Th. S. 10.

³⁾ Klaproth J. Reise in den Kaukasus und nach Georgien. Halle und Berlin. 8. I. Bd. S. 266, 267.

⁴⁾ Hammer-Purgstall, Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak, das ist: der Mongolen in Russland. Wien, 1840. in 8. S. 18.

azonegy nemzetre vonatkozása iránt mi illeti: hasonló véle-
ményt táplálok az elsorolt irókéval; mindazáltal nem titkol-
hatom el abbéli meggyőződésemet, miszerint, habár egy rokon
nyelvü és vérü népcsaládhoz tartozott is e' két név alatt föl-
tűnt népség, mégis a' törzsökös hún-scytha népfajnak már a'
leghajdanibb korban egy külön ágazatát alkotta a' kún nevü,
külön felekezeti ség bélyegzé ismét a' palóczot, melly utóbbi
nevezet elvégre egyedül a' szláv népek által használtatván, a'
hún népség' külön felekezeteire egyetemesen is kiterjeszteték,
valamint a' magyarok a' germán népfaj' egyik ágazatának
„Nemet“ nevérol általában németeknek hívják a' germánokat.

E' rokon törzsökfajuság' és vérségi kapcsolat' kimutatása
után legsürgetőbb immár azon kérdés' megfejtése: vajjon mit
jelent a' PALÓCZ név és milly nemzet' nyelvéből származik?

Cromer orosz nyelvből keletkezettnek mondja, anélkül
hogy értelmét világosan meghatározná, de mégis a' mezőföld-
től véli származni: „*Vicinis Russorum (úgymond) Poloucy s,*
quos nonnulli recentiores Gotos, nonnulli Chunos sive Cumanos
esse volunt, campestria ad Tanaim et Maeotim paludem loca
habitantibus, indeque ut nostra fert opinio, finitimorum
Russorum lingua non valde diversum a Polonis nomen
*sortitis, bellum intulerunt“*¹⁾.

Michovi Mátyás szinte lengyel író hasonlólag orosz nyelvből
származtatja e' nevet, és vadász megrabló értelmezést tulajdonít
neki imezekben: „*Polouci autem lingua Rutenorum sonant et interpretantur venatici seu rapaces, quia saepenumero invadentes eos spoliabant, quemadmodum et Tartari hisce temporibus faciunt.*“ Ismét: „*Quoniam Gothi illas terras tempore adventus et ingressionis Tartarorum incoluerunt, a vicinis Polouci nuncupati, quod sermone Sclavorum, Rutenorum et Moscovitarum rapaces et spoliatores sonat, quia tunc Gothi, quemadmodum nunc Tartari, tamquam Canes Venatici vicinas invadentes nationes molestant, ac spoliabant*“²⁾.

¹⁾ Cromeri De origine et rebus gestis Polonorum. Lib. VII. ed. cit. pag. 180.

²⁾ Michovius, De Sarmatia Asiana et Europea. Lib. I. cap. 2. In Pistorii Corp. Historiae Polon. Basileae, 1582. fol. Tom. I. pag. 122, 130.

Hajlandó Michoviussal tartani Decius Lajos, olly különbséggel mégis, hogy térföldi vadászt jelentőnek értelmezné: „*Poloutzi* (úgymond) *barbaro vocabulo sunt appellati, cujus ego vocabuli vim seu rationem (nisi Camporum seu planitiei venatores fuere interpretaetus) penitus ignoro*“¹⁾.

Megegyeznek a' „vadász“ jelentést illetőleg Michovius-sal Deguignes²⁾ és Kulezynsky orosz egyházi író³⁾.

Ellene mond Michovius' magyarázatának szinte a' XVI. században élt író Herberstein, és igyekszik megmutatni, mikép a' „Palócz“ vagy „Polowtz“ név nem az orosz „*Polle*“ azaz : mező, és „*tze*“ vagy „*kszi*“ ragasztékból származott, és mező vagy térföldi lakosokat, nem pedig vadászokat jelent. Szavai imígy hangzanak : „*Quo loco autem libelli de duabus Sarmatiis, de Polovtziis populis, quos venatores interpretatur, errasse clarum est. Polovtzi enim campestris dicuntur. Nam Polle campus est: Lowatz et Lovtzi, venatores, adjuncta autem tzi, vel ksi sillaba, non mutat significationem: neque enim ab ultimis, sed primis sillabis significatio desumenda est. Et quod ejusmodi Ruthenorum dictionibus syllaba generalis ski adjici solet, ea res homini imposuit: atque ita Polovtzi campestris, et non venatores interpretari oportet*“⁴⁾.

Müller' előadása szerint orosz nyelven „*Lowitj*“ rablót jelent és épen ettől származik a' „*Po-lowtz*“ név⁵⁾.

Sarkalatosan eltér a' föntebbi származtatásoktól Hammer' fejtegetése, melly szerint az orosz *Pole*, azaz : mező, és *Uz*, hún-scytha népfelkezet' nevéből alakultnak 's „mezei *Uz*“ adónak állítatik következő soraiban : „*Ob der Nahme Kumane*

1) Decii, De vetustatibus Polonorum. Apud Pistorium. 1. c. Tom. II. pag. 271.

2) Deguignes, Allgemeine Geschichte der Hunnen und Türken etc. Übers. v. Dähnert. Grifswald, 1769. 4-to III. Bd. XV. Buch. S. 66.

3) Kulezynsky, Specimen Eccles. Rutheniae. pag. 207. Conf. Assemani, Kalendarium Ecclesiae Universae. Romae, 1755. in 4. Pars II. cap. II. pag. 222.

4) Herberstein, Rerum Moscoviticarum Commentarii. Francofurti, 1600. fol. pag. 64.

5) Müller, Sammlung Russisch. Gesch. Petersburg, 1736. 8. II. Bd. I. St. nr. 4. S. 74.

bloss eine Erweiterung dieses ursprünglichen Nahmens (Kún), oder eine Verstümmelung des Nahmens Turkmane, oder von dem Flusse Kuma, oder dem alten Schlosse Cumania hergenommen sey, lässt sich mit Gewissheit nicht entscheiden, und ist gleichgültig; weniger zweifelhaft ist der Ursprung des Nahmens der Polowzer, welcher nicht anders als die Usen der Steppe heisst, in den das russische Pole nur die Uebersetzung des türkischen Descht und Owz nur eine breitere Aussprache von Us. Von den Usen, wurde der Dnjeper Usu, und das Meer an der Mündung desselben Usulimne, d. i. der Hafen der Usen benannt“¹⁾).

Legközelebb Neumann Károly Frigyes szinte a' szláv Polja tér és mezőföldet jelentő szótól származtatá nevöket, így irván: „Die Kumanen, welche seit undenklichen Zeiten in dem Lande Kaptschak sitzen und nicht selten auch diesen Namen erhalten, — sind keine neuen Einwanderer aus den Gegenden jenseits des Jaik, sondern ächte Nachkommen der alten Skythen, welche jetzt wieder unter der Benennung Komannen, d. h. Flächen — oder Steppenbewohner, was die Slawen ganz richtig mit Polowzi und die Deutschen durch Falawa, Feldleut, übersetzen.“ Ismét: „Kum oder Kom heisst im Türkischen Sand, Steppe; Komancier sind also Steppenbewohner. Polowzi kommt von Polja, Feld, Ebene. Karamsin II. 40. Anmerkung. Bei den Deutschen heissen sie Falawa, Falen, was dasselbe ist. Zeuss 744. Herberstein übersetzt Polowzi ganz richtig durch Feldleut“²⁾).

Kinek legyen az elszámláltak közül legtöbb igaza? végkép eldönteni vagy észrevételekkel kísérni nem akarom, miután a' kezdés' lényegére most kevesbbé tartozván, kitüzött első tételünkre főleg az lenne megbizonyítandó, mikép a' kún és palócz név ugyanegy nemzetre vonatkozik. Annyit mindazáltal akaratlanul is tanulhattunk az előadottakból: hogy a' PALÓCZ (Polovcz) név orosz-szláv nyelvből veszi eredetét, és hogy nem más, mint a' szláv nemzetbeli íróktól használtatott. De az iránt is fölvilágosítottunk, valamint majd a' kabarokróli

1) Hammer-Purgstall, Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak. Wien, 1840. 8. S. 18.

2) Neumann K. Fr. Die Völker des südlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Leipzig, 1847. 8. S. 132, et not. 44.

értekezésben eléggé kitüntetem, mikép a' PALÓCZ név „RAB-LÓ“ fogalommal létezett legszorosabb kapcsolatban; és „VALVEN“ német nevök is azt jelenti; hasonlót fejezvé ki már legrégibb korban használt GOTHUS nevök, mellyről Keleti Utazásom' II. köt. 144. 's köv. lapjain elég bőven értekeztem. E' tárgynál nem hallgathatom el egyszersmind abbeli véleményemet, miszerint Hammer' etymológiája egész terjedelmében nem igazoltathatván, az *UZ* pótoléokra nézve alig ajánlható.

Előzményünk' *második* tételét a' mi illeti, t. i. hogy hazánk' terjedelmes vidékén maiglan fönlevő palócz magyarok a' kún nép, jelesen az Árpáddal beköltözött kúnok' valóságos ivadéki : ezen tény következő hiteles tanútételekkel bizonyítatik be :

Legrégibb történetirónk Béla király' névtelen jegyzője egyszerű tollával elég bőven leírja, mikép egyesültek Kiónál hét vezéreik alatt a kúnok (Cumani) magyar őseinkkel, mint jöttek együtt Pannoniába, hol és minő tájakon telepedtek meg; melly vidékeken most, már nem ugyan kún, hanem palócz néven országszerte ismeretes magyar népfajra találunk, nevezetesen, mint majdan a' kabarokróli értekezésben előadandom, Mátra' vidékén, Heves, Borsod, Nógrád, Gömör, Torna, úgy szinte Abauj, Zemplén és Bereg vármegyékben.

A' névtelen jegyző szokott modora szerint leginkább csak vezéreket említ, midőn népcsapatokra czéloz; innen van, hogy az általa nyilvánított hét kún vezér, u. m. Ed, Edumer, Ete, Bunger, Ousad, Bojta és Ketel, vagy ezek' utódai neveit említi és mondja letelepedetteknek, midőn a' hozzájuk tartozó kún csapatokat és családokat is érti alatta.

A' *hevesvármegyei* kún-palóczok' (hogy illy kifejezéssel éljünk) megszállása így adatik elő általa: „Árpád vezér pedig és az övéi innét kijövé, Eger folyóig mentek, és ott kunyhókat csinálván, több, napokig megmaradának, és azon halmot, mellyen a' vezérnek leveles szint csináltak, Színhalomnak (most Szíhalom) nevezték, és az ő táboruk Ustoros folyótól Poroszló váráig nyúlt vala. Azután kimenvén, Zagyva folyóig jöttek és táborútöttek azon folyó' partján a' Tiszától fogva Mátra erdőig, és meghódították a' föld' minden lakosit Köröstől fogva

Zagyva folyóig és Szepes erdőig. Akkor Árpád vezér nagy földet adott a' Mátra erdőben Edőnek és Edömernek, hol azután Pota, az unokájok, várat épített. (Anonym. cap. XXXII.)

Borsod vármegye' vidékein Bunger (Gyömbér?) Ousad (Acsád) és Huhot (Hahót) kún vezérek és népei telepedtek meg szerinte: „Azután a' vezér és az ő főemberei kimentek Szerencsből, és áthajózták a' Sajó folyót azon helyen, hol Hernád patak lefoly, és tábort ütöttek Hejó folyónála' Tiszáig és Emődig, ét ott maradtak egy hónapig. Ott is adott a' vezér Bungernek Bors' atyjának nagy földet Tapoleza folyótól Sajó folyóig, melly most Miskolecznak hivatik, és adott neki egy várat, melly Győrnek (most Diós-Győr) mondatik, és azon várat az ő fia Bors, saját várával, melly Borsodnak mondatik, egy vármegyévé tette (ugyanaz, cap. XXXI.). Ismét Bors pedig — összegyűjtván a' parasztok' sokaságát, Boldva folyó' mentén várat épített, melly azon néptől Borsodnak hivatott, azért, mivel kicsiny vala. — A' vezér pedig kegyességéncél fogva Borsot azon várnak grófjává tette, és azon vidék' minden gondviselését reá bizta (u. o. cap. XVIII.). Továbbá: Azután Árpád vezér és az ő nemesei innen kimenvén Nyárád folyóig jöttek, és táborba szállottak a' patakok mellett azon helyen, melly most Kácsnak mondatik, a' hol is nagy földet adott Acsádnak, Örsur' atyjának, és ott azután az ő fia Örsur ugyanazon folyam' forrásánál várat épített, melly most Örsur várának neveztetik. Végre: Azután kiindultak, egy napig lovagolván, a' kis hegyek mellett tábort ütöttek, és innen a Túr folyó mellett lovagolván, a' Tiszáig hatottak, és a dorgomai révnél a' Tiszán átkelvén, hol is Árpád vezér' kegyelméből Hahót nevű katonának nagy földet szerzének, mellyet az ő utódai mostanig birtak“ (u. a. cap. XXVIII.).

A' *zemplénavármegyei* kún-palóczoikat Ed és Edömer kún vezérektől és Tarczal nevű jeles kún férfitól származtathatni le következők szerint: „Árpád vezér pedig és az ő katonái Hungvárból nagy örömmel kijöven, a' Tarczal-hegyen túl Takta folyó mellett levő mezőn tábort ütöttek Szerencs hegyig. — És ugyanott Takta mellett és az erdők alatt Árpád vezér sok földeket adott különböző helyekben azok' lakosaival együtt

Edönek és Edömernek, melly földeket az ő maradékaik isteni kegyelem' segedelmével mostanig is birni érdemlették. Előbb mondott Tarczal pedig Árpád vezér' kegyelméből ugyanazon hegy' tövénél, hol a' Bodrog Tiszába foly, nagy földet szerzett, és azon helyen földvárat épített, melly most Himesudvarnak (jelenben Tokaj) neveztetik“ (u. o. cap. XVII.).

Szinte azon környékeken nyert Ketel (Keczel) kún vezér is szállás-földeket a' névtelen jegyző szerint, ki így beszéli el: „És azután Árpád vezér maga kegyelméből az egész földet Sátorhabmától fogva Tolcsva folyóig a' lakosokkal egyetemben Ketelnek ajándékozta, és nem csak ezeket, hanem ezeknél nagyobbakat is ajándékozott“ (u. a. cap. XV.).

És ime fenvannak elég terjedelmes földeken Bodrog, Boldva, Hejó, Hernád, Nyárad, Sajó, Takta, Tapolcza, Tisza, Tolcsva, Ustoros és Zagyva folyamok' vidékein, meg a' messzi nyuló Mátra' hegység' rengeteg erdeiben Árpád' kúnjai mostaniglan PALÓCZ rokonainkban!

Ezen kúnok' többi maradékaira, honunk' különböző részein, mint nevezetesen Komárom' környékén a' Duna' mentében, hol Vág' vize folydogál, a' már említett Ketel által szerzett földön, nem különben a' Baranyaságban és Bataszék körül, hol Ete és Boyta kún vezéreknek jutottak tágas birtokok, és más helyeken is, hova a' névtelen jegyző kún főnököket szállít, kevés nyomozás után könnyű szerrel szinte reájok találhatnánk. Nemde a' baranyaiakat a' palóczokhoz mintegy hasonlóknak tartjuk országszerte némi erkölcsi vonásaik- és szójárásukra nézve? Az Okor mellékiek' és az úgynevezett Ormányság' dialectusának palóczos voltán kétkedik-e már valaki? A' Komárom' tájékán és Nyitra' völgyén divatos magyar beszédmód is figyelemre vonhat bennünket. Hogy a' névtelen jegyző, mint már előbb említők, szokott modorához képest a' kún népsokaságról mélyen hallgatva, csak vezéret emleget a' földfoglalásnál, azon föl nem akadhatunk. A' főt természetesen követik a' tagok.

Nem forog fön tehát semmi kétség palóczainknak az árpádi kúnoktól származása iránt: de gördülnek elő igenis több nehézségek a' palócz és kún nevet illetőleg, miket ezen eloszlatni multhatatlanul szükséges.

Az első nehézség körül forog: Mikép lehetett az, hogy a' palóczok kún népfelkezetbeliek levén és magokat saját nyelvünkön kúnnak nevezvén, mégis ezen eredeti, igaz nevet meg nem tartották közöttük; holott a' később, jelesen IV. Béla király' idején beköltözött kúnok maiglan ősi nevökön hivatnak?

A' másik ide megyen ki: Mikép történhetett, hogy a' honunkbeli palócz népség sem kún (Cumanus), sem palócz néven elő nem fordul törvényeinkben, számos okleveleinkben 's egyéb irott régiségeinkben?

E' kételyek' eloszlatására elegendő anyagot nyujt következő rövid nyomozásunk:

Az Árpáddal ide költözött kúnok az akkoron már szlávizálásnak indult Kiovnál csatlakozván őseinkhez, velök együtt nagyszámu szláv és magyar-oroszok is jöttek át a' Karpátokon, kik Pannoniába behozák a' nemzeti szokás szerint náluk kún helyett divatos „palócz“ nevet. A' magyar népelem tehát az oroszokali érintkezésnél fogva már Pannonia' elfoglalásakor megbarátkozván e' nemzetnévvel, mai napig kiirthatlanúl főnmaradt emlékezetében nem csak, hanem krónikáink' ujjmutatása szerint ezen név latin fordításban használtatik is. Eléggké kifejtetett már, mikép a' „Palócz“ szó Rablót és Prédálót értelmez legbizonyosabban, és épen ennek fordítása a' római nyelvből és törvényből vont „*Latro*“ és „*Praedo*“ meg „*Latrunculus*“, mellyen honi palóczainkat jelölve találjuk. Aba királyról írja a' bécsi képes krónika Turóczinál: „*Tunc legati Abae regis, venientes ad Caesarem, repetebant Hungaros, qui ad Caesarem fugerunt, conquerentes et dicentes: quod ipsi essent PRAEDONES et LATRUNCULI Regni Hungariae, et praecipui incentores guerrarum et discordiae inter Caesarem et Hungaros.*“ Ugyanazon képes krónikában olvashatni I. András király' koráról: „*Is autem, qui ferrebat litteras, Deo sic volente, captus est a LATRUNCULIS Andreae regis, et ad eum ductus*“¹⁾. A' magyar király' és ország' latraiban meg rablóiban bizonyára senki nem fog zshivány vagy haramia ban-

1) Thuroczi, Chron. Hung. P. II. cap. 37, 43. Apud Schwandtnerum, Tom. I. pag. 102, 109.

dát fölfedezni, hanem azon hadcsapatot találándja, mellynek ős nemzeti szokás és hadi tervezet szerint tisztében állott a' hadban előjárás, száguldás, rablás és pusztítás. És épen illyeknek ismerjük Constantinus Porphyrogenitus' tanutétele után a' kabarokat, illyeknek nevök' jelentése szerint a' palóczokat, kik Árpád' kúnjaival azonosok valának. Hogy az eredeti „kún“ név a' honi palóczokat illetőleg kiveszett, azon épen nem csudálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy e' törzsökfaj még európai alakulás előtt egyesülvén magyar őseinkkel, a' közösen kiállott nagyszerű catastrophok, reformok, de különösen a' keresztység' amalgamizáló ereje által a' fő nemzeti „MAGYAR“ nevü tömegbe olvasztatott be. Hasonló sors érte a' magyar izmaelitákat, kiknek saját nemzeti nevök a' keresztység' fölvételével végkép elenyészett¹⁾. A palócz-kúnok egyébiránt e' hazába léptökkor a' többi magyar népfajtól külön politicalai és polgári jogokat nem nyervén, nemzetiségi önállásuk annyira nem biztosított, miszerint nemzeti nevök kiválólag és a' többitől elkülönözve megőriztethetett volna. Mindazáltal, a' viharos századok' fergetegeiből illy okmánytöredéket is hagyott fön a' gondviselés számunkra, mellyet a' palócz nemzet' őstörténetének drága gyöngye gyanánt mutathatunk be, s mellynek értelméből a' palóczság' kún (Cumanus) nevének még a' XIII-dik században divatozása kiviláglik.

Borsod vármegyében, a' mátrai törzsökös palóczságnak, hogy úgy mondjuk, szivében, *Apátfalván*, melly a' hajdan ott virágozott apátságtól kölcsönözte nevét, csalhatatlan bizonyossága tűnik föl az ottani népség' kún voltának. Pázmány Péter esztergami érsek és bibornok az 1629-dik évi nagyszombati zsinat' irományaiban új emlékezetbe hozván a' honi szerzetes rendek' helyeit, a' cistercitarend' apátságai elszámításával többi közt imezeket írá : „*Abbatia de Beel Trium fontium B. Mariae Virginis Assumptae (Alias Trium fontium de Beel CUMANORUM) Agriensis Dioecesis, fundata 1232*“²⁾; melly

¹⁾ Jerney J. A' magyarországi izmaelitákról, mint volgai bolgárok- és és magyar nyelvü népfelkezezetről. Budán, 1845. 8r.

²⁾ Acta et Decreta Dioecesanæ Strigoniensis celebratæ Tyrnaviæ. A. 1629. In Append. II. De religiosis Ord. Apud Peterffy Car. Sacra Consilia Eccles. R. Cath. in Hung. celebr. Posonii, 1742. fol. Part.

apátság illy czim alatt: „*Abbatia B. M. V. in Coelos Assumptae trium fontium de Bëel seu APATFALVA*“ maiglan adományzás' tárgyául szolgál. Alapítója Cletus egri püspök vala ¹⁾. Tehát már a' mongolok elöl futó's honunkban menekvést talált kúnok' időszaaka elött,'s kéttelenül az árpádi vagyis palócz-kúnok' birtokában virágzott ezen apátság. Míg e' tárgyra tudós nyomozóink kellő gondot fordítva mohos régiségeinkből több s több adatokat kiaknázhatnak, figyelmeztetésül a' palócz-kún maradványok' sorában, csak fölemlíteni kívánom a' gömörmegyei szinte palóczság' területében eső KÚN-PAPOLCZA helység' nevét, melly palóczaink' kún vérségéről hasonlólag nyomatékos bizonytságot nyújt.

A' magyarhoni palóczok' nevét tárgyalva végre észrevétel nélkül nem hagyhatom, mikép ámbár régi iratainkban elő nem fordul, XVI-dik századi történetirónk Istvánffy Miklós azt ismervén, föl is említette, de soraiból kilátszik, hogy a' honi palóczokra figyelés nélkül csupán a' lengyel krónikák' palóczait tartotta szem elött 's azokból voná állítását. Ö írja Temesvár' eredetéről szöltában: „*Temesvarinum — veteres Pannoniae Reges contra Bulgarorum — ac Cumanorum seu Cunorum, quos Poloni POLOUCIOS, nos nunc Tartaros vocamus, crebriores incursus anteventendos aedificaverant*“ ²⁾. A' hibás véleménynél, melly szerint e' név tatárookra erőszakoltatik, fontosabb kérdésünkre az, hogy a' „Palócz“ két helynevünkben is mutatkozik. Lipszky' Repertoriumában olvashatni: „*Pallócz aliis PÁLOCZ, Praedium Comitatus Posoniensis.*“ Ismét: „*Pallócz*

II. pag. 275. — Mátra' vidékén, különösen Apátfalva körül következő helységek tartatnak a' hely- és népismerők által eredeti tős gyökeres palócz helységeknek: Ágas- vagy Ákos-vár, Balla, Balaton, Bán-Horvát, Bánfalva, Bodony, Csernely, Dedes-vár, Erdő-Kövesd, Filimes, Gesztete, Hasznos, Jánosi, Istenmezeje, Kazar, Mély-kút, Noszvaj, Omány, Parád, Pétervásár, Recskivár, Salgó-Tarján, Szent-Domonkos, Szent-Mária, Szent-Simon, Szarvas-kő, Tar, Tardona, Terenye, Tiribes, Uraj, Velezd, Verebély. Mindezekhez mélyebb vizsgálódások által még többek is járulhatnak.

¹⁾ Schmitth Nic. *Episcopi Agrienses. Tyrnaviae*, 1768. Tom. I. pag. 144.

²⁾ Istvánffy Nic. *Historia Regni Hungariae. Lib. XVIII. ed. Colon. 1727.* fol. pag. 200.

aliis PÁLÓCZ Pagus C. Unghvariensis“¹⁾. Úgy hiszem, e' helyeket illető régi oklevelek inkább kún lakosokra mint Pál nevű első birtokosra utalnának. De fejezzük már be a' palóczok' kettős nevének divatáróli nyomozásunkat.

Párhuzamot szabván a' palócz-kúnok' alapvonásokban érintett viszonyai és a' későbbi királyok alatt beköltözött kúnokéi között : könnyen eljuthatunk azon eredményhez, melly ez utóbbiak' ősi nemzeti nevének fenmaradását, erős divatának okait nyilván előnkbe tárja, 's az ellentét' valóságáról meggyőz.

A' később, jelesen IV. Béla király alatt beköltözött kúnok szabadságaikat biztosító szerződés mellett léptek e' hon' határai közé. A' családbelieken kívül 40,000 főnyi fegyveresből álló kúnok' fejedelméről Kötönyről (Kuthen) megjegyzi Rogerius : „*Si vellet ipsum (Rex Bela) suscipere, ac in libertate tenere, se et suos paratus esset ei subdere.*“ Bizonyos egyezkedés előzé meg tehát bejövételöket. Meg is erősítették különös királyi levelekben jogaik, megalapítottak belszerkezetök, kimutattattak elfoglalandó szállásaik, szóval különváló politicalai és polgári életet nyerének, mellyben, mint nyilván tudatik, több századokon át számos királyok' oklevelei sértetlenül megőrzék őket; nemzeti önállásuk és nevöknek ennél fogva elenyésznie nem lehetett.

Hogy e' későbbi rokon vendégeink nem hozák magokkal a' szlávoknál divatos „Palócz“ nevet, annak azt vélem egyszerű okául, mivel ezek nem az orosz tartományokban és nem szláv ajku néppel egyetemben kapcsolák magokat magyar őseinkhez; 's így nem is létezett azt elterjesztő és fentartó elem.

Még a' palócz nemzet' nyelvéről kívánok némi rövid észrevételt elmondani.

Ha az orosz és lengyel krónikákat kérdezzük : minő nyelvet beszélt e' hatalmas nemzet? arra tőlük világosítást, de még tájékozást sem nyerünk. Annyira elmulaszta úgy egyik, mint másik nemzetbeli íróserég annak idejében e' tárgyról

¹⁾ Lipszky Joan. Repertorium locorum Hungariae. Budae, 1808. in 4. pag. 493.

hiteles tudósítást gyűjteni a' késő maradéknak átadandót, hogy már a' XVI. század' elején élt Michovius habozva írta: „*Polovvci — quos — linguagium habuisse asserunt, quale locuti sunt diebus nostris principes de Mancup: ultimo per Baissetum imperatorem Turcorum anno domini 1486. exterminati, in Chersoneso, et insula Tauricae quam vulgari nostro Przecop dicimus, a Tartaris Przecopensibus occupata*“¹⁾). Valamint ez ingadozó, sőt hibás véleményzés' nyomán, melly szerint a' mankupiakkal, kiknek tatár fajuságát elvégre kimutathatja a' gondos vizsgálódó, azonegy nyelvüségök hozatik szóba, biztos tudomást nem szerezhethünk, úgy a' palócz fejedelmek és főnökök' orosz és lengyel évkönyvekben bizonyára elrontva és fordítve találtató neveik meddő eredményhez juttatnak. Ez áll a' palócz városok' neveiről is. Mí magyarok biztos és határozott historiai tényre alapítva kutatásunkat, egész bizonyossággal mondhatjuk:

Az árpádi palócz-kúnok, nem különben a' bélai kúnok, kik a' szlávok' palócaival azonegyek, valamint most némi dialectusi különbséggel valódi magyar nyelven beszélnek, úgy hajdan és mindenkor azon nyelvet beszélték: következőkép a' palócz nemzet' nyelve a' magyaréval azonos vala.

A' kún nemzet' nyelvének magyarságát Keleti Utazásom' I. kötetében elég bőven és elvitázhatlanul megbizonyítván, az ismételt kimutatástól magam föloldatva érzem; az pedig, hogy miben és mennyiben állott a' dialectusi különbség, ezen értekezés' köréhez nem tartozik.

Nem árt ez uttal a' palócz személynevekre is némi figyelmet fordítanunk.

Az orosz krónikák időnkint több palócz főnököket vagyis hercegeket (knéz) neveznek meg, kik betűrendbe állítva évszám' kíséretével imígy következnek:

Abaruk.

Aepa : 1107.

Altanapa, Altunapa, Altunop : 1099, 1102, 1103.

Alak, Aluk : 1184.

¹⁾ Michovii Chronic. Polon. Lib. III. cap. 32. Apud Pistorium. Tom. II. pag. 84.

- Amurat : 1132.
 Aturgii : 1184.
 Barak : 1184.
 Baskard, Baskart, Baskrad : 1158, 1184.
 Baty : 1223.
 Bjelkun : 1162.
 Blius.
 Bonjak : 1096, 1099, 1107. Ismét 1166.
 Csenegrep, Csenegreb : 1103. Dlugossnál : Czeniehrepá.
 Danila : 1184.
 Ekszi, Ikszár : 1184.
 Girg : 1107.
 Iszagljeb : 1184.
 Itlar : 1095.
 Jaroszlanop, Jaroszlanopa : 1103. Dlugossnál : Haroslanopa.
 Jazy : 1115.
 Kitan : 1095.
 Kobjak, Kobhak : 1184. Kobjakfi : 1223.
 Kobran : 1125.
 Kocsii, Kocsin : 1103. Dlugossnál : Kocza.
 Kogrep : 1103.
 Koncsakfi, Jurja : 1223.
 Kotak : 1223.
 Kunem : 1103. Dlugossnál : Huniana.
 Kurja : 1096.
 Kurtok : 1103. Dlugossnál : Kurtaka.
 Modi : 1103.
 Osz : 1107.
 Oszaluk : 1184.
 Sarukan : 1107.
 Szatmatz : 1162.
 Szeluk, Szelukan, Rukan : 1111, 1127.
 Sziroszlav vagy Temirkhoszjei : 1149.
 Szokal : 1061. Dlugossnál : „Sobal alias Siekal“ : 1159.
 Sztas : 1127.
 Szugr : 1107.
 Szurbar : 1103. Dlugossnál : Surboz.

Targ, Targa : 1184.

Tarszuk : 1184.

Tasz : 1107. Dlugossnál : Tasza. Bonjak' testvére volt.

Tereevics : 1184.

Tetii : 1184.

Tugorkan : 1094, 1096. Dlugossnál : Tuhorka és Tuhortkai.

Turundai : 1184.

Uruszoba : 1102, 1103. Dlugossnál : Rubosa. Hihetőleg Örs-aba lappang alatta.

Valdusza, Veldius, Veldjuszja, Vedus : 1103.

Volodar : 996.

A' XII-dik századi orosz énekben e' három palócz vezér neveztetik meg : Gsak, Kontschak és Scharokan. Dlugoss említ 1103-dik évre Kikalopa és Chasupa nevűt.

Klaproth Gyula, az orosz pétervári academia' utasításánál fogva kaukaszusi utában a' palócz nevekre különös gondot fordítván, nyomozási eredményül mutatja be, mikép azok jobbára fölaltatók a' cserkesz népeknél : „*Die in den Russischen Jahrbüchern aufbehaltenen Polowzischen Nahmen (ezek szavai) finden sich also grösstentheils bey Tscherkessischen Stämmen wieder, welches auch nicht gegen die historische Wahrscheinlichkeit streitet, in dem wir wissen, dass dies Volk sonst weit mehr nach Norden zu verbreitet war, und vielleicht in ältern Zeiten nicht einmal so weit nach Osten zu in Kaukasus wohnte als jetzt*“¹⁾).

Én e' szemlélődésekre véleményt alapítani nem merek, mert a' palócz nevek az orosz krónikákban, mint könnyen kimutathatni, sőt első tekintetre kinek kinek szemébe ötlük, hiányosan és elferditve írvák. Klaproth' egybehasonlítása azért sem bír vonzóerővel, mivel ő, messzi tévedve a' valóságtól, kaukaszusi kutatásában elvégre is tatároknak nyilvánítá a' palóczokat, imezeket írván : „*Wenn uns also nicht irgend ein glücklicher Zufall eines Besseren belehrt, so bleibt es, nach meiner Meinung, am wahrscheinlichsten, anzunehmen, dass die*

¹⁾ Klaproth Jul. Reise in den Kaukasus und nach Georgien. I. Bd. S. 65.

Komanne der Griechen und Polowzer der Slavischen Chronikenschreiber, Chabdschäkische Tataren waren, di unter der Oberherrschaft Tscherkessischer Fürsten standen“ ¹⁾). Illy véleményhez bizonyára nem folyamodik Klaproth, de a' szentpétervári academia sem adandott vala neki utasítást a' palóczok' maradványainak Kaukaszus' vidékeini nyomozására, ha annak idejében kellőkép értesültek volna, miszerint honunkban léteznek több századok óta, 's itt keresendők e' hires nemzet' valóságos sarjadéki palócz és kún rokonaiknál.

Ámbár a' fönnebbi névhalmazból nyelvminőségi bizonyítványt, mint előbb mondtam, kivonni nem merek s nem is akarok; némi feltünőbb neveket mindazáltal bizonyos nemzeti szokás' tanúsítására használni el nem mulaszthatom.

Szembeötlő több neveknél az *apa, epa* és *opa* rag, például: Altunapa, Csenegrep, Jaroszlanopa, Uruszoba, úgy az önálló Aepa név, melly nem egyéb a' palóczoknál divatos *Aba* vagy *Apá*, fönöki és fejedelmi czímnél; azért olvassuk Nesztornál 1107-dik évre: „*In eben demselben Jahre gieng Wlodomir, David und Oleg zu Aëppen, und zum andern Aëppa, und machten Friede, und Wolodomir vermählte Georgen mit Aëppens Tochter, und Osenens Enkelin“* ²⁾). Öseinknél szinte kelendő vala az *Aba* czím és nemzetségi név, 's úgy látszik, a' kúnokhoz tartozott különösen e' sajátság. Sámuel magyar király' *Aba* mellékneve is inkább e' kún szokásból, mint kegyessége miatt keletkezett, ki a' névtelen jegyző szerint (cap. 32.) *Ed* és *Edömer* kún vezérektől vette származását. A' *Takson* vezér alatt beköltözött besenyő-kún vezér is *Tonuz-Obának* mondatik *Béla* kir. jegyzőjénél. Ez a' tiszaparton a' róla nevezett abádi révnél temettetett el.

Lehetlen végre azt is észre nem vennünk, hogy az *Alak*, *Gsak*, *Jaroszlanopa*, *Jazy*, *Kitan*, *Kocza*, *Kontschak*, *Sarukan*, *Szatmasz*, *Szokal*, *Tarszuk*, *Tasz*, *Uruszoba* stb. *Alak*, *Csák*, *Arszlán-aba*, *Jász*, *Kötöny*, *Kocza*, *Kún-csák*, *Sárkány*, *Szatymaz*, *Szakál*, *Törzsök*, *Tas*, *Örs-aba* valódi magyar és historiai

¹⁾ Klaproth, Reise in den Kaukasus. I. Bd. S. 279.

²⁾ Nestors Jahrbücher, ed. Scherer. pag. 170.

neveket állítanak előnkbe. Barak, mint családnév ismeretes Debreczenben és Kecskeméten. A' Bjelkun, aligha más oroszított Fejér vagy Nagy kúnnál. Koncsak nevű család létezik Csík székben, Erdélyben.

Az orosz krónikák néhány városait is fölemlítik a' palóczoknak, mellyből csak azt tanuljuk biztosan, hogy nem hiányoztak illyek is sivatag téreiken, valamint léteztek „*Wesch*“ néven említett falvaik. Városaikúl megneveztetnek: *Balin*, *Bereszt*, *Cserven*, *Csevszlujev*, *Konov*, *Sarukan*, *Szugrov*.

Nemzeti szokásuk és viseletök' tekintetéből legbővebb értesítést nyújt azon XII-dik századi orosz hősdal, melly Szvatoszlavics Igor orosz herceg' palóczok elleni hadvitelét éneklí¹⁾. Ebben csókáknak, meg fekete hollóknak mondatnak a' Dónhoz sereglett ellenséges palóczok, hihetőkép fekete öltözetök miatt. Szóba hozatnak nyilaik és vas sisakaik, melly utóbbiak avar sisakoknak is neveztetnek. Legérdekesbek e' költeményben a' szép palócz leányok- 's azok' énekeikről kifejezések, úgy szinte arany szövetű és drága bársony kelméik, meg prém-bőreik' dicsérete. Szépek valának igenis a' palócz szüzek; erről az orosz fejdélmek' e' fajbólí nősüléseik széltében adnak tanúságot. Hasonló vonásu jellemre utalnak a' kún hölgyek' irányában krónikáink főleg Kún László király' korából, kinek édes anyja is kún nő vala. Ennek néminémi 1273-diki pecsétén olvashatni: „ELISABET. DEI. GRACIA. REGINA. VNGARIE. ET. FILIA. IMPERATORIS. CUMANORVM. † S. VXORIS. STEFANI. REGIS. QVINTI. QUARTI. BELE. ILLVSTRIS. REGIS. FILII.“²⁾. Csak deli fiút szülhetett e' kún nő Lászlóban, kinek szépségét Kézai Simon' krónikája ajánlólevelében költőileg a' nap és hold által csodáltkak nem ok nélkül írja. A' byzanti görög császárok sem utálták a' kún szépséget. Tudjuk a' történetekből, miszerint IV. Leo császár' anyja Irene kazar, azaz kún fejdelem' leánya volt a' VIII-dik század' közepén.

A' palócz női viseletről igen érdekes tudósítást hagyott

¹⁾ Igor Swatslawitsch. Heldengesang von Zuge gegen die Polowzer. Aus dem Altrussischen des XII. Jahrhunderts, neu übersetzt von W. Hanka. Prag, 1821. 8-o.

²⁾ M. Történet Tár. 1852. IV. Füz. 190. 1.

főn Prágai Kozma XII-dik századi cseh író († 1125.), esetlegesen bizonyítván, mikép a' scytha, nevezetesen palócz vagy besenyő nők a' férfiakéhoz hasonló felső ruhát viselnek : „*Et sicut Gens Scythica : PLAUCZI sive Pecenatici vir et femina in habitu nullum discrimen habebant*“¹⁾, ezek szavai. És valóban, valamint maiglan is rókatorkos prémű férfimentét öltenek a' hon' több vidékein, kiválólag a' jászok- és kúnoknál ünnepély' alkalmával a' középrendű nők : úgy a' Dón' torkolatánál, a' palóczok' egykori ősfészkeben, számos női kőszobrokon, mint Keleti Utazásomban (II. 71. l.) különösen megjegyzém, kitűnő a' prémes hosszú menteruházat' ábrázolása.

Nesztornak a' palóczok' szokását 's életmódját tárgyazó sorai, melly szerint a' dög, höresög és ürge húst is megevék, 's nőül pedig mostohaikat és menyeket is vették, Schlözer' latin közlésében ekkép hangzik : „*Polortzi morem servant patrum suorum, effundendi sanguinem, de eoque gloriantur. Vescuntur morticino et quavis carne immunda, chomakis (Hamster) et susolis (Zieselmause). Ineuntque matrimonia cum novercis suis atque nuribus, praeter alias malas consuetudines patrum suorum*“²⁾.

Ugyancsak Nesztor a' magyarokéhoz hasonló szokást tulajdonít nekik a' letelepedés és költözés' tekintetében, állítván a' Kiónál elvonúlt magyarokról, mikép a' Dnepernél sátrort ütve, palóczok' módjára költöztek : „*Im J. 898. (inkább : 889.) zogen die Ungern von Kiev vorbei —. Sie kamen an den Dneper, und standen hier in Weschen, denn sie marschirten wie die Polovzer*“³⁾. A' szörszövegből készült sátrak' „Wesch“ neve hihetőkép *fészek*, *fészter* (nem félszer), *feszíteni*, vagy *vaczok* szónk' értelme körül forog. Széltiben e' néven fordulnak elő az orosz krónikákban a' palóczok' sátrakból alkotott ideiglenes szállásaik, vagy falvaik.

Végül még a' palócz sírhalmokról kívánok valamit megjegyezni. Azon megszáámíthatlan sokaságu halmok (kurganok),

¹⁾ Cosmas Pragensis, apud Pelzel, Scriptorum Rerum Bohemicarum. Praegae, 1783. 8-o. Tom. I. pag. 21.

²⁾ Schlözer, Kritische Sammlungen. II. St. S. 225.

³⁾ Nestor, Russische Annalen in ihrer Slavonischen Grund Sprache, von A. L. v. Schlözer. Göttingen, 1805. 8-o. III. Th. S. 108.

mellyeknek az Azovi-tenger' martjainál fönlétéről Keleti Utazásom' II. kötetében bőven értekeztem, az orosz krónikákban palócz kurgánoknak mondatnak; illyennél ölék meg a' palóczok Hamasbeg mongol hadvezért 1225-ben ¹⁾. Elég bizonyosságul szolgál e' nevezet arra, mikép a' nemzet' szokásához tartozott halottainak nagyszerű kún halmokat emelni.

A' palócz krónkának, mellyet csak töredékekben állíthatunk elő, legtisztább forrásai az orosz évkönyvek, egybevetve helyelközzel a' lengyel történetekkel és byzanti írókkal; segédeszközei im e' három jeles értekezés :

1. Suhm Pet. Frid. kön. dänischen Conferenzzraths Abhandlung von den Uzen oder Polowzern. Találtatik illy című könyvben : Nestors aelteste Jahrbücher der Russischen Geschichte. Übersetzt von Joh. Ben. Scherer. Leipzig, 1774. 4-o, 270—319. II.

2. Schlözer Aug. Lud. Chronik der Komaner oder Polovtzer vom J. 1061—1300. Olvashatni ugyanannak illy című munkájában : Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Göttingen, 1795. 8-o. II. Stück. S. 482—504.

3. Krug's Beilage von den Polowzern. Kijött Klaproth' utazásában : Reise in den Kaukasus und nach Georgien unternommen in den Jahren 1807 und 1808. Halle und Berlin, 1812. 8-o. I. Bd. S. 32—57.

PALÓCZ KRÓNKA.

· 996.

Ezen évben tünnek fel a' palóczok legelőször az orosz történetben, midőn *Volodar* nevű fejedelmök Vladimir' uralkodása alatt az orosz földre berohana; mindazáltal Popovics Sándor orosz hadvezér erős hadsereget gyűjt, éjjel megtámadja és megöli Volodárt, népét pedig szétüzi; mire kényteleníttek a' palóczok hazájokba visszavonulni.

¹⁾ Tatischev Bd. III. S. 437. Ef. Hammer, Gesch. der Gold. Hord. S. 88.

(Schlözer' állítása szerint nincs nyomuk Európában 1061-dik év előtt, jóllehet a' későbbi krónikások előbbre tűzik. Vítatja tovább, hogy Volodárnak ez évi legyőzése, melly Stritternél (I. 283. l.) előfordúl, kellő bizonyítás nélkül szükölködik, nem is ismer orosz krónikát, melly a' palóczok' ekkori beütéséről említést tenne).

1061.

Iszjaeszláv uralkodása korában *Szokal'* vezérlete alatt beütöttek a' palóczok Oroszországba, február' 2-dikán csatára kelvén a' dolog, mellyben az oroszok nagyhercege Vszevolod legyőzetik, és miután az egész tartományt feldúlták, megkirabolták volna, tömérdek zsákmánnyal és foglyokkal tértek vissza (Nesztor, Dlugoss, ez utóbbi 1058-ra tűzvén az eseményt).

1066.

Ismét betörték az orosz földre. Három orosz herceg ment ellenök, kiket az Alta folyónál annyira megverték, hogy a' futamló orosz had semmivé lön. Minden ellentállás nélkül dúltak és raboltak ekkor a' palóczok. Erre nagy zavar és forradalom következett Kiebben, honnan a' nagyherceg Iszjaeszláv Lengyelországba meneküle. Szvjaetoszláv csernigovi nagyherceg azonban 3000 főnyi sereget gyűjtvén, november' 1-ső napján Sznova folyónál a' palóczokkal megütközik, megveri őket, és a' hadvezért elfogatja (Nesztor, Dlugoss 1059-re teszi).

1070.

Rosztov és Negatin' vidékeire ütöttek be, támogatván Vszeszláv orosz herceget, ki is az ő segedelmökkel Szjojactopolkot Poloczkból elűzvén, ősi hercegségét visszanyeré.

1077.

Oleg és Borisz orosz hercegek megsértett jogaikat védendők, palócz sereget vezetnek Oroszországba, melly az elene jövő Vszevolodot Szosznicza folyónál meggyőzé és Csernigovot elfoglalá. Vszevolod Kiebbe 'futván testvéréhez Iszjaeszlávhoz, ki seregét Vladimírével és Vszevolodéval egyesítve, nem csak Csernigovot visszavette, hanem a' palóczokat egy ütközetben meg is verte, melly csatában Borisz és Isz-

jaeszláv elesének; Oleg Tmutarakánba futva menekült meg (Nesztor).

1079.

Oleg és Román orosz hercegek palócz hadsereget vezetnek az orosz földre, mely Perejeszlavlig előnyomul. Vszevolod elébök méne hadával, de csak hamar békére lép ve lők. A' palóczok honukba tértek vissza, melly közben Románt megölik. Ez alkalommal a' tmutarakáni hercegség Vszevolodra hártult, ki bizonyos Ratibor nevű egyént küldte oda helytartóul (Nesztor).

1082.

Meghalálozott a' palóczok' hercege (khán, knéz), kinek neve mindazáltal ismeretlen maradt (Nesztor).

1083.

Oleg orosz herceg Konstantinápolyból megszabadulván, Tmutarakánba visszajő 's elúzi a' birtokát-bitorolta két herceget, azon kazarokon pedig, kik a' palóczokkal szövetkezve testvérének Románnak meggyilkolásában részt vőnek, véres bosszút áll.

1092.

Oroszországba rohanván a' palóczok, meghódíták Beszot-szen és Perevoloka városokat, a' Dneper' partjainál pedig számtalan falvakat elpusztítanak. Egy csapatuk ekkor Vazilko orosz herceggel Lengyelországba üt be (Nesztor).

1093.

A' palóczok Oroszországot újra megtámadni szándékozván, tapasztalák, mikép e' szétdarabolt birodalom' hercegei illy megtámadás által csak egyesülésre kényszeríttetnének, mi reájok káros hatásu lenne; követeket küldnek azért Szvaejetopolk kiovi herceghez, a' fennálló békeszerződést megerősítendő. Ez, félnkségre magyarázván a' küldetést, a' követet fogságra veti; mi által a' palóczok fölingereltetvén, pusztítani kezdik az orosz földet, és Torcseszk várost ostrom alá veszik. Most ki akará adni Szvaejetopolk a' követet, 's egyszersmind óhajtá a' békét megújítani, de a' palóczok nem fogadták el ajánlatát, harciba szállnia kényszerítvén őt. Nem több, mint 800 embert gyűjthetett össze, és Kiev előtt egyesüle Vladimer

meg Rosztisláv' seregével. Midőn a' kiáradt Sztugna folyóhoz értek az oroszok, Vladimer javallá a' többinek, mikép még egyszer ajánlanák a' békeszerződést. A' kieviek azonban harczot szomjazva, neki ellent mondanak. Átkelvén azért a' Sztugnán, Trepol város alá szálltak, hol a' palóczokat várak. Május' 26-kán előtermének a' palóczok kézijaikkal, fölhúzák idegeit, és megtámadák jobb szárnyon a' kieviekkel álló Szvaetopolkot, ki is töméntelen veszteséggel futásnak eredt; Vladimer a' csernigoiakkal, Rosztisláv meg az övéivel együtt maradvá a' Sztugnához vonultak. A' palóczoknak egy része pusztítá a' tartományt, másik Torcsesztk várost megszállandó tért visszafelé. Ezen várostól az élelemszerek elzáratván, végső kényszerűségre jutott, de mégis olly vitézül védé magát, hogy a' palóczok az ellentállást megúnva, két részre oszlának. Egyik felök a' város alatt maradt, a' másik Kiev felé vonúla, és út közben mindent elpusztított. Szvaetopolk ekkor elébök menvén, Selan nevű tájékon velök megütközött, melly csatában eleinte Szvaetopolk' részére mutatkozott a' győzelem, de mégis olly kimenete lön, hogy seregétől megfosztva kénytelenítették Kievbe futni. Ezután visszamentek a' palóczok Torcsesztkhez, melly nekik végre julius' 24-kén megadá magát. A' város földúlatott, 's lakosai rabszolgaságra hurczoltattak, kik közül út közben sokan éhen haltak meg (Nesztor).

1094.

Miután Szvaetopolk kievi herczeg a' palóczoktól két ízben meggyőzetett, arra fordítá minden törekvését, miszerint velök állandó barátságot köthessen, melly czélzata végre sikerülvén, annak megerősítéseül *Tugorkán* palócz herczegnek leányát vevé nőül. Mindezek' ellenére Oleg tmutarakáni herczeg Oroszország' újabb megtámadására bírá a' palóczokat, Csernigov alá vezetvén őket, hol Monomach Vladimir, ki nekik nyílt harcban ellentállni képes nem vala, bezará magát. Oleg elpusztítá a' külvárost, 's feldúlá a' térföldet, míg végre Vladimir vele békeséget köt, melly szerint Olegnek a' csernigovi herczegséget átengedi, megelégedvén maga a' testvére Rosztisláv' halálával reá hárult perejeszlavli herczegséggel. Mind-

azáltal a' palóczok folytatók rablásaikat, mivel Oleg minden zsákmány' tulajdonát nekik ígéré (Nesztor).

1095.

Az ál Diogen fival (Devgenevits), miután Krimben titkon találkozá, reá beszélte a' palóczokat, ezek a' görög császár' birtokaiba rontának; kísérletök azonban szerencsétlenül ütött ki, mert nem csak megverettek, hanem Devgenevits elfogatóván, a' császár' parancsára szemeitől megfosztaték.

Ezek után a' palóczok két főnöküket, u. m. *Itlar*-t és *Kitan*-t békeszerződés végett Perejeszlavba Vladimirhoz küldék. *Itlar*, tekintélyesb kísérelővel együtt a' városba bocsátaték ugyan, de *Kitan* seregével a' város' sánczai között marada, kihez Vladimir kezes gyanánt saját fiát Szvjaetoszlávot küldé. Ugyanekkor érkezik meg Kievből Szvjaetopolk' küldöttje Szlavjaeta, ki által reábíratik Vladimir, mikép Itlart öletné meg, és így állna bosszút az eskü' annyiszori megszegéseért. Minthogy azonban Vladimir Kitannál kezeskép levő fiát veszélynek oda vetni nem akará, Szlavjaetát küldi a' nála szolgálatban levő törökökkel, hogy azt eloroznák és *Kitan*' seregét éjjel lekonzolnák. A' gyalázatos tervet ez végrehajtotta. Más napon Itlart Bandzsuk nevű szolgája által egy külön terembe hivatá Vladimir, hol a' velelevőkkel együtt bezáratott. Erre Oleg, Ratibor' fia, fegyveresekkel rájok rohana és mindnyájokat lekonzolá. Vladimir Szvjaetopolkkal szövetkezve, nyomban a' palóczok ellen indult, de nem következett be elhatározó ütközet, csak zsákmány és foglyok' sokasága lón az eredmény. A' két szövetséges herczeg Oleghez, ki a' palóczok ellen nekik segítségökre nem jött, követet küldének, és kívánák tőle, mikép Itlar palócz herczeg' fiát adná ki, de az kérelmököt megtagadta.

Mihelyt Szvjaetopolk és Vladimir a' palóczok' földéről kivonult, nem sokára utánok menének a' palóczok és megszállották Ukrania' Jurev nevű városát, melyet azon év egész nyaratszákánát be nem vehettek ugyan, de mégis kényszeríték Szvjaetopolkot a' békeségre, végre pedig hamuvá égették az ostromlott várost.

1096.

Miután Oleg herceg elüzeték Csernigovból, *Bonjak* és *Kurja* vezérek alatt segítségére menvén a' palóczok, beütöttek Oroszországba. *Bonjak* Kur' tájékát pusztítá, *Kurja* pedig Perejeszlavl ellen méne, hol szinte mindent dúlván, Uszte nevű helyet május' 24-kén felpörkölé, 's aztán haza menének. Usz-tenek' elpusztulása után hatod napra *Tugorkán* palócz herceg Szvjaetopolk' ipa Perejeszlavl várost szállotta körül, de Szvjaetopolk Vladimírral egyesülve, július' 19-kén Trubesa folyónál megtámadta őt, a' midőn is *Tugorkán*, fiával és számos körötte levőkkel együtt elesének, a' többiek futás által menekülhettek meg. *Tugorkán*' holttemét Szvjaetopolk *Beresztovnál* Kiev mellett tisztességesen takaríttatá el. Más oldalról *Bonjak* július' 20-kán olly erősen támadá meg Kievet, hogy majdnem sikerült bevétele; mégis meg kelle elégednie a' külvárosok- és környéki falvak' elpusztításával. Elvonulása közben elrombolá sz. István' kolostorát, és a' peceeri (kőüregbe épült) monostort, valamint a' Vladimir herceg által némi halmon épített Krasznoi nevű palotát (Nesztor).

1097.

Tapasztalván az orosz hercegek, mikép a' visszavonás és egyenetlenség csak pusztulást meg inséget áraszt hazájokra, elvégre egybegyülnének, hogy az országot újbán feloszszák és állandó erős szövetséget kössenek a' palóczok' gyakori becsapásaik' meggátlásaül. Létre is jöve az egyesség, de nem soká tarthatott, mert

1099.

II. Szvjaetopolk kievi herceg Volodar és Vazilko ellen hadat indít, és miután visszavereték, segedelmet eszközlendő, Kálmán magyar királyhoz követeket küld. Dávid, Szvjaetopolk által elüzött orosz herceg azonban szinte segítségért a' palóczokhoz járul, 's út közben találja *Bonjak* palócz vezért, 's vele egyesül. Ámbár ő nem több mint 100, *Bonjak* pedig 350 embert számíta, mégis elég bátrak valának Kálmán király' megérkezett 12,000 főnyi segédseregét Peremisl városánál megtámadni, azt megvervén és futamítván. *Bonjak* ugyanis csapatát négy részre osztá. 50 *Altunapa* palócz vezérrel némi rej-

tek helyre állították, 300 adatek Dávid mellé, 50 és 50 főnyi két csapatocskát pedig saját oldalánál tartott meg *Bonjak*. E' parányi csapatokkal éjszaka több oldalról megtámadást intézett a' magyarokra, melly olly kedvezőleg ütött ki a' palóczok' részére, hogy Dávid Szubeszok és Cserven várost elvégre bevenné, Vladimirt pedig ostrom alá kerítené; honnan azonban visszaveretvén, ismét a' palóczoknál keresett segedelmet, kik *Bonjaktól* vezetve ismét megjelentek, és velök együtt Luszok város felé méne, hol Szvjatopolkot körülkeríté, őt kényszerítvén egyesség szerint ezen város' elhagyására és Csernigovba menetelre. Innen Vladimir város alá mentek és azt meghódították.

1101.

Szeptember' 15-én Szakovban az öt orosz herceg közt kötött általános békeszerződésbe a' palóczok is befogadtattak (Nesztor).

1102.

Azonban Oroszország' hercegei, Oleget kivéve, egy közös hadvitelre készülének a' palóczok ellen, hogy hazájok' régiótai pusztításaiért valahára bosszút állnának. Hallván az előkészületeket a' palóczok, legott tanácsot tartanak, mellyben egyik idős fejedelmök *Uruszoba* békeséget javall, de az ifjabbak harcz mellett nyilatkozván, az oroszokkal megmérközni óhajtanak. Miután tehát a' fegyverhez nyúlást elhatározzák, egyik vitéz hadvezérök *Altunopa* küldetik az orosz hadsereg' kikémlelésére; ez azonban körülvétetik és népével együtt lekonzoltatik az ellenségtől. Melly eseményre

1103.

Április' 4-én, midőn a' Dneper folyó' esésein alúl a' palóczok és oroszok egymásnak szemben lennének, annyira megfélemlettek a' palóczok, hogy amazok nem is harczolva, merőben üldözéssel foglalkoznának. Húsz palócz főnök esett el ekkoron, köztök *Uruszoba*, *Kogrep*, *Szurbar*; *Veldjuszja* pedig elfogatók. Szvjatopolk ezt Vladimirhoz küldé, kinek tömérdek kincset ígért szabadon bocsáttatásaért *Veldjuszja*, olly esküvel párosítva, mikép az oroszok ellen soha fegyvert nem ragadand; de Vladimir nem akara a' palóczok által annyiszor megszegett

eskünek hinni, ugyanazért Szvjaetopolk' beegyezésével őt megöleté, hogy ez által is a' palóczokat elrettentse. A' palóczok' ekkori vesztesége leírhatlan, egyszersmind alkalmat nyújta az oroszoknak a' besenyők és turkák' meggyőzésére. Ezeknek sátraik és marháik hasonlókép orosz kézre jutottak (Nesztor).

1106.

Beütvén Oroszországba a' palóczok, Zareczeszk' tájékán mindent pusztítottak és raboltak, Szvjaetopolk' hadvezére azonban utánok eredvén, a' zsákmányt és foglyokat visszavevé tőlök.

1107.

Bonjak meg az öreg *Sarukán* és több vezérek alatt ismét betörnek Oroszországba és tábort ütnek Lubnánál; de most őt orosz herceg egyesülve vezetett hadat ellenök, és meg is támadván, Szula folyónál august. 12-kén legyőzik és Cherelig üzik őket. A' számtalan foglyokon kívül a' csatamezőn elesett *Tasz*, *Bonjak*' testvére, meg *Szuger*, *Sarukán* pedig futamlásban nyert menekülést. Az egész palócz tábort fölzsákmányolák az oroszok.

Ámbár egy idő óta mindig győzedelmeskedének az oroszok, tartottak mégis, hogy a' palóczok legelső alkalommal bosszút állandnak; jónak látták azért velök békeszerződésre lépni, minek következtében Vladimir herceg, fia Jure' számára eljegyzé a' palócz hercegnek *Aepanak Osz'* fiának leányát, Oleg pedig az ő fia Szvjaetoszláv' részére a' másik *Aepanak*, ki *Girgnek* fia vala, leányát; melly házassági eljegyzés szerencsésen fogantba is ment (Nesztor).

• 1110.

Szvjaetoszláv, Vladimir és Dávid orosz hercegek hadat vezetnek a' palóczok ellen, de midőn Voin városhoz érnek, visszavonják hadseregöket.

1111.

Egyesült erővel ujítják meg hadvitelöket az orosz hercegek; martius hónapban Szula folyóhoz vonúlnak, 's 4-kén már Golta folyónál állnak, hol a' többi orosz hercegeket bevárják, 5-kén pedig a' Dón folyamon átkelvén, *Sarukán* (Ru-

kan) városba mennek be, mellynek lakosi ellentállás nélkül adják meg magokat. Következő napon Szugrov városhoz vonulnak 's azt fölégetik. E' közben a' palóczok roppant sereget gyűjtenek egybe, 's husvét' szombatján (mart. 24.) Degei pataknál megütköznek az oroszokkal, mellyben ez utóbbiaké lőn a' győzelem. Martius' 27-kén Szalmitza folyónál megújítatik a' csata, de ismét leveretnek az oroszok által, mire honukba vonák magokat vissza. Vladimir még némi kisebb csatákban is nyugtalanítá ezután a' palóczokat.

1114.

Midőn Monomach Vladimir Kievben hercegi székét elfoglalá, a' palóczok az ellenök szövöttek besenyőket és turkákát a' Donnál két napig tartó harcban annyira leverék és szétüzek, hogy azok Vladimirnál keresének menedéket, ki is őket szolgálatába fogadá föl.

1115.

Jaropolk Vladimir hg' fia a' palóczok ellen a' Donhoz vezeté hadseregét, 's végre meghódítá azok' *Csevszlujev*, *Szugrov* (*Juszogrov*) és *Balin* nevű három városát, *Jászt* (*Jázy*) pedig nejével együtt fogolykép hozá magával, kit azután nőül vevén, a' kereszttségben Helenának nevezteté (*Nesztor*. Ezen eseményt Schlözer 1116-ra tűzi).

1120.

Ugyancsak Jaropolk ujabban a' Donhoz vezeté hadseregét a' palóczok ellen, de ezek még odaérkezése előtt elhagyák a' doni vidékeket, lejjebb vonulnak, 's így őket nem is látva, siker nélkül kénytelenítették visszatérni a' pusztaságokból (*Nesztor*).

1125.

Nem háborgaták a' palóczok Oroszországot Vladimir' haláláig; ekkor azonban *Kobran* nevű hercegöktől vezérelve beütköztek; mellyet Jaropolk hallván, pereszlávi népeivel eleikbe mén; kit azonban be nem várva, honukba tértek vissza. Jaropolk utánok száguldván, *Szteninél* utólérte és megverte őket (*Nesztor*).

1127.

Oleg' fia Vszevolod, Jaroszlant, atyjának testvérét Csernigovból elűzván, ez Msztiszláv kievi hercegnél nyer védelmet. Vszevolod erre 7000 palóczot hív segítségül *Szelukan* és *Sztas* palócz főnökök' vezérlete alatt, kik midőn a' ratimiri erdőknél Vyr folyó mellett táborba szállottak volna, követeket küldének Vszevolodhoz a' teendők iránt értekezés végett, de minthogy utjokat Jaropolk' és Iszjaeszláv' tartományaiban Kurszkon keresztül kelle azoknak venniök, visszajöttökkor Lokna folyónál elfogattak és Jaropolkhoz küldettek. Mint-hogy tehát a' palóczok Jaropolktól semmi üzenetet nem vőnek, táborukat elosztatva haza mentek.

1129.

Oroszországba ütöttek a' palóczok, de Msztiszláv által a' Don és Volga folyamon átüzettek.

1130.

Midőn Msztiszláv Litvániába beütött, azalatt a' palóczok Oroszországba rohantak be, de a' rjaeszani és muromi hercegek által nagy veszteséggel verettek vissza.

1132.

Rjaeszanban *Amurat* nevű palócz herceg megkeresztelkedett.

1135.

Oleg' fiai Vladimir' családja ellen háborúba keveredvén, midőn Jaropolk' ellenében mindazáltal magokat gyengéknek érzék, a' palóczokhoz járultak, segedelmet kérendők, kikkel egyesülten megtámadván Oroszországot, szörnyű pusztításokat okoznak nem csak, hanem bevévék Neshatin várost, fölégeték Barucsot és sokakat rabszolgaságra hurczoltak. Jaropolk a' kievi és perejeszlávi népeket vezeté ellenök; miután azonban nyolcz napig Kiev előtt állának, és Oleg' fiainak eltávozását láták, a' palóczok' serege széteszlott (Nesztor).

1136.

Ismétlik és folytatják Oleg' fiai a' palóczokkal egyesülve Jaropolk' birtokábani pusztításait, földülják a' falvakat Szula folyó' mentén és Perejeszláv ellen mennek, hol iszonyú

pusztításokat visznek végbe, elégeték Uszte nevű helységet, azután Szupin nevű helyhez menvén, ott Jaropolkot és testvérét megtámadák. Jaropolk' serege is kitünő bátorsággal rohaná meg a' palóczokat, kik futamlást szinlelvén, az oroszoktól üzőbe vétettek; miközben Oleg' fiai a' többi hadi népet támadák és verék meg. Midőn a' palóczok' üzéséből visszajövők már nem találák herczegöket a' táborhelyen, egyfelől a' visszairamlott palóczok, más részről pedig az olegi hercegek' seregétől körülvétettek, és egy részök lekonzoltatott, másik fogságra juta. Jaropolk és testvérei Kievbe vonultak vissza; elleneik azonban fölhasználva az alkalmat, elfoglalák Trepolt, kirablák és pusztíták Khalepet, végre Kievhez menének, hol őket a' nagyherczeg összegyűjtött új hadával várá. Mindazáltal további harc nélkül békeség köttetett, 's Oleg' fiai Csernigovba menének vissza, a' palóczok pedig a' Donon átkelve, pusztaságaikba vonultak (Nesztor).

(Méltán jegyzi meg ezen eseményekre a' palócz történeteknél Schlözer, mit ide illesztteni méltónak találunk: „Ich kenne keine europäische Menschen-Geschichte aus dem Mittel Alter, die mer „inhumanitatis historia“ wäre, als die russische. Jar aus Jar ein, führen ein par Dutzend Witsche (Olgowitsch, Mstislawitsch etc. etc. etc., Prinzen von Ruriks Geblüte) ihre Menschen zu vielen Tausenden auf die Schlacht Bank; und die Rede ist einzig und allein davon, welcher Witsch nicht regiren, sondern auf Kosten einer Stadt schwelgen, solle“ S. 493).

1139.

Békeszerződésre lépnek a' palóczok II. Vszevolod kievi nagyherczeggel, ki András perejeszlavli herczeggel együtt Malotina nevű vidékre méne, ott a' szövetséget megerősítendő.

1144.

Segédsereget küldenek a' palóczok Vszevolodnak Polotzk lengyelországi vár' ostromához.

1148.

A' csernigovi herczegnek a' perejeszlavli ellen menvén segítségére, Oroszországba törnek, és földülák Perejeszlavl' külvárosát.

1149.

Sziroszláv vagy *Temirkhoszjev* herceg' vezérlete alatt ismét segédsereget küldenek a' palóczok Györgynek Vladimir' fiának Iszjaeszláv ellen, és

1150.

Beütnek Kurszk' vidékére.

Ugyanezen évben György hg újbán segítségül hívá őket Iszjaeszláv ellen, de elkésvén, akkor érkeztek meg, midőn már kiüzé ellenét Kievből. Nem levén ellenség előttök, nem tartóztathatták magokat mégis, hogy a' segítségre hívókat ne zsákmányolnák. Perejeszlavlot zsarolni kezdék, és akkor távoznak hazájokba, midőn láták, miszerint ellenök fegyverrel készülnének. Ekkor újbán frígyet kötöttek az orosz hercegekkel.

1151.

György herceg egyesülvén a' csernigovi herceggel, meg a' palóczokkal, nagy hadsereget vezetve Kievhez indul Iszjaeszláv ellen, és tábort üt a' Dneper' bal partján Kievnék átellenében. Sokáig visszatartják a' kieviek őt a' Dnepereni átmeneteltől, míg végre Oleg' fia Szvjaetoszláv Sarus nevű helynél a' palóczokkal egyetemben fegyverestül a folyamba ugratnak és Iszlaeszláv' seregét visszaverik, miáltal György seregének a' Dniperen utat nyitnak. Daczára mindezeknek Kievtől elnyomatik, 's Perepetovnál másik ütközetet is vesz, mellynél a' palóczok már nem vőnek részt, minthogy az első támadásnál megfutamodtak. Ezután is vala még György' táborában palócz segédcsapat.

1152.

Iszjaeszláv' fia Msztiszláv erős haddal méne a' palóczok' földére, több izben megveré őket, 's tömérdek zsákmányhoz juta marhákban 's egyebekben. A' foglyokká lett emberek közül sok keresztyéneket szabadsággal ajándékoza meg, a' palóczokat pedig végre a' Donon túl üzé, minek következtében békeség köttetett velök. Ellenére mindazáltal a' szerződésnek, a' palóczok még ez évben elpusztíták a' Szula folyó' mellékét, honnan ugyancsak Msztiszláv által üzettek el (Nesztor).

1154.

Több izben segítségül menének a' palóczok az egymás közt czivódó orosz hercegeknek. Ugyanekkor beütvén Oroszországba, előbb Porusze ellen mentek, hol Vazilkó uralkodott. Ott nem találván ellenszegülésre, mindent elpusztítottak és raboltak, sokakat pedig fogságra hurczoltak. Visszavértőkben az oroszok egyesülvén a' berendiekkal, megtámadák éjjel táborukat, mire olly zavarba jövének, hogy gazdag zsákmányukat hátra hagyva futnának el, futás közben pedig sokan lekonzoltattak, sokan elfogattak közölök. Ezen esemény által inkább elkeseredve, mint elgyengülve a' palóczok, nyomban

1155.

Nagy sereget gyűjtenek össze és Oroszországba nyomulnak. György herceg elébök megyen, de egyik félnek sem vala különös vágya harczra kerekedni. A' palóczok követeket küldének a' nagyherceghez olly nyilatkozattal, mikép ők nem más czélből jövének országába, mint a' múlt évben a' berendiek által elfogott nemzetökbeli herceg' megszabadításáért. Ezek azonban vonakodtak rabjaikat kiadni, mire György kényszerítve érzé magát tetemes ajándokok' nyújtásával távozásra bírni a' palóczokat, mi csakugyan sikerült is elvégre. De alig hogy a' kieviek hazafelé indultak, a' palóczok Demenszk várost megtámadák, és valamint ezt, úgy Perejeszlavl' környékét is elpusztították, 's akkor mentek honukba vissza.

Ugyanaz évben másodszer is megjelentek Oroszországban, György herceg menévén ismét ellenök. A' palóczok Dubrisz nevű vidéken egész Szupoig ütöttek tábort, és miután az oroszok' nagy hadát megláták, tetették magokat, mintha békeszerződésre kívánnának lépni; mielőtt az mégis megtörtént volna, hazájokba vonultak.

1156.

Rjaezánba, jelesen annak Bisztraja Szoszna nevű vidékére ütnek be a' palóczok, melly alkalommal tömérdek népet visznek el magokkal fogolykép. Azonban, egy, utánok vonuló seregtől éjjel megtámadtatván, nyert zsákmányuktól megfosztva kénytelenek haza menni.

1158.

Kievi nagyherczeg Davidovics Iszjaeszláv a' halicsi (Galitz) herczeg ellen hadba készülvén, egyesül Szvjaetoszlávval, palóczokat is híva segítségül. A' halicsi herczeg Bjelgorodig elébe vezeti hadát, 's ott vele megütközik; melly harcz után Iszjaeszláv visszavonúl, jöllehet következő napon *Baskrad* palócz herczeg' vezérlete alatt segítségére jövő 12,000 főnyi palócz csapatral találkozik.

1160.

Iszjaeszláv herczeg tömérdek palócz segédsereggel támadja meg az elvesztett Kiev várost, azt beveszi és uralmát visszanyeri.

1162.

Újlag beütöttek Oroszországba a' palóczok 's elfoglalának sok vidékeket és helységeket. Száguldásuk' alkalmával bosszúvágyból megöltek bizonyos Voibor nevű embert, ki az ő szövetségöknek, Davidovics Iszjaeszlávnak meggyilkolásában részt vett. Midőn pusztításaiknak híre terjedt, a' csernje koblukok (Kara-kalpagok?) ragadának ellenök fegyvert, és sokat leölének közölök, elvevék 100-ra menő foglyaikat, sőt hercegeik közül kettőt, t. i. *Szarmasz'* fiát, meg számos előkelőket foglyaikká tevének. Egész a' Donig úzé őket egy orosz sereg. A' megveretett palóczok azonban összeszedvén erejüket, heves támadást intéztek az oroszok ellen, kik Rszhavcziig mentek utánok. Ekkor is megverettek ugyan a' palóczok, de az oroszokból annyi vészett el, hogy csak kevesen térhetnének vissza,

Ugyanezen évben a' szmolenszki herczeg Msztiszlavics Rosztiszláv a' palóczokkal barátsággra lépni kívánván, fiának Rjuriknak nőül vesz *Bjelkun* palócz herczeg' leányát.

1165.

Midőn Rosztiszláv kievi herczeg fiának Dávidnak számára egy tartományrészt átadásával foglalkozék, beütöttek a' palóczok Oroszországba. Vazilkó, Monomach Vladimir' fia sietett ellenökbe, és megveré őket a' folyónál (Don?). Sok zsákmányra tőnek szert ekkor az oroszok, Vazilkó pedig tömérdek kincset kapott a' foglyok' kiváltása fejében.

1166.

Hasztalan igyekezett Rosztisláv, Vladisláv nevű hadvezére által a' palóczok' újabb becsapásukat elhárítani; inkább ingerelve, mint legyőzve ez által, erősített haddal több oldalon törtek be. Oleg herceg saját birtokát védendő, azok ellen irányzá fegyverét, kiket *Bonjak* vezérlett, és legyőzé őket. Más oldalról bizonyos Svarnóra ütöttek a' palóczok, kit embereivel együtt elfogván, szabadon bocsáttatásaért nagy váltásdíjt nyertek vala.

1167.

Mint hogy az orosz hercegek valamennyire egyességben éltek, Msztisláv kievi herceg majd mind összehívá és arra bírá őket, mikép egyesült erővel a' palóczok ellen hadba szállnának, és a' mennyire lehetséges, ki is irtanák, melly vállalat a' következő évben meg is kezdetett. A' palóczok azonban értvén az oroszok' roppant készülleteit, elhagyák lakhelyeiket, de az orosz hercegek utánok nyomulván, Kievtől 19 napig tartó szünteleni menetel után Ugra folyónál elérék az ő tanyáikat, megverék őket Csernoi Lesznél (Fekete erdő?) és sokat elfogának közölök. Az orosz hercegeknek egyenetlensége azonban meggátlá, hogy ekkor egy újabb hadvitel intéztetnék a' palóczok ellen.

1168, 1169.

Gljeb, a' frígyes hercegektől kievi herczségegre emeltetvén, mindjárt kezdetben dolga lón a' palóczokkal, kik két csapattal törtek be Oroszországba, egyik ugyanis Peszocsnoen mellett üte tábort, a' másik a' Dneper' jobb partján Kievtől nyugat felé menve, Korszunnál állapodék meg. Gljeb békejavaslatot terjeszte elébök, mellyet látszottak is elfogadni, de mint hogy leginkább Perejeszlavl fenyegettetett általok, oda mene előbb, és az ott álló palócz hadcsapattal lépett szerződésre. Melly közben a' másik csapat a' Kiev körül levő falvakat pusztitá és lakóit rabszolgaságra hurczolá. A' falvakon kívül Polonoe, Deszjetinnoe és Szemics nevű városokat is földülák's azután honukba visszatértek.

1170.

Mihelyest Gljeb erről értesülést vön, testvérét Mihályt küldé 100 perejeszlaviakkal és 1500 berendiekkal ellenök,

ki is őket több csatában megvervén, elvégre győzedelmeskedett rajtok.

1171.

Megértvén a' palóczok az orosz hercegeknek 1170-dik évi februárius' 25-én Novgorodnáli megveretését, egész nyáron által hadsereg' gyűjtésével foglalatoskodtak, mellyel téli időben a' befagyó folyamokon Oroszországba üthetnének; a' mi be is következvén, számtalan falvakat és városokat pusztítának el Kiev' környékén, és rabságra hurcolák a' lakosokat. Gljeb maga betegségtől gátoltatva, testvérét Mihályt küldé ellenök a' zsoldjában levő minden turkákka' és berendiekkal, ki is őket a' Bug' folyónál elérvén, meggyőzé, elvevén tőlök a' zsákmányt és 400 foglyot kiszabadítván; aztán Kievbe visszaméne.

1183.

A' volgai bolgárok ellen viselvén háborút a' palóczok, mivel Vszevolod nagyherceg is azok ellen mene, egy palócz hadsereg csatlakozék hozzá, szövetségbe állva közös erővel a' cseremiszek' földét amazoktól megvédendő.

1184.

Vszevolod és Szvjaetoszláv kievi herceg' javaslatából több orosz hercegek erős hadsereget gyűjtenek a' palóczok ellen, átmennek az Ugra folyón, mellyet némellyek a' mostani Orel, mások a' Bug vizének vélnek lenni. Ötöd napra hírt vőnek a' palóczok' közelgéséről. Vladimir, Gljeb' fia küldetik ellenök 2100 perejeszlavival és berendiekkal. Jóllehet a' palóczok' hada töméntelen nagy vala, minthogy csak herceget 417-et számlált, mégis legyőzeték. Vladimir használva megfutamlásukat, utánok nyomulván sokakat leölt, 7000-et elfogott, kik között im e' 17 hercegek is találtattak: u. m. *Kobjak, Oszaluk, Barak, Targa, Danila, Baskard, Tarsuk, Issugljeb, Tereevics, Ekszi* vagy *Ikszor, Alak, Aturgii* fiával együtt, *Tetii* szinte fiával, és *Turandai* meg *Kobjak* veje. E' rendkívüli veszteségök július' 30-kán történt (Schlözer némelly krónikák szerint ezen ütközetet 1185-re teszi, 3000 fogolynál többet nem említvén).

1186.

Azon véleményben, mikép a' palóczok e' veszteség által tetemesen meggyöngülének, a' szjeverszki hercegek használni akarván az alkalmat, összegyűlnek és hatalmas sereget vezetnek még ez év' elein a' palóczok ellen. Ezek megrettenve, mivel sok herczegsége volt birodalmuk fölosztva, a' legtávolibbakhoz is hírnököket küldének, az oroszok' készüléről értesítést vivőket. Az oroszok már beütöttek az ő tartományukba, mindent tűzzel vassal pusztítván. Végre bátorságot vőnek a' palóczok ellenök' megtámadására, de ismét megverettek. Új győzelmök által biztosítva, egész napot a' táborhelyen vigasságban tölték az oroszok, 's elhatározzák magokat a' Don folyamoni átmenetelre, majdan az egész palócz nemzetet kiirtandók. Hogy e' tervet végre hajthassák, kénytelenítették a' vadon pusztaságokon átvonulni, hol nagy szükség szenvedtek a' vízben, egyszersmind a' palóczoktól szüntelen nyugtalanítottván. Midőn ezek végre a' távoliaktól küldött segedelmet vevék, egyszerre körülkerítik az oroszokat, kiknek lovaik annyira eltikkadtak, hogy azokról leszállni és gyalog harcolni kénytelenítették. De végre, részint levagdaltattak, részint elfogattak mind egy szálíg, úgy, hogy senki sem viheté haza a' szomorú hírt. Az esemény után Oroszországba menő némi kereskedőkkel találkozáván a' palóczok, azok által tudatták a' dolog' kimenetelét, egyszersmind üzenék az oroszoknak, mikép jönnének testvéreik' látogatására, valamint ők is óhajtának övéiket az oroszoknál meglátogatni. Szvjaetoszláv kiev-i herczeg tüstént több orosz hercegeket híva föl, kikkel a' palóczok elé indúlt. Midőn ezek hallák tömérdek hadi nép' ellenöki vonulását, üresen hagyák földeiket, és a' Donon túli vidékekre huzák magokat. Szvjaetoszláv azonban *Konevig* haladt, és mivel palóczokra nem talált, kevésbbé tartá tanácsosnak a' vízben szükölködő kopár pusztaságokban utánok menni, hanem visszafordúla, és eloszlata hádseregét. Azonban a' hadi mozgásokat figyelemmel kíséző palóczok utána nyomultak és a' Szula folyónál fekvő minden várost hatalmukba kerítették, Perejeszláv alá is elmentek, mellyet ámbár tüzes harcz után sem vehettek be, mégis nagyszerű zsákmányt tőnek saját-

jokká, és több orosz herceget fogtak el, mikkel megterhelten hazájokba tértek vissza.

1202.

Miután Msztiszláv és Román Kievet Rjuriktól elragadá, a' palóczokat támadta meg, több ízben meg is vervén, és sokakat elfogván, a' nálok rabságban sinlődő számtalan keresztyéneket pedig kiszabadítá. Rjurik azonban a' palóczokhoz folyamodik, kiknek segedelmével

1203.

Januárius' első napján Kievet meghódítá és visszanyeré, melly alkalommal lőn dúlás és vérpatakok' folyása, számtalanok a' lakosokból rabszolgaságra vitetvén egyszersmind a' palóczok által.

1211.

A' perejeszlávi földekre ütnek a' palóczok, és szörnyű pusztításokat visznek véghez.

1215.

Újban berontnak Oroszországba, véres ütközetet idéznek elő, mellyben nem csak győzelmet aratnak, hanem többi közt Vladimir herceget is foglyukká ejtik, azután honukba vonulnak vissza.

1223.

Megjelenik Dsingiskhán' fia Tusikhán, Szena-Nojan és Szudai Bojadur nevü hadvezéreivel a' Kaukazon, 's legyőzi a' palóczokkal szövetséges alánokat; s miután a' mongol vezérek rábeszélék amazokat, hogy az alánoktól elpártolnának, magokat a' palóczokat is megtámadák, kik azonban a' nogaiakkal szövetkeztek, de mégis gyengébbek, hogysen a' mongoloknak ellentállhattak volna, azért az orosz hercegeknél kerestek segítséget. A' nogaiakkal szövetkezett palóczok egy ütközetben megverettek, akkor *Kobjakfi* és *Koncsakfi Jurja* (György?) palócz hercegek is megölettek. Midőn mára' Dneperig üzettek a' palóczok, egy előkelő hercegök *Kotak* Msztiszláv herceghez, az ő vejéhez méne Galicsba (Halics) segedelmeért esdeklő, és megajándékozá, valamint más orosz nagyokat is lovakkal, tevékkel és bivalyokkal. Igyekeztek ugyan ezt meggátolni a' mongolok, mire nézve követeket küldének az oroszokhoz, mondván, hogy nem az oroszok lennének az ő

elleneik, hanem csak a' palóczok, kik egykor az ő lovászaik valának, azért ne pártolnák őket. De a' mongol követeket megölék az oroszok és a' palóczoknak segedelmet nyújtának. Ekkor egy *Baty* nevű palócz herczeg is megkeresztelkedett. — Végre a' szövetséges orosz és palócz seregek átmenvén a' Kalka folyón (most Kalsik, melly Mariopoltól keletre az Azovi-tengerbe foly).

1225.

Július' 25-én megütköztek a' mongolokkal, kiktől meggyőzve, futottak a' palóczok, utánok az oroszok. Minden elveszett, alig maradt fön a' tizedik ember. Csupán kieviekből 60,000 maradt oda. Így foglalák el a' mongolok Oroszországot. Utoljára

1229.

A' palóczok részint elűzettek, részint járom alá hajtattak a' mongolok által, és így nevök is eltűnt az orosz krónikákból.

Eltűnt igenis; de a' nemzetből 40,000 fegyveres családdal együtt Magyar, 10,000 pedig a' Dunán átkelve; Görög birodalomban saját nemzeti KÜN (Cumanus) neve alatt vonta meg magát.

Az előbbinek nemzetünkével egygyé olvadt sorsa elegendőkép ismeretes honunk' történetéből; a' Görögországba menekültekről még egykor külön értekezésben teendek nyomozást.

PALÓCZ KRÓNKA,

lengyel kútfők szerint.

A' palócz nemzet' minket magyarokat legközelebb érdeklő történetének bővebb vizsgálata igényli, miképe' végett a' lengyel történeti kútfőket is áttekintsük. Legbiztosb kalauzúl szolgál e' tárgyra *Dlugoss János* XIV. századi lengyel történetiró' (†1480.) munkája, ki az előtte élt minden orosz és lengyel krónikások' adatait fölhasználva, némelly eseményekről nem csak nem olly szárazröviden értesít, mint az orosz krónikák, hanem többeket bőven kifejt, másokról, mik az oroszoknál hiányzanak, előnkbe tár. Figyelemre méltók ezenkívül amazoktól eltérő korácsi adatai is. Hasznosnak láttam ezekből a'

palóczokra vonatkozó előadását évröndben és rövid tárgymutatató vázlatban kiírni, némelly helyeit egész szövegében ide illeszteni. Használok e' végre lipcei kiadását, melly illy czímet visel : *Joannis Dlugossi seu Longini Canonici quondam Cracoviensis Historiae Poloniae. Libri XII. Lipsiae, 1711. fol. Tom. I.*

Dlugossnál a' palóczokróli történetek' jegyzéke 1058—1211-ig terjed, u. m.

1058.

A' palóczok Oroszországba beütvén, Vszevolodot megtámadják és győznek.

„Gentiles et Barbari vocati Polowczy, veniunt hostiliter in Wszeuoldum Ducem Russiae de Pereaslaw, et inito certamine vincunt Wszeuoldum et exercitum ejus, 2. die Februarii, obtenta victoria cum Duce suo dicto *Sobal*, alias *Siehal* crudelissima vastatione in Ducatum suum grassantur. Haec autem clades primarium fuit malorum, quae tum primum et ex post passá est terra Russiae a Polowczis.“ Lib. III. col. 244. Mint fönnebb láttuk, Nesztornál ez 1061-re tétetik.

1059.

A' palóczok újolag megtámadják az oroszokat, 's pusztítják honukat, Szvatoszláv meggyőzi őket. Szövege áll : Lib. III. col. 249. Nesztor 1066-ra tűzi.

1076.

Boriz és Olekh herceget segítvén a' palóczok Vszevolod ellen, azt meggyőzik. Szövege: Lib. III. col. 283. cf. col. 300. Nesztornál 1077-re olvastatik.

1085.

A' palóczok Oroszországra ütnek, 's hercegeit két izben megverik, és Torcz várat elfoglalják. Szövege : Lib. IV. col. 306, 307. Nesztor ezt is későbbre, különösen 1093-ra adja elő.

1086.

Szvatopolk kievi herceg palócz hercegnőt veszen házastársul.

„Suatopolkus Kiowiensis Dux post cladem geminato praelio acceptam utcunque serius, quam expediebat, cum Polowcys foedus init. Pro cuius soliditate *Tuderkam* filiam Du-

cis Polowconum accipit in consortem.“ Lib. IV. col. 309. Nesztornál 1094-re tűzetik e' dolog. Tugorkánnak neveztetvén nem ugyan a' hölgy, hanem atyja a' palócz herczeg, mellyből a' Tudertka' elrontása tűnik ki; meglehet azonban, hogy a' palócz herczegnőnek hasonhangu neve vala atyjáéhoz.

1089.

A' palóczok Kitan és Itlar' vezérlete alatt Oroszországot pusztitják.

„Universis fere Russiae Principibus et regionibus a Polowcys aut vastatis aut subactis, Wladimirus de Pereaslaw Dux solus restabat. Huic quoque et regioni Polowcy cum duobus Ducibus *Kitano* et *Itlar* inferunt bellum“ stb. Továbbá, a' palóczokat többször megverik. Lib. IV. col. 315, 316, 317. Nesztor 1095. évnél adja elő.

1091.

Egyenetlenségek Oroszországban és a' palóczok' becsapása.

„Interim Dux *Maniak* cum Polowcys venit contra Kiow, et multis spoliis et Damniss commissis, curiam Ducalem in Berestow comburit, *Tuhorka* insuper, alter Polowcorum Dux, et Suantopelkonis socer, venit cum Polowcys contra Pereaslaw, sed Swantopelkone et Wladimiro defensionem opponentibus, 11. Julii ad Flumen Trubosza pugna committitur, et victis Polowcys etiam dux eorum *Tuhorkai* et filii ejus occiduntur.“— Lib. IV. col. 319. Nesztornál 1096. évre.

1094.

A' palóczok' magyarokkal való harcza Premiszlnél. Lib. IV. col. 328, 229. Az egész szöveget adám fönnebb 40. lap. Nesztor e' történetet 1099. évre jegyzé föl.

1103.

Az Oroszországba rohanó palóczok rettenetesen megveretnek. Lib. IV. col. 35, 352. Ezen hadvitel és ütközet, mellyben hús palócz herczeg esett el, 1102 és 1203-dik évre íratik le Nesztor által.

1107.

A' palóczok beütnek Oroszországba, de szerencsétlen kimenettel.

„Clades suas per Ruthenos et Duces eorum inflictas Po-

lowey resarturi, terras Russiae in magna multitudine cum *Bonak*, *Sarukan*, et aliis pluribus Ducibus Polowconum, irrum-pentes, statua sua circa Lubniae ponunt, contra quos *Szwan-topelk* Kioviensis Dux, *Wladimirus*, *Olech*, *Suantoslaus*, *Mscislaus*, *Wiszeslaus* et *Jaropelk* Russiae Duces cum potentiis gentium suarum egressi, flumine *Sula* transito, in Polowcos, et stationes eorum 12. Augusti irruunt improwise. Qui timore grandi consternati, neque aties constituere, aut expedire, neque in ordines ire poterant, sed aliqui equis tumultuarie raptis et conscensis, alii vero pedestres ex castris in silvas proximas diffugiebant. Rutheni in fugientes majorem quam pro numero ediderant stragem, plurimis Polowconum captis, quousque ad domicilia illorum persequiebantur. Germanus Ducis *Boniak* Dux *Tasza* cum multis aliis caesus est, castris Polowconum et omnia supellectili Rutheni potiti, in sedes et civitates suas cum magna gloria et iucunditate revertebantur.“
Lib. IV. col. 370. Nesztor is ez évre teszi.

1111.

A' palóczok két csatában meggyőzetnek az oroszok által. Lib. IV. col. 391, 392. Nesztornál is ezen évre adatik elő a' palóczok' vesztesége.

1139.

Oroszországban a' hercegek közt viszátkodás keletkezvén, *Olekh'* fiai a' palóczok' segedelmével Oroszországba ütnek, 's aztán béke áll be. Lib. IV. col. 452. Nesztor' folytatója ez eseményeket 1135, 1136 és 1139-dik évnél bőven adja elő.

1158.

Ismét egyenetlenségek az orosz hercegek közt, és a' palóczok *Olekh*et segítik. Lib. V. col. 496.

1205.

A' palóczok legyőzetnek az oroszok által.

„Vastationem crudelem, quam in se, terrisque suis Russiae Duces a Polowcys pertulerant, dolentes in eam diem eis transiisse impunitam, expeditionem contra Polowcos concludunt, et indicunt. Et opportuno tempore adveniente, vadunt Duces Russiae cum copiis suis ex pedite et equite collectis

contra Polowcos, videlicet Rurik Kiowiensis, Jaroslaus Pereaslaiensis magni Wszeoldi filius, Romanus Mscislawicz, Haliciensis et Wladimiriensis, et Roscislaus Mscislawicz. Et invadentes tabernacula, que ipsi magis proprio et usitato vocabulo turres, idest *wiece* appellant, magnos greges hominum, utriusque sexus, senibus trucidatis, magnas praedas camelorum, pecorum et pecudum capiunt, et in Russiam deducunt. Plerique etiam Rutherinae gentis captivi praedis, ac spoliis multifariis onusti, nullam ipsis adversitatem aut resistantiam passi, in Russiam alacres revertuntur, de quo apud Russiae regiones, laetitia immensa exorta est. Et quoniam Rurik Kiowiensis Dux Polowcos ad vastandum Russiae terras conduxerat, et omnium malorum, quae in terris Russiae patratae fuerant, auctor exstiterat, a Romano Mscislawicz Haliciensi et Wladimiriensi Duce, caeterisque rogantibus et probantibus, dum ex Polowcis redirent, captivatur, qui illum catenatum in Kiow deducens, totondit eum in monachum, et uxorem ejus in monacham, filias insuper ejus liberas dimittens, filios ipsius Roscislaum et Wladimirum captivat, et in Halicz deducit captivos.“ Lib. VI. col. 599. Ezen eseményeket tárgyalva évszámban eltérnek az orosz krónikák.

1208.

Kálmán, II. András magyar király' fia Galiczia' királyává koronáztatván, az ellenszegülő Mischzisláv orosz herceg a' palóczok' fejedelmével Halics' várát beveszi, mellynek ostrománál a' palócz vezér elesik.

„Occiso apud Zawichost Romano Wladimiriensi et Haliciensi Duce, qui sibi fere universae Russiae, partim tyrannide, partim largitione et ingenio usurpaverat dominationem et principatum, Russiaeque Duces in suum cogerat obsequium et tributum, plures sibi aut armis, aut prece, aut pretio, Russiae Dominium destinabant. Proceres vero et Bojari Russiae in varias voluntates scissi, partim etiam horrendis bellis impleuerant. Ad finitima itaque Regna ut bellum civile tolleretur, censebant Primores habendum recursum, ut aliquos illorum viribus et potentia opprimerentur, exorta mala, et origo. Et licet aliqui Polonorum Ducem suaderent petere suf-

fragia, et in eorum transeundum ditionem, recentis tamen cladis apud Zawichoss acceptae memoria, ne ad Polonos deficerent, prohibebat, Pannonii, aptiores rei huic visi, per Primores Ruthenorum aditi sunt, et Rex Vngarorum Andreas a Ruthenis suppliciter exoratus, ut filium suum Colomanum illis in Dominum praeficeret, offerentes se illi fide, et devotione sincera parituros. In credulitatem Rex Vngariae legatione Ruthenorum admissa; filium Colomanum cum magnis copiis in Russiam, et motus intestinos compressurum, et Regnum Ruthenorum apud Halicienses accepturum, transmittit. Qui dum Haliciam pervenisset, a primis Ruthenorum Ducibus et Boiariis iusto honore exceptus est, et Castri Haliciensis illi tradita possessio, et Mscislaus Mscisláwic unus ex Russiae Ducibus de Haliciensi Principatu exclusus. Qui sub eodem, quo ingressus erat Haliciam, tempore, se ab Episcopis Catholicis videlicet Vincentio Episcopo Cracoviensi et aliis Episcopis, quos secum ex Pannonia adduxerat, in Regem Haliciae inungi et coronari, Regemque vocari et intitulari Galitiae, et uxorem suam Solomeam Reginam, ita enim a Patre doctus erat, procuravit. Quae res Ruthenorum animos flexam suapte fidem habentium a Colomano cum eis inconsultis confecta coronatio fuerit, et alienavit, et in odium, atque irritationem perduxit, portendentibus coronationem ipsam, et ritos ipsorum, et generis exterminium effecturam. Omnes itaque in Colomanum conspirant et exercitibus Colomani, qui eum in Russiam conduxerant, ad Vngariam reversis, dum se Colomanus tutum credebat, Ruthenorum Principes Mscislaus, ob praestantiam Chrobi appellatus, Ruthenorum et *Polowconum* adiutus auxiliis Haliciam perveniens, nonnullis Haliciensium fortalitiis et curiis captis, spoliatis, et incensis, ad Haliciensem quoque arcem obsidionem obmovit. In cujus oppugnatione dum *Polowconum Dux Misferwica* alias *Miciewnica* superne occisus esset, *Polowcy* in Ducis suae ultionem multa et execranda mala Haliciensi terrae intulerunt, scindendo quosdam Halicienses in quatuor partes, caeteros occidentes, exurando, mutilando, et plurimos in perpetuam abduciendo servitutem. Expugnata et capta arce Haliciensi a Ruthenis, plurimi Polonorum et Vngarorum Proceres occisi aut capti, et qui se redimere auro parato non poterant, in servi-

tutem venumdati. Novus etiam Colomanus Rex ejectus per fugam turpem, Vincentio Cracoviensi Episcopo et Juone Cancellario Poloniae simul fugientibus, sibi consuluit. Eodem insuper anno praefatus Colomanus Solomeam virginem, sororem Laskonis Ducis Cracoviensis accipit in uxorem, cum qua usque ad mortem caelibem vitam ducens, et sibi et consorti, decus virginitatis servavit.“ Lib. VI. col. 604, 605. E’ fontos eseményről egyedül Dlugoss adván bő tudósítást, a’ palóczok’ Halics vára’ ostrománáli részvétéről ’s Miszfervica nevű vezérök’ ottani eleséséről az orosz krónikák hallgatnak; mire nézve Dlugoss nevezetes hézagot pótol ki ezzel a’ palócz történetekben, más részről II. András király korabeli honi dolgainkat világosítván.

1209.

Midőn a’ magyarok a’ lengyelek’ segedelmével Kálmánt a’ halicsi királyságba visszatenni akarják, az oroszok és palóczok által meggyőzetnek, ’s Kálmán elfogatik.

„Eiectionem filii sui Colomani de Regno Haliciensis Andreas Vngariae Rex moleste ferens, expeditionem insignem in Ruthenos, magno sumptu et cura paraverat. Pro comperto enim habebat fere universos Russiae Duces, in ejus dejectionem conspirasse, et bellum in eam aestatem maximis apparatibus gerendum decrevisse. Duplex malum super impendens vitaturi. Vnum, ne Vngari regionem eorum iuris sui facerent, si Colomanus thronum suum in Haliciensis Regno stabiliret, alterum, ne poenas oppugnati et obsessi, anno transacto in Halice Colomani, et pluribus crudelibus et nefariis operibus in Halice per se et per Polowcos patratis, justa supplicia darent. Intelligens autem Andreas Rex Vngariae Russiae Duces *Polowconum auxilia in quantitate magna contraxisse*, et ipse ad Leskonem Album Monarcham Poloniae mittens exercitum notabilem, ex Polonorum militibus in bellum Haliciense mitti obtinuit. In tempore itaque quo inter Lesconem Ducem et Andream Vngariae Regem convenerat, et Vngaricus et Polonicus exercitus ad Halicz convenit, Vngaricum Palatinus Vngariae Attilia Filnia ¹⁾, Polonicum Nicolaus Palatinus

¹⁾ Ez Gyula nádor’ rontott neve.

Cracoviensis vir in armis egregius, ducebant. Nec Ruthenis remorantur, quatuor enim Duces videlicet Mscislaus, Roscislaus Davidowic, et alter Roscislaus Mscislawic, caeteris omnibus suas copias destinantibus adveniunt. *Polowconum deinde exercitus ingens, et Vngaricum, et Polonicum exercitum geminata superans quantitate.* Communi autem consilio Vngari et Poloni bellum adversus Ruthenos gesturi, arcem imprimis Haliciensem fortius, quo possunt, communiunt, sed et in ipsa arce et Ecclesia S. Mariae incastellata, alterum castellum fortius efficiunt, praesidioque fortiorum, quos inter Vngaros et Polonos habebant, militum super inposito, Colomano cum uxore et matronarum foeminarumque, et inbecillum grege relicto, ipsi contra Ruthenos et Halicz egrediuntur, et aciebus ordinatis prodeunt ad pugnam, Polonis dextrum, Vngaris et Haliciensibus sinistrum cornu tenentibus, leuis deinde armaturae militibus praemissis, exercitum Ruthenorum infestabant. Duas etiam acies Rutheni constituerant, uni Mscislaus Mscislawich, alteri Wladimirus Dux praeerat, *Polowconum vero turmae in loco remotiori consistentes id sibi consilii et propositi sumserant, ut pugna fervente, quasi ex insidiis prodirent.* Mscislaus autem Mscislawic quanta hostilis foret potentia conspecturus, in editiorem locum ascendit, sed a Wladimiro Duce argutus vehementer, quod in periculoso tempore speculatoris magis, quam Ducis officium gereret, et suo discessu universo Ruthenorum exercitui ruinam compararet, illico descendit, et suos ad congressam animans, bene illos in virtute S. Crucis triumphum relatuos sperare iussit. Sub quo tempore Polonicum agmen exercitum Wladimiri fortissime invadit, plurimisque Ruthenorum cadentibus, exercitus Wladimiri contritus est, et in fugam cum Wladimiro et aliis duobus Ducibus Roscislaio Dawidowic, et Roscislaio Mscislawic, qui et ipsi in illo consistierant, versus. Fugientes autem in plura milliaria, non Polonicus tantummodo, sed et Vngaricus exercitus persecutus est, plurimos trucidans, aut captivans, et iam existimans debellatum. Ea res, eaque tam longa persequutio Polonis et Vngaris victoriam adimens, clade ingenti illos affecit. In terga enim Vngarorum et Haliciensium qui solutis ordinibus incedebant, Mscislaus cum Polowcis irruens, ipsos facili negotio

fundit et prosternit. Duces insuper Roscislaus Davidowic et Roscislaus Mscislawic, dum Vngaros secessisse agnoscunt, fugam sistunt, et in pugnam redeunt, latus Vngarici exercitus inuadunt, plurimisque coesis Palatinum Vngariae Attiliam capiunt, et plenam victoriam de Vngaris et Haliciensibus Rutheni consequuntur. Palatino enim capto, Vngari et Halicienses animos remiserant, *passimque a Polowcis trucidantur*, quoniam neque dimicandi, neque fugiendi illis facultas esse poterat, Ruthenis et *Polowcys undique circumfusus*. Redeunt interim Poloni ex caede et persequutione Wladimiri, et ducentes secum spolia, et maximum captivorum numerum, carmen patrium, ignari cladis quae Vngaris et Haliciensibus acciderat, canebant, existimantes se plenam victoriam retulisse. Verum a Roscislauro Davidowic et *Polowcys ab omni parte circumsepti*, cum neque pugnandi, neque evadendi locus esset, occiduntur. Locant deinde Rutheni et in altum erigunt Polonicum signum, ad quod dum residuitas Polonorum, qui vel ex caede diffugerant, credentes illic suos consistere, confluxissent, omnes passim trucidantur. Nec interfectorum poterat numerus aestimari adeo ut flumina rubra ex cruore forent, et morientium atque vulneratorum vociferatio in castro Haliciensi exaudiretur. Jacebant autem interfectorum, velut arena, cadavera insepulta, nec erat circumquaque Halicz, qui occisos sepelisset. *Polowcy autem multis nobilibus spoliis, equis, armis et vestibus potiti, etiam plurimos Vngaros et Polonos in terras suas in perpetuam laturos servitutem deduxerant.* Mandaverat autem Mscislaus Mscislawic victoria potitus superbe et abutens, suis Ruthenis, ne quemquam Ungarum aut Polonum vivum esse sinerent. Quapropter non ab hostibus tantum Ruthenis sed etiam Haliciensibus gratificatione in Mscislauro et suo decreto in pensuris, ad quos confugerant, aut apud quos latitabant, pecorum more strangulabantur, peneque omnis Polonorum et Vngarorum exercitus deletus est. Efferebatur autem tunc Mscislaus Mscislawic Dux, quod et victoriam retulisset, et caedem in devictos Vngaros et Polonos fieri jussisset, a Ruthenis. Qui in laetitiam effusi vociferabantur magnis clamoribus dicentes: „O magne Dux et victor Mscislae Mscislawice, o fortis accipiter ad conterrendum fortes et robustos, armaque illorum

tansmissus a Deo, designans se glorificare, qui te victo sibi destinebant victoriam, quoniam a te omnes magnifico et glorioso Domino nostro humiliati et conflicti sunt.“ Assumpto deinde Mscislaus Dux Palatino Vngariae Atilia ad Castrum Haliciense accessit. Ex quo jam Vngari et Poloni futurae obsidioni se praeparantes Halicienses Ruthenos cum uxoribus et pignoribus eorum perfidiam eorum et victualium defectum veriti, eiecerant. Et dum non aperieretur illi castrum, quod Palatinus Vngariae Attilia aperiendum, nec victori ultra resistendum, apud quem Duces et imperium Regnumque Haliciense Deus consistere voluit, svadebat. Mscislaus ad castrum reversus, iterum ad eos qui castrum observabant, caduceatorem Demetrium, unum ex suis Ruthenis apertionem persvadens transmittit. Qui cum vacuus rediisset, iterum personaliter ad castrum accessit, et repulsam tertio passus, universam arcem die altero sepivit, asserens se obsessos non pugnando, sed caedendo tantummodo confecturum. Dum autem Colomanus et hi qui secum una in arce erant, negligenter intra obsidionis tempus, portam castrum posteriorem observarent, nocte una Rutheni suffossione facta, in castrum irrumpunt, et porta occupata Mscislaum cum gentibus Vngaris et Polonis pavore nimio consternatis, et ex castro partim diffugientibus, partim se praecipitantibus, caligine nocturna metum causante, omnia majora viderentur, intromittunt. Castro potitus Mscislaus luce erumpente, ad ecclesiam S. Mariae et castellum in quod Colomanus filius Vngariae Regis cum uxore, et potioribus militibus, atque foeminis se irruptione comperta receperat, accedens, illud obsidere coepit, saepiusque colloquium cum Colomano filio Regis Vngariae expetiit. Quod cum sibi militibus Vngaris et Polonis svadentibus negatum fuisset, perseverandum in obsidione duxit. Siti deinde Colomanum et suos premente, vas aquae illis Mscislao transmissum est, quod pro magno munere acceptum, et in capita per mensuram distributum, vix dimidiae parti satis fecit. Fame deinde premente obsessos, vitam tantummodo pacti se Mscislao dedunt, ostiaque aperiunt. Mandante autem Mscislao educebantur Vngariae Barones, et uxores eorum, et plures insignes personae, foeminae et matronae, nonnulique Polonorum milites, quos omnes *aut Polowcys*

distribuit, aut Curiensibus suis donavit. Vltimus omnium Colomanus filius Vngariae Regis cum uxore sua eductus, a Mscislao acceptus est, et in Torczsko transmissus, mandante Mscislao ut sub diligenti cura et custodia asservetur, licentiatisque exercitibus Mscislaus in Halicz consedit. Dum autem nuncius tantae cladis ad Vngariae Regem perlatus fuisset, nimio moerore consternatus, et manu frontem verberans, lachrimis indulgebat, dolens se tam turpiter conflictum. Quibus ad consolationem consortis abstersis, interpretem suum Jarosz ad Mscislaum Russiae Ducem mittit, monens, ut filium suum, et uxorem ejus, caeterosque vinctos solveret, denunciatis se nihil fecerit, cum omni potentia contra Russiam venturum. Quo terrorem hujusmodi nihili pendente, et asserente, non in sua potestate, sed in divina victoriam consistere, et se illum, si venerit, excepturum, et in virtute Dei conflicturum. Hungariae Rex Andreas ea responsione magis magisque consternatus, cum et Consiliarii illum de superba legatione coarguerent, et nisi gratiorem ei intimaret, filium non esset visurus, meliora consilia sequutus, mansuetiorem legationem per eundem Jarosz ad Mscislaum aequis conditionibus offerendo pacem, et solui petendo filium transmittit. Consors insuper Andreae Regis specialem legationem ad Mscislaum mittens, submissius quam Reginae conveniebat, pro relaxatione filii supplicabat. Mscislaus autem veritus, ne si Colomanum transmitteret, de novo contra illum reintegraretur bellum, Colomanum relaxare negavit, sed propriis Praefectis in Castro Haliciensi positis, in Kiow ad Mscislaum Romanovic Ducem Kiowiensem transit, et pluribus diebus illic in solatiis et voluptate exactis, in Halicz rediens, illic regebat principatum.“ Dlugoss, Lib. VI. col. 605, 606. Ezen esemény' körülményeit is egyedül Dlugossnál és a' lengyel krónikákban találjuk föl, valamint a' következő évbélit, melly szerint:

1210.

A' magyarok és oroszok közt békeség köttetik.

„Filius suus Colomanus et uxor ejus Salomea alias Salonicum Andreas Vngariae Rex de captivitate solutus, plures cum Mscislao Mscislavic per Barones et Consilia-

rios suos egit tractatus et conventus. In ultimo autem Conventum finibus Vngariae habito pax perpetua his conditionibus inter Vngarum et Ruthenum convenit, ut alter filiorum Hungariae Regis Bela filiam Mscislai Mariam in consortem habeat. Mscislaus de Haliciensibus Ducatu Colomano post triennium cedat, et tam ipsum Colomanum quam uxorem suam, et omnes suae potestatis captivos liberet, quae omnia eo anno fuere consumata.“ Lib. VI. col. 610, 611. — Ugyanezen évből az oroszok Lengyelországot nyugtalanítván, a' lengyelektől meggyőzetnek.

1211.

A' palóczoknak az oroszokéval egyesült hada Kalca vagy Kalka folyónál a' mongolok által legyőzetik. Lib. VI. col. 612, 613. Dlugoss' előadását már fönnebb 52. lapon olvastuk. Az orosz krónikák eltérve évszámában, a' mongolokkal határozó csatavesztést 1223-ra tűzik, mint az orosz kútfőkből előadva láttuk.

1218.

Kálmán a' halicsi herczegséget visszanyervén, még ezután is szerepelnek a' palóczok, mint szmolenszki Mscisláv' szövetségesei Kamenicz ellen :

„Colomanus filius Andreae Vngariae Regis in Russiam cum Vngarorum copiis adveniens, et ab Haliciensibus et a Duce Mscislao Mscislawic magno honore susceptus est, Ducatum autem Haliciensem et arcem Mscislaus Dux iuxta foedus cum Patre suo Andrea inquit, resignans, et de illis excedens, in Jorek se contulit, et anno sequenti rebus humanis exutus, in Ecclesia S. Crucis in Kiow, quam fabricaverat, sepelitur. Coepitque et tum Colomanus Haliciensem Ducatum pacifice possidere, non tamen diuturna fuit illi hujusmodi pacifica possessio.“

„Ducibus Cernicowiensibus copias suarum gentium contra Kamieniec ducentibus, Dux Mscislaus Smolnensis *Polowcos in subsidium transmittit*. Cui potentiae Camanecenses dum non possent resistere, regio eorum variis calamitatibus afflictata subiucuit.“ Lib. VI. col. 623.

És ezekben végkép megszűnnek a' lengyel krónikák' palóczokról tudósításai.

Befejezésül Kálmán magyar királyfi' halicsi uralmának az orosz és palócz történetekkel összeszövődött szomorú viszonyait és elvégre megnyugtató kimenetét, mellyről nemzeti évkönyveink' hallgatagsága mellett is a fönnebbi közlések olly bő anyagot nyujtanak, Dlugos után rövid sorokban ide illeszteni méltónak itélem. Így hangzanak a' tudósítások :

1220. Kálmán a' halicsi fejedelemségből elűzetik.

„Magno ore acti Russiae Duces, quod Colomanus Vngariae Regis filius, pacifice arcem et regionem Haliciensem hactenus possedisset, Daniele Romanowic Ducem, suapte ad id proclivem, quod regionem ipsam pater suus habuerit, incendunt. Qui illorum adjutus suffragiis in Halicz adveniens, cum omnia neglecta offendens, arcem occupat, et Colomanum una cum Vngaris expellit.“ Dlugos. Lib. VII. col. 626.

1222. Kálmán Halicsot visszafoglalja.

„Andreas Vngariae Rex novo exercitu in eum annum comparato, filium suum Colomanum contra Halicienses transmittit, qui magis quam anno transacto usus prospera fortuna Daniele Romanowic Duce non ultra audiente se sibi potenti-aeque suae opponere, absque omni resistentia Halicensi potitus est regione et arce.“ U. az. Lib. VII. col. 628.

Kiaknázvák imezekben 's egybeállítvák az orosz és lengyel krónikákból a' palócz nemzet' történetének ámbár töredékes, de helylyel-közzel dús anyagokat tartalmazó vázlatai. Ezek' nyomán már jövőben egyik múlhatlan föladata leend az összes scytha-magyar népfaj' történetei' irójának az élénkebb vonásu események' rajzát elmélkedési sorába fűznie. Ha azon ősi dallamokat, miknek éneklésével a' híres szépségü palócz hölgyek nemzeti harczosaikat dicső tettekre buzdíták, a' gondviselés számunkra megőrzötte volna, palócz krónikánk' szűk lapjait bizonyára illatosb virágokkal hinthetnők be, mikből költőink is bájos színű gyöngykoszorúkat fonhatnának.

Függelékül a' palócz nemzet' eredete iránt egykor leginkább a' lengyel iróknál elterjedt hibás vélemény' fölvilágosítására szentelek néhány sort.

A' mennyire kipuhatolhatám, Sarnicius Szaniszló XVI. században élt lengyel történetiró vala legelső, ki a palóczokat szláv nyelvűeknek, 's eredetűeknek állította és hirdette; melly

téveszme táplálókra találván, később is nyert alaposb meghá-nyás nélküli utánczókat. Sarnicius' e' kérdésre vonatkozó állí-tása imezekben foglaltatik: „*Disserunt — Michoviensis et Cro-merus de Polouuciorum origine et consentientes tradunt fuisse eos Gothorum veterum reliquias. Et mox Cromerus de lingua Polouuciorum disserens, asserit eos locutos fuisse Russorum lingua non valde diversa a Polonica. Haec refert libro 7. in Lescone Albo. Quae si ita sunt, argumentum haud leve habemus, Gothos veteres lingua Slavica usos fuisse, quando quidem Polouucii, eorum scilicet posteritas, eadem hactenus utitur*“ 1).

Sarnicius, mint kiki láthatja, Michovius és Cromer' te-kintélyére hivatkozva, gothok' maradványainak állítja a' pa-lóczokat. Ezen tétel ellen semmi kifogásunk nem lehet, mi-után értekezésünk' elején, mind a' két lengyel irót használván, mí is reájok illesztők a' rablót jelentő „Goth“ nevet. Azon állítást azonban, miszerint Cromer a' palóczokat az oroszoké-tól nem nagyon különböző nyelvűeknek mondotta volna, ke-reken tagadnunk kell. Cromer' sorait, mellyből Sarnicius e' bal magyarázatot kierőszakolá, már egy helyütt idéztem, most e' kérdést eldöntőkép újbán fölhozom. Következőket írja Cro-mer: „*Poloucys, quos nonnuli recentiores Gotos, nonnuli Chu-nos sive cumanos esse volunt, campestria ad Tanaim et Maeotim paludem loca habitantibus, indeque ut nostrarfert opinio, finitimo-rum Russorum lingua non valde diversum a Polonis nomen sortitis, bellum intulerunt*“ 2). Egy szóval sem értekezik itt Cromer a' palóczok' nyelvéről, hanem csak annyit mond, mikép a' paló-czoknak (Polouci) a' lengyelekéhez (Poloni) hasonló neve 3) vé-

1) Sarnicii Stanisl. Annales, sive de origine et rebus gestis Polonorum et Litvanorum. Libri VIII. Cracoviae, 1587. In Dlugossi Historia Polonica. Tom. II. col. 1088.

2) Cromeri, De origine et rebus gestis Polonorum. Lib. VII. ed. cit. pag. 128.

3) Régi vélemény az iró seregnél, miszerint a' lengyelek' (polákok, polá-nok) „Poloni“ neve a' mező- és térföldet jelentő *pole*-tól száрма-zott. Gvagnini Sándor írja: — „Polonos a campestri planaue regione vel a venatione. *Pole* enim venationem et planitiem Slavis significat, haecque gens planam fere, apertamque regi-onem incolit, et aprium venandi studio tenetur.“ Alexand. Gva-gnini, Chorographia totius Poloniae. Apud Pistorium, Corpus Histor-

leménye szerint az orosz nyelvből mezőföldön lakásuk miatt vette eredetét. Sarniciusnak a' gothok' szlávajkuságáról nyilvánított logicátlan állítása azon vélemények' sorába tartozik, melyekről elmondá a' római szónok : *Opinionum commenta delet dies*. Minő nyelvet beszéltek a' kúnok, vagyis a' már kellőkép velök azonosoknak bizonyított palóczok? Keleti utazásomhoz függesztett két rendbeli bizonyítványban (I. 227—308. II.) czáfolhatlan okokkal támogatva kimutattam; megbizonyítottam ugyanis, miszerint a' kúnok' és besenyőknek valódi magyar nyelv vala sajátuk, 's egyedül dialectusban különbözött emezekétől; a' minemű eltérés mai napiglan fönvan, és szembeszökőleg mutatkozik honi palóczaink' szójálásában 's nyelvsajátságában. Ideje tehát már, hogy nyelvbuváraink a' magyar őstörténetekre meddő eredménynél egyebet alig hozó uralaltaji (?) nyelvek' vizsgálgatása helyett e' homályba burkolt ősi kincsek' kiaknázásával lépjenek elő.

H O Z Z Á A D Á S.

A' MÁTRAVIDÉKI PALÓCZ HELYSÉGEK' NÉVSORA.

Fönnebb a' 27-ik lapon álló jegyzékben megkisértők a' tősgyökeres palócz helységek' névsorát adni. Im ezennel bővítve és megyerendben közöljük, ámbár lajstromunk' hiányát igenis érezzük.

Borsod megyében :

Apátfalva,	Dedes,
Balatony,	Noszvoj,
Bán-Horvát,	Omány,
Bánfalva,	Tardona,
Bekőcze,	Velezd.
Csernely,	

Polon. Tom. I. pag. 24. Item, ejusd. *Compendium Chronicor. Poloniae*, apud eund. Tom. II. pag. 341. — A' magyarok' „Lengyel“ nevezete, melly a' régi okmányokban „Lengen“ iratással is fordul elő, a' Constantinus Porphyrogenitusnál olvasható „Lenzen“ szláv népfelkezet' nevének felel meg leghűbben. A' Lech, Czech, állítólag historiai személynevek nem egyebek agyrémnél.

Gömör megyében :

Gesztete,	Szent-Simony,
Jánosi,	Uraj.

Heves megyében :

Ágas, vagy Ákosvár,	Pétervásár,
Balla,	Recsk,
Bodony,	Szarvaskő,
Erdő-Kövesd,	Szent-Domonkos,
Filimes,	Szent-Erzsébet,
Hasznos,	Szent-Jakab,
Istenmezeje,	Szent-Mária,
Mélykút,	Tar,
Parád,	Tiribes.

Nógrád megyében :

Baglyasallya,	Rimócz,
Éttes,	Ság-Újfalu,
Herencsény,	Salgó-Tarján,
Hollókő,	Sós-Hartyán,
Kazár,	Terenye,
Lapujtó,	Teszlak,
Lócz,	Verebély.
Maczonka,	

II.

BUDAI REGESTÁK.

WENZEL GUSZTÁVTÓL.

BUDAI REGESTÁK.

A MAGYAR TÖRTÉNET' LEGRÉGIBB IDEJÉTŐL 1541-ig.

Ki hazai történetünk' jelen irodalmi viszonyait ; ki névszerint annak meglévő criticalai előkészületét közelebb ismeri, mindinkább meg fog győződni, miszerint a' magyar történet-tudomány' legsürgösb kívánalmainak egyike , hogy historicusaink Magyarország' egyes vidékei és nevezeteseb helységeinek történetét különös vizsgálatok 's a' legszorgalmatosb tanulmányoknak tegyék tárgyává. Hazánk és nemzetünk' általános történetét csak akkor fogjuk a' tökély' azon polczára emelhetni, mellyet a' XIX. század' történeti tudományossága nem kevesbbé, mint szép előkorunk' nagyszerű eseményeinek összesége kíván , ha annak minden egyes részletei és tényezői iránt előbb minél kimerítőbb biztos kútfői ismereteink lesznek.

Fordítsuk ez alkalommal figyelmünket *Buda'* városa' történetére.

Alig létezik város az európai continensen, mellynek érdekesb előkora volna, mint Budának ; s tagadhatlan, hogy annak történeti megismertetésében eddig is már történetiróink különös szorgalmat tanusítottak ¹⁾. De tagadhatlan más részről az is, hogy Budának története mindekkoráig elegendőleg még kidolgozva nincsen, 's hogy névszerint az erre vonatkozó

¹⁾ Buda' leírásainak, ábrázatainak és alaprajzainak egybeállítását lásd Häufflernek : Buda-Pest, historisch-topographische Skizzen von Ofen und Pest. Pesten 1854, nálam a' 151—180. ll.

kútfői adatok' gyűjtésében és elrendezésében még sok hiány tapasztaltatik. Ez, úgy hiszem, igazolja jelen igénytelen közleményemet, melyben az eddigi vizsgálatok' és saját kutatásaim' alapján rövid kútfői egybeállítását kísértem meg a' hazánk' fővárosa' multját felvilágosító történeti adatoknak.

Kiindulási pontom azon idő, midőn Buda mint magyarországi város kezd szerepelni a' történetben. Vég pontja pedig vizsgálataimnak az 1541. év, melyben az a' török uralom alá jutott.

Úgy látszik, maga a' természet jelölte ki Budát nevezetes történeti helyiségnek. Arra mutatnak egészben véve geographiai fekvésének momentumai, 's ugyanazt mutatják a' város' történetének évlapjai is, *a legrégebb időktől kezdve*.

Már a' rómaiak' korában találjuk itt *Aquincumot*, 's a' mennyiben hitelt szabad adnunk azon tudósításoknak, melyeket a' régi kútfők nyújtanak, jelentékeny provincialis és colonialis város volt ez, politikai, 's még inkább stratégiai és geographiai tekintetben. A' római világbirodalomnak az egyik nevezetes végvárát képezte, 's állomáshelye volt a' *legio secunda adjutrix*-nak. Szemközt és híd által vele összekötve, a' Duna' balpartján feküdt *Transaquincum*, melly amannak erősségeihez tartozott. A' metanasti jazygok elleni harczvállalatoknak is Aquincum volt középpontja. Ptolemaeusnak ezen város' fekvéséről igen határozott leírása azt mutatja, hogy az geographiailag megmérve, és hihetőleg annak délköre is mértanilag különösen meghatározva volt ¹⁾. Nem messze innen a' Duna' balpartján és már a jazygok' földén találjuk Ptolemaeusnál *Pession*-t is, Pestnek, mint látszik, bölcsőjét. Létezett tehát már ezen időben az alap, mellyen később Buda-Pest testvérvárosok keletkeztek. Hogy akkoridőben Aquincum város teljesb kifejlődést még nem nyert, annak okát a' római birodalom' provincialis szervezésében kell keresnünk, melyben a' véghelyek a városi élet' nagyobb virágzására nem igen emel-

¹⁾ V. ö. *Mannert K.*: Geographie der Griechen und Römer. III. kötet (Nürnberg 1792. 745. l.)

kedhettek. Az anyaváros, Róma' érdekében használtattak fel a provinciák, és névszerint Pannonia' viszonyai a' határos barbarokkal csaknem folytonos viselt háborúk által gyakran meg voltak zavarva. Ily körülmények közt még a' legjelentékenyebb véghelyek is nem ritkán súlyos csapásokat szenvedtek, mellyek azoknak felvirágzását hátráltatták.

Kedvező változás történt itt az V. században, midőn a' húnok a' Duna' alvidékét elfoglalván, azt világtörténeti uralmuk' középpontjává tették.

Nem fekszik jelen vizsgálódásim' feladatában, a' hún birodalom' történetében criticaileg megállapodni; 's így Pannoniának is, miután ahhoz csatoltatott, átalakulását és Aquincumnak ezen alkalommal sorsát mélyebb fejtegetés' tárgyává tenni. 'S ennek folytán a' hazai krónikák' elbeszélése Sicambriáról, mellyből Buda' városa kifejlődött, és a' két testvér Attila és Buda által alapított Ethel- és Budavárakról, criticaai vizsgálataimnak itt nem tárgya. De minden tisztelet mellett is, mellyel ennek tekintetében a' nagy nevű Schönwiesnernek tartozunk ¹⁾, szabadjon mégis azon egyedüli irodalmi adatból, hogy már legrégibb krónikáinkban, mellyek hihetőleg Magyarország' fennállásának kezdetén jegyeztettek fel, ezen elbeszélést határozott historiai alakban találjuk, azt következtetnünk, hogy élt akkor a' magyar nemzetben olly szájhagyomány, melly a régi, azon időben csakugyan még létezett Ethel- és Budavárak' eredetét a' nagy hún király' és annak' testvére' történetével kapcsolta össze.

'S ezen magyar nemzeti őshagyomány, melly egyébiránt ezen vidékeknek hiteles forrásokból merített történetével áll öszhangzásban, megadja a' fonalat, mellyet követve, Buda, mint magyarországi város' eredetéhez fordulhatunk.

Buda' városa, miként azt ma értjük, eredetileg nem volt mostani helyviszonyai szerint egyben megalapítva vagy felépítve; hanem hármass keletkezési pontot mutat: *Ethelvárat,*

¹⁾ De ruderibus laconici caldariique Romani stb. (Budán 1780., második rész, X. fejt. 206 's k. 1.)

Budavárát és Pestet; mellyeknek egybefoglalása által csak a XIII. század' második felében alakult az egy várossá. Buda' történetében, melly a' város' ezen hármias eredetének emlékét még a XV. és XVI. századok' fordulóján is fentartotta, ma sem szabad erről megfeledkeznünk. 'S így jelen vizsgálódásom is azt veszi különös szemügyre.

Ezen szempontból a' budai regesták' elrendezésében a' város' 1541 előtti történetében három korszakot különböztetek meg; mellyek' elseje, kezdve a' régi időktől a' nagy tartárjárásig (1241); másodika ezen időtől Zsigmond királyig; harmadika pedig Budának Zsigmond alatti átalakulásától vizsgálódásom' végpontjáig, azaz 1541-ig terjed.

ELSŐ KORSZAK.

A RÉGI IDŐKTŐL 1241-ig.

Buda' városa' hármias eredetét kell itt szemügyre vennem. Buda akkor a' mai értelemben mint helyviszonyai szerint magában egynek vett város nem csak nem létezett még; hanem *Ethelvárbán*, *Budavárban* és *Pestben* három helysége találunk, melly egészen külön egymástól említettik történetünk' régi kútfőiben. A' városnak ezen három alkateleme közt egyéb összefüggés akkor nem állt fenn, mint mellyre a' geographiai fekvés és e' szerinti közvetlen szomszédság adott alkalmat.

I. Ethelvár vagyis O-Buda, a' németeknél Etzelburg.

Kézai Simon a' XIII. század' végén tudósít, miszerint a' Duna' jobb partján, ott hol a' rómaiak alatt Aquincum feküdt vala, a' húnok' korában Sicambria' városa létezett, melly e' nevét, mint látszik, a' közel lévő Sican hegytől kölcsönözte ¹⁾. Ezen városra vonatkozólag mond Kézai Simon Ethel-

¹⁾ Podhradczky: Buda és Pest stb, 12. l. A' Sicambria név' származtatása az állítólag ott állomásozott „legio Sicambrorum“-tól, mellyet először Bonfiniusnál olvasunk (Dec. I. lib. 1. ed. Francof. 1581. 24. l.), úgy látszik, ennek találmánya, ki a' pusztán topographiai elnevezést a' classica i római korba akarta visszavezetni.

ről: „Sicambriam introiuit, ubi Budam fratrem suum manibus propriis interfecit, prohiçi faciens corpus eius in Danubium, eo quod ipso Ethela in partibus occiduis praeliante inter eum et fratrem eius metas stabilitas transgressus fuerat dominando; fecerat enim Sicambriam suo nomine appellari. Et quamvis Hunis et ceteris suis gentibus interdictum rex Ethela posuisset, ut urbs Ethele vocaretur, Teutonici interdictum formidantes eam *Echulburc* vocaverunt. Huni vero curam parvam illud reputantes interdictum usque hodie eandem vocant Oubudam, sicut prius.“¹⁾

Ethelvár' régi létéről, mellynek eredetét a' magyar nemzeti hagyomány Ethele a' húnok' dicső királya' emlékével kapcsolta össze, teljes történeti bizonyosságunk van; valamint arról is, hogy ezen név, t. i. *Etselburg* a' XIII. században inkább a' németektől mint a' magyaroktól használtatott. A' magyarok akkor időben azt már *Ó-Budának* nevezték.

Ezen városról a' magyarok' honfoglalása óta következő biztos kútfői tudósításaink vannak:

1. *A' IX. század' végén* a' magyarok veszik azt birtokba. Anonymus (46. fejj.) ezen időre nézve azt beszéli, hogy „Dux Arpad et omnes sui primates, cum omnibus militibus Hungariae, intraverunt in civitatem Athilae Regis, et viderunt omnia palatia regalia, quaedam destructa usque ad fundamentum, quaedam non, et admirabantur ultra modum omnia illa aedificia lapidea, et facti sunt laeti ultra quam dici potest, eo, quod capere meruerunt sine bello civitatem Athilae Regis, ex cuius progenie Dux Arpad descenderat.“

2. 907. Árpád fővezér, halála után, Ethelvár' közelében temettetik el. „Anno dom. inc. 907., úgy mond az anonymus (52. fejj.), Dux Arpad migravit de hoc saeculo, qui honorifice sepultus est supra caput unius parvi fluminis, qui descendit per alvum lapideum in civitatem Athilae Regis; ubi etiam post conversionem Hungarorum aedificata est ecclesia, quae vocatur alba, sub honore Beatae Mariae Virginis.“

3. 973 körül Piligrin lorchi, később passai püspök Magyarországról

¹⁾ *Endlicher*: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, S. Galli 1849 (95. l.). Csaknem szószerint foglalják magokban ugyanazon elbeszélést az anonymus' első fejezete, a' Chronicon Hungarorum Posoniense (ed. Toldy Budán, 1852. 13. l.);—Muglen Henrik (Kovachichnál, Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücken stb. Budán 1805. 12. l.); a' bécsi képes krónika, a' Chronicon Budense (Budán, 1478. 6. l.); és Turóczy' krónikája (I. rész. 17. fejezete.)

ban tartózkodik, 's ezen alkalommal a' magyarok' népmondáit Etheléről feljegyezvén, Ethelvárról is említést teszen, 's geographiailag leírja ¹⁾).

4. 1015 körül szent István király építteti itt a' bold. szűz Mária' tiszteletére azon templomot, melly fejrnek neveztetett, 's mellyet Anonymus 52. fejezetében említ. Hogy az már 1015-ben készen állt, kitetszik a' pécsváradi apátság' ezen évben kiadott alapító leveléből (Fejér, Cod. Dipl. I. köt. 296.'s k. névszerint pedig 300. l.)

5. 1022. Sz. István alapítja sz. Péter és Pál apostolok' tiszteletére a' híres ó-budai prépostságot és templomot, melly később egyszerűen csak budai prépostságnak neveztetett. A' pozsonyi nagyobb krónika (kiad. Toldy, 28. l.) azt mondja: „Sanctus Stephanus de thesauro Kan (Kean, a' meggyőzött bolgárok' vezére) fundavit Ecclesiam in honore apostolorum Petri et Pauli in Sicambria; sed perficere non potuit. Perfectit autem sanctus Rex Ladislaus.“ (Lásd erre nézve szinte Muglen Henriket Kovachich' id. munk. 36. l.; a' bécsi képes krónikát; a' Chronicon Budenset 16. l., Turóczy' krónikáját I. R. 31. fejj., és Ranzanust Ind. VIII.)

6. 1077—1096. Sz. László király az ó-budai imént említett templomnak sz. István által megkezdett építését bevérgzi (ugyanazon krónikák), és gazdagon megajándékozza (II. Geiza' privilegiuma 1148-ról).

7. 1093. Sz. László a' Fizegh melletti vizafogásnak egy harmadát ajándékozza az ó-budai prépostságnak. (A' pannonhalmi főapátság' birtokát megerősítő oklevelében. Fejér, Cod. Dip. I. k. 482.'s k. névszerint 484. l.)

8. 1148. II. Geiza király az ó-budai egyház' jogait megerősíti, névszerint: „Reditus, quos praedecessor meus Rex Ladislaus ad usum fratrum Budensis Ecclesiae ordinaverat; pro his omnibus, totius Regni mei consensu pro petitione Miska eiusdem loci Praepositi, tributum fori Geyzae, et tributum portus Pest et Kerepes, navium etiam cum vino sive cum salibus ascendentium, sive cum aliis venalibus descendentium, eidem Ecclesiae Regiae Majestatis auctoritate condonare curavi. Praeterea piscaturam, quae vulgo tonya dicitur, a portu Megyer usque ad insulam magnam

¹⁾ Értekezésemben: *A' magyar nemzeti hős mondáról*, mellyet a' Reguly-Alumban (Pesten, 1850) tettem közzé, Hund Wigulejusnak a' XVI. századra vonatkozó világos tanúságtétele és a' passauai egyház' könyvtárának 1245-ben készített lajstromából megmutattam (49. l.), miszerint Piligrin magyar népmondák után jegyeztette fel Ethele király, történetének azon részét, melly annak összefüggését a' németekkel illeti. A' munka latin nyelven volt írva, és kéziratban még a' XVI. században létezett Passauban. A' német Nibelungi Éneknek Ethele királyra vonatkozó adatai ebből vétettek; miként azt legujabban is *Holzmann Adolf* mély tudományu vizsgálatai (Untersuchungen über das Nibelungenlied-Stuttgart, 1854.) minden kétségen felül emelték. Ethelvár az 1319. 's k. versekben említették, és az események' színhelyül találattik.

Regis, sicut Rex Ladislaus ad usum ejusdem Ecclesiae ordinaverat.“ stb. (Fejér, Cod. Dipl. II. k. 129. l.)

9. 1156. Ráfael ó-budai prépost (Fejér, Cod. Dipl. II. k. 143 és 144. l.)

10. 1202. Imre király sz. Márton nevű helységről említi, hogy III. Béla előtt az ó-budai prépostság' tulajdonához tartozott. (Fejér, Cod. Dipl. II. k. 395. l.)

11. 1211. Ó-Budán a' tüzes vas' próbája üzetik. (Fejér, Cod. Dipl. III. 1. k. 105. l.)

12. 13. 1212. II. Endre király az ó-budai egyház' jogait megerősítvén, erről két ünnepélyes oklevelet ad ki (Fejér, Cod. Dipl. III. 1. k. 118. és 122. l.). Ezen jogok közt találtnak a' „villae Budensis iudicia“ és a' „tributum fori cum cibionibus“ stb. ; azon határozattal „ut nullus Bilocus, nullus Comes, Comes Curialis sive aliquis alter, populum Budensis Ecclesiae, praeter loci eiusdem Praepositum quoquo casu praesumat iudicare;“ és „Ut si quis super terra saepe dictae Ecclesiae commorans vel commoraturus iudicio Budensis Praepositi adstare contemserit, terra Ecclesiae eiusdem privetur omnino et terminis eiusdem terrae alias habiturus excedat.“ Egyszersmind a' budai prépostság' terjedelmes birtokának, de nem Ó-Buda' városának is határai leiratnak. Az említett privilegiumok' utóbbikában pedig az mondatik : „Quod eadem Ecclesia totam terram, quae supradictis metis concluditur, et iudicium eiusdem terrae et villae in ea positae, sive villarum, si quae sunt in eodem territorio de cetero constituendae nec non et tributum fori cum cybrionibus vinearum, sicut in privilegio clarae memoriae H. fratris nostri, Regis illustris clarius continetur, et tyminios etiam salium, quos idem Hemericus Rex eidem Ecclesiae pro remedio animae suae concessit, sub eadem libertate, quae in eiusdem Regis authentico est expressa, perpetuo et integro iure possideat.“

14. 1213. Rollandus Praepositus Budensis. (Fejér, Cod. Dipl. III. 1. k. 146. l.)

15. 1215. II. Endre király az ó-budai egyházat feljogosítja: „Ut nulli eam villam (Ó-Buda értetik) inhabitanti, tam civi, quam hospiti, cuiuscunque ordinis aut conditionis fuerit, liceat conferre aliis quibuslibet in praeiudicium et damnum Budensis Ecclesiae, domos et vineas.“ (Fejér, Cod. Dipl. III. 1. 127. l.; az évszámot meghatározta Podhradczky : Buda és Pest. 25. l.)

16. 1233. II. Endre az ó-budai egyházat illető sémennyiséget határozza meg. (Fejér, Cod. Dipl. III. 2. k. 322. l.)

17. 1241. IV. Béla király itt tartja a' böjti ünnepeket, 's a' moglek ellen hadi készüléteket tesz. „Cum postmodum — mond Roger — versus quadragesimam pergeret iter suum, rex ad quandam villam, quae Buda dicitur, super ripa Danubii positam, in qua consueverat quadragesimam celebrare, pro eo, quod dicebatur locus communior (népesebb) properavit, et archiepiscopis, episcopis et aliis Regni maioribus convo-

catis, deliberabat assidue“ stb. (Carmen miserabile super destructione Regni Hungariae. XV.)

II. Budavár vagyis Új-Buda.

Buda' városa' ezen részének eredetét és legrégibb történetét homály fedi; 's ez oka, miszerint annak 1241. előtti viszonyai azon számos tudományos vitatkozások' daczára, melyeknek Buda' története tárgya volt, mindeddig biztos felvilágosítást még nem nyertek. E' helyen illynemű vitatkozások' elintézése vizsgálataim' feladata nem lehetvén, Budavár' 1241. előtti állapotairól csak röviden szólhatok.

Béla király' névtelen jegyzője és a' hazai krónikák világosan tudósítanak, mikép Ethelvár és Budavár két egymástól különböző elnevezés volt, 's hogy ezen különbség nem csak szavakban állt, mint krónistáink állítják, hanem két külön helyiségre vonatkozott, arról a' történeti critica már az *Ó- és Új-Buda* nevek közti ellentétnek folytán meggyőződik, melly más historiai tudósítások által még tisztább világosságba helyeztetik.

Azt látjuk, hogy főkép Új-Buda' eredeti jelentőségéről és fekvéséről historicusainknál egymástól lényegesen eltérő nézetek léteznek. A két homlokegyenest összeütköző nézetek képviselőiül *Horvát Istvánt* és *Podhraczky Józsefet* idézhetjük.

Horvát István ¹⁾, leginkább Nagy Lajos királynak (Miller János Ferdinánd által „Epitome vicissitudinum et rer. memorab. de L. R. ac Metrop. Urbe Budensi,“ 9. 's k. l. kiadott) 1355-ki privilegiumában foglalt ime' szavakat: „Quia castrum in ipsius civitatis seu oppidi constitutum territorio a dicta Ecclesia Budensi olim aedificatum fuerit et extractum, et ob hoc castellanus noster nomine dicti castris quolibet anno unam marcā auri Praeposito et Capitulo solvere tenebatur,“ — vevén tekintetbe, ezen királyi palotának fekvése szerint Új- vagyis Nagy-Buda város' fekvését is meg akarja határozni. A' palotát magát ugyan, nyilván mivel azt az ó-budai prépost által építettnek véli, ó-budai várnak nevezi; de helyiségét mégis

¹⁾ Pest sz. k. városnak régi „Ofen“ német nevérol. Pesten, 1810. különösen 16. és 32. l.

Ó-Budától (mellyet régi terjedelme' értelmében vesz) megkülönbözteti, azt tartván, hogy a' mai Buda-Ujvidék' (Neustift) helyét foglalta el 's ehhez képest az *annak közelében fekvő Új-Budát Ó-Budától régenten egészen különböző városnak* tekinti. Ezen Új-Budával teszi összefüggésbe Horvát a' Margit legenda' e' szavait: „Zerze nemelly jambor vytezt, kinek vala neve Karoly, es lakozyk vala O-Budan, es vala Bela kiraly kepeben valo byro az Nagy, avagy Uj-Budabon.“ Egyébiránt III. Béla és V. István' idejében volt, nézete szerint, Ó-Budának már olly nagy kiterjedése, hogy három részből állott: a' régi Budából, Új-Budából, 's az evvel határos Szent-Háromság' városából vagyis Fölhévizből, tehát Új-Budát és ezen utóbbit is magában foglalta.

Podhradczky József a' fennidézett 1355-ki oklevél' szavait ekkép olvasván: „Quia castrum nostrum in ipsius civitatis seu oppidi latere constitutum, in territorio iam dictae Ecclesiae Budensis aedificatum fuerat et constructum“¹⁾, — azt tartja mégis, hogy ezen év előtt a' mai Buda-Újvidék Ó-Budától különböző helység soha nem volt; 's hogy a' mennyiben a XIII. századi oklevelekben már Ó-Budától különböző 's a' budai várhoz tartozó helység említettik, ez alatt Új-Pest, vagyis a' mai Budavárát kelljen érteni²⁾.

De bármint legyenek ezek, itt nem annyira az ó-budai sz. Péter' templomának birtok-terjedelme, sőt általában nem is topographiai okok döntenek el a' kérdést. A' *községi szerkezete* kell leginkább szemügyre vennünk, 's e' szempontból csakugyan azt látjuk, hogy Ó- és Új-Buda nevű városok mint különböző községek már első korszakunkban léteztek. Horvát István egyedül a' mai budai vár' történeti előzményeit vizsgálván, e' tekintetben nem fejtette ki teljesen nézeteit; de meghatározta az irányt, mellyet ezen kérdés' fejtegetésében követnünk szükségesnek látszik, mellyet tehát mi is itt követünk.

Ezen szempontból azt látjuk, mikép az ó-budai prépost-

1) Buda és Pest' régi állapot. 'stb. Pesten 1833. 35. l. Az 1827-ki Tudományos Gyűjteményben (X. k. 69. l.) még Miller' olvasását követi.

2) Budának mellyik részében lakott Nagy Lajos király? Tud. Gyűjt. 1827. X. k. 67. 's k. l.

ság' hatósági jogainak kiterjesztése 1215-ben mind Ó-, mind Új-Budán a' községi szerkezetet háttérbe helyezte, a' nélkül mindazáltal, hogy a' kettő' municipalis egyesülésének szolgált volna alapúl. Így történt, hogy midőn Imre király' idejében a' prépostság' birtoka is a' Duna' mentében Hévízig kiterjesztett, azon változás következett be, melly az újabb történet-tudományi zavart eléidézte. De ezen praemissákból nem következik, hogy egyszersmind Ó-Buda helység és községnek határa is részesültek az említett kiterjesztésben. Sőt ellenkezőleg, a' régi nevek megmaradtak 's ezekkel, mint látszik, a' — bár szűkebb korlátok közé szorított — régi községi szerkezet is. A' „Sicambria“ névvel Ó-Budára vonatkozólag még a' XVI. században is találkozunk ¹⁾; úgy szinte Ó-Budának „Etselburg“ német neve is még a' XVI. században is megvolt ²⁾. Ezeknek sem egyike, sem másika soha, és névszerint 1241 előtt, Új-Budára alkalmazva nem volt. Ellenben azon ellentét, melly 1241-től kezdve nem Új-Pest és Ó-Buda, hanem Új-Pest és Új-Buda közt találhatók, világosan azt mutatja, hogy az Új-Buda és Ó-Buda közti különbség is régi volt, és nem csak 1355-ben keletkezett, midőn Nagy Lajos király az előbbit az ó-budai prépostság' hatósága alól felszabadította. Hogy a' „Buda“ általános név, mint látszik, Imre király' ideje óta mindkettőre alkalmazva, 's ehhez képest az ó-budai prépostság is XIII. századi oklevelekben egyszerűen *budai* prépostságnak nevezve volt, szintolly kevésbé szolgálhat az ellenkező nézet' indoklására, mint Új-Budának későbbi „Nagy-Buda“ neve, mellyet ez nyilván onnan vett, mivel a' királyi palota benne feküdt. A' kettő közti különbségnek lényege az volt, hogy már 1241 előtt külön bíró és községi szerkezettel bírtak, mire nemcsak a' Margit-legenda' fennidézett szavai mutatnak; hanem a' „Comes Budensis“ azaz Új-Buda' a' király által rendelt bírójá' hivatalának már 1227-beni említése is. (Fejér, Cod. Dipl. III. k. 2 r. 117. l.)

Általán véve azt látjuk, hogy ezen irányban a' két város' határain kívül is a' lakosok' száma mindinkább szaporodott,

¹⁾ Lásd alább.

²⁾ Oláh Miklós : Hungaria et Attila. II. könyv, 12. fejt.

's a' felépült templomokhoz képest új és új községek támadtak. Ide tartozik leginkább *Felhéviz*, melly II. Geiza király' 1148-ki oklevelében még „*forum Geyzae*“ néven említettik ¹⁾, de hol 1237. már apátság létezett (*abbatia de Héviz*) ²⁾, és mellyből a' későbbi *Szent-Háromság' városa* keletkezett. De ide lehet számítani *Szent-Jakobfalvát*, Buda' éjszaknyugati részén, és a' *Nyulak'* vagy is későbbi *Szent-Margit' szigetét* is, melly az említett 1148-ki oklevélben még „*insula magna Regis*“ -nek, 1225-ben „*insula Budensis*“ -nek ³⁾; 1227-ben pedig „*insula juxta Budam*“ -nak ⁴⁾ neveztetik, 's mellyen már 1225-ben létezett a' prémontréi szerzetnek sz. Mihály-egyháza és prépostsága. Mindkettő csak a' tatárjárás után emelkedett ugyan nagyobb jelentőségre; de azon tudósításokat, mellyeket rólok ezen időből birunk, igen lehetővé teszik, hogy már előbb is figyelemre méltó helységek valának.

18. Mindezeket egybe foglalván, látjuk egyszersmind, mi értelemben kell vennünk a' sz. Gellért' nagyobb legendája' (19. f.) ezen szavait: „*Sanctus Gerhardus, Beztridus, Budi, Beneta et Zonug Comes, qui conveniant ad Albam regalem cum multitudine Christianorum, egressi sunt de Alba uersus Budam, ut Endre et Leuenthe honorifice susciperent;*“ ⁵⁾ — valamint Roger a' tatárjárásrólí Carmen lamentabile-jének XV. fejezetét is: „*Rex (IV. Bela) ad quandam uillam, que Buda dicitur, super ripa Danubii positam, in qua consueuerat quadragesimam celebrare, pro eo, quod dicebatur locus communior, properauit*“ ⁶⁾. Ó- és Új-Buda városok, mellyekre ezek vonatkoznak, a' mai Ó-Buda és Buda-Újvidék' helyén fekiüdtek.

III. Pest.

Budának későbbi jelentékenyebb része, a' mai vár, hol Zsigmond pompás palotáját építeni kezdte, mellyet azután Corvinus Mátyás még nagyobb fényre emelt, nem Ó- vagy Új-Budából, mellyekről eddig szólottunk, hanem az eredeti-

1) Fejér, Cod. Dipl. II köt. 129. l.

2) U. o. IV. k. 1 rész, 95. l.

3) U. o. III. köt. 2. rész. 11. l.

4) U. o. 117. l.

5) Endlicher: *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*. Sangalli 1849, *Scriptores*, 228. l.

6) U. o. 265. l.

leg a' Dunának bal partján feküdt Pestből vette keletkezését. Szükséges tehát, hogy itt ennek is régi viszonyaira fordítsunk különös figyelmet.

Ptolemaeus' tudósításainak folytán bizton állíthatjuk, hogy *Pest* város nem (mint Schönwisner István és Jankowich Miklós vélekedtek) Aquincum' irányában a' Duna' bal partján létezett római Transaquincum, hanem a' metanasta jazygek' egy régi helysége, melly nála *Pessium* (Πέσσιον) neve alatt találtatik ¹⁾, alapján keletkezett.

19. Már a' magyaroknak e' földön letelepedésekor létezett itt egy vár, melly tőlök *Pestnek* neveztetett ²⁾. Anonymus az e' melletti városnak eredetéről ekkép értesit: „De terra *Bular* (ázsiai vagyis a' Volga melletti Bolgárországból) venerunt quidam nobilissimi Domini, quorum nomina fuerunt *Bilar* et *Bocsu*, quibus Dux (Taksony) per diuersa loca Hungarorum condonauit terras, et insuper *castrum*, quod dicitur *Pest*, in perpetuum concessit. Bila vero et frater eius Bocsu, a quorum progenie Ethey descendit, inito consilio, de populo secum ducto, duas partes ad seruicium praedicti castrum concesserunt, tertiam vero partem suis posteris dimiserunt“ ³⁾. Ez időben tehát Pest bolgár telep lön!

Egyébiránt a X. század' végétől 1241-ig nagyon is megváltozott *Pestnek* színe.

Mindenek előtt meg kell jegyeznünk, mikép *Pestnek* határa a' Duna' jobb partjára is kiterjedt, 's azon része, melly itt feküdt, a' magyaroktól *Kelenföldnek* (l. Turóczi' krónikáját I k. 9. fej.) neveztetett, világos vonatkozással arra, hogy honfoglaló őseink itt keltek át a' folyón ⁴⁾; melly elnevezést a' németek hol *Kreenfeldre*, hol *Krainfeldre* vagy *Kerenfeldre* változtattak.

Ezen helyen, mellyet Kézai Simon egyenesen *Pestnek* nevez (Gerardus episcopus de Chanad *in Pest* per Hungaros

¹⁾ Europa' IX-dik tábláján. V. ö. Mannert: Geographie der Griechen und Römer IV. 185's k. l.; és Reichard C. Th.: Orbis terrarum antiquus, a' thesaurus topographicusban (Nürnberg 1824).

²⁾ Ezen név hihetőleg nem egyéb a' *Pessium* név' utánzásánál. De mivel a' *Pest* szó a' régi magyarok' nyelvén *kemenczét* jelentett, e' tekintetben historicusainknál különféle hypothesisekre akadunk.

³⁾ De gestis Hungarorum, 57. fej.

⁴⁾ Lásd Anonymus' XLVI. fejezetét, hol ezen hely *Magyar révnek* (portus Moger) neveztetik. Kézai Simon (II. k. 1. f.) is mondja Árpád' magyarjairól: „Vexillis erectis cum uxoribus, liberis et armentis *Danubium in Pest* et in portu *Zuh* transierunt.

de monte submissus in biga, martyrio coronatur) ¹⁾ történt 1046-ban szent Gellért és utitársainak vértanúi halála ²⁾. Sz. Gellért ugyanott el is temettetett Boldog-Asszony' kápolnájában ³⁾.

Pest' városa ehhez képest két részből állt, mellyek' egyike a' Duna' jobb, másika pedig annak bal partján feküdt. Amaz nagyobb (maior Pest), ez kisebb Pestnek (minor Pest), a' sz. Gellért' hegye pedig hol mons Pestiensisnek, hol mons Kreenfeldnek hivatott. Az említett esztendőben (1046) olly jelentékeny volt már Pest, hogy a' Gellért' legendájában „*civitas Pest*“-nek, tehát előkelő városnak neveztetik. ⁴⁾

Pestet egy városnak vévén, annak ezen korszaki történetéből még a következőket jegyezzük meg :

20. Úgy látszik, hogy Pest' városa első privilegiumait sz. Istvántól nyerte ; mert egy 1496-ki országbirói ítélet egyenesen IV. Béla király' levelére vonatkozik, mellyben erre hivatkozás van : „Ex tenore praedictarum literarum olim Domini Belae pro parte Civium, hospitem et incolarum Civitatum Albensis, Budensis, Pesthiensis (e' kettőt egynek kell vennünk, t. i. Pestnek, mert Buda, a' mint 1496-ban fennállt, a' pesti hegy' új várából keletkezett, és Pestnek régi privilegiumaival élt) et Strigoniensis dabatur intelligi temporibus antelati Sanctissimi Regis Stephani, prout idem Rex pius Bela litteris suis praedictis mediantibus profitebatur, civitates ipsas consequenterque populos et hospites, ac cives et incolas earumdem ab omni exactione seu solutione tributaria exemptos atque libertatos fuisse et esse, assertive recitando, hujusmodi libertates, exemptiones ipsis civitatibus et earum incolis non per suam Majestatem (IV. Béla) datas, sed per praedictum sanctissimum primum Regem Hungariae datas et concessas ; per ipsum Dominum Belam Regem, cum eadem libertates ipsarum Civitatum eidem Domino Belae Regifuisent notoriae, propter amissionem et combustionem privilegiorum eorum per insultus Tartarorum casualiter amissorum, temporibus successivis, di-

¹⁾ Endlichernél 118. l.

²⁾ A sz. Gellért' nagyobb legendája szerint (20. fejt., Endlichernél 229. l.) „Perexerunt versus portum Danubii ; — — cum autem ad portum Pest venissent, ecce quinque viri impii Vata et complices — — irruerunt in episcopos et socios eorum, et eos lapidibus obruerunt ; beatus vero Gerhardus eos, quos lapidabant, indesinenter signo crucis insigniebat. — — At illi — — impetum fecerunt in eum — — ibique de monte Kreenfeld submiserunt 'stb.“

³⁾ U. o. 21. és 22. fejt. 230 és 232. l.

⁴⁾ U. o. 19 fejt. 228. l.

versisque annis tantummodo renovatas extitisse.“ (Podhradczky, Buda és Pest' volt régi állapotokról, 74. l.)

21. 1148. II. Geiza király az ó-budai prépostságnak adományozza a' pesti révnek, a' hol tehát Kis-Pest akkor még nem létezett, vámjövendelmeit; vagyis „ — — tributum *portus Pest* — — condonare curavi.“ (Fejér, Cod. Dipl. II. k. 129. l. lásd fennebb 8) ¹⁾.

22. 1218. II. Endre király Jolán hitvesének azon esetre, ha a' kereszthad alatt meghalna, hitbér fejében többi közt a' pesti szerezcsenek, azaz Mohamed hitü bolgárok utáni jövedelmet köti le; „ — — *prouentus Saracenorum de Pest.*“ (Fejér, Cod. Dipl. III. köt. 1. 264. l.) ²⁾

23. 1233. Létezik Pesten a' dömések' klastroma; „ — — *domus fratrum Praedicatorum de Pest.*“ (Fejér, Cod. Dipl. III. k. 2. r. 323. l.)

24. 1236. IV. Béla király Robert esztergami érsek' beléegyezése és megerősítése mellett az általa a' cisterciék' részére alapított szépkutⁱ apátságnak (*monasterium Belae fontis* vagy *belli fontis*, in Dioecesi Colocensi) a' Kis-Pesten létező sz. Gellért' templomában az egyházi védséget vagy más bármi nemü jogot adományozza; „ — — cum Dominus Bela, illustris Rex Hungariae — — Patronatum seu aliud quodcunque jus in Ecclesia Beati Gerardi Martyris *de paruo Pest* habebat, ex consensu nostro eidem monasterio iure perpetuo contulisset.“ (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 1. r. 60. l.) Ezen templom plebániái templom volt. ³⁾

25. 1240. (in festo adnunciationis Beatae Virginis Mariae in Curia Episcopali juxta Danubium). *Bertalan* veszprémi püspök hiteles bizonyosságot ad arról, hogy „*accedentibus ad praesentiam nostram Georgio de*

¹⁾ Miután, mint láttuk a' sz. Gellért' legendája a' „*civitas Pest*“ -től világosan különbözteti meg a' „*portus Pest*“ -et (19. és 20. fej. Endlicher-nél a' 228. és 229. l.). 's az utóbbit határozottan a' sz. Gellért' hegye alá teszi; de a' bécsi képes krónika, a' budai krónika (ed. Podhradczky' Budae 1838. 95 és 97. l.) és Turóczi' krónikája (II. r. 39. és 40. fej.) is a' „*portus, qui vulgo dicitur Pest*“ és a' „*portus Danubii in Pest*“ közt különbséget tesznek: — kétséget nem szenved, mikép a' „*portus Pest*“ alatt a' Nagy-Pest' irányában pesti révet kell érteni, hol már I. Endre király' idejében a' révészek' házaiból kis falu támadt vala, és a' Boldog-Asszony' kápolnája létezett, 's hol később Kis-Pest keletkezett.

²⁾ A' saraczenusok és a' kútfőinkben gyakran említett izmaeliták' azonosságáról nem kételkedhetünk (v. ö. Turóczi' krónik. II. r. 22. fej.). Izmaeliták pedig voltak nálunk a' Volga' partjáról bevándorolt bolgárok, kik a' mohamedán hitet követték (V. ö. M. D'Ohsson: Voyage d'Abou-el-Cassim. Paris, 1728. 73'sk. l.); és azt Magyarországon a' XI., XII. és XIII. századokban terjeszteni igyekeztek. Lásd Jakut'tudósítását a' tudománytár' XV. kötetében, Budán 1844. 156. l.

³⁾ „*Ecclesia jure parochiali insignis in colle suis nominis. Schier Xistus*: Buda Sacra. Bécsben 1774. 71 l.

Teluqui (Telki), (et) Laurentio de Kana Abbatibus, et curialibus comitibus ac jobbagionibus eorumdem ab una; Henrico filio Olbranth, Wilham, Herborta, Henrico magistro infusore campanarum et prestaldo Theotonicis *de majori Pest* ex altera;“ az apátok bérbe adják (locaverunt), „*terram suam ad ducenta jugera theotonicis praenominatis, et per eos eorum heredibus, datam monasteriis eorum a Janus Comite et ab Apa bano, quam postea mota controversia vicerunt in praesentia Domini Belae Regis Ungariae a Saxonibus de minori Pest, quae est prope Kana — — pro annua pensione.*“ Ezen örökbér'feltételei jogtörténeti tekintetben érdekesek; t. i. „*Quod pro supradictis ducentis jugeribus terrarum, in quibus plantaverunt vineas, a festo S. Michaelis proxime venturo in tertia revolutione ejusdem festi solvent decem marcas bonorum frisaticorum ad pondus, vel si frisatici defuerint, solvent in argento, decimae combustionis ad pondus, et — — antea in capite cujuslibet anni festivitatis S. Michaelis solvent praedicti Theotonici decem marcas pro annua pensione abbatibus eisdem, sicut est expressum; solvent etiam Episcopo Wespriensi, qui pro tempore fuerit, justas decimas, non obstante aliquo impedimento de vineis et terris supradictis; et si praedicti theutonicus inquietarentur super praedictis jugeribus terrarum ab aliquibus ultra pensionem praedictam, nos et abbates, curiales comites et jobagiones eorumdem tenemur eos defendere et manutenere. Adhuc etiam, si praedicti theutonicus vineas sive terras praedictas venderent alteri, vel obligarent pignori; tam hi qui ement, quam hi quibus obligantur, ad praedictam pensionem annuam et decimas persolvendas teneantur. Quod si forte praedicti Theotonicus aut eorum heredes omnes simul aliquo unquam tempore a solutione praedictae pensionis cessarent, dupplum pensionis solvere teneantur. Si autem omnino cessarent a solvenda pensione praedicta, ex tunc vineae et terrae perinde revolverentur pleno jure ad monasteria supradicta. Sed si forte aliqui praedictorum Theotonicorum pro parte sua dictam pensionem aliquo tempore vel omnino solvere non curarent, iidem tunc in dupplo pensionis ejusdem teneantur obligati, aut in totum privabuntur. Et haec sunt de consensu et voluntate partis utriusque*“ (Fejér, Cod. Dipl. IX. k. 7. r. 657. l.)

26. 1241. IV. Béla király Pesten gyűjt sereget, mellyel a' tatárok ellen harczra kél. „Ipsé (IV. Béla) de Strigoniensi et Albensi ciuitatibus exercitu congregato confestim transiuit Danubium, et in *magna et ditissima theutonica villa, quae Pesth dicitur*, Bude opposita ex altera parte Danubii, moram traxit, suos ibidem cum exercitu expectans principes, comites et barones“ (Rogerius, Carmen lamentabile 16. fej. Endlichernél id. munk. 266, l.). Azon jellemezésre nézve, miszerint Pest akkor már német városnak neveztetik, v. ö. Horvát István ¹⁾ és Podhradczky József ²⁾ felvilágosításait.

¹⁾ Pestnek régi Ofen német nevééről, 24. l.

²⁾ Buda és Pest' volt régi állapotjokról, 62. l.

Egyébiránt Pest ezen egész korszak alatt nem csak különböző város volt Budától, hanem annak irányában nevezetes ellentétet is mutatott. Ide tartozik :

a) a' topographiai fekvés, mert azon időben a' mai budai várhegy és viziváros beépítve még nem lévén, Buda nem csak Nagy-Pesttől a' Duna által választatott el, hanem Kis-Pesttől is meglehetősen távolságban feküdt.

b) Polgári állása is a' két városnak különböző volt. Buda ugyan, és pedig mind Ó-, mind Új-Buda a' sz. péteri prépostságnak volt alávetve, és a' községi szabadságnak csak korlátolt élvezésében részesült (lásd II. Endre királynak a' fenn idézett 1212-ki oklevelét, Fejér, Cod. Dipl. III. k. 1. r. 118. l.); Pestnek ellenben már akkor szabad községi szerkezete és privilegialis városi állása volt, 's IV. Béla, midőn 1244. Pestnek privilegiumát kiadta (Fejér, Cod. Dipl. IV k. 1. r. 326. l.), egyenesen azt mondja : „Quod quum tempore persecutionis Tartarorum hospites nostri de Pesth privilegium super ipsorum libertate confectum et concessum amisissent, nos seriem libertatis memoratae, quum esset notoria, duximus renouandam et praesentibus annotandam.“

c) Evvel, úgy látszik, áll összefüggésben a' „Comes Budensis“-nek hivatala is, melly IV. Béla király' 1227-ki oklevelében (Fejér, Cod. Dipl. III. k. 2. r. 117. l.) említetik. Ez a' Margitlegenda' értesítése szerint ¹⁾ volt Új-Budának a' király által rendelt bírāja. Pesten szabadabb községi szerkezet volt, és a' király által kinevezett bíróra nem találunk.

d) De egyházi tekintetben is létezett a' két város közt különbség. Mert Buda mindig a' veszprémi püspöki megyéhez tartozott, Pest pedig a' váczai megyéhez számított²⁾. Mi Pest-

¹⁾ „Zerze nemelly jambor vytezt, kinek vala neve Karoly és vala Bela kyal kepeben valo byro az nagy avagy uy Budaban.“ (Pray, Vita S. Elisabethae 'stb. 348. l.)

²⁾ Legvilágosabban mutatkozik ezen különbség a' rómaiadó' 1317-ki jegyzékében (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 2. r. 101 's k. l.), hola' „fructus plebis de Buda Vesprimiensis Dioecesis“ (112. l.) és a' „plebes de Peste, Vaciensis Dioecesis“ (115. l.) a' két városnak külön állását világossá teszi. Egyébiránt már előbb is Rogerius Carmen Lamentabile-jét, mellyben a' tatárpusztítást leírja, „ad Dominum Johannem Pesthenensis Ecclesiae Episcopum“ intézi, és Desericus (Hist. Episcopatus Dioecesis et

nek azonkorú kiterjedését illeti, Nagy-Pestre nézve igen szép vizsgálódást közölt Jankowich Miklós ¹⁾, mellyből kitetszik, hogy a' városnak falai a' mai kis híd- és urak-utczáin, a' ferencziek' terén és a' kalaputezán végig vonultak, 's hogy a' maiki-gyó-utczánál a' városnak egyik kapuja volt. A' Duna' jobb partján Kis-Pest a' sz. Gellért' hegyén felül a' mai Ráczváros' helyén épült, és anyavárosával vagyis Nagy-Pesttel ugyanazon szabadsággal birt²⁾. Valamivel alább pedig Sz. Erzsébet' falva feküdt, mellynek sz. Erzsébet' tiszteletére egyházát Schier Xistus Magyarország' legrégibb templomának tartja ³⁾. Egyesítve volt evvel egy betegápolóház. Sz. Erzsébet' falvát később Alhévíznek is nevezték. Ezenhelységre a' Margitlegenda is vonatkozik ⁴⁾.

Láttuk, hogy Pest városa' alapítói a' Volga' partjáról Nagy-Bolgárországból Pestvár mellé telepedett bolgárok voltak 's hogy 1218-ban is laktak még Pesten mohamedán hitű bolgárok. De láttuk azt is, hogy Rogerius 1241-re vonatkozólag Pestet német városnak nevezi. Bármint vesszük is ezen utóbbi tudósítást, bizonyosnak látszik mégis, hogy három század' lefolyása alatt, a' hún-scytha eredetű 's így a' magyarokkal törzsrokon bolgár lakosság új német jövevények által háttérbe szorítottatott. Ezen tüneményt történetileg nem kevésbé mint ethnographiailag olly fontosnak tartjuk, hogy annak felvilágosítására egy adalékot nyújtani itt is helyén valónak hiszszük.

Ciuitatis Vaciensis. 50 – 54. l.) ezt úgy magyarázza, hogy a' váci püspök akkor Pesten választott magának lakhelyet. A' váci káptalannak egy 1292-ki okmányában szintén „Nicolaus Archidiaconus Pestiensis“ említetik. De Pestnek a' Duna' jobb partján fekvő része, vagyis Kelenföld a' veszprémi püspöki megyéhez tartozott. (Lásd Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 3. r. 198. l., VI. k. 1. r. 189. és 399. l.; VII. k. 5. r. 501. és 532. l.)

¹⁾ Pest városának hajdani helyheztetése, a' Tud. Gyűjteményben 1817, X. k. 57–64. l.

²⁾ IV. Bélának 1244-ki privilegiuma erre határozottan hivatkozik.

³⁾ Buda Sacra 65. l.

⁴⁾ „Vala Zent Ersebet azzon falvban Pest mellett egy nemes ember“ (Vita S. Elisabethae viduae, nec non B. Margaritae virginis, studio et opera Georgii Pray. Nagy-Szombatban 1770. 353. l.); — és „Esmeege vala egy iffyu, ky lakozyk zent Ersebet azzonnak Ispitalyaban, zent Gelyert hegye alatt.“ (U. o. 329. l.).

Bolgár város a' Volga' partján a' Krisztus utáni IX. században híres kereskedelmi város volt ¹⁾). Öszhangzásban van evvel, hogy az onnan Magyarországra áttelepedett bolgárok, kik mohamedán hitűek lévén, nálunk a' keresztyén vallás' behozatala után izmaelitáknak nevezettek, itt is mint kereskedők lettek nevezetessé ²⁾). Bizanci irók' tudósításaiból azt látjuk, hogy ők a' kereskedés által meggazdagodtak ³⁾, 's úgy alig szenved kétséget, hogy Pest' városa is mint kereskedési hely első emelkedését ezen nagybolgár eredetű lakosai' vállalkozó szellemének köszöni.

De kezdve sz. László' uralkodásától, leginkább pedig mióta a' kereszthadak' irányát követve számos német gyarmatok a' sors és természet' mindennemű csapásai folytán hazájokat oda hagyni és új hont keresni kénytelenülvén, Magyarországra is kezdtek menedéket keresni ⁴⁾; a' pesti bolgároknak fénycsillaga is hanyatlásnak indult.

¹⁾ M. d'Ohsson : Voyage d'Abou-el-Cassim. Paris 1728. 73. 's k. 1.

²⁾ „De negotiatoribus, quos appellant Ismaelitas“ 'stb. Sz. László törv. I. könyv, 9. fej.

³⁾ Hüllmann : Geschichte des byzantinischen Handels. Frankfurt a' O. 1808. 76. 'sk. 1.

⁴⁾ Magyarország' ezen korbeli német gyarmatainak története Schlözer óta nagyon is félre volt értve. Ez t. i. nem a' történet egész menétét és az arról fennmaradt kútfői adatokat összesen, hanem csak egykét egyoldalulag kiemelt historiai tudósítást vett szemügyre, 's hiányos vizsgálódásának eredményeül azt állította, miszerint a' magyarok az általok elfoglalt hazát sem művelni, sem védelmezni elégségesek nem lévén, különféle előnyök és nevezetes jogok' ígérete mellett, német gyarmatokat édesgettek magokhoz, kiknek Magyarországra és Erdélyben több vidéket és helységet adtak által. Ezek így Magyarországra a' nemesebb műveltségnek voltak volna terjesztői, és csak az ő segítségökkel történhetett az országnak nagyobb virágzásra és hatalomra emelkedése. Minden egyéb jövevényeket, kik rajtok kívül időfolytán hazánkban még letelepedtek, és kiket a' hazai krónikák neveznek (Bohemi, Poloni, Graeci, Hispani, Ismaelitae, Bessi, Armeni, Cumani, Latini; — lásd a bécsi képes krónikát, a' budai krónikát ed. Podhradczky II. r. 22. fej.) 'srészt jelentékteleneknek tart, részt méltatlan külföldieknek (unwürdige Ausländer) jellemez. Egyedül a' német gyarmatok azok, mellyeknek magasztalására elég szót nem talál. (Kritische Sammlungen zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen. Göttingen, 1796, 240. 's k.; névszerint 244. l.). Nem lehet szándokunk, azon érdemeket vagy tagadni, vagy kisebbí-

Sokat hatottak e' tekintetben az izmaeliták ellen hozott szigorú vallási törvények, mellyek által nemcsak polgári jogaikban nevezetesen korlátoltattak, hanem jobbra a' falakkal bekerített városokból, tehát Pestből is kiszorítottak ¹⁾. II. Endrének fennidézett 1218-ki oklevelében említett „proventus Saracenorum de Pest“ arra mutat, hogy a' kik közölök

teni, mellyeket Magyarország' német ajku lakosai is magoknak gyakran és több irányban a' haza körül szereztek. Azt mindazáltal itt sem mellezhetjük, hogy illynemű érdemei a' haza' többi lakosainak is vannak. Schlözer' állításai nemcsak ezeknek egyenes sértését foglalják magokban, hanem a' történeti igazságot is elhomályosítják. Ama' lovagokról nem lévén itt szó, kik Geiza fejedelem és sz. István alatt Európa' egész nyugatából nagy számmal Magyarországra vándoroltak, egyedül azon német gyarmatokra fordítjuk figyelmünket, kik 1140. és 1300. közt nálunk letelepedtek, kikre Schlözer' vizsgálódásai leginkább vonatkoznak és kik Pest' városa' történetének szempontjából egyedül tekintetbe vevendők. Hogy azon idő alatt Némethonnak dunai felfölde és Rajnavidéke ismételve a' legpusztítóbb belvillongásoknak és a' természet' rendkívüli csapásainak ki volt téve, azt minden kútfői tudósítások bizonyítják. A' hazai krónikák is kiemelik, hogy „Hungari in numero valido ad implendam Pannoniam suffecissent“ (Bécsi képes krónika, Budai krónik. ed. Podhradczky 46. l.; Thuróczi II. r. 9. f.); 's hogy vitézségénél és harczias tetteinél fogva mindig híres nemzet voltak, azt Schlözer sem tagadja. A' mennyiben pedig ő úton útfélen folyvást csak előnyökről és jogokról szól, mellyeknek igérete mellett a' német gyarmatok Magyarországra állítólag híva (vocati) voltak; szabadjon például egy teljes hitelt érdemlő kútfői adatot felhoznunk (ha szükséges volna, többet is idézhetnénk), melly ezen viszonyt más színben is mutatja. „Tempore eodem accidit, úgy mond Winterthuri János, homines de terris praefatis (Némethonnak általunk említett részét érti) fugere et ad terram Ungariae, tunc fertilem et uberem, sterilitatem aliarum terrarum penitus nescientem properare. Cum autem in magna multitudine ad unam nauim fluvii Danubii condisissent, nauta intelligens ipsorum intentionem et iter, et insuper perspicuens, eos valida fame maceratos, confectos et paene consumptos, navem subvertit et omnes pariter in profundum Danubii demergendo, eos praecipitavit, dicens: Melius est, quod in hoc fluvio pereant, quam quod terram totam Hungariae depascendo consumerent.“ (Johannis Vitodurani Chronicon apud Eccard, Corpus histor. aevi medii. Lipsiae, 1723, I. k. 1787. hasáb.). — Magyarország' német gyarmatai' történetének tehát két oldala van, mellyeknek mindkettejét tekintetbe venni a' történeti igazság' kívánalma.

¹⁾ Lásd sz. László' végzem. I. k. 9. fej.; Kálmán' végzem. I. k. 46., 47., 48. és 49. fej.; 1222 : 24 és 1231 : 31. tczkk.

Pesten megmaradtak, a' többi városlakosok' irányában rendkívüli adóval voltak terhelve ¹⁾).

Illy körülmények közt természetes volt, hogy Pestnek időközben letelepedett német lakosai túlsúlyra emelkedtek. Ezek leginkább, az eredeti bolgár származásu lakosság' kizárásával élvezték a' privilegiumot; 's vagyonosságra jutván, a' városnak jellemét annyira megváltoztatták, hogy az elvégre német városnak tartatott.

Innen magyarázhatjuk meg azt is, hogy *Pest*nek eredeti magyar neve, melly *kemenczét* jelentett ²⁾, németre fordítván, a' város azóta „*Ofen*“-nek is neveztetett. Így „*Pest*“ és „*Ofen*“ azonegy városnak lett neve; Budára pedig az „*Ofen*“ név csak később ruháztatott átal ³⁾).

MÁSODIK KORSZAK.

1241-től ZSIGMOND KIRÁLY' IDEJÉIG.

Az ú. n. *nagy tatárjárás*, azaz Magyarország'nak a' mongolok általi 1241-ki pusztítása Ó- és Új-Buda, 's Pest városok' történetében is új korszakot idézett elő.

¹⁾ A' magyarországi izmaelitákra nézve v. ö. Jerney' értekezését a' Tudománytár' XV. kötetében.

²⁾ Hogy „*pest*“ régi, de már elavult magyar szó „*kemenczét*“ jelentett, azt Horvát István biztos nyelvészeti adatok' alapján bizonyította, mellyek leginkább a' székelyek, azaz a' régi magyarság' leghívebb őrzőinek nyelvéből merítvék (Pest városnak régi Ofen német nevérol, 43. 's k. l.). V. ö. a' „*pest*“ szó magyarázatát Baróti Szabó Dávid' kisebb szótárában (Kassán 1792, 176. l.) és a' magyar akadémia által kiadott tájszótárban (Budán 1838, 293. és 294. l.), melly szerint az a' székelyek' ajkán mind maig él. — Vannak mindazáltal nyelvtudósok, kik ezen szót az ó-szláv nyelvnek akarják vindicálni. Miklosich Ferencz' *Lexicon linguae Slovenicae veteris dialecti* címü munkájában (Bécs, 1850) a' 108. lapon találta ugyan a' „*pest*“ szó *fornax* jelentéssel felhozva; de ezen magyarázat csak a' Kormcsaja Knigának egy XVI. századi szerb dialektusban készült kéziratán alapúl; újabb-szláv nyelvekben pedig a' *kemencze* nem „*pest*“-nek, hanem „*pecs*“-nek neveztetik. Egyébiránt nem fekszik a' jelen regesták' feladatában ezen *controversia*' bővebb fejtegetésébe ereszkedni.

³⁾ E' tekintetben különös figyelmet érdemel Horvát Istvánnak általunk többször idézett értekezése: Pest szabad királyi városnak régi Ofen német nevérol. Pesten, 1810.

Rogierius, a' tatárjárás' történetirója szerint, miután a' Sajó melletti ütközet szerencsétlen kimenetelét elbeszélte: „Dux Colomanus, úgy¹ mond, direxit suum iter usque ad dictam Pest. Ad portum Danubii festinabat. Et quanquam a burgensibus rogaretur, ut morulam faceret quousque saltem pararentur naves ad transitum dominarum uxorum illorum, teneri tamen non potuit, nec ad id induci, dicebat enim, quod de se quilibet cogitaret. Aduentum enim persequentium metuens, solus confestim transivit et fugit in Simigium, ad quendam locum, qui dicitur Fegusd. Et licet burgenses de Pesth cum familia ad transitum festinarent, prius tamen supervenerunt Tartari, et qui non fuerunt in Danubio suffocati, extiterunt gladiis interemti (Carmen miserabile, 28. fej.).“ De nem csak Pest, hanem Buda is elpusztult ez alkalommal, mert Rogierius világosan mondja, hogy a' dunántúli részekben egyedül az esztergami, a' székesfejérvári és a' pannonhalmi várak tarthatták magokat a' mongolok ellen, „ita quod ista tria loca tantum inexpugnata in illis partibus remanserunt.“ (u. o. 39. és 40. fej.)

Így történt, hogy midőn a' mongolok' visszavonulása után 1242-ben az előbbi lakosságnak még meglévő része lakhelyeire visszatérni kezdett; és IV. Béla király országának újjarendezéséről gondoskodhatott, 's a' csaknem egészen elpusztult két Buda és Pest városok is új felvirágzásra nyertek lendületet, nevezetes változásokra találunk. Névszerint az említett városokat illetőleg, egy részben ugyan azt látjuk, hogy az előbbi alapintézeteknek további megtartása az új rendnek egyik vezérelvéül alkalmaztatott; de más részről a' most általában beállt új viszonyok hatalma és azon ügyekezett, miszerint a' tapasztalt veszedelem ellen jövődőre biztosítás eszközöltessék, nem maradhattak befolyás és hatás nélkül.

A három város' községi szervezése közti különbséget 1241 előtt abban láttuk, hogy Ó-Buda az ottani prépostság' birtoka 's ehhez képest úri hatóság alatti helység; Új-Buda a' budai királyi vár vagyis palotához tartozó, de félig szinte az ó-budai prépostságnak átengedett, félig pedig a' királyi udvarnokok (ministerialisok) jogi állásában részesült hely; végre Pest királyi privilegiummal felruházott szabad városi község volt.

Ugyanezen különbséget találjuk az 1242 utáni állapotok' kiindulási pontjául. Egyébiránt néhány változás azonnal beállt. E' tekintetben leginkább a' városok' *topographiai fekvésében és községi viszonyaikkban* történt változásokat kell megjegyeznünk.

A' *topographiai* változás különösen *Pest*nél igen nevezetes volt. Mert a' sajnos tapasztalás azt bizonyítván, miszerint a' város' fekvése nem nyújtott szükséges biztosságot, czélirányosnak látszott, annak új felépítésére olly helyet választani, melly, ha netalán a' tatárjáráshoz hasonló veszedelem állna be ismét, a' védelmezésre alkalmasabb legyen, és a' lakosoknak nagyobb biztosítására szolgáljon. Ez volt — úgy látszik — oka, mikép nemcsak a' Pest városhoz tartozó, 's a' Duna' jobb partján fekvő, eddig még be nem épített hegyen (a' mai budai várhegyen) vár épült, hanem a' városi hatóság is abba tétetett által. Ezen vár azóta *új-pesti hegy' várának* (Castrum novi montis Pestiensis) neveztetett, es Pest' helyhatósági igazgatásának középpontjává lőn, melly feléannak egész városélete gravitálni kezdett. *Ó-Budára* és *Új-Budára* nézve topographiai tekintetben nem történt ugyan illy lényeges változás; 's ezek' elseje azon túl is a' történet' őshagyományaihoz és a' vélt Sicambria régi városnak emlékéhez ragaszkodva, a' prépostságot, az utóbbika pedig az azelőtt már létezett királyi Budavárt tartotta meg fennállásának alapjául és középpontjául; de mindkettő nagyobbra terjeszkedett ki, és azonkívül a' köröskörül támadt több új helységek által is jelentékenyebbé lettek.

A' *községi szervezést* illetőleg, *Pest*, melly azelőtt már privilegiummal ellátott szabad város volt, előbbi szabadságát megtartotta és tovább fejtette ki. De *Ó-Buda* és *Új-Buda* is, habár nem ugyanazon mértékben is mint *Pest*, szintén részesítették a' szabad városok' jogaiban. Amabban a' prépostságnak előbb csaknem korlátlan földesuri hatósága újközségi rend által korlátoltatott; ez pedig, mintán a' királyi vár' és ahhoz tartozó városnak helyisége az ó-budai prépostság' minden jogai alól felszabadított, a' községi élet önállóbb kifejlődésének indult.

Városaink 1241 utáni történetének ezen fő irányait szem

előtt tartva, könnyű lesz a' részletekben is eligazodnunk, mellyekről ezen kornak az előbbihez képest már számosabb okirati adatai értesítenek. Egyébiránt ezen időben a' városi viszonyok teljes átalakulása mutatkozván, változtatott rendben először *Pest* vagyis a' Buda' nevét lassanként felvevő Ofen városról; azután *Új-* vagyis *Nagy-Budáról*; 's végre *Ó-Budáról* szólандunk; úgy mindazáltal, hogy azon fordulópontot tekintve, melly az anjoui királyok' uralkodásával beállt, ezt második korszakunk' két részre felosztásának alapjául vesszük.

A) AZ ANJOU KIRÁLYOK' URALKODÁSÁIG.

I. Pest, németül Ofen, mellynek a' Duna' jobb partján fekvő része ezen időben Buda nevét is nyeri.

A' mongolok' visszavonulása után, a' két Buda és Pest városok még életben lévő lakosai visszatértek, és ezekhez új jövevények csatlakozván, rövid idő alatt a' városi községek megint rendezett szervezést nyertek.

27. Ákos, pesti plébános 1244-ben volt IV. Béla királynak káplánja, 's attól kiküldve május hónapban Szlavóniában adományozási jószágot vizsgált (Kerchelich, Hist. cath. Ecclesiae Zagrabiensis, 83. l.).

28. 1244. december hónapban (1244, octavo kal. Decembris) a' király Pestnek privilegiumát megújítja és megerősíti. „Quum tempore persecutionis Tartarorum, úgy mond, quorum impetus et saevitia Domino permittente grande dispendium intulit Regno nostro, hospites nostri de Pesth, privilegium super ipsorum libertate confectum et concessum amisissent, nos seriem libertatis memoratae, quum esset notoria duximus renovandam et praesentibus annotandam, quae talis est, videlicet: quod in expeditionem, in quam personaliter ibimus, debent nobiscum mittere decem milites decenter armatos. Item infra limites Regni nostri ab omni tributo, salva tricesima et salvo jure Ecclesiae Budensis, quantum ad tributa de salibus exigenda, sint exempti. Item de vineis eorum cibiones nullatenus exigantur. Item nullus Principum nostrorum violentum descensum facere possit super eos, nec aliquid contra eorundem recipere voluntatem; sed descendens justo pretio sibi necessaria debeat comparare. Item quod nullus hospes ex ipsis possessiones suas vel domos vendere valeat alicui extraneo, nisi in eadem villa volenti amodo habitare. Item quicumque ex ipsis sine herede decesserit, possessiones dimittendi habeat facultatem, cui volet. Item quicumque ex eis possessiones emerit, si per annum et diem nullus ipsum super hoc impetierit, de cetero eas

sine contradictione aliqua possideat pacifice et quiete. Item habeant liberam electionem plebani, quum eorum ecclesia vacaverit, nec plebanus vicarios constituet iis invitis. Item ipsi maiorem villae sibi eligant, quem volent, et nobis electum praesentent, qui omnes causas eorum mundanas debeat judicare; sed si per ipsum debita justitia alicui non fuerit exhibita, ipse villicus et non villa debeat conveniri coram nobis, vel illo, cui commitendum. Item vicepalatinus (sic) violenter descendere non possit super eos nec eosdem judicare. Item omnia, quae post recessum Tartarorum eis contulimus, possint sine contradictione qualibet possidere. Item quicumque cum eis habitare voluerit, habendo ibi possessiones, cum iis teneatur servitia debita exercere. Item duellum inter eos non iudicetur; sed secundum qualitatem et quantitatem commissi, super quo quis impetitur, purgationem exhibeat congruentem. Item quum impetiti fuerint per quempiam extraneum, non possint produci testes contra eos, nisi ex ipsis, vel aliis habentibus consimilem libertatem. Item tam terram Kuer (a' mai kőbánya), quam eis de novo contulimus, quam alias, quas prius habuerunt, dividant in communi, habita contemplatione facultatum cujuslibet, quantam possit facere araturam; ne terrae supradictae incultae maneant et inanes. Item naves et carinae descendentes et ascendentes cum mercibus, et currus apud eos descendant, et forum, sicut prius habeant quotidianum. Item minor Pesth ultra Danubium sita, quantum ad naves ascendentes et descendentes et cibiones non solvandos, consimili gaudeant libertate. Item homo Magistri Tavernicorum nostrorum non debeat stare cum monetariis inter ipsos, sed unus ex ipso villa fide dignus illis associetur, qui super receptione monetae regalis curam habeat pervigilem et undique diligentem.“ (Kaprinai: Hungaria diplomatica. I. k. 484. l.; Katona: Historia Critica, VI. k. 44. l.; Thomas de Nyirkalló: Stilus Cancellariae Mathiae I. Regis Hung., kiad. Kovachich, Formulae solennes styli. 361 l.; Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 1. r. 326. l.).

Látjuk tehát, hogy 1244-ben Pest városnak mindkét része (Nagy- és Kis-Pest) állt megint, és szervezve is volt. De ugyanazon időben a' Duna' jobb partján lévő pesti hegyen az új vár' építéséhez is fogtak már.

IV. Béla t. i. 1246-ban IV. Incze pápát Magyarország' állapotáról értesítvén, a' mongolok ellen általa tervezett védelmezési rendszerre vonatkozólag, többek közt azt írja, hogy a' templarius lovagokat „in medio Regni nostri collocavimus *ad defensionem castrorum, que circa Danubium aedificari facimus*, cum gens nostra ad hoc extiterit insueta; quia in hoc resedit examinatum quam pluries nostrum consilium, quod esset salubrius nobis et toti Europae, *ut Danubius fortaliciis muniere-tur.*“ (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 2. r. 222. l.)

29. 1254. (Pridie Calendas Junii) Budán a' dömések' főkáptalana (generale Capitulum) tartatik, mellyben „Magister Umbertus de Romanis“ generalisnak választatván, IV. Béla király' akkor tizenkét éves leánya, a' dömés apácák közélépettsz. Margit, és az ujonon választott főnök előtt szerzeti fogadását leteszi. Ezen alkalommal a' szerzet' számára több nevezetes rendelések készültek. (Ferrari Zsigm.: De rebus Ungaricae Provinciae Sac. Ord. Praedicatorum. Bécs 1637. 554. l. ; — Martene és Durand : Thesaurus novus anecdotorum. I. köt. Paris 1717. 1702. l.)

A' felebb említett ujonnan felépített várak közt volt a' *Pesti új-hegy' vára (Castrum novi montis Pestiensis)* vagyis — mint azt rövidebben fogjuk nevezni, *Pestújvár* is, melly 1255-ben már nem csak állt, hanem számos lakosokkal is birt.

30. 1255. (Octavo Kalendas Augusti) IV. Béla sz. Mária' tiszteletére a' Nyulak' szigetén ama' hires zárdát alapítván, annak nevezetes birtokot adományoz, 's többek közt ekkép nyilatkozik : „Quum post vastitatem, quam culpis exigentibus Regno Hungariae invexit feritas Tartarorum, reformationi, reparationi, solidationi et corroborationi ipsius Regni ex debito sollicitudinis Regiae efficaciter curassemus opponere manus nostras, inter alia castra, defensionem Regni congrua in monte Pesthiensi castrum quoddam extrui fecimus, refertum multitudine hominum numerosa.“ A' király ezen alkalommal a' pesti hegy' új várában a' boldogasszony' tiszteletére egyszersmind a' főtemplomot alapítván : „Ne sic videremur, így folytatja, circa temporalia intenti, ut nostram considerationem in eis solummodo habentes a spiritualibus et religiosis abstracti videremur, in-sedit regio cordi nostro, ut prope castrum ipsum in insula Danubii religioni satis congrua monasterium ad honorem gloriosae genitricis Dei et virginis Mariae, ac circa ipsum monasterium coenobium seu claustrum, in quo Deo devotae virgines Regi Regum, virginis filio famularentur, construi faceremus, juxta exigentiam observantiae regularis. — — — Et ipsi coenobio et monasterio — — contulimus, donavimus, dedimus et tradidimus de foro seu mercatu ipsius castrum, ac quaedam alia jura ad nos pertinentia, et jus patronatus, quod in ecclesia sanctae Mariae, in ipso castro construenda, nobis utpote vero patrono competeat, simul cum praedictis juribus eidem monasterio seu coenobio, cum omnibus his, quae ipsum jus patronatus in suis capitulis seu articulis dignoscitur continere; volentes ut omnis honor et emolumentum, qui et quod nobis vel nostris filiis vel nepotibus debetur, ex hac nostra concessione, cui in ipsius ecclesiae primaria et ante omnem consecrationem fundatione Strigoniensis Archiepiscopi consensus accessit, in ipsum coenobium transferatur, sub gravi interminatione maledictionis paternae inhibentes, ne imposterum successores nostri, quae in hanc salubrem et salutarem ordinationem deveniunt, praesument vel in toto vel in parte exquisitis quibusdam commentis malitiose perturbare.“ (Xistus Schier, Buda Sacra, 101. l.; Ka-

tona , Historia critica, VI. k. 231. 'sk. l. ; Fejér, Cod. dipl. IV. k. 2. r. 320. l. és hibás évszámmal u. o. 453. l.)

Ez volt a' későbbi budai várnak's magyarországi fővárosnak alapítása. Ellentétét ennek képezte Ó-Pest (*villa veteris Pest*) a' Dunának bal partján , melly szintén IV. Béla királynak egyik 1259-ki oklevelében már e' néven neveztetik. (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 2. r. 488. l.)

Pest ekkép átalakított városnak történetére vonatkoznak a' következő adatok :

31. 1255. IV. Béla a' pesti új vár' vásári jövedelmével a' nyúlsgeti sz. Mária kolostor' apáczáit megadómányozván , egyszersmind szorosabban szabályozza ezen jövedelmet; miből látjuk , hogy akkor már a' pest-újszántó vásárok is nevezetesek voltak. Azt rendeli t. i.

„Quod currus pannoneus cum castrum intraverit, tributarii ad hospitium mercatoris accedant, et aestiment pannum, et de panno valente quinque marcas recipiant unum pondus. Item de curru onerato cum frugibus, qui intrat per portam duos denarios. Item de centum salibus unum salem; item de quinquaginta salibus dimidium salem et de decem salibus unum denarium et sic ascendendo usque quadraginta. Item de curru cumulonis recipiant tres denarios. Item de curru ferro onerato tres denarios. Item de tunella vini, quod venditur in foro, duo pondera; item de tunella vini, quod ponitur in cellario, duo pondera. Item de curru, in quo extra castrum tres tunellae deferuntur, tributarii recipiant dimidium fertonem; infra autem tria pondera. Item de curru plumbi tria pondera. Item cum currus, qui portat pelles ferinas, intrat castrum, tributarii cedant ad hospitium mercatoris, et secundum quod aestimantur pelles, de quinque marcis recipiant unum pondus. Similiter de cera. Currus magni, qui portant pelles bovinas, solvant dimidium fertonem. Item currus, qui portat tunellam mellis, dimidium fertonem. Item de petia panni grisei duo pondera exigantur. Item de centum brachiis de pannis lineis duo denarii. Item tempore novae monetae, dum celebris est ipsa moneta, de mensura quatuor garlarum unum denarium recipiant, cum autem denarii incipient descendere, pro tribus garlis unum denarium. Item de venditore equi, duos denarios; similiter de emtore. Item ab eo, qui vendit pecudes; unum denarium, similiter ab eo, qui emit. Item de tribus ovibus, qui vendit vel emit, unum denarium. Item de tribus porcis (qui vendit) unum denarium, similiter et qui emit. Item de mensura cerae non purae, quod vulgo masa dicitur, qui vendit duos denarios, similiter et qui emit; de mensura vero purae cerae, qui vendit duos denarios, similiter et qui emit. Item de mensura sepi, quod vulgo masa dicitur, qui vendit unum denarium, similiter et qui emit. Item de mensura plumbi, ferri, cupri et ariunae supra dicto modo tributum censum exigendum. Ceterum si mercator non deferret aliquas merces, nisi argentum, de quinque marcis debet solvere unum pondus, secundum quod in

argento vel moneta habebit plus vel minus; si autem habere se negaverit argentum, purgabit se suo et sui hospitis sacramento. — — — Item quicumque decimam Episcopi Vesprimiensis emerit, sive decimator extiterit, etiamsi sit civis de Castro Pesthiensi, si vinum in castrum detulerit causa vendendi, modo supradicto ad praestationem tributi teneatur. Praeterea, quod de carina frugum medium fertonem recipiant tributarii, et de simplici nave frugibus onerata unum pondus. Item de nave piscium unum pondus. Item de curru magno piscium, quod vulgo masa dicitur, medium fertonem. Item de strue lignorum, quae regitur per duos remos, duo pondera, et sic de strue lignorum ascendendo tributum persolvatur. Item currus foeni duos denarios; item currus herbarum unum denarium. Item quilibet currus lignorum intrans castrum debet dimittere in porta unum lignum.“ Kivétel rendeltetik csak az esztergami királyi pénzverőkre nézve. „Excipimus fabros nostros de Strigonio illos, qui tempore novae monetae domi in fabrica laborarunt, si cum uxore et familia sua in castro notato superius morabuntur.“ (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 2. r. 310. l. Ezen vámszabályt erősítette meg V. István 1270., IV. László 1290., Robert Károly 1327-ben, és V. László 1453-ban. Fejér a' szöveget sok helyt hibásan adta; itt azt ezen megerősítő okmányok szerint javítottuk meg.)

32. 1257. Benedek esztergami érsek' itélete, melly által a' budai várbeli Bold. Asszony, a' szintén várbeli sz. Mária-Magdolna és a' külvárosi sz. Péter' templomai közt a' plébániai hatóság iránt folyt egyenetlenségek barátságos egyezkedés' alapján akkép intéztetnek el, hogy ezeknek elseje „quatuor marcas et unum fertonem,“ másika pedig „quatuor marcas et tres fertones,“ a' Bold. szüz Mária' templomának évenként fizetni tartozzanak (Xistus Schier: Buda Sacra, 25. és 68. l.). Schier ezen elintézésre vonatkozólag még a' következőket jegyzi meg: „Neutri parti, ut mox potuit, satisfactum est; Rectores enim Marianae Ecclesiae jus suum nunquam non altius firmare adlaborabant; illarum vero administratores omnibus viribus viisque nitentur, ut census et subjectionem, cujuscunque illa nominis foret, subterfugerent, frustra latis, iteratisque modo in hunc, modo in alterum sententiis, intentato excommunicationis fulmine, concessa pleno jure occupandi eorum bona, aliisque mediis opportunis indultis; quae ab Archiepiscopo Philippo an. 1270; Lodomerio an. 1282; Gregorio an. 1301; Nicolao S. R. E. Card. Apostolicae Sedis Legato an. 1303; Chauadino Archiepiscopo an. 1342; Guidone S. R. E. Card. Apostolicae Sedis iterum Legato an. 1349 promanarunt; Clementis VI. Pontificis Romani quoque auctoritate et adsensu, cum reliquis Marianae Ecclesiae privilegiis stabilita.“

Ezen tudósítás a' budavári városviszonyokra nézve is érdekes. Látjuk ebből, hogy az ottani sz. Mária-Magdolna' temploma, melly Budavár' magyar ajku lakosainak volt plébániája, 1257-ben már állt. Evangelista sz. János' temploma, melly a' budavári olasz lakosoknak volt plébániájok, 1259-ben épült. A' Bold. szüz Mária' temploma a' német plé-

bániát képezte. Ez utóbbinak plébánusai ezen időben voltak: Keresztely 1257—1270; Albert 1282—1303. (Schier u. o. 21. l.) Sz. Mária Magdolna' templomának László nevű plébánusáról van tudomásunk 1270-ből (Schier u. o. 51. l.). Sz. Péter' templomában pedig a' következő plébánusokat ismerjük: Ádám 1270; Jakab 1272; Jakab és Péter 1301. (Schier u. o. 69. l.)

33. 1259. IV. Béla a' nyúlszigeti apácák' klastromát, mellybe saját leánya sz. Margit is lépett, megajándékozván, neki többek közt „villas Uzlar et Sull vocatas ultra Danubium *prope villam veteris Pest* existentes“ adományozza. (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 2. r. 486. l.)

34. 1264. István ifj. király a' nyúlszigeti sz. Mária-kolostori apácáknak ismét adományozza „*possessiones Ozlar et Sul, ultra Danubium prope Veterem Pest* existentes.“ (U. o. IV. k. 3. r. 208. l.)

35. 1268. (in festo Lucae Evangelistae) „Comes Valtherus Rector Castri Budensis et duodecim Jurati“ azon pert, mellybe az ó-budai káptalan Ambrus mester (Magister Ambrosius Rector Ecclesiae Budensis) által a' pesti hajósokat, „*nautas de Pest,*“ vonta, intézik el. A' káptalan' panasza volt „*quod dicti nautae damnificarent Ecclesiam Budensem tam in tributo nauli, quod consueverant solvere nautae de naulo suo, quam super tributo salium; in hoc videlicet, quod quidam ex ipsis nautis recipiebant sales in navibus, vel in carinis nondum tributo soluto, quos transferebant vel asportabant in damnum et iniuriam Ecclesiae Budensis.*“ A' hajósok' részéről a' felelet ez lön: „*quod quantum in ipsis nautis erat, nullum damnum, nullam iniuriam vel dolum sive fraudem fecerint Ecclesiae Budensi in ipsorum iuribus praenotatis; sed si violentia inferebatur ipsis pro carinis ipsorum, ipsi violentis resistere non valebant.*“ A' városbeli bíróság ennek tekintetében a' hajósoknak, névszerint „*villico, ipsorum nomine Heymo, et Stephano Sibolto et Litardo*“ az esküt ítélte oda. De Ambrus mester is ajánlotta az esküt, 's így végre eskü helyett (loco sacramenti) a' felek ekkép egyezkedtek: „*Quod Magister Ambrosius remisit sacramentum nautarum praedictorum; nautae vero praenotati, qui iurare debebant, assumserunt firmiter nomine nautarum sociorum suorum, quod tertiam partem nauli de omnibus illis, in quibus ipsi naulum recipiebant, integraliter et sine diminutione aliqua sicut tenebantur, solverent officialibus sive tributariis Ecclesiae Budensis; similiter etiam assumserunt de tributo salis, quod antequam tributum officialibus Ecclesiae Budensis integraliter solveretur, nullum salem permetterent poni in carinam vel navim ipsorum, nec convenirent cum saliferis; nec carinam vel navim darent vel monstrarent ad sales transferendos vel asportandos; demum dicti nautae promiserunt firmiter, quod a modo nullam violentiam, nullam potentiam allegarent contra Ecclesiam Budensem, dicendo quod naves vel carinae ipsorum violenter fuissent receptae; et si allegarent, non eos excusaret, nisi talis esset violentia vel potentia, quae ipsos nautas suo naulo seu pretio laboris privare potuisset evidenter.*“ (U. o. 479. l.)

36. 1269. (Quinto nonas octobris) IV. Béla király a' budai prépostság

és a' veszprémi püspök' egymáshoz viszonyáról intézkedvén, többek közt azt mondja : „Ecclesiam Beati Gerardi in Kreynfeld Wesprimiensi Ecclesiae reddidimus.“ (Az erről készült jegyzői okmány' eredetije létezik a' veszprémi káptalan' levéltárában.)

37. 1269. IV. Béla a' veszprémi püspökség' jogait megerősítvén, ugyanazon kelenföldi sz. Gellért-egyházra nézve azt rendeli: „Ecclesiam Beati Gerardi, quae existit in Kreynfeld, quam matris nostrae ob remedium animae Monasterio Belae fontis donavimus, — — ad ipsam Wesprimiensem Ecclesiam pleno jure recognoscimus pertinere“ (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 3. r. 498. l.)

38. 1269., „Budae regia magnificentia construitur coenobium Fratrum Minorum D. Joanni Baptistae devotum, a quo vicina porta nomen accepit. Aliud habebant iidem Sodales S. Joanni Evangelistae sacrum.“ (Timon, Epitome Chronologica rerum Hungaricarum. Kassán, 1736. 36. l.) Ez utóbbik volt a' budavári olasz ajku lakosok' plébániája.

39. 1270. V. István király a' pestujvári (budavári) vásárjövendelmekre nézve megerősíti a' nyúlszigeti sz. Mária-kolostori apáczáknak IV. Béla által adott 1255-ki privilegiumát. (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 1. r. 65. l.)

40. 1273 körül. „*Walterus Comes novi montis Pest.*“ (Fejér, IV. k. 3. r. 549. l. és V. k. 2. r. 114. l.)

41. 1273. (Pridie Cal. Junii in festo Pentecostum apud Pestum in Provincia Ungariae sub Magistro Joanne Vercellensi) Pesten a' dömések' főkáptalana (generale Capitulum) tartatik, és több, a' szerzetre nézve nevezetes határozatok hozatnak (Ferrari, De rebus Ungaricae provinciae sac. Ord. Praedicatorum. Bécs, 1637. 555. l.; Martene és Durand, Thesaurus novus anecdotorum, IV. köt. 1767. l.)

42. 1274. László királynak az esztergami egyház' jogairól intézkedő okmányában említettik „villa Jenco super villam Pest.“ (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 2. r. 151. l.)

43. 1276. IV. László király Pestujvár' jogait és szabadságait megerősítvén: „Habito tractatu, de consilio Baronum nostrorum“ azokat következőleg bőviti meg; „Ut si qui ex ipsis (a' polgárokat érti) habentes heredes vel proximos, pro homicidio vel alio aequali excessu casuali, vel maleficio seu quounque grandi nocumento commisso, pro defensione personae suae recesserint fugitive, de bonis et possessionibus talium nec per nos, seu per Barones nostros, nec per Iudicem eorum auferatur; sed integra et salva apud uxorem seu heredes aut proximos eorum conserventur; ne possessionibus eorum receptis seu distractis ipsis fugitivis redeundi omnino spes tollatur; sed ut laesis satisfacere valeant de eisdem. Si vero heredibus aut proximis ipsi fugitivi caruerint, de possessionibus et bonis eorum cives laesis satisfacere teneantur secundum commissi qualitatem; residuum vero, si quid fuerit, ad opus castrum Budensis expendatur. Si vero quispiam ex praedictis hospitibus nostris intestatus decesserit, possessiones et bona talium in tres partes dividantur, et una distribuatur per elemosynas pro remedio animae decedentis; duae vero

partes ad munimenta et aedificia castrī Budensis reserventur. Ad haec concessimus eisdem, ut non cogantur recipere aliquem Iudicem per nos datum, sed ex electione sua libera assumant in villicum, quem volent, qui quidem villicus in anni revolutione villicatum debeat in manus civium resignare. Ceterum ut iidem cives nostri, ut merito, sic numero augeantur, valeantque honestius et commodius sublimitati nostrae deservire, concessimus et concedimus, quod pro nullo gravi excessu eorum possessiones eorum alienentur per manus regias aut Barones, seu per Iudicem ipsorum; sed excedentibus inferatur debita poena in personis; hereditates vero seu possessiones ipsorum vel bona uxoribus, heredibus, proximis vel cognatis indemniter conserventur.“ (Podhradczky, Tudománytár, új foly. VII. köt. Budán 1840. 299. l.; Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 2. r. 400. l.)

44. 1277. IV. László a' pestújvári vásárjövedelemre nézve megerősíti a' nyúlzigeti sz. Mária-klastromi apáczáknak IV. Béla által adott 1255-ki privilegiumát. (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 2. r. 401. l.)

45. 1279. „Comes Hench, filius Brendelini de Rodna Rector castrī Budensis.“ (U. o. 547. l.)

46. 1279. Fülöp formianói püspök III. Miklós pápától Magyarországba követül küldetvén, martiustól kezdve september' 14-kéig a' budai várban, azaz Pestújvárban tartózkodik, 's ezen alkalommal híres nemzeti zsinatot tart. (U. u. 566–570.) Hogy ezen zsinat september' 14-kéig tartott, az annak határozatait magában foglaló okmány' végzavaiból tetszik ki: „Die XIV. intrante Septembris, in quo videlicet die terminatum fuit concilium supra dictum.“ (U. o. 569.; Péterfy, Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae. I. köt. 106. l.). Történetét felvilágosítja IV. László' vallomása, hogy „tempore facti concilii per venerabilem patrem D. Philippum D. gr. Firmianum Episcopum A. S. legatum in castro Budensi et solemniter celebrati, nos fervore juventutis contra nostram salutem accensi et quorundam pravorum consiliis depravati atque seducti, in nostram hoc inferri injuriam aestimantes, quod erat ad propagationem virtutum, exclusionem etiam vitiorum, Iudici et Civibus dicti castrī Budensis sub gravibus poenis dedimus in mandatis, ut Praelatos Regni nostri ad mandatum D. Legati praefati ibi occasione dicti Concilii congregatos de castro ipso excluderent nec aliquos in dictum castrum permitterent introire, quodque eis et familiae eorundem victualia et venalia prohiberent.“ (IV. László' 1280-ki okmánya). Egyébiránt Fülöp rövid idő múlva megint Budára visszatért, 's ugyanott „in castro Budensi quinto kalendas Octobris“ a' verőezi cserebarátok' számára dézmai szabadalmat ad ki. (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 2. r. 570. l.)

47. 1280. (XV. kal. Septembris) IV. László király, hogy a' budai zsinat elleni rendelkezéseit engesztelje, egy kór- és ápolóház' tartására a' gölniczi bányákból évenkénti száz ezüst girāt alapít. (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 3. r. 28. l.)

48. 1281. (Budae in festo Mathiae Apostoli) Péter, IV. László ki-

rály' tárnokmesterének közbenjárásával kiegyenlítették a' nyúlzigeti sz. Mária-kolostori apáczáknak Pest várossali pere a' Pest és Jenő közt fekvő Ujbécs nevű hely iránt (terram Ujbécs totalem existentem extra magnum fossatum a parte villae Jenő supra palatium Comitum Vernerii). Az erről készített okirat Pest' városa' részére említi „Petrum, Vernerium filium suum, et Hencz comites, Farkasium villicum et universos cives de Pest;“ 's azt mondja, hogy „Vernerio et Hencz Comitibus, Farkasio villico, Paulo, Joanne, Kozma et Wete pro ipsis civibus coram nobis constitutis“ tárgyalatott a' per. (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 3. r. 107. 1.)

49. 1285. (Strigonii feria quinta proxima post festum S. Barnabae Apostoli) Lodomér esztergami érsek azon perben, melly a' pesti és jenői hajósok' testülete (universitas societatis nautarum de Pest et Jenő) mint felperes és az óbudai káptalan mint alperes közt a' vám' tekintetében (super tributo nauli, tam in denariis salibus, quam in aliis rebus quibuscunque consistente) folyt, hoz ítéletet. A' felperes hajósok Pesti Albert ügyészek által (Alberto de Pest procuratore et actore praedictae societatis nautarum procuratorio nomine eorundem) azt hozzák fel: „Quod quum ipsi nautae de Pest et Jenő essent ab antiquo liberi prorsus et exempti ab omni praestatione tributi sive nauli; ad tertiam partem nauli nullo modo aut jure eis debitam persolvendam, et tributum salium per praedictos Praepositum et Capitulum indebite ac injuste cogherentur; petentes a nobis cum instantia, ut eosdem a praestatione praedicti tributi sive nauli sententialiter pronunciare absolutos dignaremur.“ Erre a' káptalan' képviselője azt felelte: „Quod quum ipsi nautae de Pest et Jenő tertiam partem nauli sive tributi, tam in denariis, quam in salibus, quam etiam in aliis rebus quibuscunque consistentem, a tempore, cuius non exstat memoria sine fraude et dolo integraliter et sine diminutione aliqua officialibus sive tributariis Ecclesiae Budensis recipientibus nomine Praepositi et Capituli pacifice hactenus persolvissent, ut tenentur, ii sumto nunc spiritu rebellionis et superbiae quum multae divitiae in praesenti persecutione Tartarorum acquisitae eos faciant insanire, in Dei viventis offensam intollerabilem, damnum et gravem iniuriam Ecclesiae Budensis, eis dare et solvere praedictam tertiam partem nauli sive tributi indebite et injuste contradicant. Super quibus omnibus litteris compositionalibus Comitum Valterii quondam Rectoris Castri Budensis et duodecim Juratorum ejusdem Civitatis (lásd fennebb 1268); nec non privilegio confirmationis Domini nostri Ladislai Dei gratia illustris Regis Hungariae praedictam compositionem ex certa scientia roborantis (lásd fennebb 1273.) in se fore munitos et vallatos allegarunt; supplicantes nobis, ut nautas supra dictos ad solutionem praedictae tertiae partis tributi sive nauli in quibuscunque rebus consistentis, per calculum definitivae sententiae condemnare deberemus.“ Az érseknek ítélete, melly leginkább az 1268-ki egyezkedés által indokoltatik, a' következő: „Nos de consilio seniorum Ecclesiae nostrae juris peritorum nobis assidentium tertiam partem nauli seu tributi saepe dictam in denariis, in salibus sive in aliis

rebus quibuscunque consistentem adiudicamus definitive procuratori bus Ecclesiae Budensis, quin potius Praeposito et Capitulo saepefatis; et procuratores societatis nautarum praedictorum et ipsos nautas universos de Pest et Jenő, ut saepius dictum est, ad solutionem praedictae tertiae partis; sine dolo, fraude, integraliter et sine diminutione, legaliter de cetero faciendam et restitutionem hactenus subtractorum sententialiter condemnamus; nautis memoratis super impetitione Praepositi et Capituli pro hac causa perpetuum silentium in his scriptis imponentes.“ (U. o. 299. l.)

50. 1285. (Nonas Julii) IV. László király Lodomér esztergami érseknek ezen ítéletét helybenhagyja és megerősíti. (Fejér, u. o. 285. l.)

51. 1285. (Tiburii X. Kalendas Octobris.) IV. Honorius pápa megerősíti a' nyúlszigeti apácák' jogait a' budai várbeli boldog-asszony' főtemplomában : „Honorius, Episcopus, Servus Servorum Dei, Dilectis in Christo filiabus N. N. Priorisse et Conventui sororum inclusarum monasterii S. Mariae in Insula Danubii Ordinis S. Augustini secundum Instituta, et sub cura fratrum Ordinis Praedicatorum viventibus, Wesprimiensi Dioecesis Salutem et Apostolicam benedictionem. Petitio Vestra nobis exhibita continebat, quod clarae memoriae Bela Rex Hungariae Jus Patronatus Ecclesiae S. Mariae in monte Budensi Wesprimiensi Dioecesis, tunc ad ipsum pertinens, et quidquid Juris in eadem Ecclesia, quam fundaverat, obtinebat, Vobis et monasterio Vestro, in ipsius Ecclesiae fundatione, pro vestra sustentatione, Regia liberalitate concessit, vosque ex tunc duas partes proventuum ipsius Ecclesiae percepissetis : Clericis servientibus in eadem Ecclesia, reliquam tertiam percipientibus portionem (1250. lásd **28.**). Demum autem Venerabilis frater noster N. Archi Episcopus Strigoniensis asserens, quae de novo fundantur in Regno Hungariae ex Donatione Regia, ad eum quoad spiritualia immediate spectare, non sine vestro gravamine postmodum ordinavit, ut praedicti Clerici duas partes, vos vero tertiam partem perciperetis usque ad triennium proventuum praedictorum, et extunc nullam perciperetis de ipsis proventibus portionem, nisi infra dictum triennium vos super hoc a sede Apostolica obtinere contingeret gratiam specialem. Nos itaque, volentes vobis, ac Monasterio vestro paterna in hac parte sollicitudine providere, vestris supplicationibus inclinati, ut praemissis veris existentibus, non obstante, quod praefatum triennium, ut asseritis, est elapsum, praedictam tertiam partem, juxta huiusmodi ordinationem dicti Archi Episcopi perpetuo recipere, ac retinere libere valeatis. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare praesumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, et Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius, se noverit incursum. Datum Tiburi X. Kalend Octobris. Pontificatus nostri Anno primo. (A' pápai okm. regestumaiból, IV. Honorius pápa' első évéből 170. levél).

52. 1285. IV. Honorius római pápának rendelése, miszerint a' ke-

lenföldi tizedek' birtoka a' veszprémi püspököt illeti. (Fejér, Cod. Dipl VII. k. 5. r. 468. l.)

53. 1286. *Első országgyűlés a' Rákoson Pest mellett*, melyről történeti tudomásunk van. (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 3. r. 317. l.)

54. 1287. (Budae in octavis Petri et Pauli apostolorum). IV. László király a' pesti hajóvámot (tributum carinarum de Pest), melyet „ad falsam suggestionem et tacitam veritatem villici et carinariorum de Pest eisdem carinariis,“ oda adományozott vala, megtudván „quod ipsum tributum ad Ecclesiam Beati Petri de veteri Buda per collationem sanctorum progenitorum nostrorum pertinebat ab antiquo,“ ennek adja vissza; t. i. „ipsum tributum de carinis pertinens, ac tributum salium, nec non denariorum, videlicet tertiam partem de naulis provenientes.“ (Fejér, U. o. 349. l.)

55. 1287. (Nono Kalendas Julii.) IV. László a' budai polgároknak (Pestujvárnak) nagy vásárok' tartását engedi meg. „Cum Budensium civium nostrorum universitatis, úgy mond a' király, indefessae semper fidei virore vigerit illibate, regiis nostris obsequiis studiosius obsecundans, quam in ipsis elegantius augere cupimus et intendi, votivis ipsorum beneplacitis principalis gratiae munificentii occurrentes, nundinas, seu ferias ac congregationem fori annui initiandi per spatium octo dierum ante festum dedicationis Ecclesiae beati Joannis Evangelistae, quod dominico proximo subsequenti post festum nativitatis virginis gloriosae assolet celebrari, nec non post ipsum dedicationis diem similiter ad octavam concessimus — — annis singulis pacifice celebrandam; liberam omnino et exemptam a jurisdictione Regni nostri Palatini — — aliorumque omnium universaliter Regni nostrorum Magnatum et Baronum, et specialiter Magistri Tavernicorum nostrorum ac Judicis Curiae nostrae imperiosa jurisdictione qualibet in eisdem sibi nundinis, foro, congregatione generali seu feriis; prorsus per omnia denegata; ipsius tantummodo Budensis nostri Castri Judicis potentiae seu iudicio reservatam. De telonio seu tributo tam per vias terrestres seu aquaticas ascendentibus ultro citraque, videlicet per villam Pest venientibus, vel passim undecunque vel de quibuscunque regionibus occurrerint ubicunque in territorio seu metis ipsius civitatis ad congregationem saepedictam, dictas nundinas, forum, generalem congregationem seu ferias illas, eis esse volumus per omnia liberam et ab omni exactione tributi exemptas, ut nihil ab ipsis penitus exigi valeat census novi per quempiam vel imponi in ipsa duntaxat fori nundinalis area dum mercantur.“ Minden ellenkező értelemben kiadott oklevelek érvénytelenítetnek (U. o. 350. l.)

56. 1288. (12-o Kalendas Aprilis.) IV. László az esztergami káptalan' vámszedési jogát megerősítvén, többek közt azon kereskedőkre is vonatkozik, kik „de Buda vel de Pest, aut vicinis abinde partibus comentes, versus Jaurinum transeunt.“ (U. o. 412. l.)

57. 1289. *Rákosi országgyűlés*. Ezen alkalommal (datum in Rakus

in octava ascensionis). IV. László a' nyúlzigeti apáczáknak visszaadja a' tőlök elvett birtokot, t. i. „Universas possessiones in Regno nostro ubicunque existentes, simul cum tributis in castro Budensi in foro, et in Pest exigendis, — — — item palatia in calidis aquis existentia simul cum omnibus pertinentiis ad ipsa“ 'stb. (U. o. 456. l.)

58. 1289. (In octavis nativitatis beatæ virginis) Lodomér esztergami érsek azon oknál fogva, mivel „quidam complures mercatores de Ratisbona et Vienna, et de aliis civitatibus et partibus Alemanniae et aliarum regionum in Hungariam navigio descendentes — — — trigesima reginali et tributo Strigoniensis Capituli non solutis in castrum Budense ad cives ejusdem multoties se transtulissent, — — — nec eos Comes Vernerius Rector castri Budensis et Jurati ac universi Cives Castri ejusdem in satisfactionem ejusmodi coegissent; — — — nos eorundem mercatorum, Rectoris, Juratorum et civium universorum contumaciam, proterviam et negligentiam tollerare et pertransire conniventibus oculis non valentes, in omnes ecclesias religiosorum virorum et secularium sacerdotum, nec non plebani de castro, de suburbio et de toto districtu castri Budensis et parochianos ejusdem tulimus generaliter interdictum; et in dietas personas, videlicet in Comitem Vernerium et duodecim Juratos Castri Budensis, consideratis his eorum excessibus, juxta exigentiam meritorum suorum, excommunicationis sententiam fecimus publice promulgari. Tandem idem Comes Vernerius, Magister Georgius et Rudolfus, nomine suo et vice omnium Juratorum et civium castri Budensis una cum religioso viro fratre Dominico, Magistro domus hospitalis sancti Regis Stephani de Strigonio et aliis pluribus viris ad nostram praesentiam accedentes, ac suos concives, nec non eosdem mercatores in praedicto facto tricesimæ et tributi esse culpabiles et excessisse humiliter recognoscentes, a nobis sibi indulgeri — — suppliciter petierunt.“ Mit meg is nyertek azon feltétel alatt: „Ut a modo aliquos in eorum castrum et in suburbium per terram vel per Danubium descendentes non receptarent, sin prius ab eisdem mercatoribus apud Strigonium de universis suis mercibus tam supra fatae tricesimæ reginali, quam etiam tributo Capitulo Ecclesiae nostrae Strigoniensis cedenti, fuerit plenarie satisfactum. — — Et omnia haec et singula praemissorum civibus et mercatoribus de Ratisbona et de Vienna et de aliis superioribus partibus iam statim, antequam mercatores descendant, per speciales litteras insinuarent et per suos nuncios pariter declararent.“ (U. o. 467. l.)

59. 1290. IV. László megerősíti IV. Béla (1255) és V. István (1270) királyok' privilegiumait, mellyek által a' pestujvári vásárjövedelemnek fele része (medietas tributi fori Pestiensis) a' nyúlzigeti sz. Máriabeli apáczáknak adományoztatott. (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 3. r. 484. l.)

60. 1291. (Datum apud urbem veterem nonis Julii.) IV. Miklós pápa megerősíti a' nyúlzigeti sz. Máriabeli apáczák' számára IV. Béla királynak, V. István és IV. Lászlótól megerősített privilegiumát, melly által „tributum fori sive mercatus, et quaedam jura alia in villa Pesti-

ensi iure ad Episcopum pertinentia vobis pia et provida liberalitate concessit.“ (Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 1. r. 132. l.)

61. 1291. A' veszprémi püspök és szépkúti apát közti egyezkedés a' kelenföldi tizedek' és a' sz. gellértyi templom' jövedelmei iránt. (U. o. 189. l., és VII k. 5. r. 501. l.)

62. 1291. (Strigonii dominica proxima ante festum omnium sanctorum) Lodomér esztergami érsek ünnepélyes okmányt ad ki azon egyezkedésről, melly Benedek veszprémi püspök és Villerm szépkúti apát közt kötöttetett, 's melly által az ezek közt létezett vita „pro totali decimatione tam vini, quam frugum ecclesiae S. Gerardi de Kelenfeuld; ac quarta magistrali ecclesiae S. Andree de Sassag Wesprimiensis Dioecesis — hinc inde legitimo interveniente consensu venerabilis patris Pascasii Episcopi Nitriensis, Michaelis Praepositi Budensis, Pauli Praepositi Strigoniensis, administratoris Quinque ecclesiensis et Magistri Cypriani Lectoris Ecclesiae Strigoniensis officio mediante“ — kiegyenlítettetett. (Fejér, Cod. Dipl. IX. k. 7. r. 706. l.)

63. 1292. (Strigonii in Concilio provinciali pridie nonas Maji). Az ó-budai káptalan' óvása a' magyar nemzeti egyházzsinat előtt a' „*rector, consules et iurati ac universitas civium de castro Budensi*“ ellen, hogy „quamquam ordine iudiciario cum Regia Maiestate tributum salium *in portu Pest* ad ipsam pertinens Ecclesiam (Budensem), quod suarum tempore nundinarum circa festum nativitatis B. M. Virginis per potentiam *eorumdum civium de Pesto* consueverunt impedire, relaxarunt, vigore iustitiae compellente adiecta poena 200 marcarum, si contravenerint in futurum“ — mégis „ipso tempore nundinarum eidem Budensi Ecclesiae ita se irreverentes exhibent et molestos, ut officiales et tributarios ipsius Ecclesiae inibi destinatos frequenter in aquam dejiciant Danubii et aliis corporalibus afficiant iniuriis, verbis turpibus insultando, de quibus per eosdem cives nulla penitus iustitia exhibetur conquerentibus.“ Továbbá: „Quum in navalibus ascendendo et descendendo tributum eidem Budensi Ecclesiae debeatur juxta privilegium *B. Ladislai* et gloriosissimi Regis Geyzae; ipsi tamen Cives et iurati Castri praedicti, de rebus mercimonialibus navigio descendentibus tributum exigere potentialiter non permittunt;“ — — „loca etiam piscationum eiusdem Budensis Ecclesiae, quae tonya vulgariter nuncupantur, ausu sacrilego a multis temporibus contra protestantes et inhibitores multiplices potentialiter occupant; molendina constituentes in ipsis locis piscationum pro suae libitu voluntatis, quum tamen in privilegio Regis sit expressum, ut a portu Megyer usque ad magnam insulam regis, absque voluntate Praepositi vel Capituli eiusdem nullus ibi piscari praesumat, et si quis in posterum regiae dispositioni contraire voluerit, anathematis feriatur exterminio, Regis et Regni totius reus existat. Et licet alii *de sub pede castri eiusdem ab aquis calidis et super* de suis molendinis annuatim solitum censum solvant; de universitate tamen molendinorum *sub ipso castro Budensi* praefati Cives, vel illi, ad quos ipsa pertinent molendina, penitus nihil solvunt, sicque

possessionem Ecclesiae Budensis usurpativam per potentiam et violentiam intervertunt, in suarum periculum animarum et eiusdem Ecclesiae grave praeiudicium et iacturam.“ (Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 1. r. 223. l.)

A' budai káptalannak ezen panaszai 1295. forma szerinti pert idéztek elő. Erre vonatkoznak :

64. 1295. (Budae in festo S. Lucae Evangelistae) III. Endre királynak szóbeli meghagyása, melly által Lodomér esztergami érseket megbizza, miszerint „causam, quam Capitulum Budensis Ecclesiae fideles nostri, contra Vernerium Judicem, iuratos et cives de castro Budensi, super ascendenti tributo ipsorum et aliis iniuriis coram nobis intendebant movere, Paternitati Vestrae commisimus oretenus, sicut scitis definiendam; requirentes eum affectum, quatenus eidem Capitulo ex parte civium Castri Budensis, visis ipsorum instrumentis, tam cum bulla aurea, quam cerea fuerint, in vestra praesentia coram Comite Vernerio, fuit expeditum, plenam iustitiam exhibere velitis vice nostra.“ (U. o. 357. l.)

65. 1295. (Budae tertio die post festum Beati Lucae Evangelistae). Lodomér érseknek ezen ügybeni ítélete. A' budai káptalan eléadja „suam iniuriam extra iuris ordinem *per cives novi montis Pestiensis de castro Budensi* ipsi Budensi Ecclesiae in tributo debito consueto, videlicet ascendenti, frequentius hoc anno irrogatam;“ — mellynek irányában „per eosdem Cives privilegium Belae Regis inclytae memoriae dupplici sigillo pendentis extitit praesentatum, in quo privilegio inter cetera articulus fuerat sic insertus; quod Cives Budenses (a' kiváltságlevelé a' pestieknek volt adva) ab omni exactione tributi, praeter tricesimam et salvo iure Ecclesiae Budensis, quantum ad sales recipiendos, sint exempti (lásd fennebb 1244, 28) — et per hoc iidem Cives fundare intentionem suam intendebant, quod Ecclesiae Budensi tributum in salibus tantummodo, et non in aliis rebus venalibus solvere tenerentur.“ Erre a' budai káptalan „exhibuit; privilegium Geyzae secundi Belae Regis filii satis diuturnum et annosum, in quo inter cetera reperimus contineri, quod inter alias donationes suas, in eodem privilegio expressas, in aliud etiam tributum, cum vino seu cum salibus ascendentium, seu cum venalibus descendentium Budensi Ecclesiae Regiae Majestatis auctoritate condonare annuisset (lásd fennebb 1148. 8); per quod constitit evidentem, ut iidem cives et alii non solum in salibus, verum etiam vino, et de quibuslibet rebus venalibus tributum ipsi Budensi Ecclesiae solvere teneantur. Insuper specificam possessionem et longissimi temporis praescriptionem, cuius memoria non exstitit, quo Budensis Ecclesia in possessione praefati ascendentis tributi praextitit, allegavit.“ — *Lodomér érseknek ítélete a' következő:* „Quod praescriptum privilegium Belae Regis nullam expressam de praenominato Geyzae Regis privilegio, centum annis et ultra iam ante emanato, faciebat mentionem, sicut ne debebat, si nec ipsum in aliquo revocabat: cum beneficia Principum Ecclesiis seu piis locis semel concessa largissime interpretari debeant, et non minui vel augeri; uti Budensis Ecclesia quiete et pacifice usque ad haec tempora ipsum tributum

habuit, tenuit pariter et possedit, sic a nunc possideat, nec quisquam audeat vel praesumat praedictam Ecclesiam Budensem in suis iuribus memoratis perturbare. Quod si quis Rectorum, Juratorum vel Civium Castri, vel sub — — — — castri Budensis eadem Ecclesiam Budensem non desierit molestare, per auctoritatem delegatam nobis, secundum quam definitivam sententiam jam protulimus, sicut superius est expressum, et auctoritate Metropolitana, per excommunicationis sententiam exnunciatam arceantur.“ (U. o. 358. l.)

66. 1295. A' budavári község (Judex et universi hospites de Castro Budensi.) III. Endre királyt kéri, hogy a' „Magistri Stephanus et Paulus, filii Comitiss Michaelis, filii Ubul“ ellen felhozott rágalmaknak hitelt ne adjon. (U. o. 368. l.)

67. 1295. Benedek veszprémi püspök a' pesthegyi új vár' tanácsa, azaz „Comes Verinherius Rector Castri Budensis et Jurati de eodem“ előtt haszonbérbe adja az ötöt illető kelenföldi tizedet. (U. o. 399; v. ö. VII. k. 5. r. 532. l., és IX. k. 7. r. 716. l.)

68. 1295. III. Endre király' rendelete, mellynél fogva a' veszprémi püspöknek megengedtetik, miszerint az ötöt tizedképen illető bort Budán és Pesten eladni és mérni szabadjon. (Fejér, Cod. Dipl. VII. k. 5. r. 532. l.)

69. 1297. június' havában. III. Endre király megerősíti azon ítéletet, mellyet Lodomér esztergami érsek 1295. a' budai káptalan' részére a' pesti hajósok ellen, azaz „contra carinarios et naucleros de portu Pestiensis“ hozott. (Fejér Cod. Dipl. VI. k. 2. r. 66. l.)

70. 1297. körül Benedek veszprémi püspök' panasza VIII. Bonifác római pápához „Quod abbas et Conventus Belae-fontis Ecclesiam S. Gerardi in minori Pest habitam et ad Episcopum Vesprimiensem spectantem occupaverint, et una etiam super decimis eundem Episcopum iniuriauerint;“ — minek folytán a' pápa meghagyja a' szépkúti apátnak, hogy követelései iránt peres úton járjon el. (U. o. 349. l.)

71. 1297. A' kelenföldi tizedekről a' veszprémi püspök és a' szépkúti apát közt per foly. (U. o. 122. l.)

72. 1297. (Budae in quindenis Beati Andreae Apostoli) Lodomér esztergami érsek' ugyanazon perben birói határozata, melly vonatkozásán a' szépkúti apát' azon állítására „quod Comes Hermanus Marchandictus, decimator ipsius Domini Episcopi Vesprimiensis receperit viginquinque tunellas vini decimalis abbatis et conventus praedictorum de grandi a sua de Kerenfeuld violenter,“ miután Benedek veszprémi püspök „in octavis Beati Andreae Apostoli de testibus et ex testibus religiosorum virorum Abbatis et Conventus Bele-fontis Ordinis Cisterciensium contra ipsum productorum eligere ad jusjurandum secundum consuetudinem Regni praecise et peremptorie; et ad objecta pro eodem abbate et Conventu suo per fratrem Hench procuratorem legitimum eorundem contra quamdam compositionem seu litteras compositionales inter ipsos Abbatem et Conventum Belefons ab una parte et dictum Episcopum

Vesprimiensem ab altera factam vel factas (t. i. 1291-ben, lásd fennebb 57) similiter praecise et peremptorie per se vel per suos legitimos et sufficientes procuratores respondere debuisset,“ a' per' ezen stadiumát tekintve intézkedik. A' veszprémi püspök' ügyésze „Magister Petrus Ecclesiae suae“ a' szépkúti apát' ellenében kétellenbeszédet tesz, mellyek az ellenféllel közöltetnek; a' tanúkat pedig el nem fogadja, azaz „de testibus eligere noluit sed cum litteris Domini sui Episcopi instantissime petebat, ut ipsum totum negotium ad Concilii nostri diem prorogare dignaremur.“ Az érsek ennek folytán az ügyet elnapolja, „ita tamen, ut in quidenis Beati Georgii Martyris sine crastinatione *idem venerabilis pater* (t. i. a' veszprémi püspök) de praedictis testibus Abbatis et Conventus eliget ad jus jurandum exceptione et dilatione qualibet non obstante; — — et ipse *venerabilis pater Episcopus Vesprimiensis* sexto die quindenarum praedictarum debet se purgare proprio juramento, quod dictus Hermanus decimator suus non de voluntate acceperit vel mandato vina memorata, qua facta purgatione et testibus juratis *idem venerabilis pater Episcopus Vesprimiensis* deditis viginti quinque tunellis vini et dampno occasione eorundem illato in termino, quem nos ad hoc assignauimus tenetur satisfacere Abbati et Conventui supradictis. Insuper in eisdem quindenis Beati Georgii martyris *dictus Abbas Belesfontis* per se vel per procuratorem suum debet replicare, seu replicando respondere coram nobis contra allegationes ipsius Domini Episcopi supradictas; et *nos* demum (t. i. Lodomér érsek) inspectis et examinatis allegationibus partium, nec non replicationibus ad easdem factis, sexto die earundem quindenarum sancti Georgii martyris, quem ad hoc partibus ad recipiendam sententiam definitivam pro termino peremptorio duximus assignandum ipsi causae, omnimoda dilatione, exceptione seu occasione qualibet remota, prout Dominus nobis inspiraverit, finem debitum imponemus.“ Ezen birói határozat különösen az által is indokoltatik: „Maxime propter bonum pacis, ut ipso Domino Episcopo praesente partes possint ad concordiam forsitan devenire.“ (Fejér, Cod. dipl. IX. köt. 7. r. 726. l.)

73. 1298. Ezen egyesség „ratione decimarum de Kerenfelde et quarta magistrali de Sassagh“ a' veszprémi püspök és a' szépkúti apát közt létre is jött, „sub vinculo et poena centum marcarum argenti.“ (Fejér, Cod. Dipl. VII. k. 5. r. 542. l.)

74. 1298. július 5-kén *Pesten országgyűlés tartatik* „apud Ecclesiam fratrum Minorum in Pesth in festiuitate Beati Dominici Confessoris“ (Az országgyűlési végzemény találtatik Kovachichnál, Supplementa ad Vestig. Comit. I. köt. 91 l., és Sylloge Decretorum Comitalium 28. l.)

75. 1298. (Romában december' 5-kén) VIII. Bonifác pápa a' nyúlzigeti sz. Máriabeli apácák' panaszára: „Quod Judex et duodecim Jurati et Universitas Villae Budensis ipsas, quominus vectigalia et tributa de rebus venalibus, quae de dicta villa ad quascunque nundinas deferuntur, prout ipsis ex concessione clarae memoriae Belae Regis Hungariae facta, eis de hujusmodi vectigalibus et tributum tunc ad Regem

eundem spectantibus competit (1255. lásd fenebb 29.), percipere et exigere libere valeant, contra justitiam impedire praesumunt; “ — István választott esztergami érseknek meghagyja, „quatenus partibus convocatis audias causam, et appellatione remota debito fine decidas; faciens, quod decreveris, per censuram Ecclesiasticam firmiter observari. Proviso ne in praedictam universitatem excommunicationis vel interdicti sententiam proferas, nisi super hoc a nobis mandatum receperis speciale.“ (Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 2. r. 156. l.)

76. 1299. Juliusban *Pesten országgyűlés tartatik.* (U. o. 181. 201. és 229. l.)

77. 1301. január' 14-kén III. Endre király Budán, azaz a' pesti hegy' új várában meghal, és ugyanott evangelista szent Janos' templomában eltemettetik. „In festo sancti Felicis in Pincis Rex Andreas in castro Budensi requievit in Domino et sepultus est in Ecclesia sancti Johannis Evangelistae apud fratres minores.“ (Pozsonyi krónika kiad. Toldy II. könyv. 2. fejt. 53. §.; bécsi képes krónika, budai krónika kiad. Podhradczky 218. l., Turóczi, II. rész 83. fejt.)

78. 1301. III. Endre királynak halála után II. Venczel cseh király a' magyarok' nagyobb részétől magyar királynak választatik; 's midőn ez a' magyar koronát elfogadni nem akarja, annak fia Venczel a' trónra emeltetik, és Székes-Fejérvárt megkoronáztatik. Venczel, ki magát ez óta Lászlónak is nevezte, innen követőivel együtt Budára ment, a' hol, 's névszerint Pestujvárbán, János kalocsai érsek és Jakab szepesi püspök meghalnak és eltemettetnek. „Inde Budam venientes, úgy mond a' hazai krónika, ibique Johannes Archiepiscopus obdormivit in Domino et Jacobus Episcopus Zipisiensis (Scepusiensis) quievit in pace. Quorum corpora tumulantur in Ecclesia sancti Johannis Evangelistae apud fratres minores“ (Pozsonyi, bécsi képes, budai és Turóczi-krónikák). Körülményesebben szól a' király' bemenetéről Hornecki Ottokár :

„Da sy (a' magyarok) zu (Venczelt) sinzy Ofen prachten
Gegen jm do gachten
Nunnen, Munich und Pfaffen,
Denn Geistlich Gewalt
Was aber die Stat peczalt,
Was Glocken warn in der Stat,
Dy hort man als drat
Erschellen und erchlingen,
Mit lewttten und singen
Erczaigten sy do,
Daz sein warn fro.
Sy furten jn an der Zeit
In ain schon Munster weit,
Das ist geweicht und erpaw
Zu Ern Wnserr Frawm.

Auf dem Alter in dem Chor
 Hueben sy in empor,
 Da lasen sy und sungen
 Vber den Chunig jungen,
 Daz den Lewten wurd offenbar

(Daz er zu Kunig erwelt war!“ (Pez, *Scriptores rerum Austriacarum*, III. k. 690. l.)

79. 1302. Miklós ostiai püspök és bíbornok, mindamellet hogy idő közben Venczel már királynak volt koronázva, VIII. Bonifác pápától Magyarországra küldetvén, hogy Robert Károly nápolyi hercegnek az anjoui családból magyar királylyá választatását eszközölje, Bécsen keresztül Magyarországra jön, és hosszab időig Budán vagyis Pestujváron tartózkodik. Nevezetes, hogy erre vonatkozólag a' klosterneuburgi krónika (Peznél, *Scriptores Rerum Austriacarum* I. köt. 474. l.) Pestnek régi „Ofen“ nevét már Budával azonosítja. „Dominus Cardinalis, úgy mond, dictus Nicolaus Ostiensis Episcopus Legatus Domini Papae Bonifacii, in Austriam veniens Dominum Karolum puerum filium Karoli Regis Siciliae Ungariae Regem ex commisso Papae volebat, hujusque rei oportunitatem in Vienna residendo expectans tandem in Ungariam Civitatem *Oven* veniens, quam *Budam* vocant, commissum sibi officium mancipare putabat.“ Ugyanarról tudósítanak a' magyar krónikák is: „Frater Nicolaus de ordine Praedicatorum, tunc Ostiensis et Velletrensis Episcopus, Apostolicae Sedis Legatus Pro Karolo Rege in Hungariam venit, qui „*Budae residendo diebus plurimis*“ 'stb. (Pozsonyi, bécsi képes, budai és Turóczi-krónikák.)

80. 1302. September 1-jén. Benedek veszprémi püspök és a' veszprémi káptalan egy részről, más részről pedig Willerm szépkúti apát közt, a' sassági és a' *kelenföldi* tizedek iránti egyenetlenségek véglegesen intéztek el. Erről Willerm apát 1302. september' 1-jén igen érdekes okmányt adott ki. Miután t. i. az 1298-ban létre jött egyezkedés' daczára megint új viták támadtak, és ezen ügy „ob hoc ad examen Curiae Romanae extitisset devoluta et ibidem per procuratores nostros (t. i. Willerm apát-é) et partis adversae diutius ventillata; postmodum cum idem Dominus Episcopus (Benedek) cum Praeposito et quibusdam aliis fratribus suae Ecclesiae ad limina Apostolorum Petri et Pauli in anno Jubilaeo, scilicet anno Domini M CCC. accessisset, placuit procuratoribus nostris eidemque Domino Episcopo, Praeposito et fratribus suis, ut per instrumenta publica compromitterent in arbitros.“ Birákul választattak Antal csanádi püspök, Domonkos váczai prépost és Fál fejevári olvasókanonok, kik akkor Romában jelen voltak. De ezek sem végezhetvén el az ügyet, a' csanádi püspök' vezérlete alatt Budán 1302-ben kötött meg a' végleges barátságos egyesség olly módon, „quod a porta castris Budensis, quae dicitur porta de Keremfeuld usque ad pontem, qui est juxta aquas calidas, et ab illo ponte directe ascendendo per viam, per quam itur versus occidentem ad aream seu locum, in quo vina — — —

decimae episcopalis modernis temporibus congregantur, et a praedicto ponte incipiendo primo juxta illam viam est vinea magistralis Petri fratris Colocensis sacerdotis, et juxta eandem viam parum ascendendo est vinea Jacobi Tyrnensis jam defuncti, quae nunc est Eberhardi filii Grifonis et puerorum ejus, et juxta eandem viam et vineam est vinea Jeckel carnificis; item juxta eandem viam sunt agri seu terrae arabiles Magistri Ladislai filii Vernelii, et juxta eosdem agros est vinea Pertholdi sellatoris, et ubi eadem via jungitur magnae viae Albensi in angulo est vinea Johannis filii Magistri Gerardi fisici, et ibi metae terminantur, et ita intra ipsam viam atque muros castris Budensis omnes decimae vinearum et frugum intra ipsas metas existentium ipsi Domino Episcopo Vespriensi, quarta vero ejusdem decimae cum quarta magistrali de Sasag suo Capitulo cedent jure perpetuo possidendae; — — Reliquae vero decimae omnes a supradictis metis et via, quas nos (t. i. a szépkúti apát) et nostrum monasterium hactenus habuimus et possedimus tam in frugibus quam vino per metas antiquas et terminos consuetos nobis et nostro monasterio possidendae jure perpetuo remanebunt, de qua decimatione sacerdoti officianti ecclesiam nostram de Keremfeulde videlicet ecclesiam sancti Gerardi quinque tunellas vini annis singulis tenebimur assignare.“ (Fejér, Cod. Dipl. kivonatban VIII. k. 7. r. 27. l.; egészen IX. k. 7. r. 731. l.)

81. 1303. Ostiai Miklós bíbornok a' magyarok' nagyobb részét terveivel ellenkezőnek tapasztalván, küldésével nem érte célját, 's így, a' magyar krónikák szerint „Budae residendo diebus plurimis, videns se nichil proficere, reversus est in Curiam, et ibi, mortuo Bonifacio papa VIII. in summum pontificem electus et creatus, et Benedictus appellatus.“ (Pozsonyi, bécsi képes, budai és Turóczi-krónikák). Ugyanerről tudósítanak a' külső kútfők is. P. o. a' klosterneuburgi krónika 1303-ra vonatkozólag: „Hoc anno — — Dominus Nicolaus Cardinalis Ostiensis Episcopus in Ungaria non proficiens a Domino Papa revocatur, et mortuo Papa in Papam eligitur ipse“ 'stb. (Pez, Script. Rer. Austr. I. k. 475. l.)

82. 1303. Miklós bíbornok Budáról eltávozván Pozsonyban határozatot hoz azon egyenetlenségekről, mellyek az ó-budai káptalan és a' pesti polgárság közt a' hajóvám' tekintetében léteztek; egyházi interdictumot a' pestujvári vagyis budai polgárok ellen kimondván. „In suo recessu, értesít a' hazai krónika, cives civitatis Budensis pro quodam casu in interdictu reliquerat.“ (Bécsi képes, budai, és Turóczi-krónikák). Határozata kelt Pozsonyban „XII. kal. Junii,“ és „Magistro Domus Crucis fratrum sancti Regis Stephani et de novo monte Pestiensi ac de Pest Ecclesiarum Plebanis“ szól. Két esztendő óta t. i. a' régi egyenetlenségek újra kitörvén, a' bíbornok következőleg intézkedik: „Rector et Universitas Castri Budensis, úgy mond ő, ne in mentem nostrae constitutionis inciderint et excommunicationis et interdicti sententias in singulares personas et universitates quaslibet, ecclesiasticas personas, ac pia et religiosa loca in eorum bonis, tributis et iuribus molestantes, in dicta con-

stitutione rationabiliter promulgatas, incurrerint, possunt non immerito formidare.“ Miért is meghagyja az illető lelkészeknek, „quatenus dictos Rectorem et Universitatem pro primo, secundo et tertio, ac peremptoriae monitionis edicto, ex parte nostra moneatis et efficaciter inducatis, ut a quolibet impedimento dictis Praeposito et Capitulo super hoc inferendo de cetero prorsus abstineant, et eos tributum percipere libere et pacifice permittant; et de eo, quod per dictos duos annos percipere potuissent, debitam eis satisfactionem impendant; alioquin ad publicationem et aggravationem dictarum sententiarum et aliarum, prout suadebit justitia, procedemus.“ (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 1. r. 138. l. Ugyanazon okmány hibás évszámmal közöltetik a' Codex Dipl. VI. k. 2. részben a' 310. l.) Egyébiránt az 1309-ki udvardi egyházi zsinat ezen eseményre vonatkozólag arra hivatkozik, hogy „Pecuniarius Martinus Slavus ceterique cives Budenses per Reverendum virum bonae memoriae Dominum Gregorium quondam electum Strigoniensem, et subsequenter per Reverendum Patrem Dominum Nicolaum, tunc Ostiensem et Veletrensem Episcopum, Apostolicae Sedis Legatum, ac demum per Dominum Michaelē piaē memoriae quondam Archiepiscopum Strigoniensem excommunicationis et Castrum ipsum interdicti sententiis fuerint irretiti.“ (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 1. r. 331. l.)

83. 1303. Benedek veszprémi püspök XI. Benedek római pápánál (az előbbi ostiai püspök és bíbornok Miklósnál, kiről mint a' római szék' apostoli követéről épen szó volt) panaszt tesz, „quod Abbas et et Conventus Belefontis Ecclesiam sancti Gerardi in minori Pest habitam et ad Episcopum (Vesprimiensem) pertinentem occupaverint, una etiam super decimis eundem Episcopum injuriaverint“ mire a' pápa ezen ügynek végleges kiegyenlítését rendeli el. (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 7. r. 35. l.)

84. 1303 végén. A' hazai krónikák Venczel királyról azt közlik, hogy „Rege jam dicto, quem Hungari Ladizlaum vocaverunt, nullum catrum, nullum jus regale conferuntur. — — Tunc Rex Vencezlaus, pater Ladizlai noviter coronati, anno Domini MCCCIII cum multitudine exercitus Pannoniam est ingressus et juxta Danubium circa Pesth aliquantulum residens, Ladislaum filium suum cum corona Regni accipiens; et Ladizlaum filium Vernheri Rectorem seu Iudicem Budensem et quosdam alios (cives burgenses non nobiles) capiens, in suum regnum revertitur in pace.“ (Bécsi képes, budai és Turóczi; 's részint a' pozsonyi és Muglenféle krónikák is). Dubravius (Hist. Bohem. Lib. VIII.) azon kívül még tudósít: „Petermanno Budae relicto, qui praefecturam, velut antea, tum arcis, tum urbis gereret.“

85. 1304. Ezen időben, t. i. Petermann polgármester alatt kezdődtek az ostiai Miklós bíbornok által a' polgárookra kimondott interdictumnak folytán Budán azon egyházi zavarok, mellyek hosszas időig eltartván, csak akkor egyenlítettettek ki, midőn Robert Karoly' királyi hatalma megszilárdult. „Interdictum, úgy mond a' hazai krónika, religiosis

et plebanis stricte servantibus, surrexerunt quidam pseudosacerdotes et perfidi, qui manifeste divina populo celebrabant, et sacramenta ecclesiastica ministrabant publice in interdictis. Insuper malum malo perniciosius cumulantes convocato populo (et) accensis lucernis, summum pontificem Christi Vicarium; Archiepiscopos et Episcopos universos Regni Hungariae ac viros religiosos communiter excommunicatos altis vocibus promulgabant. Hoc factum est in castro Budensi quodam dicto Petermanno regente Budensem civitatem, quem pro Ladizlao captivo Rex praefecerat Vencezlaus“ (bécsi képes, budai és Turóczi-krónikák) Muglen Henrik' krónikája is tudósít: „Den pan tzu ofen den hilten etlich geistlich leute pfarrer; vnd etlich sunge vnd lassen gegen dem pot vnd stunden darnach auf dieselben posen pfaffen vnd pann den papst vnd ertzpischoff in den stunden.“ (LXVI. fej., Kovachichnál, Sammlung kleiner ungedruckter Stücke. I. köt. Budán 1805. 87. 1.)

86. 1304. A' paulinusok sz. Lőrincz' kolostora Buda mellett alapítattik. (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 1. r. 174. l.) Erről olvassuk Eggerernél: „Singulari industria P. Laurentii amplissimum illud monasterium uno supra Hungariae metropolim Germanico milliari ad honorem sancti Laurentii comparuit in monte ad solis occasum ita situato, ut aedificia murorum Budam versus majori parte dici lucerent, vespertino autem tempore umbras eidem graciles immitterent; quod successu temporis munificentia imprimis Caroli Regis, deinde Joannis Comitis de Ovar ac Pauli Veneti civis Budensis, aliorumque favoribus adeo fulciebatur, ut super universa ordinis domicilia amplitudine, divitiis et numerositate fratrum caput extulerit“ (Fragmen panis corvi protoeremitici, Bécsben 1663. 100. l.)

87. 1305. Otto bajor herczeg a' magyarok' egy részétől királynak választatván és Székesfehérváron megkoronáztatván „Budam veniens, in die solemni in decore regio coronam sanctam habens in capite per omnes plateas et vicos incedebat eques cum populo copioso, ut cunctis, se esse Regem legitimum publicaret.“ (Bécsi képes, budai és Turóczi-krónikák) Muglen Henrik' krónikája is elbeszéli: „Darnach zoh er (Otto) gen Ouen vnd rayt gekront durch alle gassen vnd wart do beschrien vnd berufft alz ein warer kunig“ (LXVII. fej. Kovachichnál 88. l.)

88. 1306. Pestujvár vagyis, mint már általában neveztetett, Buda' társadalmi viszonyainak és rendének ez időbeni zavart állapotát látjuk egy okmányban, mellyet Henrik szlavóniai bán és királyi tárnokmester ezen év' kezdetén (Budae in octavis epiphaniae Domini) kiadott. Endre Mesternek (nobilis juvenis Magister Endre filius Comitis Valteri Civis Budensis) ez által visszaadatik a' nagy dunai szigeten fekvő két helysége Bessenő és Örsziget „quae per Comitem Wernerium quondam Comitem Budensem et Ladislaum filium ejusdem (ez ugyanaz, kit Venczel király fogságba tétetett, és Prágába vitt elmagával) interfectores et homicidas Comitis Walteri bonae memoriae patris sui potentialiter et in-

debite erant detentae seu occupatae et alienatae ab eodem.“ (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 1. r. 199. l.)

89. 1306. (in antiquo Pest primo Idus Septembris) Otto király Henrik bánnak ezen adományozását helyben hagyja. (U. o.)

90. 1307. „In eisdem eventibus Ladizlaus filius Vernheri de captivitate Regis Vencezlai anno fere tertio liberatur, et cum Johanne filio Chaak castrum Budense per portam, quae juxta sinagogam Judeorum est, feria quinta post festum beatae Petronellae virginis (junius' 1-jén) noctis in silentio subintravit, et quosdam cives Budenses suos adversarios et proditores invasit subito et destruxit. Petermannus autem Judex Civitatis nudus fugiens vix evasit. Duos enim ex ipsis civibus, scilicet Marcum Herman (Martunherman) et Magistrum Martinum juratos cives de duodecim, in caudis equorum per vicos et plateas civitatis crudeliter trahi fecit et ossa eorum ignibus concremavit, bona (vero) eorum obtinuit et possedit; sacerdotes insuper illos perfidos superius memoratos manibus cathenatis et pedibus Thomae Strigoniensis Archiepiscopo destinavit, quos idem Archiepiscopus carceri mancipavit et in eodem tristem spiritum emisierunt.“ (bécsi képes, budai és Turóczyi-krónikák és úgy szinte Muglein Henrik' krónikája szerint) Ezek közt — úgy látszik — volt azon Lajos pap is (Ludovicus sacerdos), ki az 1309-ki udvardi zsinat' határozatai szerint a' várbeli papság közt az interdictumnak leginkább ellenszegült. (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 1. r. 331. l.)

E' helyen különösen érdekesnek mutatkozik a' „Buda“ névnek Pestujvárra való átruházása (már 1276-ban, lásd 46.) és később ennek Új-Budával egy várossá alakulása. Így történt, hogy Ó-Buda is későbbi időben amavval közelebbi viszonyban létezőnek tekintetett. „A veteri Buda, úgy mond Ranzan Péter, ea que dicitur nova Buda, nomen accepit“¹⁾.

De más részről az „Ofen“ név is, mely eredetileg Pestnek német elnevezése volt, nemcsak a' pesti hegy' új várára, hanem Új-, sőt később Ó-Budára (Alt-Ofen) is kiterjesztetett. Új-Budára nézve ez már a' XIV. század' kezdetén találtatik; akkor mindazáltal, és a' XV. században is „Alt-Ofen“ nevezete alatt még nem Ó-Budát, hanem Ó-Pestet, azaz Pestnek a' Duna' bal partján fekvő részét értették, p. o. Budának régi német nyelven szerkesztett statutarius törvényében (kiadták Michnay és Lichner Pozsonyban 1845. 9. fej.) „dy von alten Ofen enhalb der Thuenaw;“ és (210. f.) „dye vonn alten

¹⁾ Epitome rerum Hungaricarum ind. I.

Ofen yenthalben der Tonaw.“ Borbála királyné egyik 1425-ki oklevelében Pest vármegyét is „Alt Ofner Graffschaft“-nak nevezi ¹⁾, Ó-Budát pedig a' németek még mindig *Etzelburg*nak hívták (p. o. az említett budai törvénykönyv' 210. fejezetében). Egyébiránt megjegyzésre méltó a' XVI. századból Erdősi János' nyilatkozata: „Buda metropolis est Hungariae, quam cur Germani nostri sua lingua Ofen vocent, nondum plane intelligo, cum alia sit urbs Pest, alia Buda“ ²⁾.

A' helyviszonyok' ezen új rendezésének következése volt, hogy az eredetileg Pestnek, azaz a' Duna' balpartján levő városnak adott privilegiumok Pestujvárra, tehát Budára is alkalmaztattak. Világosabban fogjuk ezt a' későbbi időkben látni.

Mi közvetlenül az eddig megvizsgált kort illeti, a' városnak négy rendbeli viszonya az, melly különös figyelmet érdemel: a) az *ó-budai káptalanhoz*; b) a' *nyúlszigeti apáczákhöz*, c) a' *veszprémi püspök- és káptalanhoz*, és d) az *esztergomi káptalanhoz*.

a) Az *ó-budai káptalannak* le volt kötve Pest, tehát utóbb Buda város is, a' rév- és a' hajóvámokkal. Ebből hosszas perlekedések támadtak a' város és a' káptalan közt, melly utóbbi sz. László' adományára hivatkozott. V. ö. az 1148., 1253., 1268., 1285., 1287., 1292., 1295., 1297. és 1303. évekre felhozott kút-fői adatokat.

b) A' *nyúlszigeti apáczáknak* IV. Béla király a' pestujvári (budavári) vásárjövödelmek iránt tett adományt 1255. melly V. István (1270.) és IV. László (1290.) által megerősítettvén, ezen jövödelmek' fele részét illette. V. ö. még az 1291. és 1298. évek alatti kút-fői adatokat.

c) A' *veszprémi püspök és káptalan*, valamint a' *szépkúti apáthoz*i viszony a' kelenföldi tizedre vonatkozott. V. ö. az 1236, 1269, 1285, 1291, 1295, 1297, 1298, 1302, és 1303. évek alatti adatokat.

d) Végre az *esztergomi káptalanhozi* viszony illette az esztergomi kereskedési vámot. V. ö. az 1288, 1289. évek alatti kút-fői adatokat.

¹⁾ Podhradezky, Buda és Pest' volt régi állapotjokról, 90. l.

²⁾ Magyar-deák grammatikájában, melly 1539. Szigeten nyomtatott.

De mindezen viszálokodások és perlekedések' daczára is, városunknak községi élete kedvezőleg alakult, és városi szabadsága szép virágzásnak indult. Ennek nevezetesebb eredményeit csak a' későbbi időben fogjuk látni; de a' pártoskodások is, mellyek a' XIII. és XIV. századok' fordultpontján mutatkoznak, a' községi élet' emelkedésének szo'gálnak jeléül; 's azon kellemetlenségek, mellyek 1289-ben és 1303-ban (l. ez éveket) a' városnak egyházi interdictum alá vételét vonták magok után, inkább az ország' ezen időbeni zavarainak, mint valamelly specificus budai vagy pesti helybeli elemnek voltak következései.

A' Buda névnek Pestujvárra átruházását elésegítette a' szokás, melly szerint az új-budai királyi vár' igazgatója (Comes Budensis) nem ritkán egyszersmind Pestváron volt városbiró. Ez okot adott arra, hogy az utóbbinak birája is „Rector Castri Budensis“nek neveztetett. Illyen volt már 1268., 1270. és 1273. „Comes Walterus Rector Castri Budensis“, 1289. és 1295-ben pedig „Comes Wernerius Rector Castri Budensis“ v. „Judex de Castro Budensi“ (l. ezeket). Úgy látszik, ezen két férfi Budán két ellenkező pártnak volt feje, és Walternek Werner és ennek fia László általi megöletése (lásd 88.) nem csak családi viszálokodásoknak, hanem városi zavaroknak is nem csekély oka lehetett. A' III. Endre király' halála után beállt interregnum ezen zavarokat még inkább előmozdította. Venczel alatt Walter' pártja emelkedett hatalomra; 's a' cseh király Werner' fiát Lászlót fogva vitte el 1303. Prágába (lásd 84. alatt). De ez 1307. ottani fogságából kimenekülvén (lásd 90.), Budán megint visszanyerte a' hatalmat, és véres boszút állt ellenségein.

Az egyházi és polgári békeség csak Robert Károly alatt állt helyre; és Buda az anjoui királyok' idejében jutott a' virágzás és városi szabadság' azon polczára, melly szerint névvel és tetteleg hazánk' fővárosává lön.

II. Új-Buda.

Új-Buda, melly már első korszakunk alatt eredeti jelentőségéből sokat vesztett, ezen időben is kevesbbé nevezetes hely volt, mint akár a' városi élet' magasabb fokára emelke-

dett's a' Buda névben is részesített Pestujvár, akár Ó-Buda, mellynek jelentőségére a' káptalan tovább is kedvező hatást gyakorolt. Csak az anjoui királyok alatt indúlt ismét szebb jövőnek Új-Buda, olyannyira, hogy *Nagy-Buda* nevet is nyert. Mindamellet a' következő korszakban látni fogjuk, mikép az udvari élet' súlypontja Pestujvárra tétetvén által, községi viszonyai is evvel egyesítetttek.

Itt tehát elég legyen, az Új-Buda' viszonyaira vonatkozó adatokat csak annyiban egybeállítani, hogy annak ezen idő alatti magában létezése világossá váljék.

91. 1246. IV. Béla király Fülel' várát Móricz mesternek adományozván, az ez iránti oklevél kelt *Budae apud calidas aquas* quarto Idus Januarii, tehát Új-Budán vagyis az ottani királyi palotában. (Fejér. Cod. Dipl. IV. k. 1. r. 409. 1.)

92. 1249. IV. Béla a' nyúlzigeti sz. Mihályi prémontréknak többek közt adományozza „vineam Nicolai Macellani civis Budensis, suam item vineam Petri filii Suthman, ex parte una et Magistri Nicolai succensoris Budensis et Aegidii ex alia *defuncti sine heredibus ad manus Regias devolutam.*“ (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 2. r. 45. 1.)

93. 1249. A' Margitlegenda' fennebb (86-dik l.) idézett adata szerint *Károly* „vala Bela kyral kepeben való byro az nagy vagy uy Budában (Pray' kiadása 347. l.)

94. 1254. IV. Béla a' pilisi apátság' birtokát megerősítvén többek közt említ „tria molendina ad aquas calidas sita in Meger prope Budam.“ (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 2. r. 217. 1.)

95. 1268. „Comes Valterus, Rector Castri Budensis.“ Úgy látszik, a' „Comes“ czím az új-budai királyi várra vonatkozik, és Walter egyszersmind Pestujvárnak (Castri Budensis) birája volt. (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 3. r. 479. 1.)

96. 1273. IV. László ugyanazon „Valterus Comes Budensis“-nek és utódjainak adományoz „quoddam palatium Magistri Ugrini filii Pous, quod in vico Strigoniensi habebat prope forum cum omnibus terris (et) utilitatibus ejusdem pro quadraginta tunellis vini et viginti marcis fini argenti, quibus idem Magister Ugrinus Valtero Comiti Budensi teneri legitime convictus fuerat, et propter infidelitatem et crimen laesae Majestatis, quod idem commiserat, ablatum ab ipso Magistro Ugrino, quatenus ad nos spectabat.“ (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 2. r. 106.)

97. 1273. (Feria secunda proxima ante festum omnium sanctorum) Gergely prépost és az esztergomi káptalan ezen adományra nézve bizonyítják „Walterus Comes“-nek beiktatását. (U. o. 123. l. és VII. k. 2. r. 389. l.)

98. 1273. (V. kal. Augusti.) X. Gergely pápa megegyezését adja azon adományhoz, melly által IV. László és ennek hitvese, Erzsébet

királyné a' karmelitáknak „quemdam locum *in villa de Buda Vesprimien-*sis Dioecesis ad eos justo titulo pertinentem in perpetuum donaverunt et concesserunt.“ (U. o. 134. l.)

99. 1275. (Septimo idus Martii) IV. László megerősíti az ó-budai káptalannak azon privilegiumot, mellyben II. Endre király többek közt azt rendelte volt, „ut nullus incolarum Civitatis Budensis, tam *de custodibus Regiae domus*, quam da familiis jobagionum, Comitum videlicet et Praelatorum, ibidem commorantibus a iudicio Praepositi et Ecclesiae aliqua occasione se subtrahere audeat vel exemptum esse contendat.“ (U. o. 235. l.) Látjuk, hogy ezen privilegium Ó- és Új-Budára egyaránt vonatkozik.

100. 1278. (Septimo Kalendas Junii.) A' budai sz. háromsági convent (Frater Bernardus Prior et Conventus Sanctissimae Trinitatis de calidis aquis) IV. Béla királynak a' nyúlszigeti prémontéiek' számára kiadott 1249-ki adománylevelét erősíti meg. (Fejér, Cod. Dipl. VII. k. 5. r. 440. l.)

101. 1289. Azon birtok közt, mellyet IV. László király a' nyúlszigeti apáczáknak visszaád, többek közt említettnek „ — — — tributa in foro (Geisae, azaz Felhévvíz, lásd fennebb 104 l.) — — item palatia in calidis aquis existentia cum omnibus pertinentiis ad ipsa.“ (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 3. r. 456. l.; v. ö. fennebb 57.)

102. 1293. Márton a' királyi curia' albirájának (Comes Martinus Vice Judex Curiae Domini Regis) Kazmér' fiai a' Hun-Páznán nemzet-ségből elleni ítélete, többek közt, mivel „spoliarunt decem currus ad congregationem in Budam ad festum Pentecosten venientes; (et) a quibusdam ad valorem centum marcarum recepissent.“ (Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 1. r. 383. l.)

103. 1295. A' budai sz. háromsági convent (Frater Georgius Prior et Conventus Ecclesiae sanctae Trinitatis) bizonyítja: „Quod Thomas filius Thomae de Kabas de Szechen *concivis noster de eisdem Calidis aquis* quandam particulam de vinea sua existenti in promonthorio villae sancti Jacobi in Ujmal vocato. continentem certa jugera terrae, vicinam et commetaneam vineae ejusdem Thomae ab uno latere et vineae Gerung Pistoris, civis castri ejusdem ex alio cum terra et ecclesia pertinenti ad eandem particulam vineae per jam dictum Thomam venditae de consensu et bona voluntate dominae consortis suae, cognatorum suorum et omnium generationum suarum, imo penitus nullo contradictore comparente pro quatuor marcis plene habitis et receptis, Laczk de veteri Buda suorumque heredum successoribus jure perpetuo et irrevocabiler tenendam et habendam vendidisse est confessus.“ (Fejér, Cod. Dipl. VII. k. 2. r. 250. l.)

104. 1301. (Budae tertio die octavarum epiphaniae Domini) Agnes királyné III. Endre király' özvegye „procuracionem seu conservacionem palatii regalis in veteri Buda“ István mesterre (Magister Stephanus de Supronio) bizza. (Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 2. r. 326. l. és VIII. k. 1. r. 53. l.)

105. 1301. Venczel király az új-budai palotában lakik. Horneck Ottokár, miután az ő bemenetét a' budai várba és királylyá kikiáltatását elbeszélte, így folytatja :

„Darnach furten sy (a' magyarok) jn (Venczelt)

In den Chamer-Hof (az új-budai királyi palota) hin,

In derselben klaws

Wont der Chunig mit Haws“ etc. (Pez, Script. Rer. Austr. III. k. 690. l.) Itt (Actum Budae in domo Domini Regis, sexto Calendas Octobris) kelt Venczel' okmánya, melly által János kalocsai érseknek a' palochai várat adományozza. (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 1. r. 67. l.)

106. 1305. (In festo beatorum Petri et Pauli) A' budai sz. háromsági convent (Frater Jacobus Prior et Conventus Cruciferorum Ecclesiae sanctissimae Trinitatis de calidis aquis) bizonyítja : „Quod Dominicus filius Ombus, quia quandam terram suam circa Danubium inter terras Comitis Herbordi et relictæ Joannis, fratris Magistri Lorardi, Zamcha vocatam, portionem suam Stephano filio Theber mediantibus litteris nostris pignori obligatam, scilicet pro octo marcis redimere non potuisset ab eodem, ut debuisset; pro eo — — — — sua Comiti Herbordo ipsam terram commisisset et redimendam a Stephano filio Theber memorato ita , quod idem Comes Herbordus — — — terram sub eodem statu et eadem conditione, prout in litteris nostris eidem Stephano pignori obligatis continetur, — — — ere et teneretur; et si redimere terram suam antedictam idem Dominicus posset, praefatus Comes Herbordus restituere eidem Dominico teneretur octo marcis sibi persolutis , pro quibus redemit ab eodem Stephano terram antedictam, non differendo aut prorogando ultra spatium trium annorum a data praesentium computando; qui scilicet Dominicus, si redimere non valeret ab eodem Herbordo, extunc transactis tribus annis, ipsa terra perpetuaretur eidem Comiti Herbordo perpetuo possidenda.“ (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 5. r. 27. l.)

Új-Buda az eddig tekintetbe vett időben mint város csak másodlagos jelentőséggel bírt. Egy részről az ó-budai prépostságnak úri hatósága, más részről a' vagyonosságra és nagyobb szabadságra jutott Pestújvárnak szomszédsága hátráltatta felvirágzását. Úgy látszik, hogy nevezetességét leginkább csak annak köszöni, miszerint várnagyai, azaz a' királyi vár' (palatium) igazgatói, többször egyszersmind Pestújváron városbírák voltak. 'S ámbár a' kerületében fekvő helységek, u. m. Felhéviz vagyis Sz. Háromság' városa, és Sz. Jakabfalva, úgy szinte a' Nyúlak' vagyis sz. Margit' szigete is kedvezőleg fejlődtek ki: Új-Budának községi élete mégis nem bírt any-

nyi erővel, miszerint ezeket áthathatta vagy reájokösszpontosító vagy csak uralgó befolyást gyakorolhatott volna. Új-Buda' történetében is az anjoui ház' uralkodása nevezetes fordulópontot idézett elő.

107. Igen hihető, hogy Új-Budára, 's névszerint IV. Béla' neje Mária királynénak az új-budai királyi palotáiban tartózkodására vonatkozik azon szent ereklye, t. i. Krisztus urunk' Kölnben tisztelt ruhájának története is, melly későbbi időben a' Kölnbe és Aachenbe bucsujáró magyarok' ajtatosságának különös tárgya volt. Erről birjuk 1474-ből a' következő érdekes tudósítást :

„Erat quidam devotus ac multum religiosus presbiter in Hungaria, Capellanus cujusdam Illustrissimae Regine Hungariae, qui dictus presbiter XXXIII. annis absque esu carniū fertur jejunasse perseveranter. — — — In quadam sua nocturnali visione pie ac consolanter investigatum erat, utrum salvatorem suum in pueritiae aut passionis suae apparatu vellet intueri. Qui respondit, quod desideraret et vellet eum videre in statu suo puerili.“ A' neki ennek folytán jutott meghagyás' következtében „tunicam de serico blaveo puerilem fieri fecit, et eandem tunicam tempore celebrationis suae missae super altare posuit, sicut ei jussum fuerat per Divinam revelationem.“ Ekkor jelent meg előtte, midőn a' királyné' jelenlétében misézett, Krisztus urunk, kit ő három óráig az oltár előtt állva imádott. A' királynétől kérdeztetvén, neki azt titokképen beszélte el; mire a' királyné a' tunikát tőle átvette. — — „Dominus et frater quidam ordinis hospitalis Beatae Mariae Theutonicorum Jerusalemiani habens sororem virginem claustralem monasterii beatae Mariae Magdalenaee ad albas dominas infra Coloniam, qui commendator cum magno exercitu ex Prussia“ Magyarországra jött segítségül a' törökök (tatárok) ellen, és vitéz tetteiért egyéb jutalmat nem akarván elfogadni, a' király' kérésére nyerte a' királynétől ezen tunikát, „retenta tamen ejusdem tunicae manica sinistra ad perpetuam hujus rei memoriam.“ A' „commendator“ haza térvén, arany szekrényben adta a' tunikát hűgának, hogy míg más hadjáratból vissza nem jövend, azt senkinek meg ne mutassa, ne is szóljon a' csudáról. De ő meghalt, 's utána nővére is, ki a' szekrényt „deposuit in capsulam bene munitam,“ és nem mondott senkinek semmit. „Centum et quinquaginta annis pro aliis reliquiis sanctis tunica conclusa mansit. Postea autem anno Domini MCCCCXII. venerunt quidam peregrini de Hungaria tempore septennicae visitationis Beatae Mariae Aquensis (tehát Aachenba) cum magna multitudine instanter postulantes, ipsis ostendi tunicam Jesu ibidem, videlicet in monasterio sanctae Mariae Magdalenaee absconditam; allegando ipsis ex fama et speciali nutu Divinae inspirationis revelatum fuisse, quod in eodem monasterio tunica sericea blavei coloris, sinistra manica carente, pro intersigno, ut ipsi asseruerunt recondita esset; quae quidem manica sinistra ejusdem tunicae in quodam claustro Beatae Margarethae in Hun-

garia infra insulam supra Danubium prope Budam devote et reverenter coleretur.“ Előbb el nem távozván, míg a' tunikát nekik meg nem mutatták, Krisztus' köntöse így találtatott fel. Ez történt 1412. június' 20-kán; azóta pedig a' tunika a' magyaroktól és másoktól legnagyobb ajtatossággal tiszteltetett.

Ezen elbeszélést igazolja „verificatio Thomae Fremperger Archiducis Maximiliani Capellani,“ ki bizonyítja, „tempore Regis Ladislai (posthumi) in civitate Buda, quae dicitur insula in monasterio Beatae virginis Margarethae, se manicam sinistram vidisse, et qui praesens fuerit cum Friderico (Imperatore) et Maximiliano (Archiduce) Coloniae 1474.“ Ennek folytán a' történet nyomtatás által volt azonnal közzé téve. (A' nyomtatványt, melly a' címlapból és három levélből negyedrében áll, 's melly ezek szerint 1474-ben készült, a' sárospataki collegium' könyvtárában 1854-ben láttam. Címe: „Historia translationis tunice Jesu Christi de Hungaria ad Inclitam civitatem Coloniensem ad monasterium Albarum Dominarum, vbi tam ab incolis, quam ab extraneis incredibili honore veneratur.“ s. l. e. a.)

Azon kívül történeti tényül tekinthetjük, hogy a' királyok által Budán kiadott okmányok' kelte nem Pestujvárra vagy Ó-Budára, hanem Új-Budára, hol a' királyi palota állott, mutat. Például IV. Béla, IV. László és III. Endre királyokra hivatkozhatunk, kiknek több illynemű okmányait Fejér György tette közzé. (Cod. Dipl. IV. k. 1. r. 401., IV. k. 2. r. 304. 1.; V. k. 2. r. 39., 40., 42., 107. 1.; V. k. 3. r. 349. 1.; VI. k. 1. r. 241. 1.; VI. k. 2. r. 2., 191., 195., 197., 200. és 208. 1.)

III. Ó-Buda.

Ó-Buda' történetében a' nagy tatárjárás után következő kútfői adatokra találunk.

108. 1243. (Albae tertio nonas Julii) IV. Béla az ó-budai káptalan' jogait megerősítvén, „Quum Magister Thomas Budensis Praepositus *cives de veteri Buda* coram nobis traxisset in causam super jurisdictionibus sibi debitis denegatis ab eisdem, iudicio scilicet villae et quibusdam aliis; nos justam et debitam in allegatis partium habendo diligentiam, auditis causarum meritis, habitis deliberatione et consilio nostrorum principum, sicut per antiqua privilegia et continuam possessionem dictam ecclesiam Budensem munitam fuisse constitit evidenter, ipsum Praepositum omni jurisdictione dictae villae Budensis ad plenum restituimus. Itaque scilicet: quod dictus Praepositus Judicem suum, quemcunque voluerit, sive de villa eadem, sive alia constituet, qui super omnibus causis in ipsa villa et dictis civibus incidentibus auctoritate Praepositi iudicandi habebit facultatem. Adjicientes porro pro utilitate communi et declaratione justitiae, ut *cives* dictae villae sex homines fide dignos dicto praesentent Praeposito, qui si ab eodem merito acceptati fuerint, iidem cum Judice Praepositi, in causis solummodo sanguinis vel amissione omnium

bonorum assideant et cognoscant; mutandi tamen in ipsa praesentatione, quem vel quos voluerit ex justa causa, seu etiam postquam admissi fuerint, si aliquis vel aliqui de supra dictis sex processu temporis inutilis vel suspectus aut inutiles vel suspecti habeantur ab ipso Praeposito, Praepositus remouendi et alium substituendi ex eisdem civibus consensu civium liberam habebit facultatem; praeterea — —, ut jam in dictis causis sanguinis et amissione omnium bonorum, in quibus supradicti sex cives a Praeposito fuerint admissi, de eisdem judiciis tertiam partem judiciorum pro salario accipiant. Quodsi eives dictae villae privilegium vel instrumenta aliqua ante praesentium compositionem litterarum habuerint, quae contra aliquod supradictorum facere videantur, auctoritate praesentium omnino in irritum revocamus, nec deinceps effectum aliquem consequantur.“ (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 1. r. 296. l.)

109. 1253. Az ó-budai káptalan IV. Incze pápától kéri azon privilegium' megerősítését, mellyet II. Geiza királytól nyert. (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 2. r. 204. l.)

110. 1263. (Quarto die exeunte Aprili) „Apud Budam ad conuocationem Magistri Angeli Clerici Capellae Domini Papae et nunciij ejusdem in partes Hungariae“ egyházi zsinat tartatik. (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 3. r. 172. l.)

111. 1274. (Septimo idus Martii.) IV. László király azon kérelemnek folytán, mellyet „Magister Benedictus miseratione Divina in Archiepiscopum Strigoniensem electus Praepositus Budensis et aulae nostrae Vicecancellarius, ac ejusdem Budensis Ecclesiae Capitulum“ elejébe terjesztett, megerősíti II. Endre király' 1215-ki privilegiumát. (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 2. r. 235. l. és VII. k. 2. r. 221. l.)

112. 1288. IV. László király az ó-budai káptalannak a' következő privilegiumot adja:

Ladizlaus Dei gracia Hungariae Dalmacie Croacie Rame Seruie Galicie Lodomerie Comanie Bulgarieque Rex omnibus presentem paginam intuentibus salutem in omnium saluatore. Ad vniuersorum tam presencium tam futurorum notiam tenore presentium volumus peruenire: Quod Magister Ladislaus prepositus et capitulum Ecclesie Budensis dilecti et fideles nostri ad nostram accedentes presenciam exhybuerunt privilegia et instrumenta quam plurima progenitorum nostrorum et specialiter privilegium Domini Andree Regis Hungarie proauis nostri inclite recordacionis, in quo inuenimus inter alia hanc clausulam seu huiusmodi uigoris articulum contineri; quod territorium Ecclesie Budensis certis metis in eodem priuilegio Domini Andree Regis seriatim declaratis est vndique comprehensum, et quod idem Dominus Andreas Rex eandem Ecclesiam Budensem tam speciali insigniuit seu dotauit prerogatiua libertatis, quod homines cuiuscunque condicionis intra ipsum territorium inhabitantes non alterius alicuius nisi Prepositi Budensis iudicio astare tenerentur, et quod nullus Iudicum seu Baronum Regni nostri cuiuscunque Baronatus prefulgerent dignitate in ipsa Budensi villa vel territorio terram ipsius Ecclesie sub metis seu limitationibus pre-

habitis inclusam sibi possint vel debeant aliquo modo vindicare. Sed cum nos quorundam importune instantie aures credulas adhibendo quandam terram Bana vocatam nullo intermedio intra metas dicte Ecclesie inclusam nec tamen de eadem terra ecclesie separatam primo forensibus nostris de veteri Buda, postmodum ab eisdem auferendo contra formam ipsius privilegii Ecclesie nostre supradicte venerabili patri Domino Thome Dei gracia Episcopo Vachiensi aule nostre Cancellario dilecto et fideli nostro dedissemus, quo Domino Episcopo ipsam terram Bana remordente consciencia dicte Ecclesie Budensi scita, cognita et intellecta veritate, renunciantem tanquam proprium ius ipsius Ecclesie ab antiquo — — — Comiti Mertulino cui de nouo monte Pestensi contulisset ignoranter in preiudicium ipsius Ecclesie nostre Budensis. Verum idem Prepositus et Capitulum Ecclesie Budensis grauer et dolorose nobis conquerendo supplicauit, quod eandem terram Bana iuxta formam priuilegii ipsius Domini Andree Regis eidem Ecclesie Budensi de benignitate Regia reddere et restituere dignaremur. Nos igitur, qui ex debito nostri officii Regalis tenemur vniuersas Dei Ecclesias — — conseruare, et specialiter inter alias Regales Ecclesias dictam Budensem Ecclesiam, que propter nostram continuam residentiam in suis facultatibus non modicum lesa extitit et oppressa, ex qua etiam Ecclesia frequenter diuersarum deliciarum generibus honoratur, specialiori prouisionis genere contententes prosequi et fauoris maxime indempnitate dicte Ecclesie Budensis consulentes et anime nostre dispendio precauentes, in hac parte eandem terram Bana ex certa scientia, de omnium Prelatorum et Baronum nostrorum deliberato consilio iuxta tenorem privilegii ipsius Domini Andree Regis, quod ratum habuimus per omnia atque firmum ab omnibus illis, quibus dinoscimur contulisse vsque modo auferendo prefate Ecclesie nostre Budensi tanquam — — — propriam — reddidimus et restitimus pleno iure perpetuo pacifice et irreuocabiliter possidendam et habendam, omne ius nostrum Regium si quod forte in ipsa terra Bana habuissemus dicte Ecclesie nostre Budensi iure irrefragabili ob remedium anime nostre ex munificencia Regia donacionis titulo relinquendo, nichilominus dicte terre occupatoribus omnibus et specialiter ipsi Comiti Mertulino perpetuum silentium auctoritate Regia imponentes, revocatis, cassatis, dirutis et irritatis vniuersis privilegiis, munitis seu litteris quoquo modo in antea habitis vel habendis in futurum super facto terre Bana supradicte. In cuius rei memoriam et perpetuam firmitatem presentes concessimus litteras dupplicis sigilli nostri munitis reboratas. Datum anno Domini M-o CC-mo octuagesimo octauo. Regni autem nostri anno sexto decimo per manus venerabilis patris Thome Dei gracia Episcopi Wachyensis aule nostre Cancellarii dilecti et fidelis nostri octauo kalendas Augusti. (Az esztergomi káptalannak 1332-ki átiratából a' veszprémi káptalan' levéltárában.)

113. 1292. (Romae tertio Nonas Novembris) IV. Miklós pápa az ó-budai klarisszák' kolostora' jogainak védelmét az esztergomi érseknek meghagyja, mennyiben „Joannes Bungnad et quidam alii laici Strigo-

niensis, Vaciensis et Transilvaniensis Dioecesium, super quibusdam fructibus, redditibus, proventibus, juribus, obventionibus, pecuniarum summis, bonis et rebus aliis ad dictum monasterium spectantibus injuriantur eisdem.“ (Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 1. r. 216 l.)

114. 1295. (In castro Budensi pridie Idus Januarii) János kalocsai érsek és a' király' korlátnoká átírja azon privilegiumokat, mellyeket az ó-budai prépostság 1148. II. Geizától, 1212. II. Endrétől és 1243. IV. Bélától nyert. (U. o. 378. l.)

115. 1302. Gergely esztergami érsek és több püspökök átírják Robert Károly' 1302-ki privilegiumát, melly által János nyitrai püspököt és annak utódjait nyitrai főispánokká kinevezi. Az átirat' kelte „*Datum et actum prope Veterem Budam tertio die nativitatis Beatae Mariae Virginis.*“ (Fejér, Cod. Dipl. VIII. k. 1. r. 100. l.)

Ó-Buda' története a' nagy tatárjárástól kezdve az anjoui királyok' uralkodásaig jellemét nem változtatta meg; és ámbár IV. Béla' 1243-ki privilegiuma a' községi életnek némi szabadabb tért látszott nyújtani, a' prépostság és káptalan' urodalmi hatósága az által mégis lényeges változást nem tapasztalt. Ó-Buda csak a' XIV. és XV. századokban részesült jelentékenyebb átalakulásban.

Legnevezetesebb adata Ó-Buda' történetének ezen időben volt a' prépostságnak folytonos pörlekedése a' pesti polgárokkal a' rév- és hajóvám iránt; mellyről az adatokat körülményesen közöltük fennebb. Érdekes megjegyzést tett ezeknek tekintetében Podhradczky; különösen kiemelvén, hogy ámbár a' prépostság sz. István által alapított, mégis nem ezt, hanem sz. Lászlót vallotta szerzőjének ¹⁾.

¹⁾ Buda és Pest' volt régi állapotjokról, 24. l.

III.

A' MOHÁCSI ÜTKÖZET

TÖRÖK FORRÁSOKBÓL.

REPICKY JÁNOSTÓL.

I.

A' MOHÁCSI ÜTKÖZET

DZSELÁLZÁDE EGYKORÚ TÖKÖKNEK MUNKÁJÁBÓL. ⁴⁾

Ibrahim pasa, az első helyű és Aszáf rangú vezér a' paranesnak engedelmeskedvén, a' ruméliai győzedelmes haddal előre haladott, és dél' táján a' Mohácshoz közel fekvő tág mezőn kifejtvén a' hadosztályokat, és felállítván a' csapatokat, zászlójától jobbra balra — a' világuralmú szokás szerint Rumélia' kormányzóit rendelve —, mindenkinek illő helyet jelölt ki, mi által olly válogatott hadsort állított talpra, miszerint a' föld 's a' kor elragadtatással áldván és dicsérvén őt, ezernyi helyeslést mondának reá.

Arab, tharífi, görög, szíriai, bagdádi és égyptomi méneket ülő hatalmas kormányzók, ifjonczok, bátrak, izmosak, különféle bajnok, ragadó, ellenségvadászó 's azt magával huroczoló hitelent ölő, lándzsavető, hadsorbontó, pánczélinges, mellvasba öltött, sisakkal fődött és pajzsos tengerként zúgtak és mindnyájan egymáshoz illesztve valának, mintha valami várat vagy Tokátot képeztek volna. A' mén' nyerítése, az ember' kiáltozása, fegyver- és pánczélzörgés, buzogány- és lobogókocczanás, nyeregkopogás, egész és féldobnak pörgése, tambura- és csörgetyűhang, végre a sípszó az ég és föld közti légrétegbe hatott.

¹⁾ 100--105. l.

Amint a' had' felállítása befejeztetett, a parancsnoksággal megbízott fővezér, a tekintélyes császárhoz, híres és győzelmes szulthánhoz és országos menhelyű királyok' királyához, jövéen, annak méne' porához dörzsölé arczát, és könyörgést intézett a' császárhoz, miszerint cs. árnyékával a szerencsejelvű zászlókat magasztalná fel, 's édesgetéssel a' diadalmas hadra áldást mondana. Az nap a' császár harcöltönnyel volt fedve, 's Borák természetű, viharszökésű, villámsebességű és madárröptű nemes ménre ülven, vaspikkelyes, aranyos, drágakővel kirakott szegélyű mellvasban, fenszerű fejdíszben, mellyen szerencsejóslatú sastoll lengett, mialatt derekán hatalomidegű ív csüngött alá nyilas tegezzel együtt, olly királyi díszben tündökölt, mintha a' méltóság és fenség maga emberalakba, vitézség és bajnokság halandó testbe foglaltatott volna. Ekként lovagolván a' ruméliai sereghez, az öszves szent hadra és valamennyi moszlimre istentől áldást kért. Megállván minden zászlóalj előtt, kezét felemelé, 's alázattal könyörögve szólt: „Iszlám' felekezetét áldd meg győzelemmel, a' kegyesség szolgálid iránt tied, a' pártfogás tied, a' hatalom tied, az erő tied, a' rendelkezés meg diadal tied, a' segítség tied!“

A' kornak és földnek népe, sőt az egek' angyalai harsány áment mondának reá. A' harcosok e' különös látványon megindulván, szemök könyezett. Hogy a' könyörgés a' nagy istennél befogadtatott, arról senki nem kételkedék.

Harcos imája meghallgatva lesz,
 Imából az élet serkenést vesz.
 Iszlám hitnek oszlopja az ima,
 Igazhivőnek vezére ima.
 Ha a' buzgó ima istenhez ér,
 Illy imával elérve lesz a' cél.
 Győzelmes király' hada — az ima,
 Belőle is ered diadalma.
 Ha ima vezényli a' sereget,
 Királynak illy hada nyer győzelmet.

A' buzgalmat uti társul vevén, a' csillagszámú sereggel vonuló császár hadainak támasza és menhelye volt, 's ezek előre nyomultak. Miután magas dombra történt volna a' fel-

menet, feltűnt Mohácsnak mezeje, 's a' Duna' vize tenger gyanánt tünedezék. Ennek partján a' föld' színén elnyúló 's kiterjesztett szerencsétlen sereg állott csatarendben, melly mint a' büntetést méhében hozó fölleg komorsötét vala. Tö-
mött táboruk rengeteget képezett és megveretéssel tönkre ju-
tandó sátorokból alakíttatott. Az ütközetet lövés előzván meg,
az ágyu- és puskadörgés egekig szállt. A' küzdhomok bátor
szent harczossal volt ellepve. Keresztyén részen, minden csa-
pata a' pokolbeli átkozottaknak tetőtől talpig vasban 's aczél-
ban fuladozott (öltve volt). A' rossz szellemféle tévutasok, disz-
nók, szennyesek, rútak, ebek, hitetlenek, istentelenek, maka-
csok, romlottak, álarczosok, minden büntetésre méltók, hitet-
lenség 's ellenségeskedésben megrögzöttek, mint átkozott me-
részek, alávalók, felforgatott fejűek, ármányerkölcsűek a' küzd-
homokra berontó Iszlámnéppel harczba bocsátkoztak. Neme
volt ez a' harcznak, melly mint a' feltámadás' napja részint
küzdés, részint kiáltozás által az észet elrémíté.

Vágtatás és megfutamlás áll be,
Feltámadás' napjának a' jele.
Nyögés fogá el a' tárogatót,
Mint, ha Eszráfil fú feltámadót.
Mikor a' kürt zokogva felharsan,
A' sereg fejenként harczra lobban.
Öszvecsap a' vitéz, mint oroszlán,
Vág két tollú fejsze a' harcz' síkján.
A' harcz' füstgomolya felhőkig szállt,
Puska keresztyénre üzen halált.
Öreg ágyu golyót szórt tétova,
Sok test hullott és ott hevert halva.
Kettesben a' kardok frígyvért színak,
Szemet vakít fénye a' lándzsának.
Füstölg az ellen' vérének göze,
Testükön seb, mint az üszök' tüze.
Galambként a' nyilak fennen szállnak,
Madárseregként rá sok bajt hoznak.
Nyílnak hegye eret vágván rajta,
Szivből a' keresztyén nedüt itta.
A' mint a' bárd ellen' fejére szállt,
A' fő felvagdalt almagömbbé vált.
Buzogány' szegével testkalitja
Csupa ablak 's likkal van borítva.

Súlyos gerelylyel a' pajzs nem daczol,
 Körzete és gombja hajlik 's bomol.
 A' levegő, csatakor forró volt,
 'S a' vér patakként minden zugba folyt.
 Lélek' magva enyészetföldbe szállt,
 Végzetsíkra a' nyél, a' különvált.

Báli bég, Jahja pasa' fia, a' harczzal megbízott (Ibrahim) pasával együtt, tanácskozás közben felterjeszté hogy : „Magyarország' népéből a' harcszikon 30—40,000 ördög szokott megjelenni 's azok' személye lovastul tetőtől talpig aczéliba és vasba szokott borítva lenni. Minden illy szennyesnek oldalánál még más istentelen foglal helyet, 's ők lóháton egymásba kulcsolva szoktak rohanni. Egyet sem fordíthat vissza az ágyu vagy a' püska, rohanásuknak fegyver gátat nem vehet. Holttetemféle testökre buzogány nem hat, nem fogja azt kard, nem hasítja nyíl. Az orvoslás tehát abban áll, hogy csapataik elől oldalvást kell bontakozni, jobbra balra terjeszkedni, miszerint úgy hátul bekerítsük őket. Mikor ez megtörtént, folytaták tovább, akkor lehet mondanunk : Ünnepet és bajrámot fogunk tartani!“

A' sereg e' szavakra meg nem állhatta, hogy e' kifejezésre ne fakadjon : „A' sereg' utórésze terhelve levén igással és mállával, az illy bontakozásnak szerét nem lehet ejteni, 's így ez ügyben a' helyes nézet vajjon melly volna?“

E' szavakra megdöbben a' pasá, kissé gondolkozóék. Elvégre, tiszta esze isteni gyámolításnak levén tárgyává, csomót oldó nézete abban állapotott meg's ő azt javasolta, hogy, ha a keresztyénnel történeendő öszvecsapás estig hálasztatnék, a' győzelmes hadak kétségen kül annyi időt nyernének, miként leszállhassanak, 's ekkor megengedve legyen, hogy a' seregnél való szolgák mállástul visszafelé vonulhassanak. Ekként felmentve levén (málláktól) az utóezredek, mindkét rendbeli (elő- 's hátrész) harczosok bevett szokás szerint együtt lesznek, 's így kerítsék be hátul a' keresztyéneket!

E' javaslat' nyomán a' sereg elindult ugyan, de csak lépve haladt. A' délnek első része elmúlván, az idő a' két ima közti táj felé járt. Ekkor jöttek szembe a' harcrendű hadak a' nyomorúlt keresztyénekkal. Ágyulövésnyire voltak. A' ke-

resztyén' jobb szárnyáról mennykő dörgésű ágyu süttetvén el, golyója egész a' szárny elé a' lovak' lába alá zuhant, de Allah' kegyéből kinek sem ártott.

Belátván, hogy csakugyan ágyunak hordása alá jutottak; kényszerültek megállni, mire a' ruméliai hadtest rendeletet kapott, hogy mintegy 150 öreg ágyuszekeret eléhozzanak, mikhez aztán 4,000 jancsár lövész volt rendelve. Amaz öregágyus szekerek lánczokkal fűzetvén egymáshoz, a' jancsár vitézek, szultháni ütközetkor bevett szokás szerint, kilencz tagban állítottak fel.

Néhány oroszánhevű fegyveressel az említett Báli bég, bal szárnyon a' hadtestből kilebb foglalt helyet, és a' sereg' élére állíttatott. A' javaslat' nyomán meg lön engedve, hogy a' mátha lerakassék.

A' porlényegű keresztyén megindult, és előre lépdelt. A' harcmezőn felállított előörsök tehát e' részre vonattak a' szárnyhoz 's a' köz üresen maradt, mire a' harcszik megnyílt. A' keresztyén sötét föllegként és dörgő felhőként mozdulván egyszerre, a' sík' közepére nyomúlt, úgy látszék, hogy három hadtestet képeztek.

Jobb szárnyukon Bráta ¹⁾ nevű hires, erővel, vitézséggel felruházott püspök volt a' hadvezér. Vele egyik osztály egyenesen a' nevezet Báli bég felé tört; bal szárnyon a' Duna' partján álló hadtest pedig szokott helyén vesztegle. A' hadnak dereka körülbelül 60,000 ²⁾ főből állott. Mindnyájan lovastul vassal és aczéllal fődve 's ollyannyira felszerelve, hogy minden keresztyén mellett jobbra balra két gyalog lövést rendelték, 's Iszlám' seregére így rohantak.

Minden hitetlen a' buzogányt egyenesen tartá fölfelé. Amint közelebb értek, buzogányaikat egyszerre leereszték 's a' ló' nyakára borulván intéztek rohanást.

Iszlám' részén az öregágyukból tüzet adtak, a' lövész pedig soronként süté el puskáját, mire az egész levegő füstbe borult, 's a' föld és korszak dörgéstől nyögött és remegett. Iszlám' részéről az Allah-magasztalás és dicsérete a' kecske'

¹⁾ Fráter Tomori Pál.

²⁾ !

(csillag) kúpjáig hatolt, a' pokolra való keresztyénrészén történt csodaszerű kiabálástól is zűrzavarba omlott a' világ.

Az átkozottak közel érvén láták, hogy az ágyuszekerek és tömegesen keresztültörő, rendbontó lövészek — embertestből álló vár gyanánt fel nem bonthatók, kénytelenek voltak tehát a' szekér elöl eltakarodni.

A' pasa' tartománybeli seregének bal szárnyán a' hatodik zászló volt az, mellynél és annak csapatjánál a' szekerek' széle nyúlt el. Ama' részről tehát Rumélia' seregére törtek, de a' sereg ketté válván, útat nyit a' keresztyénnek. Ez után a' hadtestek és a' szállásra ment mátha közé rohantak, 's ekkor őket a' harczosok hátul megkerítik, mire kemény harcz fejlődött.

Reménynyel táplálva, hogy majd Rumélia' seregét bekerítik, miszerint a' csillagzat' birtokosa, Allahnak árnyéka — a' császár, kifejtetvén a' lobogókat, és rendbe állítván az ezredeket, tengernyi haddal már is közelget szerencsével tündökölten; keblöket rémülés fogá el.

Megtelt a' sík' edénye sereggel,
Mint az ég fiastyúk- 's csillagszemmel.
Mit mondok? nem sereg, világár volt,
Hogy keresztyént elsöpörjön legott.
Világ' királya ragyog központon,
Nap gyanánt oszt sugárt a' világon.
Illy díszszel és hatalommal jövén,
Tekintélye terjed a' föld' terén.
A' keresztyén szédelegni kezdett,
'S a' vége lön, hogy tönkre veretett.

Illy körülményét tapasztalván a' dolgoknak, életök' alakját a' haláltükörben pillantják meg. Egybe visszafordúlnak és a' Duna' partján veszteg álló hadtesttel csatlakoznak. E' közben a' tengeren és a' szárazföldön parancsoló császár seregestül előre nyomúl, 's a' ruméliai sereg balra marad.

A' csapásra jutó és reményben csalatkozott király az ösves tévelygő sereggel szembe száll, 's erre a' győzelmes vitézek szemvilágot ragadó villámként estek a' keresztyénnek.

Két részről felgyuladván a' harcz' üszke, a' bátor és ügyes szent harczosnak Allah' magasztalása az egek' zárdái-

ban istendicsérők' füléhez ért, a' dörüszerű ágyuropogás pedig ezen (alkoráni) verset juttatá észbe: „Midón reng a' föld rengéssel.“

Amint az ellenséget aprító kard, a' harczot felgyúlasztó szablya 's az életvesztő lándzsa, tűzvillámként a' harcz' terén fennen tündökölt, az ágyu és puska'egyszerre süttetett el, 's ezek a' pokolra valókon fájdalmas büntetést és nagy csapást ejtettek. A' fémlő pajzson áthatoló karddal a' hitszegő sereget annak étkeül apríták, lángoló gerelylyel 's annak vashegyével az istentelen hadakat leszúrták és porba dönték. Az elefántot leterítő bátrak és rendet bontó harczosok ama' keresztyén' életének csűrét enyészet' tüzével felpörzsölék, e' vers szerint (Alkorán): „Sorsra juttaták, mintha sohssem volt volna említés rólok“ 's a' pokolra valókat gehenna felé költöztették. Az elhullott ellenségből hegy és völgy, de leginkább az ütközetnek helye, holttetemmel volt ellepve.

Két tenger, két sereg összecsörren,
Egy szerencsés, másik szerencsétlen.
A' kard jól lakván az ellenvérrel,
Világgyőzelemről hírt szór széllal.
Vasingen keresztül a' nyílangyal
Ellen' szívébe hat 's helyet foglal.
Vészvároson felüték a' vásárt,
Lélekczikkre kard szabá meg az árt.
Bálványzó borral tölt a' fejszésze,
De végzet pohárnok üté azt le.
Az öröktől részeges keresztyén
Határzatból kap a' bor' csészéjén.
Összekocczan a' buzogány, főt sujt,
A' hegyes tör szívéen keresztülfut.
Az ívderék feszítéstől görbe,
Kifejté a' lelket nyílnak hegye.
Lándzsaéltől a' keresztyén testen
Nytott forrás buzog töménytelen.
Két tollú fejsze elragadtatva
Szól: „Küldj keresztyénre, éltet ontva.“
Puskagolyó testen keresztülment,
Sok alak, ágyutól fetreng ott lent.
Szent harczosnak a' mennykapu nyílik,
Érdemlett helyre angyalok viszik.

Az ajtatos szellemek' szent lelke,
 Föld' színére szállott tisztelgve le.
 Látszék is- ott ekkor illy jelenet,
 Bár testes alak nem járt előtted!
 A' levágott keresztyén fej hullott,
 Hogy lássá, szent harczos oda futott;
 Győztes nyélhez odanőtt buzogány
 Az ellen' fején zúz és sebét hány.
 Földre hullva porrá vált tetemök,
 Csodaszerű dolog történt velök.
 Az ellenvér folyt bőven, 's bár ama'
 Rózsarét tulipán színt váltana!
 Minden keresztyén, ki harcztorra jött,
 Ágyutól érve csak majomná lött.
 Az nap kard forgalompénzévé lön
 A' piros vér, a' mohácsi mezőn.

A' vallásmenhelyű császár mindezen meg sem állapod-
 ván, hatalommal és szerencsével egyre oda törekvék, hogy a'
 keresztyénre vég csapást hozzon. Ekkor a' császár' rohanásá-
 nak ama' szerencsétlen sorsú király ellent nem állhatván, teste
 puskától megsebesült, és tévúton járó seregével — mint a'
 megijedt csacsik az oroszántól (Alkorán' verse), hátat fordít,
 mire mindnyájan eltökélték magokat a' futásra.

A' hadosztály' élén volt vasöltönyű sohajtozó csapat az
 ágyuszekerektől elfordúl, és a' jobb szárnyon álló anatóliai
 bajnokok közé vergődik. Ezek sem tágítván, a' keresztyént
 felkonczolják, vágást nem tévesztő karddal fejüket a' derék-
 tól elvágják, és holttesteiket földre terítik, holott kigyónak
 és hangyának szolgáltak eledelül.

A' Báli bég szendrői kormányzóra törő püspökkel volt
 gyalázatos hadtest szinte a' szent harczosok' kardja alatt vér-
 zett el, 's ama' részen is a' vér patakként folyt, a' holtak'
 teste a' földet elfödvén.

A' nap leáldozni kezdett, 's így azon szerencsétlenek 's
 a' győzelem fölött elesüggedőknek uralomnapja legördülvén,
 e' részen (alkoráni vers) „Már ugyan számos honban győzel-
 met adott nektek' Allah“ a' diadal' fuválma kezdett lengedez-
 ni, 's a' győztes császár, a' hatalmas uralkodó, nyakszirtek'
 birtokosa, Magyarországnak meghódítója, királyok' királya

diadalt aradott, 's az Iszlám' lobogóinak hatalma a' gönczö-
lig hatott.

Ezen győzelemszerző pillanatra éj következőn, Allah-
nál mintegy szokássá vált, hogy minden cs. diadalra irga-
lom' esőjét küldje alá. Azon éjjel is az isteni kegyesség' fel-
hője csepegni kezdett, és könnyörület' esője hullott alá, a' föld'
porát leoltván. A' sötétség' fátyola pedig elborítá a' győzel-
met kiosztó eget.

A' kikiáltók hirdetétek császári parancsnál fogva, hogy
mindenki volt helyén maradjon, 's ott leszálljon. A' harczos
tehát letelepült, helylyel mécset gyújtott, 's az öszves mosz-
lim sereg örvendni kezdett a' vett győzelmen.

Szárnyra kelvén a' diadal' szele,
Feldobogott a' császárnak melle.
Kertnek rózsaviránya felvirúlt,
Éjjel a' világ mosolyának indúlt.
Vigalomba merült egész világ,
Kadr éjjele volt ez császárilag.
Harzos örömben zenészett, kajbált,
Mohács' síkjá' paradicsommá vált.
Mécslobogásnál fémllett a' tábor,
Végtől végig örült a' víg tábor.
Tiltva volt szemnek a' szende álom,
Elköltözött a' bú és siralom.
Hajnal' hasadtáig pihent a' had,
Nem had, oroslán- 's elefántcsapat.
Reggel pörgött a' császárnak dobja —
'S ez volt a' harzosnak indulója.

Napnak sűgaraitól felderülvén a' világ, fényes nappal az
ellenséget vadászó császár egész díszben kilovagolt, 's mihelyt
a' harcz' terén átjutott, zöld mezőre és paradicsomhoz hason-
ló térségre szállt. Itt a' császári táborral együtt az égmagas-
ságú árnyékolók is felállítatván, a' császárnak számára
arany- 's kővel kirakott trónt emeltek, 's ekkor ő tanácsot
tartván, a' győzelmes hadat maga elé bocsátá. A' fővezérek
tehát, a' magas rangú országoszlopok, a' fiastyúkszervezetű
kormányzók, szóval minden udvarnagy a' magok' helyén meg-
jelentek, 's a' magas trón' zsámolyához dörzsölvén arczukat,
őt a' győzelem fölött üdvözlék. Rangjok szerint császári dísz-
öltönnyel voltak kitüntetve.

Közgyűlés tartatván, rajta minden angyalküldetésű harczos és diadalra kilépő lövész megjelent. Örvedetes hírű fél fenekű dobot pörgettek, 's a' tábori zene megharsant. A' szerencsétlen és meghiúsult reményű királynak zászlói lefordítva, társzekere, tábori hangszere, minden ágyuja, fegyvere, kincstára 's egyéb holmia és harczeszköze valának láthatók.

A' vasas és pánczélos óriási rosz szellemek, kik feléledtek (!) 's elfogattak, t. i. főparancsnokok, kormányzók, országnagyok, püspökök, bánok és várnagyok csoportonként hozattak elé, 's őket a' sereg a' szulthán' büntető széke előtt levagdalta.

Annyi ellent teríte le a' had,
Mennyinek számot senki sem adhat!
Az ellen megúnta a' kard' élet,
A' föld itta az ellenség' véré.
Hitetlenség' kevélysége miatt
Sokan elveszték isten' irgalmát.
Étkül esvén szent harczos' kardjának,
Leterítve legott porrá váltak.

- A' harcztérről éjszakának alkalmával megszökött átkozottakból nem szabadult meg egy lélek sem, annyira üzöbe vette őket a' sereg. A' szerencsétlen Magyarország' vagyona lószekerekre levén rakva, azok' terhe a' harczosoknak jutott. A' fegyveres a' zsákmánytól meggazdagúlt, és számtalan vagyont szerzett. Arany- 's ezüstneműkben, üvegek, kupák, csodaszerű poharak, serpenyűk; pénzben erszényenként aranyok; öltönyben menyét- és nyúszt-menték, bíborpalástok; fegyverben arany és drága köves magyar és német kardok és fegyverek; ezenkívül különféle ruhák is tevék a' zsákmányt, mellyben mindenki részesült.

Cyprustermetű, túlipánorczájú, rózsaaarczú, jázminszínnű, jáczintfürtös, hamisszemű fiúk, 's ismét cyprustermetű, rózsaaarczú, jázminillatú, egyenes járású, szép alakú, hűri természetű leányok kerülvén kézre, a' cs. tábor a' legmagasb paradicsomnak volt vetélytársa.

E' kitünő diadal után a' harczosok körülfekvő tájakra mentek száguldozni, és Magyarország' részeit lókööröm alá tiporták, mindenfelé 5—10 nap járásnyira becsapván. Nagy

várost úgy, mint kis helységet felpörzsöltek, klastromokat, egyházakat feldúltak, a' tornyokat lerontották.

Ez nagy diadal volt, millyen az előbbeni szulthánok és hajdankori khánok' egyikének sem jutott osztályrészül. Nincs is az emberi nem' fenlétele óta eddigelé tudva, hogy két főte-kintélyű fejedelem illy tengernyi harcossal szállt volna szem-be egymással. Ez az időnek csodái 's a' kornak ritka tünemé-nyei közé tartozik. Hála Allahnak, hogy ez a' vallás' menhe-lyét képező és a' győzelem' műhelyét mívelő császárnak jutott.

A' bő isteni áldás és végtelen ajándoka' következtében 2—3 óra alatt 200,000-nél (!) több lélek hullott porba, a' moszlimekből pedig mintegy 150 aratott vértanúságot.

Nem vala kétség benne, miszerint Iszlám' seregével a' titkos seregek és szent szellemek jelen voltak. A' jámbor har-czosok és az ajtatos férfiak beszélték, hogy a' követség' men-helye, (Mohammed) társainak szent lelkeivel egyetemben szinte jelen volt volna e' kitünő szent harczon.

Próféta' csodája teljesedett,
Tekintetbe vevé a' fejdelmet.
Enyészetbe ment át a' keresztyén,
Sok pokolra való megtöretvén.
Százeezeren rabságra kerültek,
Moszlimekké lettek keresztyének.
Egyházban szoktak volt imádkozni,
Felséges istenhez fohászzkodni —
De, imahírdetéskor zengvén le Ahmed,
E' főpap amaz országra fényt vet.

A' tartományok, hova az összes birodalomnak értesítése végett szélesebbségű hírmondók küldettek, imezek : Mekka Medina, Égyiptom, Szíria, Jemen, Szaíd, Zangebár, Al-gír, Konstantinápoly, Karamánia, Rumélia, Dijárbekr, Kurdisztán, Lorisztán, 's a' tatárhoni Dest-i kipcsák.

II.

A' MOHÁCSI ÜTKÖZET.

SZULEJMÁN' NAPLÓJA SZERINT ¹⁾.

1526. Aug. 28. Veszteg. Ma reggel kemény megintéssel lön a' táborban kihirdetve, hogy: „Ma pihenés' napja van, 's a' harc' napja, isten' kegyéből, holnap leszen. Vigyázzatok tehát, 's minden dolgotokat végezzétek. Ha majd holnap általános riadó harsog, egész fegyverzetben lóra pattanjatok.“ Egy fiatal harczosnak, ki előre menni bátorkodék, feje véte-tett, 's ezt a' táborban körülhordozák. A' pasa (Ibrahim) több ízben megy a' császárhoz majd díszöltönyben, majd hadi sapkában.

Aug. 29. A' keresztyén tábor' közelében történt a' le-szállás. Reggeli imakor az egész sereg felülvén, csendesen ballagott, hol állva, hol haladva. A' pasa előre ment, 's este-ve előtt a' ruméliai sereggel Mohács' mezején termett, a' ke-resztyén táborral szemközt, kit a' császár nyomban követett környezve Anatólia' seregével, őrvitézekkel és jancsárokkal. Mind a' két osztály megállott. A' keresztyén néhány öreg-ágyut elsütvén, egy részök jobb szárnyunknak esett, és csa-pataikat rétegekbe füzvén, megállapodnak a' tábor előtt. Ré-szünkön az idő most alkalmatlan volt, fáradt levén mind ló, mind ember. Míglen gondolkodának felőle, hogy, isten' ke-gyéből, a' harc' csak reggel kezdessék meg, im egyszerre, esti könyörgéskor a' keresztyén megindul, és mihelyt e' részre tart, a' mieink csak úgy kérdezgetik egymástól: „vajjon mit mível?“ 's azonnal előre nyomúlnak. Részünkön az ágyu sze-kérről lövetvén, bennök semmi kárt nem okozott, később azonban gyéritvén kissé hadosztályukat, a' keresztyének' tö-mege, melly tetőtől talpig ezüsttel és vassal volt fődve — kézben vas nyársat tartva -- a' kisütött ágyuval és puskával mitsen gondolva, bátran 's egész lélekéberséggelovait egye-nesen Ibrahim pasának, Rumélia' kormányzójának, ugratja.

¹⁾ 97—98. l.

A' ruméliai hadtest ekkor épen elszórva volt, 's ellent nem állhatott. Némellyek a' császárra törnek, egy hadtest pedig a' Sahjaféle (Báli bég) bosznyák seregnek rohan, 's ezt ketté szakítja. Erre a' gaztettes király más sereggel, melly egyedül csapást szokott szenvedni, a' szerencsétől követett császárra és anatóliai seregére megyen, holott a' jancsárhad tömegesen háromszor négyszer elsütvén a' puskát, a' keresztyént visszaverte. Elvégre Allah 's a' próféta' kegyének, valamint a' titkos (szent) férfiak' segedelmének következtében, Iszlám' népe felbuzdult, 's erőhöz jutván, azon nyomorúttak' arcát visszafelé fordítá elannyira, hogy többé rohamot nem is intézhetvén, eből törettek meg. Ez alatt harcz és viaskodás fejlődék, mellyet rajzba sem lehet foglalni, keresztyén részről körülbelül 4,000 lovas és mintegy 50,000 gyalog hányatott kardélre. A' császár (terjedjen árnyéka!), kire Allah pillantott és számára diadalt szerzett, majdnem éjfélíg maradt lóháton, valamennyi szolgájával. Aztán hatalmasan, szerencsésen államsátorába szállt. A' győzelmes hadak elszéledve levén, lovaikról leültek, és a' kantárt fogva, álltak egész reggelig. Mind főrangúak, mind a' köznép közöl teljességgel egynek sem lehetett a' poggyászhoz jutnia.

Aug. 30. A' császár sétálni ment lóháton, vele együtt Muszthafa pasa, a' vezérek' egyike. Minden helyen ki lón hirdetve, hogy az eleven foglyot holnap mindenki a' magas dívánba hozza.

Aug. 31. Veszteg. A' császár' számára felállítatván a' Konstantinápolyból hozott arany trón, ő Salamonként arra ült, egyszersmind a' vezérek, az országnak oszlopai, végre Rumélia és Anatólia' kormányzói a' legmagasb tanácson megjelenvén tömegestül, kezet csókoltak. Folyván a' tanács, parancsban kinyilatkoztatták, hogy a' Buda ellen történendő menet elkerülhetlen. Az eleven keresztyén egybe csődítettvén, fejük vétetett. Körülbelül *kétezeren* lehettek. A' főpapak és meg annyi főemberöknek szerencsétlen feje a' dívánba hozaték. Ma és múlt éjjel az eső szüntelen szakadt elannyira, hogy a' marha e' két éjen át nem feketett.

Sept. 1-sején. Rumélia' könyvtartójának (számvető) parancs adatott, hogy az elesett keresztyének' tetemeit egybe-

gyűjtse, és egy helyre halmozza. Mihály' fiának és más száguldó bégeknek engedelem adatott száguldozásra.

Sept. 2. Mohácson veszteg. Az ország' oszlopainak, győzelmű jutalmúl, öltöny vala kiosztva, 's ők kezét csókol-
tak. A' pasa, helyettese és a' könyvtartó a' tetemek' öszve-
szedésére távoztak. A' szemtanúk' egybevágó beszéde szerint
a' gyalognak száma körülbelül 20,000 volt, és 4,000 a' szín-
aranyba és vasba öltözött magyar lovasé, kik földre terít-
tettek volt.

Sept. 3. A' várost, mellyben palota is volt, felégették,
és felkerekedvén, ikindükor (a' délutáni időt két egyenlő rész-
re osztó óra) állomásra értek. A' császár is elindúlt. A' kisebb
„Csalár“ tó' vizén (Csele) átkeltek, és állomásoztak. Vala-
melly helyen, hídja csekélyebb levén, a' málhások át nem me-
hettek, minélfogva a' seregnek csak tized része kelhetett ma
által.

Sept. 4. Veszteg. A' táborban parancs hírdetve az iránt,
hogy a' seregben volt öszves parasztság felkonczoltassék, de
a' fogolynak neje el nem adatván, szabadon bocsáttassék.
Erre sok keresztyénnek vétetett a' feje, ezentúl a' száguldo-
zásra menés megtiltatott. A' császár lovagolt. Ruméliába,
Anatóliába, Égyiptomba, Szíriába, Dijárbekrbe, Kurdisztán-
ba, Havasalföldre és Moldvába küldendő örvendetes hírű pa-
rancslevelek' vitelére futárok és más egyének jelöltettek ki,
jelesen : Konstantinápolyba Jaráln Huszejn, Bruzába Dzsini-
di Huszejn, Szíriába Ijorkurd (vak farkas), Égyiptomba a'
szétküldetni szokott felekezetből : Mohammed bég, Ajász pa-
sa' testvére, Dijárbekrbe deli Iszkender csaus, Aleppóba Ijor
Dzsáfer, Drinápolyba a' szulthánnak nemes apróda lőnek
elküldve.

IV.

A' S O P R O N I K A P I T Á N Y S Á G

ÉS

KIRÁLYI ADÓRÓL SZÓLÓ OKLEVELEK.

K Ö Z L I

RÁTH KÁROLY.

A' SOPRONI KAPITÁNYSÁG ÉS KIRÁLYI ADÓ- RÓL SZÓLÓ OKLEVELEK.

I.

Zsigmond brandenburgi őrgróf és Magyarország' kapitányának parancsa Sopron városa' tanácsához, hogy az őt évenként illető 400 arany forintot Minko Tluxa Sopron megye' kapitányának fizessék. 1387, junius' 3. Eredetie a' város' levéltárában.

Lad. V. et E. Fasc. I. Nro 1.

Sigismundus Dei gratia Marchio Brandenburgensis, Sacri Romani Imperii Archicamerarius nec non Regni Hungariae Capitaneus, fidelibus suis dilectis Magistro Civium, Judici, Juratis et universis civibus de *Sopronio*, salutem et gratiam. Retulit nobis fidelis noster dilectus nobilis *Minko Tluxa*, Capitaneus Comitatus Soproniensis, quod licet vobis per alias literas nostras mandaverimus ut eidem Minkoni, universos proventus, nobis ex parte vestri provenire debendos, nostri in persona assignare deberetis et specialiter illos quadringentos florenos aureos, quibus nobis ratione collectae festi sancti Georgii Martyris anni jam transacti obligamini: tamen vos eidem Minkoni, dictos florenos assignare recusassetis, asserentes, quod non tantum collectas Sancti Georgii Martyris Anni jam transacti, verum etiam collectas Festi Sancti Georgii anni jam futuri, vobis speraretis per nos relaxare et tractassetis nobiscum de eisdem, tempore quo vobiscum fecimus concordiam pro decimis, nam ista et alia multo plura exposissetis pro utilitate Civitatis, imo praemissa ratione nos acce-

dere velletis. Cumque de praesenti nullos tales proventus, propter diversa negotia nobis incumbentia relaxare valeamus, neque prius relaxamini, ea propter mandamus vestrae fidelitati firmiter, et omnino volumus, quatenus dictos quadringentos florenos aureos, seu collectionem festi Sancti Georgii Martyris anni praeteriti, nobis debendos ipsi Minkoni Tluxa, sine aliqua dilatione, statim visis praesentibus, et contradictione dare debeatis, neque nos praemissa occasione ulterius accedatis, eo, quod dictam pecuniam et etiam alias nostris debitoribus ipse ulterius debet assignare, alias magna maderemus dampna. Et aliud non facturi, alioquin dampnum nobis ex tali dilatione proveniens super vos faciemus recuperare. De quo nobis tandem non possetis imputare et magnam sentiretis commotionem. Datum in Kaproncza feria 2-da proxima post octavas festi Spiritus Domini. Anno ejusdem 1387. Praesentes etiam apud vos teneatis pro expeditione, quibus vos reddimus expeditos. Datum ut supra.

P. H., melly veres viaszba van nyomva.

II.

Zsigmond magyar király' záloglevelének másolata, mellynél fogva Sopron' városának királyi adóját Gutgesell Walpurgának és ennekfia Istvánnak 400 forintért egészen zálogba veti. Bécs, máj. 22. 1436. A' város' levéltárából. Lad. V. et E. Fasc. I.

Nro 3.

Nos Sigismundus Dei gratia Romanorum Imperator semper Augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croacie etc. Rex. Memorie commendamus per praesentes. Et ¹⁾ quia provida Domina *Walpurga* vocata relicta et *Stephanus* filius condam *Nicolai* dicti *Gutgesell*, Civis et Inhabitoris Civitatis nostrae Poseniensis, ex eadem Domina *Walpurga* procreatus, ad nostrae Majestatis requisitionem singularem, quandam possessionem nostram regalem *Samarium*, alias in vulgari Theutonico *Zenthmareyn* vocatam, penes fluvium *Sarwyz* alio nomine *Leyttam* appellatam in Civitate Mosoniensi existentem,

¹⁾ Inkább ut.

quam condam *Erhardus*, dictus *Fenk de Wolffprig*, donec vi-
xit, ex nostrae Majestatis annuentia et concessione tenuit et
possedit; etiam quasdam portiones possessionarias in posses-
sionibus *Chakan*, in idiomate vero theotonicali *Thundoltzkir-
chen* et *Purpach* nominatis; nec non duas vineas in territorio
jam fatae possessionis *Chakan* in Comitatu Soproniensi exis-
tentis habitas, quae condam *Nicolai* dicti *Sebek* ¹⁾ profuissent
et per defectum seminis ejusdem, ad manus nostras devolutae
fore dinoscuntur, pro memorato *Nicolao Gutgesell* ac annota-
tis *Walpurga* relicta et *Stephano* filio suis, alias pro tribus
milibus sexingentis et quatuor florenis auri, per Majestatem
nostram impignoratus, nobis remiserint et relaxaverint. De
quibus quidem tribus milibus sexingentis et quatuor florenis
in sorte redemptionis praefatae possessionis *Samaria* et portio-
num possessionariarum ac vinearum praedictarum, ipsis *Wal-
purge* et *Stephano* ad prius quadringentos florenos auri persol-
vimus et assignavimus, et adhuc restant solvendi, tria milia
ducenti et quatuor floreni auri. Ideo nos eosdem *Walpurgam*
relictam et *Stephanum* filium condam ipsius *Nicolai Gutgesell*,
de hujusmodi trium milium ducentorumque et quatuor flore-
norum auri rehabilitatione, tutos reddere volentes et securos,
totalem Censum festi Sancti Georgii Martyris, nobis singulis
annis a civibus hospitibus et tota Communitate Civitatis no-
strae Soproniensis provenire debentes ²⁾ qui census singulis
annis facit, quadringentos florenos auri, praenotatis *Walpurge*
et *Stephano*, pro annotatis tribus milibus ducentis et quatuor
florenis auri pignori duximus obligandi, imo impignoramus
et obligamus tali modo, et interim quousque nos, aut fideles
nostri egregius *Leonardus Noffry de Baymotz*, Comes Trice-
simarum et Cusionis monetarum nostrarum Camerae Crem-
pnitziensis, cum suis fratribus, quibus hujus modi Census no-
stros a praefatis *Walpurga* et *Stephano* redimere commisimus,
vel alii quicunque, quibus fortasse redimere commitemus,
jam fatos census ab eisdem *Walpurga* et *Stephano* redimemus,
seu rediment iidem *Walpurga* et *Stephanus*, hujusmodi cen-
sus pro se colligere libere et pacifice valeunt atque possint.

¹⁾ Talán *Bebek*?

²⁾ Így! *debentem* helyett.

Dum autem et quicumque nos vel praefatus *Leonardus*, cum dictis suis fratribus, vel illi, quibus forsitan injungemus aut nostri successores Reges sequentes Hungarie, saepelatum Censum ab eisdem *Walpurga* et *Stephano*, redimere voluerimus seu voluerint : extunc ipsi, rehabitis prius et acceptis a nobis, aut ab ipso *Leonardo* et suis fratribus, seu illis, cui commitemus, aut dictis nostris successoribus Regibus sequentibus Hungarie, predictis tribus milibus ducentis et quatuor florenis auri, praenotatum censum Civium Soproniensium, nobis aut eisdem *Leonardo* et suis fratribus, seu illis, quibus commitemus, aut successoribus nostris Regibus Hungarie remittere et resignare debeant et teneantur. Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum *Wyene* feria 2-da proxima post festum Ascensionis Domini. Anno ejusdem 1436. Regnorum nostrorum anno Hungarie etc. 50-mo, Romanorum 26-to, Bohemie 16-to, Imperii vero tertio.

III.

Zsigmond magyar király' parancsolatjának másolata, mellyben meghagyja, hogy a' fizetendő 400 arany forint királyi adót Walpurg asszonynak, néhai Gutgesell Miklós pozsonyi polgár' özvegyének, és fiának Istvánnak fizessék. Bécs, máj. 22. 1436.

(A' város' levéltárából Lad. V. et E. Fasc. I. Num. 2.)

Sigismundus Dei gratia Romanorum Imperator semper Augustus ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex, fidelibus nostris Judici et Juratis ac ceteris Civibus, nec non toti Communitati Civitatis nostrae Soproniensis salutem et gratiam. Quia nos Census Festi Sancti Georgii Martyris, singulis annis vestri e medio provenire debentes, qui census singulis annis faciunt quadringentos florenos auri, prudenti Dominae *Walpurgae* relictae condam *Nicolai* dicti *Gutgesel*, Civis et inhabitatoris Civitatis nostrae Posoniensis ac *Stephano* filio suo ex eodem condam *Nicolao* progenito, pro tribus millibus ducentis et quatuor florenis auri, vigore aliarum literarum nostrarum exinde confectarum, pignori duximus obligandos. Igitur fidelitati vestrae firmiter praecipientes mandamus, quatenus non obstantibus quibuscunque no-

stris literis, harum in contrarium forsitan cuiquam datis, praefatos Census, de medio vestri nobis, ut praefertur, singulis annis provenire debentes, tamdiu quousque per nostram Majestatem aut fideles nostros egregios *Leonhardum Noffry de Baymotz*, Comitem Tricesimarum et cusionis monetarum nostrarum Camerae Crempniciensis et suos fratres vel alios quoscunque an ¹⁾ fortassis commitemus, hujusmodi census ab eisdem Domina *Walpurga* et *Stephano* filio pro dictis tribus milibus ducentis et quatuor florenis, redempti exstiterint, ipsis Dominae *Walpurgae* et *Stephano* filio suo dare et assignare debeatis, locis debitis et temporibus oportunitis. Ut ²⁾ secus non facturi, praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum *Wyene*, feria 2-da proxima post festum Ascensionis Domini. Anno ejusdem 1436. Regnorum nostrorum Anno Hungariae etc. 50-mo, Romanorum 26-to, Bohemiae 16-to, Imperii vero tertio.

IV.

I. Mátyás király' megerősítő levele Weispriach Zsigmond' részére, mellyben az általa neki adományozott Frathno és Kibold várak' birtokában őt újra megerősíti. 1467. jun. 27. Ezen oklevél, mellyben Mátyás király Weispriach Zsigmondot „Consiliarii nostri“-nak nevezi, megvan a' N. Muzeum' Szechenyiféle iratai közt.

V.

I. Mátyás magyar király' zálogos levelének másolata, melly szerint Sopron' városát a' külvárosok-, a' szokott adók és jövedelmekkel Weispriach Zsigmondnak és örökösinek 10,400 magyar forintban elzálogosítja. Buda 1471. oct. 31. A' város' levéltárából Lad. V. et E. Fasc. I. Nro 6. (Kijött az Új Magyar Muzeumban 1854. V. 478. l.)

1) Minden esetre *cui, quibus* helyett.

2) A' másik másolatban „*Et*“ áll.

Gamauf' jegyzései.

VI.

Töredéke azon parancsnak, melly Weispriachi Jánosnak soproni kapitánysági hivatalába-iktatása végett a' soproniakhoz küldetett. Prága 1531. april' 11. A' város' levéltárából. Lad. V. et E. Fasc. I. Nro 17 és 18 közt.

Vnd gerechtikeitthen vnd vnuermailligt peyhanden haben vnd nichts wider die pillich gerechtigkeit vnd allte gewanheit vndprauchder obgemelthen stat handnlen oder thuen soll, auch niemant vnpillich hindern oder Iren. Weiter, das Er in dyssen gefärlichen Zeitten, *mit den purgern sein ratschlag hab* vnd sich mit einander in allen Dingen vergleichen vnd *auserhalb sein nichts handnlen*, damit Nur alle handlung seiner pfleg oder verwalltung durch in mit grosser sorg vnd auffsehung auch wachung gehandelt vnd gethan wert. für sein *Verwalltung der haubtmanschaft*, haben wir alle Jar ain penantten suma geltts von der stat, alls Nämbllich *vier hunder vnd sechs und drayssig hungrisch gulden* zw geben vnd *gereicht von dem ferordneten Zins der stat werden*, verordnet, in der gestalt das Er wber den seiner verwalltung sold sich. In khain ander der stat Einkhumbung vnd der hungarischen thron weiter Inlas, *sol auch khain gepey auff vnser Vöstung auffrichten* oder machen. Derhalben gepitten Wir Euch alls vnsern getrewen alls purgermeister vnd Richter, geschwornen vnd allen andern purgern vnd Inwonern der obenanntten vnser stat Ernburg gegenwirdigen vnd khunfftigen mit dyssem nwettigen ¹⁾ vnsern prieff denn Herrn *Hannsen von Weyspriach* für Euren Haubtman vnd Verwalter zw haben vnd Im In allem Zimblichen vnd gepurlichen sachen, doch an vermailligung vnd schwechung der allten gerechtikeitthen vnd gepreuchen der stat volgen solt. seiner genanten Zins halben, solt Ir Im all Jar von dem verordneten Zins vnd Einkhumben *pis auff ain verschriebne Zeit*, ²⁾ den Ir In vnser

¹⁾ Az egész szó már nem olvasható, mivel az irat' egyik moly-ette szeglete elmállott; azonban más itt nem érthető, mint gegenwertigen, mint az a' levél' vége felé — noha nem az r' elhagyásával — iratik.

²⁾ Tempore statuto? vagy usque ad tempus statutum? lásd alább.

hungarischen khamer schuldig seit dauon entrichten. nachdem auch obgemelten Herr *Hanns von Weyspriach* yetz zw unse-
rer notturfft vnd zw *Erhaltung des Gschloss* ¹⁾ vns gegeben
hat sechtzig mut lautern Waitz den Mut per zechen floren
Reinisch vnd vier hundert Emer guetts Wein den Emer vmb
zechen schilling geraitt, soliches alls pringt In einer suma
taussent vnd hundert floren in gueter muntz reinisch, versiche-
ren vnd vergnuegen wir derhalben vmb dieselbigen suma gellts
dem obpewellten Herrn *hannsen von Weyspriach* mit dyssen
vnsern gegenwerttigen prief. obenannten sollich zway
ämbter von Im oder wa . . abgieng von . . .
. nach den vergangen Zechen Jar ²⁾ pe-
geren, oder zw uns und pis
. ³⁾ Alls nämblich der taussent vnd hun-
dert floren Reinisch wider von vns betzalt vnd vergnuegt sey.

Datum zw *prag* den 11 tag apprilis Anno 1537.

VII.

Hartitsch Ditrik, I. Ferdinánd király' tanácsosa és Sopron várának kapitánya I. Ferdinánd királytól 14,200 rénes forintért Komáromot a' hozzá tartozókkal zálogba veszi, és erről bizonyítványt ad. 1535. jun. 5. Ezen oklevél, mellyben Hartitsch Ditrik magát „Dietrich von Hartitsch Ritter, des Herrn Ferdinanden zu Hungern . . . Kunigs Ratte, Hauptman und Sfan zu Ödenburg“-nak nevezi, feltalálható a' Széchényiféle iratok közt.

VIII.

Weispriach János Sopron vára' kapitánya és a' megye' kapitánya bizonyítja, hogy 1547. I. Ferdinánd királytól évenként fizetendő 436 forint jutalommal megelégszik. 1547, febr. 17. Ezen oklevél, mellyben Weispriach János magát: „Hanns von Weispriach Freyherr zw Koblstorf und Hauptman vnd

¹⁾ Itt csak a' soproni vár értetik?

²⁾ Ez bizonyosan a' fennebb megírt idő.

³⁾ Nem olvasható többé.

Span derselben Herrschaft vnd Sfanschafft Ödenburg in Hung-
ger“ nevezi, feltalálható a' Széchényi-acták közt a' nemzeti
muzeumban.

IX.

*A' magyar királyi kamara tudtára adja a' soproni tanácsnak
hogy a' soproni kapitányság Gersei Pethő Jánosnak adomá-
nyoztatott. Bécs, 1553. jun. 22. Sopron' levéltárában lévő ere-
detiből. Lad. V. et E. Fasc. I. Num. 28.*

Prudentes ac circumspecti domini, Amici honorandi. Sa-
lutem et nostri commendationem. Ex literis Sacrae Regiae
Majestatis domini nostri clementissimi cognoscetis Majestatem
sua sacratissimam contulisse Capitaneatum istius Civitatis
suae Soproniensis, Magnifico domino *Joanni Pető de Gherse*
etc. una *cum omnibus proventibus et utilitatibus*, quae ad ip-
sum Capitaneatum de Jure et ab antiquo pertinent. Et licet
opus non esse videatur, ut ad hoc per vos exequendum lite-
rae nostrae accedunt, cum voluntatem suae Majestatis ex
ejus literis abunde sitis cognituri. Nihilominus quia id a nobis
petiit dominus *Joannes Pető*, voluimus dominationes vestras
rogare, ut commissionem suae Majestatis exequi velint, nec
denegent ei redditus Capitaneatus istius Civitatis, *qui quales
sint nobis non constat*, ita tamen judicamus, *quod census ille
ordinarius, quem ista Civitas Majestati Regiae pendere ex ve-
tusta consuetudine quotannis debet, non Capitaneatum, sed
fiscum Regium concernat*. Optamus dominationes vestras bene
valere. Viennae die 22 mensis Junii 1553.

Sacrae Regiae Majestatis Camerae Hungariae
Praefectus et Consilarii.

Ab extus : Prudentibus et Circumspectis dominis, Ma-
gistro Civium, Judici et Juratis, ceterisque Civibus Civita-
tis Soproniensis, Amicis honorandis.

X.

*Pethő János soproni kapitány' panasza Sopron' városa' taná-
csa ellen. 1558-ban. A' város' levéltárából. Lad. V. et E.
Fasc. II. Num. 86.*

Vermergkt die klag Herrn Hannsen Pethew die Zeit Hauptman zu Odenburg, welichi er wider einen Burgermaster Richter vnd ratt vnd ganze gemain alhie zu Odenburg in geschriffen in vngarischer sprach dem Herrn Grosgraffen vnd Herrn vngarischen ratten furgelegt vnd aus befelich der kh. Myt rechtlich daruber Erkhanns gangen Anno im 58-ten.

Volgt di klag.

Erstlich vnd aufentlich, wie vnd mit was Condition vnd Donation mier diese Hauptmanschaft, di khiniglich Matth. vbergeben, di Odenburger mich in vill punkten, oder in gar kheinem *authorität gehalten*, vnd wi meini Voreltern von inen geert vnd gehalten sein worden *geert*.

Zum andern. Das mein Einkhomen daselbs vnd *besoldung* noch laut der kh. Matth. derhalben mier gegeben donacion pis auf disi Zait *voliklich noch nie geraicht* vnd gegeben, sonder mier zu widerdrus eines tails vorbehalten vnd noch schuldig sein : idest 36 fl. ungh.

Zum dritten mit was *authoritet* vnd fraihaitten meini Vorfahren Hauptlait vor mir gehalten worden, vnd was für libertet gehabt haben, in khainem stuck sy mich also gehalten und *geert*.

Zum 4. das di von Odenburg durch ieren Gewalt, *meini Diener, zween Edlait, geschlagen vnd verbundet*, ¹⁾ vnd ich auff di tetter zaigen lassen, auch zu recht begert, nix destweniger mier derhalben khain recht widerfaren vnd aufrichtung gethan, Sondern ier eins tails hainlich wekh geschafft, eines tails di soliches gethan, noch pei vnd zwischen inen sein, welches ich auff sy bewaisen will.

Zum 5. Das sy das *thor* geweltigklich mier zu wider, vor meinen Dienern *zur geschlossen* vnd sie, diselben aus vnd ein gelassen, wen sys gewolt haben, welches ich beweisen will.

Zum 6. Offtmals wan ich in khiniglich. Matt oder main aigen sachen zu thain gehabt, oder sonst wan ansehenlich Herrn ier Mt diener kumen sain, hab ich vmb topelte bezal-

¹⁾ verwundet?

lung *khain gotzi* ¹⁾ zwischen inen gefunden, vnd sy mier vmb mein gelt khainen wellen zustellen.

Zum 7. Als ich zu Odenburg selbs gewesen, haben sy *meinen Diener einen, on alli vrsach gefangen*. vnd sy weder auff kh. Mt noch mein befehlich, weder auff burgschafft herausgeben. sonder denselben behalten in der gefangknus, bis sy selbs befunden, dassy in on alli vrsach gefangen haben. vnd also aufgelassen.

Zum 8. Das der kh. Mt *Fraihaus* deselbs sy inen wellen zunaignen. vnd das Haus Zukherung. Waingartten. akher vnd wisen bis auff disi Zeit. nit wellen gantzlich aufzaigen. vnd sy selbs das Haus nit pauen, noch mier in Namen der kh. Mt wellen pauen lassen, sonder zu grundt gern vnd zu Oden lassen werden.

Zum 9. Das sy *mein Getraidt vnd Habern* auch anderi Spaisz in mein Haus *nit eingelassen* haben. sonder mier zu Spott mein khnecht vnd zurukh geiagt durch ieren gewalt, dardurch ich grossen schaden Empfangen.

Zum 10. Vor Zaiten pai main vorfaren Hauptlait Zaitten. wan on bewusth das Hauptmans. auff den *markt*. es sey von Wilpret oder gueten Vischen oder Vogln was pracht ist worden, so haben sys dem Hauptman zu wissen gethon ob ers khauffen welle. Aber ietz halten sy mier Contrarium. Dann, wan sy was schönes finden, raisens mit gewalt aus meines Dieners Henden. vnd tailens vnther sich selbs.

Zum 11. Wan ich, vmb ein *Zymerman oder sonst einen Hanthwercher* geschickt vnd sein begert mier vmb mein gelt zu arbaitten, haben sy denselben verpotten zu khumen.

Vber diese artiel hab ich noch mer wider sy, wan sy zugegen stehen werden, das ich auch anzaigen will, wan sy zugegen seen werden.

Volgt di ander klag schriften.

Memorial was vier gebrauch vor Zaiten gewesen seyn vnd den gebesenen Hauptlaiten zu Odeburg, die Stat schuldig zu than. vnd was für gerechtikhait vnd gewalt, auch autoritet, der Hauptman zwischen inen gehabt (wie ich gehert hab) wie

¹⁾ Kocsi ?

sy solches alles in ieren brieffen vnd priuilegien finden vnd clarlich auswaisen.

Item das der obrist Hauptman hat ein *Vnterhauptman* gehalten, welicher alwegen im Rathaus, zwischen im ratt alzeit gesessen, vnd *das di Burger nix haben durffenthain oder handeln on Vorwissen des obristen Hauptmans oder seines Vice Hauptmans* auch nit durffen enicherlai brieff weder auszusen- den. oder von andern zu Empfahen, auch nit auffprechen vnd verlesen, on den obristen Hauptman oder sein Vice Hauptman.

Item das die *thor schlissel* zu der Stat, haben alli Zait der Vice hauptman vnd Burgermaister zu verwalten gehabt. Wan aber der obrist Hauptman vorhanden gewesen ist, so hat man Ime die thor schlissel alle nacht in sein Haus zuegestellt vnd zu morgens frue wider von ime gehollet vnd on sein Vorwissen hat khainer gewalt gehabt einen frembden aus oder ein zu lassen.

Item Als vil werhaffter laitt die Stat vnd wie vill profant vnd alli Municion gehabt haben, sein sy schuldig gewesen alli iar zwier soliches *in glaubierdigen registern* dem Hauptman zu wissen zu thain vnd ime di register zuezustellen, vnd alli Sach an im gelegen, vnd wie im gelegen, vnd wie im di Sach bedenket hat, daselb hat di stat vnd gemain thain muessen.

Item das di Stat, nimer gewalt hat gehabt von ir selbes on Vorwissen des Hauptmans oder seines Vicehauptmans einen zu vahn oder Imanz zu richten lassen, oder aber Imantz *recht lassen ergern*. bis von ersten dem Hauptman oder seinem Vice angezeigt, vnd also von inen ein peschaidt erwartet.

Item das di Stat alli Zait dem Hauptman *pai sein Haus zwenn gehalten* (aus denen di pay dem Thor gestanden, oder pai der nacht di schkart gehalten), damit wans von netten ist gewesen, es sey paim tag odee pai der nacht, dem Burgermaister oder Richter, oder einem Burger. was zu enthbietten vnd zu schaffen, das er diselbigen 2 zu schikken hat gehabt.

Item wan profant oder waserlei schpaisz es sey von wilbret Vogln oder visch, oder wie es mit Namen mecht genent werden, auff den markt gebracht ist worden, so hat khainer

was durffen khauffen , bis der markrichter all tag dem Hauptman angezaigt , *was auff dem margkt khumen say* , vnd wan der Hauptman sein naturfft khaufft hat , erst sein die purger zu khauffen vnd verkhauffen zuegelassen worden.

Item war der Hauptman in kh. Mt oder sein selbs Sachen ethber hat wellen hie zihen , so say di Stat auff ier aigen khosten vnd zerung ime schuldig gewesen *khoczi vnd Wagen* di naturfft , zuezustellen , vnd wan der Hauptman da zu Odenburg hausgehalten , so sey di Stat *feurholz di Naturfft genueg* , zu sein khuchen zu fueren schuldig gewesen.

Item Wan di gemain , oder di Holden zu gemainer Stat , ein beschwerung oder klag wider di Stat , oder Burgermaister oder richter gehabt , so ist der Hauptman schuldig gewesen , vnd gewalt gehabt mit unbartaischen Edllaitten das *recht vber sy zu erkennen zu lassen* vnd den Verprecher zu straffen.

Item Wan di Stat einen Burgermaister , richter , khamerer erwellen hat wellen , oder den ratt ganz zu machen , so sein di rattsherrn vnd gantz gemain zum obersten Hauptman in sein Haus khumen , vnd also mit sambt im , oder mit seinem Willen , hat man *alli empther besetzt* , was solichi Embter betroffen sein , vnd der Hauptman hat macht gehabt , wan er sich mit den rattsherrn berett vnd verglichen , denselbigen haben sy zwischen den Burgern zu amtblaitten erwellet.

Item. Zwischen diesen artikln und condition ist auch gewesen , das *des Hauptmans Jarlich Einkhemen* Namlich 436 fl , daselb *in vier termin* , wie der Hauptman derhalben mit inen beschloszen *ine zuegestellt* haben , on abgang , wie dan sy selbs wissen.

Item. Ist was *zu pauen , oder zu pessern* gewesen *am khinigs haus* da der Obrist Hauptman inen gewonth hat , es sey mit Dachwerch , einen oder ander gebay , das ist di Stat schuldig gewesen bauen zu lassen , desglaichen di rauffeng , hamlich gemach , im iar zwier zu kheren vnd ramen zu lassen , das ist ier Ordinari gewesen.

Item. Das alli *akher , wismadt , Waingartten* zum frai haus geherig , haben sy dem Hauptman mit all ieren fraihaitten ausgezaigt vnd hat khainer durffen sich in derselben Nutzung einzulassen on des Hauptmans bewilligung. Sonder ist

frai gewesen diselben selbs zu pauen, vegksnen oder einen vmb ein Zynszs zuuerlassen hat khain Burger im einzureden gehabt.

Dieser Zait aber halten sy der artikl khains sonder vill mer dem allen zu wider sein vnd khainem nachkhumen, welichi artikl all ich vber sieh mit inen selbs bewaisen will.

Vber diese artikl alli sein auch vill mer conditiones, welichi auch zu diesen gehern. welichi sy finden in ieren Burchern oder Mandatten. welichi di alten khinige inen derhalben zugesendet haben, wie sy selbs woll wissen.

Auf diese geschriftliche klag haben ein Burgermaister, Richter vnd ein Ersame ratt sich mit schrifften veranthwurt aber Hauptman Pethew nix erhalten hat megen, auch in dem geringsten articl nit, sonder ein absolutional der stat darumb gegeben werden.

Kivülről : Herrn Hannsen Pethew Hauptmans der Stat Ödenburg klag wider di von Ödenburg. —

A' mint ezen okirat' czíméből kivehetni, az eredeti Pethew János' szerkesztménye magyar nyelven iratott.

XI.

Delphin Zakariás bíbornok és győri püspök' levele a' soproni tanácsához a' soproni tizednek Nádasdy Tamás nádor' özvegyétől visszaváltása' tárgyában. Bécs 1567. mart. 10. A' város' levéltárában lévő eredetiből Lad. V. et E. Fasc. I. Num. 55.

Prudentes et circumspecti nobis dilecti. Accepimus hodie jam tandem responsum vestrum ad literas, quas vobis scripsimus die XIX. mensis praeteriti: quod tamen, neque suspiciose, neque imbecillius a vobis factum esse arbitramur; nam, et si nos in vestris literis, benignas et nullo pacto necessarias rationes vobis per nos scriptas, ceu suspiciosas et imbecilles, a vobis interpretari non libenter vidimus, nihilominus tamen animo non commovemur; sed pristinam et paternam nostram voluntatem erga vos conservamus: volumusque haec dicta esse solummodo, ut amice vos negligentiae nomine accusemus,

nam ad literas per nos vobis in re tanti momenti scriptas die 19-a februarij, non modo responsum non dedistis, nisi die VII. Martij, sed illas tribus diebus in itinere dormire permisistis, quamvis huc isto tempore venire potuissent ad minus una die.

Sed ut ad rem veniamus, memoria vos retinere non dubitamus, quod vos multifariam conquesti nobiscum estis de crudelitatibus et injuriis, quibus miseri pauperes affligebantur per ministros Generosae D. Palatinae *in exactione X-mae Soproniensis*, quare nos, et ob istam causam, et etiam, quia videbamus agi de utilitate mensae Episcopalis nostrae, benignas praebuimus aures oblationi per vos nobis factae, *de mutuo nobis concedendo quatuor millium florenorum*; quorum tria millia deponenda esse inter nos unanimiter statuimus, ad effectum, ut Domina Palatinissa, viso isto deposito, magis cogерetur, et omnino arctaretur a non percipiendo in posterum istam X-am et quando vos dedistis nobis mutuo mille florenos contractus est subsecutus cum praesupposito, quod unanimis nostrum opinio, consultatio et deliberatio suum deberet effectum sortiri.

Postea verò quum Sopronio a vobis discessimus et huc Viennam venimus, scripsimus illico ad Generosam D. Palatinissam, habere nos in paratis pecuniam Dominationi Suae Generosae renumerandam, ut Soproniensis X-ma nostras ad manus perveniret; sed quoniam olfecimus Generosam Dnam parvifacere has nostras oblationes, licet ad nos modestine rescripserit, illico vos de omnibus tanquam *sincere nobis dilectos et bonos amicos*, in eadem nobiscum navi versantes commonefecimus, ut eo vestro Senatu aliquos ad nos mitteretis; quo facto arbitramur, eos talia ex nobis percepisse, et ejusmodi vobis fecisse relationem, ex qua sinceritatem, constantiam, et integritatem nobis dignam, vobis constare facile poterit. Summa vero tractationis haec fuit.

Si Senatus Soproniensis volebat decimam recuperare ex manibus Generosae D. Palatinissae, necessarium esse, mittere illa tria millia, ut deponi possint penes Capitulum Posoniense; si secus fieret; nullum posse huic rei principium dari; qua propter, ut Senatus id faceret, nonmodo cum hortaba-

mur, sed peramice etiam rogabamus, cum praesertim sperare non possimus, consensum Caesareum et Regium super ullo contractu istam decimam concernente, nisi ipsa D. Palatinissa, jure mediante, ex possessione percipiendi X-am ejiceretur.

Propositioni huic respondit vester Senatus suis literis ad nos datis IV. die Januarii, quod consensu Caesareo non impetrato minime illi videbatur expediens, tantam summam, in alienas manus tradere: sed quod bene pati posset, illam in aliquo loco authentico et decimali, D. Palatinissae offeri in Arcam ¹⁾ etc. per homines numerandam etc. prout vestris in litteris, quarum vos exemplar habere non dubitamus, latius continetur. Quibus omnibus per nos consideratis, habita ratione conditionis vestrae, quae pendet a numero hominum, qui non sunt omnes ejusdem naturae, et variis, quemadmodum ubique fieri solet, distrahuntur affectibus, respondimus vobis, quod essemus tentaturi possibilis factu, et quod vobis postmodum essemus indicaturi successum negotii.

Cum itaque omnem dederimus operam et diligenter moverimus omnem lapidem, ut decimaista, quemadmodum nobiscum vos desiderastis, ad mensam episcopalem redire possit, deprehendimus in hoc negotio difficultates, quas superioribus nostris literis amice vobis indicavimus, et hic repetere non gravamur.

Primum frustra vocandam iri D. Palatinissam in iudicium, nisi coram illo ipse Judice, a quo citari et judicari debebit pecunia deponatur.

Secundo, quod et si eadem D. post depositionem pecuniae citaretur coram Reverendissimo Archiepiscopo, habeat illa nihilominus tales rationes in favorem suum, quibus mediantibus, tentare et obtinere facile possit, ut haec res ad iudicium Regni deferatur, cum praesertim Gensa D. S. praetendat primum contractum, cujus virtute Spectabilis pie memoriae maritus ejus, decimas istas ex alienis manibus redemit, interveniente consensu, non modo Regis, sed Regni factum fuisse.

¹⁾ Tán *arrham*?

Gamauf' jegyzése.

Quibus rebus omnibus accedebat omnes undique potiores in Aula Caesareae Majestatis et alios vestro Senatui bona quaeque cupientes nos hortari, ne infinitam istam controversiam aggredieremur; sed potius cum eadem Gensae D. more Praedecessorum nostrorum amice concordarem: maxime quod vestro Senatui in omnem eventum non expediret, Gensam istam D. et filium suum provocare.

Nos itaque his omnibus diligenter pensatis amice comone fecimus vos nostris literis XIX-a praeteriti mensis datis, univrsum negocium ab oculis vestrae prudentiae ponentes, et exspectantes, quid superinde vos consuleritis.

Sed, ut vestrum erat gratias humanitati nostrae agere de omnibus, et versa vice amicum et utrique parti acceptabile consilium praebere, rescripsistis ad nos omnino secus atque facere debebatis, obliti forsitan vestrae conditionis; Sed hoc vobis a *Pastore et Episcopo vestro* facile condonari debet, quemadmodum et nos condonamus; sed ut reliqua taceamus debebatis in vestris literis omnes frivolas cautiones ommittere, et venire ad rumbum, nempe remedia proponere, ne nos cogamur Decimam eidem Gensae D. relinquere; quod, ut post-hac non faciatis, quinimo ut commissum errorem corrigere possitis expresse vobis significamus, unicum esse remedium ad id, ut possimus dictae Gensae D. Decimam auferre, scilicet ut vos sine ulteriori mora tria millia tallerorum deponatis in manibus Capituli Possoniensis nobisque virum aliquem Procuratorem insignem vestro Senatui probatum ostendatis, qui litigare possit cum eadem D. brevi aut longo tempore, prout opus erit; nos enim expensas facere non subterfugiemus; Mature tamen illud pensandum arbitramur; quod nisi haec lis brevi exitum habeat, ipsa D. quamdiu non recipiat ad suas manus residuum Summae principalis sibi debita, tamdiu perseverabit in perceptione decimarum, nisi forsitan vos, vi eidem resistere, quod nos maximopere vellemus, essetis idonei. Restat igitur, ut vos omnibus chimaeris et vanis cogitationibus posthabitis ad chardinem rei descendentes jam tandem statuatis, vel illa tria millia deponere in manibus Capituli Possoniensis, ita ut lis contra Gensam D. incipi possit, vel vos ipsos culpatis, si nos more Praedecessorum no-

strorum et omnium Austriae et Hungariae Procerum consiliis acquiescentes, cum eadem D. transigemus; ut vero sciatis, quid, quove pacto vobis procedendum sit, mittimus ad vos istas literas, quarum exemplar apud nos conservamus, vobis amice significantes, nisi habuerimus in manibus nostris responsum in spatio octo dierum, facturos non esse cum eadem Gensa D. eos tractatus et conclusiones, quas Ecclesiae Jauriensi magis expedire censebimus, minime tamen praeter missuri, quin vobis mille florenos hungaricos in eadem moneta, qua nobis dati fuerunt, renumeremus.

Postremo volumus vos hortatos, quoniam res adhuc integra est, ut pecuniam deponatis, et ad hanc litem incipientiam et finiendam pro virili quoque parte vestra concurratis, hoc enim pacto vos ab illis incommodis, de quibus olim nobiscum tantopere conquesti estis liberabimini, et nos nostris proventibus non vulgarem accessum fieri sentiemus. Non est itaque opus verbis, sed auxilio, nempe depositione pecuniae et opera fidelium virorum, qui utriusque nostram causam fideliter tractent: expectabimus itaque vestrum responsum et cum his bona quaeque vobis contingere optamus. Vienna Austriae X. die Martii 1567.

Et si cum Gensa D. Palatina de aliis X-mis in bonis ejus concordaverimus; tamen quod attinet ad X-mam Soproniensem, restet integra, et erit donec habeamus responsum a vobis, quod expetamus, ut supra diximus.

Zacharias Cardinalis Delphinus.

XII.

A' magyar királyi kamara' parancsolatja a' soproni tanácshoz, mellyben a' soproni kapitányságnak tartozandó kötelességeik és teendőik meghatározatnak. Kelt Pozsonyban 1582. május' 3-dikán. A' város' levéltárában levő eredetiből. Lad. V. et E.

Fasc. I. Num. 46.

Prudentes ac Circumspecti domini amici nobis honorandi. Salutem et omne bonum. Magnificus dominus Joannes

Choron studet transferre in alium, Capitaneatum istum Soproniensem, idque Suae Majestati per supplicem suum libellum proposuit, et ut consentiat supplicavit. Mandat itaque nobis Sua Majestas, ut a dominationibus vestris, de hoc officio Capitaneatus, ejusque functione cognoscamus. Comittimus igitur Suae Majestatis nomine, ut nos informet, num aliquid gravaminis, aut oneris, ab ipso Capitaneo dominationes vestrae sustineant, et quod, quale et quantum, illud sit oneris, tum praeterea, quo genere officii fungatur, et quid Juris istic Sopronii habeat. In reliquo feliciter valeant. Posonii III. May Anno 1582.

Sacratissimae Caesareae et Regiae Majestatis Camerae
hungaricae Praefectus et Consiliarii.

Külczim : Prudentibus ac Circumspectis dominis Judici, ac ceteris Juratis Civibus Civitatis Soproniensis etc. Amicis nobis honorandis.

XIII.

Devecseri Choron János' tiltványa a' soproni tanácshoz, nehogy tudta és parancsolatja ellen, mint soproni kapitányok, felkelni merészeljenek. Kabold' várából jun. 24. 1584. A' város' leveltárában levő eredetiből. Lad. V. et E. Fasc. I. Num. 48.

Prudentibus et Circumspectis Dominis ac Amicis nobis honorandis. Salutem et nostri commendationem. Akaram kegteknek thwdasara adnij, hogj ez el multh Napokban mijkor az Kathonak az fijwen wolthanak, Kanijsaijek, *Megjerij Emreh az en Vice Ispanom*, az warmegjeth fel wette wolth feg'weres kezzel en hjrem nekjl, hogj az terminus kj thelwen az Kathonakath kij kilgjek az warmegjebiol, wgj hallomhogj ktekes fel kolth wolth, az zolgabijro, awagj az Vice Ispan hjrdesere feg'werech kezzel, mind egez waraszol, es wgj hallom hogj mijnd ózwesegel wolthatok keszell *ezeren* ¹⁾, kjk

¹⁾ Ha bizonyosan tudnók, hogy ezen számmal levők mind *Sopron városiak* voltak légyen : akkor a város' ezen korbéli lakosai számát körülbelül meg lehetne határozni. Gamauf' jegyzése.

fel tamattathok wolth feg'weres kezzell. Azerth nem kelleth volna kegteteknek azth mijvelnij, 's nemijs mijwelhetthe volna kegtetek en hjrem nekjl es akarathom nekjl, az Sopronij warasnak kapijtansagath es hadnagijsagath ew felsege nekem attha, nem egiebnek senkjnek, *Merth az mij az warmegije few Ispansagath illethij, az kiveleonwagjon, es a waras kapitansaga es hadnag'saga megh kjeleon wagjon*, Effele fel thamadas dolgabwl nem parantsolhath kegteteknek az Vice Ispan sem az Zolgabijro, en hjrem nekjl, sóth ha parantsolna es, nem kelene kegteteknek fel thamadnij, Azerth az en thjztem zerenth parantsolam mast es kegteteknek, hogj kegtetek czwthán meg ne proballija, merth ha kegtetek ennek wthanna en hjrem nekijl meghprobalnaja, az en thjztem zerenth el nem akarom kteknek halgathnij, ew felseghenekes thwttara akarom adnij, Easdem feliciter valere optamus, Datum in castro nostro Kabold 24. Junij, 1584.

Joannes Choron
de Dewetser.

Kivülről: Prudentibus et Circumspectis Dominis, Magistro Civium, Judici, ac Senatui Civitatis Soproniensis, Dominis et Amicis nobis observandissimis.

XIV.

Devecseri Choron János ír a' soproni tanácshoz Káldy Demeterné panasza' következtében. Kőszeg' várából aug. 10. 1584. A' város' levéltárában levő eredetiből. Lad. V. et E. Fasc. I. Num. 49.

Prudentes ac Circumspecti Domini et Amici nobis observandissimi. Salutem et servitiorum nostrorum Commendationem.

Kaldij Demeterne Azzoniom jesweo hozzam panazolkodwan monda, *Kaldy Peter* Vram mijath minemeo nijomorusagban wagjon, hogj ez wijlaghon semmijwel nem haggja bijrnija, hogj az wrathwl marath hazban haborgatthja, zenayath el hordattja, gabonaijath el wijtethj, Annekjl Lakathjth az aijthokrwl le werij, es a mijth akar el wezj. Kegteknek pe-

nigh azth az waras Igassaga zereñth ell nem kellene zenwed-
nij, hanem az kj az warasban walamelij hazrwll lakathoth le
wer annak bijntesenek kellene lennij, azerth hagjom kegtek-
nek *az en thiztemzereñth*, hogjez eztendeo alath kegtek othal-
mazza megh az hazban es morhajiban az *Kaldy Demeterneth*
arwajwal egjetemben *Kaldij Peterthwll*, hanem ha mij dolga
wagjon wele, keresse theorwennijel, es kegtek ne haggja ha-
talmaskodnij *Kaldy Peterth*, Isten tartsa megh kegteketh.
Datum in Castro nostro Keozegh, 10. Augustj Anno Domi-
ni 1584.

Joannes Choron
de Dewecser.

Külczim: Prudentibus ac Circumspectis Dnis Magistro Ci-
vium, Judici, ac Senatui Civitatis Soproniensis etc. Amicis
nobis honorandis.

XV.

*A' soproniak' I. Rudolf királyhoz intézett kérelmök' fogalmazá-
sa, mellyben kéri, hogy a' kapitányságot fel ne oszlassa. 1585.
évről.*

Hogy a' dolog 1585-ben történt, kitűnik ezen kérelem-
levél' foglalatából, összehasonlítva az 1584. és 1585-ki kama-
rai számadással. A' város' levéltárából Lad. V. et E. Fasc.
II. N. 77. és 82.

Allergenadigster Herr, Demnach die Fürstl. Durchl. Durchlaut
Herzog *Ernestus* p vnser genädigster Herr vns khuertz ver-
schinener Zeitt durch derselbe Raht vnd hungerischen Sekre-
tarium G. *Joann Joo* mundtlich anzaigen, dann auch in Nah-
men Eurer Kay. May. durch beuelih genadigst auferlegen las-
sen *das wier arme wegen begangenes Vngehorsams die Haupt-
manschaft dieser Statt ablösen sollen*, haben wier in aller ge-
horsam mit Wahrheit, vnser Eusseriste (?) nott vnd Unuerun-
gen Ieren Fürstl. Durchl. supplicando fuergebracht vnd vmb
genadigste erlaszung gebeten, aber solche Resolution bekha-
men das dise anordnung Eur khay. Mst allergnedigster Will
vnd Meinung sey, Doch ists auff vnser gehorsames bitten be

wielliget werden, vnser armutt derselben auch schriftlich fuerzubringen. Weillen wier dann durch die höchste Noth dahin gedrungen werden, bitten Eur khay. Mjt wier hiemit vmb Gottes willen, die wellem diese vnser Supplication allergenedigst anhören vnd vns ausz angeborner milldt vnd güete Vatterlich gewehren.

Vnnd anfanglich bezeugen wier mit Gott, das der begangene Vngehorsam von unsz aus kheiner Verachtung, fräuel noch Vbermuet, *sonder Vnwiszenheit vnd Vnuerstandt beschehen* ¹⁾, dann ²⁾ wir unsz Jederzeit nach menschlichem Vermügen vndterthanigist alles gehorsams beflissen. Wollen vnsz auch die Zeit vnser Lebens dasselben nochmalen also beflissen, damit Eur khay. Mayt. vnnd Jer fürstl. Durchl. allergnadigstes vnnd genadigstes gefallen tragen werden. Wollten auch lieber todt alsz lebendig sein, ehe das wir wieder Eur khays. Mayt. oder Jer fürstl. Durchl. fuersezlichem thain vnd vnsz vngehorsamb oder Rebellisch erweisen sollen. So seindt auch allergenadigster Herr so uilfelttige Anligen vnd ausgaben auf vnsz khommen, das wir mit grundt der Warheit zu schreiben, wegen voriger getrewlich beschehenen contributionen vnd vnsz aufgelegten Taxen ettlich Tausent gulden, die wir in bedenkung, das diese Statt khain ainige Handtierung ausser aines geringen Weingartsgepews, darausz so nil' erobert vnd geraicht nicht werden khan, auf Interesse auffgenommen, vnd nicht wissen, wie wir bezallen vnd darausz khommen sollen. Zu dem haben wir erst khurz verwichener Zeit, die Aufftandige vnsz im nagsten Landtag auferlegte Tax mit Wein vnd aufgeborgten geldt der Hungarischen Cammer zu Presburg richtig machen müessen. In Nahmen Eurer Röm. Khay. Mjt der Fürstl. Durchl. Herzog *Ernsten* vnd derselben geliebsten Herrn *Mathia* vnd *Maximiliani* unserer allergenadigster vnd genadigsten Herrn, sein disz Jar

¹⁾ Itt tehát az elkövetett engedetlenség elismertetik.

²⁾ Itt kezdődik a' 82. sz. alatti kérelemlevél' folytatása., melly először a' herceghez volt intézve, de ennek elejét kitörölték, és egy másikat írtak, a' 77. sz. alattit a' királyhoz, a' többi egészen megmaradt azon változással, hogy a' herceg' czime helyébe mindig a' királyét írták.

Gamauf' jegyzése.

vber die Tausent taller Wein khost vnd nach Wien gefuert werden. *Wir seint auch jürlich schuldig dem Hauptman dieser Stadt vierhundert Taller zu erlegen.* ¹⁾ Dem Kapitel zu Raab hundert. Neben solchen sach haben Euer khay. Mat allerge- nadigist zu erindern, wie in ein starkh vnbillich Rechten wir vnschuldige, wegen desz Raberischen von vnsz gelesten Za- hents durch dem Wollgebornen Herrn *Franciscum Nadasdy* gefuert, in welchem vnsz groszer Vncosten aufgelauffen vnd noch auflauffet. Unangesehen das Euer Khay. Mayt. Jer für- stliche Durchl. sambt derselben Rächten vnser Vnschuldt er- khennen, vnd unsz dieser hohen vnerschwinglich beschwörung abzuhelffen Mittl fuergenohmen haben, *So haben wier auch wegen desz Vngehorsams so vnsz vnlangst wegen der Reforma- tion und Relligionwessen zuegemessen worden*, erstlich sechs ausz dem Raht vnd ausz der Gemain, Neun ²⁾, darnach ein ganzer Raht funff waisen das Arest ausz beuelch Eurer Myt zu Wien mit höchsten beschwerden, verabsaumung gemaine Stadt vnd vnser selbst aigenen sachen gehorsamlich auszge- standten, darbey vnsz auch merkhlichen Vncosten aufgan- gen. Neben dem so müessen wir Jarlich das Continum oder Hussarengeldt richtig machen, geschweig was wir sonsten mit denn Gränizheusern in fuerfallender nott extraordinanz tag vnd nach fuer Buerdten tragen müessen. Vnd ist vnsz dennoch diesz Jar von denn Hussärend vnd Reuttern groszen schaden zuegefügt worden. Auf tag vnd nacht wacht, so zu dieser gefährlicher Zeit hoch von nötten. Ittem auf andere Officianten, deren gemainer Stadt nicht gerathen khann, gehet Monatlich zimblicher grosser Vncosten. Wollen taglich fuer- fallunder Auszgaben, Raisen vnd Zeherung geschweigen. Das einkommen von denn Törfflein zu der Stadt gehörig, darun- ter vor wenig Wochen aines auszgebrunnen, ³⁾ ist khain, vnnd

¹⁾ Ezzel világosan megmondattott, hogy a' kapitányság' megszünte- tése nem vonja maga után az annak fizetni szokott 400 taller' elenge- dését.

²⁾ Ezen szám nem a' község' tagjaira, hanem az árvákra vonat- kozik.

³⁾ Ezen helység *Harka* volt. Faut' krónikájában 1585. évről ezt ol- vassuk : „Im diesen Jar ist auch *Harckhaw* vmb Osterlicher Zeit ganz

wirdt allein zu erhaltung der Gränizheuser geraicht. Die Thor vnd Stadtmaurn fallen ein, wir vermügen nichts daran zu bessern. Vnd welches vnsz hertzlich beschmertzet, sein gar vor wenig tagen in der Vorstadt allhier zu zwaymallen 34 Heuser in grundt weggebrunnen ¹⁾, also das die armen leutt nicht allein nichts contribuiren, sondern vielleicht Jer lebenslang nicht wider pawen werden können.

Auch solchen allen Euer khay. Myt clärlich sehen in was vnerschwinglichen beschwerden vnd armuet wir stehen. Langet derwegen an Euer khay. Myt. vnser nochmalle vmb Gotteswillen bitten, die wollen *in erwegung das wir ohne das hieuer mit gefangkhnusz vnd versaumung desz vnserigen hart gestrafft worden*, bey nebens auch vnser Hochobliegende Armut, vnd darauf beruchendes gewisses eusserstes Verderben vnd wissentliche Vnmueglichkhait allergenadigist beherzigen vnd vnsz diese auferlegte straff allergenadigist erlassen. Welches der Allmechtig Gott reichlich belohnen wierdt. Wir wollen solches auch, alsz die gehorsambisten Vndterthan mit darsetzung leib guett vnd bluett so uil Immer menschlich müeg-

auszbrunnen bisz auf die Hoffstettel ist durch ein Haiszen Aschen, auf den Boden so geschätt, vnd durch den Windt darnach getriben vnd aufgangen.“

1) Az első tüzvészről ezt olvashatni a' fennebb említett krónikában ugyan azon évre: „Seiet am Tag Pauljbeherung (Jan. 25) am Kornmarkt 5 Heuser vmb 9 Vhr abendts auszbrunnen, das Feuer ist durch die Buben weiler der Windt geschlaffen, Sie ein licht aufzundt, vndt der Karten gspilt, vnd durchs Lichtbuczen, so inns Stro kommen, angangen, die Buben aber entloffen.“ A' második tűz ezen évi máj. 10-kén vasárnapon volt. Erről Faut' krónikája 1585-dik évről ezt mondja: „Ist am Sonntag Jubilate *) vmb 5 Vhr nach Mittag ein schreckliche Brunst inn der Hauer Mertin behauszung in der Newstiefft aufgegangen, vnd ist die ganze Newstiefft auszbrunnen, das Feuer kam damals inn d Stadt vnd wardt das Tach Kloster brienent aber Gott lob baldt gestielt.“ Tehát kevés nappal máj. 10-ke (igazabban 12-ke) után szerkesztetett a' kérelemlevél. Ezután máj. 18-kán Gering János és Schiefer János mint követek a' kérelemlevéllel Prágába küldettek. L. a' kamarai számadást 1585. 5, e. Gamauf' jegyzései.

*) Itt Gamauf' számlálása nem áll, mert az ónaptár szerint Jubilate' vasárnapja 1585. évben máj. 2-ra, az új naptár szerint pedig máj. 12-re esik, tehát 12. kell értenünk.

- lich zu beschuldigen die Zeit vnsers lebens geflissen sein. Thuen Euer khay. Myt vnsz demütigist beuehlen Allergenadigistes beschaidts in Vndterthanigkeit hoffende vnd erwartende

Euer khay. Myt
Gehorsame

Vndterthanige

N. Burgermaister, Richter, Raht
vnd ganze gemain der Stadt
Oedenburg.

Kivülröl : An die Röm. khay. Auch zu Hungern vnnnd Behaimbkhonigliche Maiestedt p Gehorsame Supplication vnd vmb Gottes Willen bitten N. Burgermaister Richter, Raht vnnnd gantzer gemain der khöniglichen freystadt Oedenburg in Hungern.

XVI. XVII.

A' soproniak' két kérelemlevele Ernő főherczeghez a' végett, hogy Rudolf királynál, ki a' soproni kapitányság' beszlátását rendelte, magát vesse közbe 1585. A' város' eltárában levő másolatról. Lad. V. et E. Fasc. II. N. m. 78.

Az első kérelemlevél.

Durchleuchtigster Hochgeborner Fürst Genadigister Herr. Nachdem Euer Fürstl. Durchlaut vnsz in Nahmen der Röm. khay. Myt. vnnserns allergenadigisten Herrn durch Peuelih genädigist Aufferlegt, *das wier die Hauptmanschaft zu Oedenburg ablesen sollen*, haben wier vnsere eusseriste armut Eur Fürstl. Durchl. Supplicando vnnnderthänigist Angezaigt vnd gehorsambst gebeten vmb erlaszung solcher vns vnerschwinglicher aufflag, Aber hierüber Resolution empfangen, das solches Jerer Khay. Myt. willen vnd mainung sey, Doch ist vnsz durch Eur Fürstl. Durchl. genadigist bewilliget worden, vnsere Noth vnd beschwerung der Röm. Khay. Myt. selbst auch fuerzubringen, Inmaszen vnsz dan für Fürstl. Durchl. einen Intercesion brieue genädigist mittailen lassen, dessen wier vns in Vndterthänigkait zum höchsten bedankhen,

Wan wier dan zween ausz vnserm Rathszmitl zu offt vnnd Hochszgedachter Röm. Khay. Mth derowegen Abgefertiget vnd erindert das Eur Fürstl. Durchl. selbst Personlich zu Prag ankomen, vnd diese sachen ohne Zweifel derselben wider fuerkhomen wierdt, So lanngt nochmallen an Eur Fürstl. Durchl. vnser vmb Gottes willen bitten, die wöllen genädigist verhülfflich sein, das vnsz dieser Vnerschwinglichen Aufflag abgeholfen werde, sonderlich in bedenkhung das erst vor wenig tagen zu zwayen mallen Alhir 34 Heuser abprunen das also die Armen Leutt nicht Allein nichts Contribuiren, sondern villeicht Jer lebenslang nimer auffPauen können solches wierdt der Almechtige Gott vmb Eur Fürstl. Durchl. mit Allem glücks. vnd Wolfart wider Vergelten Wier arme wöllen auch solches die Zeit vnser lebens in möglichem gehorsamb zu beschulden geflissen sein, Vns vnndterthänigist beuelhenndt.

Eur Fürstl. Durchl.

Vnndterthänige vnd

Gehorsame

N. Burgermaister Richter Raht
vnd die ganze gemain der Stadt
Oedenburg in Hungern.

Kivülröl : An die Fürstl. Durchl. Herzog Ernst Erzherzogen zu Össterreich p Gehorsame Supplication vnd vmb Gottes willen bitten N. Burgermaister Richter Raht, vnd der ganzen Gemain der Stadt Oedenburg in Hungern.

A' második kérelemlevél.

Durchleuchtigster Hochgeborner Fuerst genadigister Herr. Demnach Wier ausz hochst gedrungener Noth mit Bewilligung Euer Fürstl. Durchl. an die Röm. Khay. auch zu Hungern vnd Behaimb p khonigliche Myt vnsern allergenadigisten Herrn gehorsamist vmb erlassung der Ablösung der Hauptmanschaft dieser Stadt Oedenburg mit warhaffter fuerbringung der villfeltige beschwörung vmb Gottes willen Supplicando angerueffen, vnnd zwen abgesante derwegen nach Prag abgefertiget, haben dieselben nach Jerer ankhonfft vns

referirt das die sachen Eur Fürstl. Durchl. pro informatione et resolutione werde wieder herausz geschikht werden , Wann wier dann bisher Vnndterthanigist erfahren, das Eur Fürstl. Durchl. fuer vnd arme vatterlich intercedirt , haben wier nicht vndterlaszen können, dieselb nochmallen vmb Gottes willen hiemit zu bitten, das wie zuuor beschehen, vnser euszerriste armutt bedacht werde, vnnd Eur. Fürstl. Durchl. beschehenen vnnd hinfuero vnndterthanigist hoffenden Intercession wier würlklich genieszen mögen, Welches der Allmechtige Gott Reichlich belohnen wierdt. Wier arme doch getrewe wollen die Zeit vnserns lebens in allem gehorsamb beschulden, Eur Fürstl. Durchl. vnd vnndterthanigist beuelhendt, genadigister Resolution hoffendt vnd warttentd

Eur Fürstl. Durchl.

Gehorsame

Vnndthane

N. Burgermaister Richter Raht

vnd gantze gemain der Stadt

Oedenburg.

Kivülről : Épen az, mi az első kérelemlevelen.

XVIII.

II. Mátyás király' parancsa a' királyi kamarához, hogy a' soproniak' kérelmében foglalt's a' kapitánysági adományozást, úgy a' tized's más szabadságaikat tartalmazó, állítólag a' kamaránál letett, oklevelek iránt ötöt tudósítsa. 1609. januar' 5-kén. A' soproni levéltárban levő másolatról. Lad. V. et E.

Fasc. II. Num. 61.

Matthias etc. Qualiter quasque ob causas Cives civitatis Soproniensis demisse petant, dignemur ipsis dignitatem Capitaneatus Soproniensis, cujus nomine singulis annis 400 Tale-ros ante hac exsoluerunt, clementer concedere, et *more aliarum liberarum civitatum* conferre. Tum duo Privilegia Decimas Sopronienses aliasque eorum immunitates concernentia in originali apud Cameram istam deposita extradari mandare, ex

adjecto eorum libello supplici ubertim videre est. Mandamus ergo vobis benigne, nobis superinde informationem et sententiam vestram, quam primum communicatis. In quo benignae nostrae voluntati satis fiet. Datum Viennae 5. Januarii Anno 1609.

XIX.

A' soproniak' kérelme II. Mátyás királyhoz, a' kapitányság' szükségességének érdemében. 6. oct. 1609. A' fogalmazat a' város' levéltárában Lad. V. et E. Fasc. II. Num. 79.

Sacratissima Regia Majestas Princeps et Domine, Domine nobis clementissime. Ante octiduum querulando subjectissime exposuimus Sacratissimae Regiae Majestati vestrae, quomodo a Spectab. et Magnifico Domino *Thoma Nadasdyo*, ratione cujusdam Restantiae, Capitaneatum Soproniensem concernentis ¹⁾, similiter praesenti damni, illataeque violentiae molestemur, et per Vice Comitem Comitatus Soproniensis *Georgium Vaghy* condemnemur et convicti fuerimus, obnixè rogantes, quandoquidem hic processus non modo Juribus et Decretis Regni contrarius, sed plane inauditus esset, et in derogamen privilegiorum nostrorum, in quibus expresse continetur: „Volumus autem, ut iidem Cives a jurisdictione et potestate ac judicio omnium Baronum nostrorum et specialiter Comitum Soproniensium pro tempore constitutorum exempti penitus et excepti habeantur“ apertissime cederet; tum etiam cum Articulo quarto, post felicissimam Majestatis vestrae coronationem, in diaeta Pisoniensi sancito et concluso, in quo clare dicitur, quod super praetensis quibuslibet violentiis in Comitatibus procedi debeat, nulla ne unico quidem verbo facta liberarum civitatum mentione, ut pote, quae peculiare suos iudices, ipsam videlicet primo Sacratissimam Regiam Majestatem Vestram, secundario autem Thavernicorum Magistrum habeant, e diametro pugnaret: -- dignaretur Regia Majestas vestra, juxta undecimum Articulum conclusionis

¹⁾ 1606-tól kezdve, legalább a' kamarai számadásoknál fogva, nem tétetik említés a' kapitány' fizetéséről. Gamauf' jegyzése.

Viennensis, nos in nostris privilegiis, libertatibus et consuetudinibus sancte et illibate conservare et per speciale Mandatum, apud Dominum Nadasdium et Vice Comitem, Executionem, dum Majestas vestra sese finaliter de hoc Capitaneatu resolveret, inhibere, si quidem nullum praefato Domino Magnifico, hac in parte damnum, multo vero minus violentiam ullam aut occupationem, a nobis illatam esse sciamus, et etiam propterea supra citatus Articulus de violentiis huc referri nequeat. — Id, quod a Majestate quidem vestra regia humillime impetravimus. Accidit tamen praeterita quarta mensis octobris die ut praefatus Vice Comes in Congregatione Jkyriensi, Domino Nadasdio, simul cum adjudicatis et exmissionales, nobis quantumvis reclamantibus et protestantibus, extradaret. Quando itaque verendum, Executionem intra paucos dies subsequituram, et hac ratione non tantum Privilegia, sed ipsa quoque Civitas, quae sacrae Coronae peculium est, in summum discrimen ac periculum vocaretur: quantis possumus precibus per misericordiam dei, Sacratissimam Regiam Majestatem vestram, oratam rogatamque volumus, dignaretur pro Regia autoritate et plenipotencia, quantocytus ad supra nominatum Vice-Comitem (quando jam summum in mora periculum, et Vice Comes sese non plene resolverit, utrum Majestatis vestrae primo Mandato obedire et executionem differre, aut opinione citius eam prosequi velit), ex superabundanti aliud Mandatum inhibitorium clementer concedere, eique, ut ab executione desistat cum interminatione committere ac demandare. Nam si hic processus semel initium sumserit et in effectum deductus fuerit, actum erit et de libertatibus, actum de consuetudinibus, actum de peculio coronae, actum denique de privilegiis nostris, quae tot seculis nobis a pientissimis et divis quondam Hungariae Regibus, sancta et illibata conservata hactenus fuerunt. Sacratissimae Regiae Majestati Vestrae nos subjectissime commendantes, et ut maturissime hoc Mandatum expediatur, per Christum humillime petentes. Deum ter optime maximum, ut Sacratissimae Regiae Majestati Vestrae vitam longam et prosperam cum pacifico et felici Regno diutissime concedere et largiri velit supplicii voto precales. 6 Octobris Anno 1609. Missa per *Matthiam Cramerum*.

XX.

A' magyar királyi kamara' parancsolatja Sopron' városához a' királyi adó ügyében 1780., nov. 3. A' királyi parancsolatok' jegyzőkönyvéből. 1780. 20. lap. A' város' levéltárában.

Prudentes ac Circumspecti domini!

Quoniam Sua Majestas Sacratissima pluribus legalibus ex rationibus et motivis, signanter quod universae Liberae Regiae ac Montanae Civitates, virtute Articuli 3-tii Decreti VII. *Uladislai*, Bonum sacrae Coronae sint, indeque in insignum Juris terrestralis Regiae Majestati, qua, juxta Articulum 36-tum 1715 et Titulum 20. Part. 3-tiae, Domino eorum terrestri, praeter toti Regno communem Contributionem, praeter idem Taxas Diaetalis Terrae Principi supremo Jure Majestatico competentes, *Censum* quoque, ad cujus solutionem, antequam adhuc Contributio publica in Regnum introducta fuisset, testante Articulo 10-mo *Sigismundi* Regis Decreti II-di obligabantur, praestare teneantur, ab ejusmodi Censu Regio tanquam continuo etiam usu firmato, et cum Proventus sacrae Coronae sit, de natura sua inalienabili, et nec praescriptione perimi queunte, nullam prorsus Civitatem eximendam, veram talis modi Censum Regium, in quantum pro praeterito, apud nonnullas Civitates exhaereret, illico incassandum, pro futuro vero singulae Civitati novum Censum usque ad altissimum Beneplacitum emetiendum et inchoative a I-a labentis Mensis Novembris, qua quippe Annus militaris incipit, ad Aerarium Regium quot annis dependendum istius modique Censum Regium illis etiam Civitatibus, quae talem hactenus sibi impositum non habuerunt, aut si etiam impositum habuerunt, nunquam tamen solverunt, et in specie huic etiam Liberae Regiaeque Civitati Soproniensi, siquidem per Privilegia sua ab hoc nusquam eximatur, et si etiam eximeretur, cum tamen Proventuum Coronarium abalienatio nullo Titulo per leges admittatur, exemptio talis locum haud haberet, per Regiam hanc Cameram Hungarico-Aulicam ad repartendum benigne praeciperet, Eandem interim liberam regiamque Civitatem, cum

Restantiae illius Censuales nimium accumulatae essent ¹⁾, hasque citra sui ruinam et desolationem depurandi in statu haud foret, ab iisdem Censualibus Restantiis suis altefata Sua Majestas Sacratissima, ex Speciali gratia et clementia Sua Caesareo-Regia, absolvendam clementer resolvisset.

Hinc quemadmodum virtutae Benignae hujus Resolutionis Regiae, fundamentoque praecitatarum ac aliarum Regni Legum, Liberae Regiaeque Civitati huic Soproniensi, Titulo *Annui Census Regii*, pro futuro *Floreni mille Nonaginta quinque* adrepartiti sunt: ita Eidem Liberae Regiaeque Civitati committimus, quatenus ejuscemodi Censum Regium *inchoative a 1-ma currentis mensis novembris* ad cassam localis Tricesimae Officii, in ratis angaricalibus ²⁾ inomisse dependere noverit.

Ceterum cum Objectum Census Regii non sint Regalia, aut communia Civitatum Beneficia, sed juxta Articulos 19, 1649. et 51, 1659. fundi civiles: ideo repartitio et exactio praespecificatae Censualis Summae instar Contributionis, adeoque fundis Civilibus commensuranda quidem, interim eadem Censualis Summa, Cassae Domesticae inferenda, et ex hac Aerario Regio deducenda veniet.

Paulus C. Festetics m. p.

Ex Consilio Camerae Regiae
Hungarico-Aulicae, Posenii
3-tia Novembris 1780.

Emericus Havor m. p.

Ezen okleveleket tiszt. Gamauf Gottlieb soproni evang. lelkész irta ki a' város' levéltárából, és bejegyzette „Denkwürdige Begebenheiten der Stadt Oedenburg“ czímű gyűjteménye' XII. Része' (Miscellen V.) 215—246; 275—285; 308—314; 447—458; 469—496. lapjaira, honnét itt közöltetnek.

¹⁾ Ha Sopron' városa' tanácsa 1780-ban jobban ismerte volna levéltárát, tudnia kellett volna, hogy elődeik 1610. évben II. Mátyás király' jóváhagyásából a' királyi bért (Königszinns) egyszer mindenkorra lefizették. Gamauf' jegyzése.

²⁾ Annyit tesz, mint negyedévi határidők.

V.

KÉT MAGYAR KÖRIRATÚ PECSÉT

1500. ÉVBÖL.

KÖZLI

LUGOSSY JÓZSEF.

Hazádnak szép vége mindenütt csonkán áll.

BALASSA BÁLINT.

Nemzetiségünk' egykori dús virulatának, történelmi egyes adatokon kívül, szózatoss tanúja alig lehet ősi nyelvünk' általános térfoglalásánál, meddig ez áldott haza' határai terjedének. Hol ma, annyi conflagratiók után, fajunk' kiégett, kiirtott helyei, jövevény pótrajokkal gyéren telepítve, nagy foltokban sötétlenek: ott egykor magyar népség' lakai sűrű falvakban, gazdag helységekben virágzottak; ott vetélytársat nem ismerve, békés tenyészetben uralgott Árpád' nyelve, mellynek átalakító befolyása alá simúlni az itt-ott létező vagy koronként beférkező idegen elemek is, kedvező jelenségek közt, kevés kivétellel, önkényt indulának, 's nem vala jóra való egyéniség, nem kitünőbb család, melly ajakban és szokásokban természetes ösztönnel csatlakozni nem törekedett volna azon törzshöz, melly a hazának nevet és szent koronájának fölségi érvényt adott. Magok a török korban annyira megronyolott határszélek, bár a hódításkor kiebb tett őslakóknak, 's tolduló idegeneknek gyűlhelyei, jobbjaik 's míveltebbjeik — a nemesség — által nemzetiségünkhöz szorosabban csatolvák, ennek dicsőbb hajdanát mutogatják. A ma már maroknyi magyarságu Mármaros' őshagyományai, határjárásai oklevelei, helynevei 's egész megyei múltja egy szebb magyar világ-

ról tanúskodnak, mellynek határköve bizonynyal sem Rónaszeg' sótelepei, sem a' Pusztaszerre emlékeztető Szerfalu' dombocskái valának; hasonló vidám képet nyújt Latorcza' partjairól 's a beregi Verhovináról avagy csak egy 1638-diki urbéri codex Bod Péterünk' egykori magyar könyvtárából; a' szepesi kamra' magyar levelezései Régi Magyar Nyelvemlékeink' köteteiből ismeretesek; Bártfa' virágzó magyar nyomdája, Eperjes' magyar papjai, Turócz' emlékei, Nyitra' főispáni esküje, Trencsén megye' jegyzőkönyve, Pozsony és Nagyszombat városok' levéltára a magyarságnak nem csak terjedtségi, hanem minden esetre erkölcsi túlsúlyára utalnak; a horvát földről, Zrínyiek, Draskócziak és Wranchichok' nagy árnyai emelkednek; Szerémség' abroszán apáink' tiszteletkeltő nyomdokit már Gyurikovics kimutatta, 's a' Kameniczből futó szerzeteseknek legszebb, legterjedelmesb írott nyelvmaradványink köszönhetők. A szélek és szegélyek' illy napderűje mellett nemde ép és erőteljes nemzetiség' fényében kelle e hazai föld' egész szép tányérának ragyognia?

A mennyivel ritkábbak 's fenmaradtukban csodásabbak, annyival érdekesebbek is azon emlékei nyelvünknek, mellyek a' Dunafejedelemségekből, szent koronánk' rég kihullott drágaköveiből, korunkig lehatolhattak, — jelelői nemzetiségünk' diadalmeneti irányának Pontus' partjai felé, ha vétkeinkkel párosult nagy szerencsétlenségek annak útját örökre be nem vágták volna. Míg Jerney Keleti Utazását fölmelegülő szívvel olvassuk, 's vezetése alatt bejárjuk a kún hajdan' tisztes romjait: önkénytelenül kél a' sohaj keblünkben, miérthogy e' romok némák és hallgatagok, 's későbbi századok' folyamában is a moldvai magyarság' írott emlékei csaknem egyedül a bécsi és müncheni codexekben feñtartott ferenczes bibliafordításokra szorítkoznak. Midőn tehát én ezúttal egy parányi bár, de pecsétkörirati minőségénél fogva is sajátosb érdekü ereklyéjét fajunk' nyelvdivatának ezen Dunafejedelemségek' egyikének részét tevő 's már szinte negyedfél század óta török uralomnak hódoló szörényi bánágból felmutatni szerencsés vagyok: hadd foglaljon ez is helyet a hazafiúi kegyelet' azon tárgyai között, mellyekre visszatekintenünk olly fájólag jól esik lelkünknek. Döbrentei' buzgalma egybehordta

a' R. M. Nyelvmemlékek' II. kötetében öszves (világi tárgy) nyelvmaradványinkat a' Mohácsot előző évtizedekből, 's maga ezen sorozat' sajnos szegénysége szól az ide vonatkozó adalékok' érdekessége mellett; mit e' kezünk alatti annyival inkább igényelhet, mivel ez azon többé nem magyar területről ered, mellynek magyar hangzatú helynevei között Akna, Poros Poltény, Palota, Doba, Balta, Bája, Korlátszél, Felköz és (Árpád' egyik fiának nevét legjobban megközelítő) Tarkacs, tűnnek fel, de mellyről már Turóczi László mintegy száz év előtt írta: „Communis nunc populo Valachicus sermo est, nisi fortasse penes quosdam et Ungaricus latitaret.“ (Ungaria. Tyrn. 1768. p. 203.)

Színhagyott viaszra egymás mellé nyomott, 's latinúl hártján 1504-ben kelt oklevél' erősítésére szolgáló két magyar köriratú pecsét az, mellyről itt röviden szólni akarok. Kiadják az oklevelet Szörény' bánjai, Gerlistyei Jakab és Macskási Tárnok Péter Orsova' várában, mint egyeztető ítéletet Margai György és Rakoviczai másképp Pribék László' ügyében; miután t. i. az utóbbinak anyja Dorottya, mintegy 20 év előtt, fiának török rabságban távolléte alatt bizonyos részjószágot az előbb említett Margai György' atyjának elzálogosított, mellyeket most Pribék László visszaváltani kíván: fenakadnak a' zálogos öszveg' mennyiségében, Pribék azt 160 aranyban akarván lefizetni, Margai ellenben, hivatkozással az idők' zűrzavarai miatt jelenleg kezénél nem levő két rendbeli okmányra, 400 aranyat követelvén. Melly ügyben a' bánok egyeztetőleg itélik: hogy lefizetvén Pribék 160 aranyat, bírják a' felek közösen a' pörös javakat mindaddig, míg Margai vagy begyőzvéen állítását, mind a' 400 aranyat megkapja, vagy annak bizonyításábani képtelensége napfényre jöven, ellenének a' jószágot végkép átbocsátani lesz köteles. Itt következik maga a' szöveg, melly alatt a' két bán' pecsége áll:

Nos Jacobus de Gerliste et Petrus Tarnik de Macskás Bani in Comitatu Szereny Memoriae Commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis Quod nostri venientes in praesentiam Nobiles Georgius de marga et Ladislaus de Rakovicza qui nuncupatur etiam Ladislaus Pribek atque hic nobilis Ladislaus Pribek praesentavit nobis literas

dominj nostri ~~Ladislai regis~~ quibus nobis mandat firmissime quatenus inter praefatos nobiles de quibusdam possessionibus impignoratis Akzinij kziny uocatis et var alio nomine mezfalu in comitatu Szerenij existentibus habitis in districtu Karan-Sebes iudicium faceremus causamque eorum discuteremus quas quidem possessiones praefatus Ladislaus Pribek dicit genitricem suam generosam Durutheam relictam Jacobi Rakouicza dum ipse fuisset in captivitate Turcarum Jacobo Margay genitori praefati nobilis Georgj margay pro centum et Sexaginta aureis impignorasse, velletque idem praefatus Ladislaus Pribek eosdem centum et sexaginta aureos pro redemptione possessionum impignoratarum annumerare et deponere. At praefatus nobilis Georgius Margay ex aduerso respondens ait Verum quod sint nobis impignoratae possessiones iam nominatae sed non centum et sexaginta aureis, verum quadringentis aureis sint impignoratae quod tam literis Capitoli Aradiensis quam etiam nobilium Banorum olim huius Comitatus videlicet Francisci Haraztj et Andreae Szakolij (quamuis modo propter temporum disturbia absint) probaturus sum. Nos igitur volentes vtriusque nobilium praefatorum iustitiam pro suo modulo retineri duximus eos in concordiam ac pacem Ita ut vnanimiter praedictas possessiones cum omnibus suis emolumentis et utilitatibus possideant donec praefatus nobilis Ladislaus Pribek quadringentos aureos nobili Georgio Margay pro redemptione possessionum supra dictarum deposuerit, Depositis autem dictis quadringentis aureis iam saepefatus Georgius Margay possessiones dictas in manus Ladislai Pribek remittere debeat et teneatur. Si vero nobilis Georgius Margay quadringentis aureis fuisse impignoratas probare non potuerit depositis centum et Sexaginta aureis Ladislaus Pribek absque omni rixatione possessiones per genitricem suam impignoratas habere debeat. In cuius rei memoriam et roborationem has nostras sygillis nostris obsignatas literas duximus dandas. Datae ex arce Orsoua feria Quinta proxima Ante festum Heliae prophetae Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quarto.

Pecsét' helye

Pecsét' helye

Ismeretes dolog, hogy hazánk' régibb korában a' déli végtartományok' kormányzói viselték a' *bán* nevet *zászlósi ranggal* ¹⁾ 's a' megyék' comeseitől a' német határgrófságnak (Markgraf) megfelelő különböztetéssel. A' bánságok' száma időnként változott, a' mint koronánkhoz járultak vagy attól elestek a' déli tartományok. Némellyek ezek közül csak egyes fölemlítésekben élnek, mint a' bolgár bánság a' XIV. század' közepén (Fejér, Pray, Synt. 104. l.), másoknak mint a' sói és uzorai, broncsi és krucsói bánságoknak területe is alig meghatározható. Állandóbbak voltak a' részben ma is képviselt horvát, tót és dalmátországi, továbbá a' macsói, szörényi és bosnyák bánságok, melly utóbbiak a' mohácsi évtizedben szűntek meg létezni. Ezek közül a' szörényi bánság hajdan a' Cserna, Duna és Olt' között tartalmazta, Szörényvárral (arx Severina) mint székhelylyel, mellynek eredetéről hallgat a' történelem, a' rege azonban, talán Traján' hidja' közeléből füzvén röptének szárnyakat, egyik Sever nevű római császárra 's ripensis Dacia' virágzó korára viszi azt fel, holott aligha illetheti ezt is rendkívüliebb eredet a' több hasonhangzatú Zrín nevet viselő helyiségeknél; annyi bizonyos, hogy a' magyar uralom alatt jelentékeny végvár gyanánt szerepelt, 's azon ozmán terjeszkedés' idejében tetemes erősítéseket nyert, mígnem 1524-ben a' török által bevétetvén leromboltatott; dőledékeit Komáromi János' naplója 1697-ben is emlegeti, mai napon pedig helyét a' szent Szeverin' tornya nevű romok, Kimpul Szeverinuluj oláh falvacska' közelében mutogatják. Mint a' vár' úgy a' vidék' múltját is megnépesíti a' dák nemzeti képzelődés, 's hevültében a' római és magyar uralom közti sok százados hízagot dák praefectusokkal, bánokkal rakja meg, melly homályból a' XIII. század' első felében okleveleink kezdik a' szörényi bánságot mint magyar végbirtokot történelmi bizonyosság' előterére léptetni. Azonban Bozsányi Domokoson, II. Endre' hadainak fővezérén (1228) túl, ki mint Szörény' első bánja jelöltetik, nincs emlékezet e' tárgyról hagyományinkban, 's a' Lehóczky által 1141-re tett Sarmaságiak'

¹⁾ Βαΐδιον = vexillum. Theophan. Chronograph. Vox Graeca barbara. Tehát bán = zászlós. *Érdy.*

szörényi bánása mi alapon áll, nem tudhatom. Tatárjárás-kor elpusztítottván, a' templomosok' rövid birtoklása után 's a' XV. század' második és harmadik tizedeiben közbejövő te-temes ürrel, a' magyar korona' bánjai által kormányoztatott; de a' török által folyvást szorongattatván, mindinkább a' szomszéd temesi grófság' kebelébe, Orsova és Karansebes székhelyek felé vonult öszve, míg nem 1524-ki őszszel, Kállai János' bánóságában, az ezen évben 's épen e' veszély miatt is együtt fontolgató de szokás szerint mitsen végző országta-nács' daczára végkép török kézbe esvén, 's a' Csernán innen-re szorúlván, még egy ideig karansebesi bánság név alatt mint Erdély' függeléke tengett, végre bánügyi nevét is a' te-mesi grófságra tette át, melly azt szokásilag korunkig meg-tartotta; üres név, a' nélkül hogy a' hozzá tartozó tisztség egész a' legújabb átalakulásokig hivatalosan létezett volna. Amaz ephemer életü, újabb „Szörény megye“ mellyet Mária Terézia, a' bécsi kereskedelmi tanács és trieszti intendanturá-nak fels. fia József' kérelmérei eltörlésével, 1776-ban a' derék Majláth József' főispánsága alatt Kulpa' vidékén fölállított, mind a' tótországi Szerém megyétől, mind a' mi szörényi bánságunktól, mellynck emlékezetére keresztneveztetett, töké-letesen különbözik (l. tüzetes leírását, Ungr. Magaz. IV. Bd. 4. St. 1788. 415—429. l.).

Álljon itt Szörény' öszves bánjainak lajstroma, a' mint ezt jövendő igazítások 's kiegészítések' reményében, nagyjá-ból előállíthattam. Homályosb tételeknél a' kútfő' saját sza-vait dőlt betűkkel adni eléglem.

- 1141. Sarmasági István és Pál (Lehoczky).
- 1228. Bozsányi Domonkos (Leh., Budai Ferencz).
- 1233. Leucas. Lucas. Leukus (Fejér György).
- 1244—60. Templomosok.
- 1263. Lőrincz (Timon szerint Hédervári) országbiró és mosoni gróf (Fejér).
- 1264. Ugyanaz (Leh.).
- 1268. Ugrin (Czech J., Tud. Gyűjt. 1828. V. k. 79 's köv. ll. — Fejér).
- 1271. Subich Pál (Fej.).

1272. Subich Pál (Schwartner, Fej. és birtokomban V. István ifjabb király' adománylevele). Lehóczkynál : *Idem (?) et de Doboka.* — Lőrincz (Fej.).
1273. S. Pál, országbíró (Leh., Fej.) — Lőrincz (Fej.).
- 1274, 5. S. Pál, — Ugrin (Fej.).
- 1275, 6. Mikud (Fej.).
1277. S. Pál (Fej.).
1279. Béla (Leh.). — Lőrincz (Fej.).
1291. Lőrincz (Fej.).
1324. Pál, szerémi, valkói és bodrogi főispán (Leh.).
1335. Dénes, tárnokmester (Leh.), asztalnok (Fejér).
1342. István, Dénes' fia (Leh., Fej.).
1350. Szécsi Miklós (Fej.).
1351. Szécsi Miklós (Fej.), Radnics Miklós (Lehócz.).
- 1352—6. Szécsi Mikl. (Fej.)
1368. László, havaselvi vajda (Fej.).
1376. Trentul (Trentel) János. (Leh., Fej.) Ugyanez Fej., Cod. Dipl. T. I. Vol. I. p. 426 *quondam* Vaj-uoda Zeurin.
1383. Losonczi István (Leh.) — Ugyanez Budainál, egyszersmind temesi bán, átalán csak Zsigmond király alatt említve. — Ez évre áll Fejérnél: *Konya, quon tam* Banus de Seweren.
1387. Losonczi László, Dalmát-horvát-tótország' kapitánya (Fej.). — Losonczi István (gr. Teleki).
1389. János (Fej.).
- 1390, 1. Perényi Miklós (Fej.). — 1391. Drugeth III. Miklós (Árpádia I. k. 130. l.).
1392. Gerebenthi Zemere. — Bebek Detre (Fej.).
1393. Bebek Detre (Leh., Fej., Budai).
1395. Mircse erdélyi vajda, Fogaras' vezére (Leh.).
Mircse havaselvi vajda (Fej.). — Üres (Pray).
1397. Üres (Fej.).
1398. Üres (Fej., gr. Teleki).
1400. Üres (Fejér).
1401. Üres (Fejér), Perényi Mihály (Leh.)
1404. Üres (Fejér).
- 1405, 6, 7. Üres (Fej., Leh.).

1408. Ozorai Pípó, a' sárkányrend' vitéze (Fej.). — Üres (Leh.).
1409. Ozorai Pípó (Fej.). Ugyanez (Ozorai Filep) Budainál általánosan Zsigmond alatt. — Üres (Leh., Fej.).
- 1410—30. Üres (Fej.). 1410—32. Üres (Leh.).
1434. Radnics Miklós, Crucifer Ordinis Pruthenorum (Fej.).
1435. Radnics (Radwics) Mikl. (Fej.). — *Suppleverunt Comites de Temes, Nicolaus de Radnics* (Leh.).
- 1436, 7. Tallóczy Frank (Ferencz) (Fej.).
1437. Perényi Miklós (Fej.).
1439. Hunyadi János és hasonnevü fivére (gr. Teleki).
1440. Hunyadi Ján. (Leh.) és hasonnevü öccse, egyszersmind erdélyi vajdák Ulászló alatt (gr. Teleki).
1441. Hunyadi János (Turóczi C. XXXVI.).
1457. Üres (gr. Teleki).
1463. Ujlaki Miklós (Leh.).
1464. Üres (Schwartner).
1466. Pongrácz Ján. (Leh.).
1484. Szokolyi András és Haraszti Fer. (Leh.). Ugyanezek 1504-ki oklevelünkben is határozatlan évszámmal : *olim*.
1486. Szokolyi András és Haraszti Ferencz (Bud.).
1492. Gyarmati Balassa Ferencz és Csulai György.
1495. Macskási Tárnok Péter és Gerlistyei Jakab (Leh.).
1498. Gerlistyei Jakab (Katona).
1500. Gerlistyei Jakab (Katona) és Tárnok Péter (Istvánffi L. IV. p. 31.).
1502. Macskási Tárnok Péter (Budai).
1504. *Feria proxima ante festum Heliae proph.* Macskási Tárnok Péter és Gerlistyei Jakab (oklevelünk).
1504. Béla Barnabás (Budai) és Gerlistyei Jakab, szent György' napján (gr. Kemény József).
1505. Béla Barnabás és *Gergelige* (Gerlistyei) Jakab (Leh.). — Egyedül Béla Barna (gr. Kemény József).
1508. Pakosi Mihály és Béla Barna (Szalay László).

1511. Rákosi (Pakosi?) Mihály (Leh.).

1514. Zapolya Ján. és Bélai Barna (Leh., Budai).

1522. Kállai Ján. (Budai).

1523. *Gerlestei quo remoto Joannes Kállai* (Leh.).

Ezen Gerlistyei gr. Kemény József által Imrének lenni gyanítottatik.

1524. Kállai János.

Mellesleg jegyezzük meg, hogy Horvát István' szorgalma ezen bánságban egyszersmind püspökségnek léteztét is derítette föl, két egymástól igen távol eső u. m. 1382. és 1502-dik évben akadván szörényi püspökök' nyomára; neve az elsőnek Gergely, egyszersmind a' havaselvi részek' püspöke: a' másike, szintén Gergely, a' Thakaró-ágból, kit különben némelyek hibás olvasásból győri püspöknek adtak ki (lásd Tud. Gyűjt. 1835, IV. k. 106—116. l.).

Igaz hazafiúi tisztelettel kell azon két férfiú' emlékénel megállanunk, kiknek hivatalos neve és pecsége alatt kelt a' kezünk alatti oklevél. Gerlistyei Jakab és Tárnok Péter tíz évnél tovább 1495—1504 álltak súlyos időkben a' legveszélyesb törésen, küzdve belügyeik' intézése közben külellenségnek, a' mindinkább fenyegető töröknek túlnyomó erejével. Mint félszázaddal előbb a' dicső Hunyadi-testvérek ugyanez állomáson, úgy vívtak ezek is gyakran szerencsével a' tengernyi ár' ellenében, bár a' rendelkezésök alatti eszközök szintén nem voltak elegendők megtörni a' hatalmas ellenség' rohamait, 's meggátolni óriási haladását. „Azon magyar vitézek' sorában, kik Jajczánál (1500.) Hunyadi Corvin János' fővezérlete alatt a' török' hadait megsemmisítvén, e' győzedelmet bajnoki erővel, rémülhetlen szívvel és iparral valóstották, nem utolsó vala a' szörényi bán Gerlistyei Jakab is, ki Jajcza' falai alatt vérét ontván, keményen megsebesített. A' török ezen meggyaláztatásaért és veretéseért boszút akarván állani, 1502-ben nagy erővel átment a' Száva folyón, Tótországot pusztította, és Jajczát újra ostrom alá vette; de Corvin János magyar hadakkal nagy sebességgel megjelent Jajcza' segedelmére; hozzá csatolták magokat *Tárnok Péter* és *Gerlistyei Jakab* szörényi seregeikkel, 's minekutána az illy tábor' fővezérsége Gerlistyei Jakabra bízott, a' török Po-

zsega' térein magyar hadak által derekasan megveretett, Jakab pedig nagy sebességgel indult Sabács' vára felé, a' várat kemény ostrom alá szorította, és Zwornik török erősséget meglepven, azt megvette stb.“ Éltem itt gr. Kemény József' szavaival, ki „Gerliczyek“ czímű nemágazati jeles értekezésében (Árpádia I. Kassa, 1833.) hőseink' egyikét Gerlistyei Jakabot mint a' Gerliczy-bárók' egyik fényesb elődét okmányok és történészeink' nyomán ismerteti, utódait is leszármaztatván.

Czélunk itt életrajzi 's nem-ágazati adatokba bővebben ereszkedni nem levén, azon már érintett két magyar pecsétre sietünk áttérni, melly a' kezünk alatti oklevelet díszesíti. Gerlistyeiének körirata : IACOB* ISTENEK* RABIA* I* 5* EZ* és Tárnok Péterének : PETER* ISTENEK* RABIA* I* 5* EZ* Maga a' pecsét' czímere amannál hármás halom fölé emelt egyes kereszt, két oldalon hold és csillaggal, emennél felhőből nyúló kar, leveles és virágos galyat tartva. Hogy vajdák, bánok (Bani olim sua dabant sigilla. Kerchelich), megyei fő- és alispánoka' XVI. század' közepe előtt hivatalos okirataikban is magán pecsétjeikkel éltek, a' korunkig jutott illyes pecsétek bizonyítják, 's tisztí pecsét' tartása, melly alatt az okmányok keljenek, hatóságoknak hazánkban nem elébb mint 1550 : 62. tczikkben parancsoltatik. Magán kiállításuak voltak tehát bánjaink' birói pecsétei is, mellyeken rendszerint kinekkinek családi czímere volt metszve ¹⁾, olykor, Pray' helyes megjegyzése szerint, valami az ország' czímeréből is hozzá vegyítettvén, köriratában pedig néha a' tisztség is kifejeztetvén. Melly járulékok helyett pecséteinken a' hivatalos színezetet úgy látszik egyedül a' két pecsét' köriratának egyenlően hangzása képviseli, mire is hasonpéldákat az idők' enyészto irigylése miatt nem hozhatok. Ha mindazáltal ez egyetlen nyomból sphragisticai szabályt alakítani merészkedném, az

¹⁾ Vajjon a' *gerle* valóban a' Gerliczyek' eredeti czímeréhez tartozott-e, mint M. Terézia' 1777-ki kegylevelében állíttatik (Árpádia I. k. 225.l.), vagy csak a' név' nyomán későbbi czímertani alakítás által keletkezett? Gerlistyei Jakab' 1500-dik évi pecsétje egészen elüt az idézett helyen mondottaktól, 's az is igaz, hogy nevét e' család közvetlenül Krassó megyei Gerlistye falutól vette.

ide menne ki : Egy személyű hivatal' viselői magán kiállításu pecséteiket tisztí használatra néha a' hivatal' körirati megnevezésével minősítették; ugyanez a' tisztársilag működő (két bán, két alispán 'stb.) vagy egynél több kiegészítő osztályzatot (péld. Erdélyben a' három nemzetet, megyékben a' járásokat) képviselő hivataloknál az által lón eszközölve a) hogy a' körirat a' hány az illető pecsét, annyifelé szaggattatván, töredékrészei mindegyiknek juttattattak,

péld. CO | MI TA TUS
MA | RA MA ROS

(így pecsételt eredeti okmány birtokomban); mint szintén NEMES HA | ROM NEMZETBOL AL | LO ERDELI ORSZAGHA (v. ö. Felmer, Hist. Trans. Cib., 1780. p. 21. — Ungr. Mag. II: 499, 500. VI: 285. VII : 58.1. Seiwert. — Eder, Obs. ad Felm. p. 4. — Nemz. Társalk. 1833. 148. pl., gr. Kemény József); b) hogy egy azon, önmagában egész, körirathoz mindegyik hivatalnok saját nevét mellékelte, 's így a' hivatali erőt a' körirat' közösségében szemléltette; mire példánk a' jelen eset volna. Mellőzve ennek további vitézésát, annyit minden esetre föl kell tennünk, hogy derék két magyar bánunk e' hivatalos minőségben szolgálendő két birói pecsétet *egyetértésben* rendelte meg azon *magyar aranyművesnél* (ezeknek művészetéhez tartozván hajdanban a' pecsétmetszői foglalkozás, l. Bredeczky, Top. Beitr. 4, 64. l.), kinek ügyes kézművesnek egyazonságát az előttünk fekvő pecséteken nem lehet föl nem ismernünk. 'S azt hiszem, nem mellőzhetjük hálátlanság nélkül azon megjegyzést, mikép e' magyar köriratokból a' két férfiú' nemzeti érzületére 's némi sejtelmére az anyanyelv iránti kötelességnek, méltán vonható a' következtetés, miután ők a' köz kelendőségben levő okmányi nyelvnek latinságát ugyan illetetlenül hagyni kénytelenek, azt, mi inkább egyenesen rajtok függött, magányos (bár, mint láttuk, hivatali tekintélyre emelt) pecsétjökben keblök' érzetének sugalmát követve, tértek el az uralkodó szokástól, magyarul fogalmazván a' művész' elébe azon pár szavat, mellyet pecsétükön állani ohajtottak. Mert a' mit Heineck (Synt. hist. de veter. Sigill. Francof. et Lips. 1719. fol. p. 66) nyugat' nemzeteinek pecsétjökben szabályul állított fel : „Inscriptiones sigillorum

nunquam alia lingua conceptas per occidentem deprehendi quam latina“ áll Magyarországrol is, még pedig annál súlyosabban, mivel maga a' középkori okmányok' szövege is nyugaton nem ritkán a' hazai nyelven hangzik, míg erre példát a' magyarnál az erdélyi fejedelmek' kora előtt nem találunk. De ellenben a' községi élet és magán viszonyok' tere nálunk is mindkettőre nézve örvendetes kivételt tanusít, 's a' latinságában megkövült diplomatia mellett ott áll a' *nép* a' magatermészetes jogának, az anyanyelv' írásbeli használatának gyakorlatba léptetésével. E' nép az ő anyanyelvéhez természet-szerű ragaszkodásában, lassu de nyomos ellenzékül az országhivatali nyelv' ellenében, a' legrégebb időktől fogva mind e' mai napig, szenvedve bár végzetszerű visszalöketéseket, küzdve bár rendszeresített ellentőrekvésekkel, írásaiban is folyvást magyar volt; 's hogy már a' catastroph előtti időkben a' szentpéteriek' borkiárulási végzése (1403), Véér' menedéke (1423.) vagy a' vámosiak' pecsége (1483) nem első sem egyetlen tünemények nemökben, hanem egész sereg elenyészett pályatárs' fenmaradt képviselői, arról mai nap a' magyar történet és irodalom' figyelmes barátja többé nem kételkedik. És ime ezen népi elem' egészséges szellelte volt az, melly bánjainkat, a' törökkel örök harcban, vitézlő népeikkel mint vezérek, bírák, örök patriarchalis érülködésben állókat, magyar köriratu pecsétjeik' készíttetésére sugallotta; hogy lehessen magyar sphragisticánknak *zászlós uraktól* is legalább egy nemzeti emléket fölmutatnia azon korból, mellyből „magyar köriratú pecsétnyomók és nyomatok *községektől* és *magánosoktól* is kevés számban maradtak fenn, mert a' gondatlanság illy mulékony erejű tárgyakat kevésbé őrzött meg“ (Magyar Nemzeti Irod. Tört. II; 62. l.). A' Toldy által u. o. idézett „Szalay Ágoston' gazdag gyűjteményében“ fennlevő magyar pecségeket nem ismervén, szabadjon itt rövid sorozatát adnom a' XVII. század' végeig azon magyar nyelvű vésműveknek ¹⁾, mellye-

¹⁾ Önkényt mellőzöm Kálmán és Kún László' pénzeit (KALMAN, LAZLA), — a' pénzvernye' helyét magyar nevezetében mutató kezdőbetüket (N. B, K. B=Nagy-Bánya, Kőrmöcz-Bánya 'stb.), a' kétely alá eső emlékeket, mint a' hirhedt székely áldozó kelyhet (1412. SANDOR PETER) stb.

ket jegyzetimből hirtelen öszveszedheték, vagy mint pecséteknek lenyomataik birtokomban vagynak :

1487. VAMOSI PECZET.
 1500. Oklevelünk' két pecséte.
 1570. GEORI MEZAROSOK PECHIETI.
 1586. MINT A BARAN MEG NEMVL A NIRV
 ELOT. ESA. LXIII.
 1603. KERÉKI VÁROS PECZETI.
 1611 előtt. TARTZAL VÁRASA.
 1620. VISK VÁROSA. IEZUS.
 1628. FULDEAKI NEMES PECSETI.
 1630. MEG EMLEKOZEL EMBOR HOGI MEOG
 KEL HALNOD.
 1630. SASS VÁRASSANAK PECSETI.
 1630. HARSANI VÁRASSANAK PECZETI.
 1659 előtt. Az erdélyi három nemzet' említett pecséte.
 1666. TATA VÁROSA.
 1666. SAPI PETSET.
 1673. NALACSI ISTVAN. TORNYA BORBÁRA.
 1678 előtt. ZIXO VÁROS PECSETI.
 1580. KLIV PAL EGY HAZ. BOTOS JAN. BIRO.
 MANA IMRE CSINALTA.
 1681. KIS BARATI FALV POCETE.
 1692. TELEGD MEZO VÁROS.
 1694. VAJDAI PECSET.
 1694. SARAND PECSETYE.
 1696. CZEGEI PECZET.
 1700. KÖRÖS VGRAI.
 1700. SZALARD VÁROSSA.

Közelebb lépén már két magyar köriratúpecsétünkhöz, ez kiegészítve kétségkívül ekként fog lenni : PÉTER (JAKAB) ISTENNEK RABJA 1500 ESZTENDŐBEN; miszerint tehát 1504-ben kelt oklevelünk' pecségei négy évvel azelőtt, 1500-ban metszettek volna. Krisztus' éveinek ezres sőt gyakran százaz számjegyének, rövidség' tekintetéből kihagyása, mi ma is megtörténik, régi okmányinkban köztu-

domásilag épen nem szokatlan jelenet. Természettel ritkább és csak épen a' századot bevégező évre szorítkozó azon eset, midőn megfordítva a' két végső számjel, mint különben is nulla, hagyatik ki, — melly szabadság pecsétéken a' hely' szűk voltával még inkább igazoltatik. Így és épen ezen 1500. év áll két végső számjegye nélkül a' mezőtelegdi ref. egyház' falába rakott négyszögü vörös márványköven a' Telegdi család' czímerét körző síri köriratban kifejezve következőkép: STEPHANVS THELEGDI REGIS DEINDE REGNI HVNGARIE THESAURARIVS EXTERNIS REGIBVS NOTVS CHARVSQVE HOC SAXVM PPETVAM SIBI POSTERISQVE SVIS QVIETEM POSVIT AO15. Mellyről Budai Ferencz (Polg. Lex. III: 398.1.) következő szavakkal emlékezik: „Így osztán nem feketett (a' Dózsa-hadban elvérzett Telegdi István) azon koporsókó alá, mellyet ezelőtt (1514) *kilencz esztendőkkel* készítettett vala *magának*, melly ott *talán* még ma is megvagyon.“ Honnan veszi Budai ezen sírkőnek a' felhozott számítás szerint 1505-ben készültét, nem tudom; annyi igaz, hogy bár tagadni nem lehet, mikép az „externis regibus notus charusque“ szavak Telegdire moldvai (1503) és lengyelországi (1506) küldetési után inkább mint 1500-ban illenének : a' kövön mindazáltal a' két végső szám csakugyan nincs kifejezve, és szolgabíró Sulyok József urnak kértemre tett szíves és körülményes közlése' nyomán a' márvány' tiszta épségéből okoskodva soha nem is létezett, hanem ha azt vélhetnök, hogy a' később beiktatandó halálévnék hagyatott meg a' hely. Budai pedig, *talánjából* 's *magának* (holtott *utódinak* is) kifejezéséből ítélve, az emléket sajátszemüleg hihetően nem látta.

A' mi illeti a' sajátszerü: „Istennek rabja“ kifejezés' értelmét két m. pecsétünkön: a' bibliai *δέσμιος, ἡσίου Νειστοῦ, δέσμιος ἐν Κυρίῳ, Jézus Krisztus' foglya, fogoly az Úrban* (2. Tim. I: 8; Filip. I: 3; Filem. 9; 13; Eféz. III: 1, IV: 1.) 'stb. kifejezések Pál apostol után a' buzgó keresztviselők által a' rab-ság' valóságos esetein kívül is alkalmaztatván, a' keresztyéni alázat 's az Úr' segélyébeni bizakodás' szokásos szólásformáit hozták létre a' gyermekded őszinte hit' ama' korában, mellyben czilicziom volt társa a' bibornak, 's minél magasb volt

valaki emberek közt, annál mélyebb alázatát vitte istene elé, mellyben főrangú világiak a' koronás látnok' példájára jó és bal szerencsében istent vallani, kivált pedig a' sors' viszonyosságai közt, hadinség, elbukás, üldöztetés, fogság, családi veszteségek', nyavalyák' látogatásaiban isteni kéz' súlyát ismerni föl, fenyegetéseiben istennél keresni menedéket, dicsekvésöknek tartották. Nem terjeszkedünk ki arra : mi befolyással volt általán a' középkorban ez érzület a' méltóságok' címeeinek alakulására; csupán azt jegyezzük meg, hogy a' melly forrásból a' pápai „Servus Servorum Dei“ 's a' nyugati fejedelmek' címeeiben a' „Nos Dei gratia“ „miseratione divina“ 'stb. kifejezések eredtek, ugyanonnan származtak főleg a' szláv népek' légkörében (kiknél rab és szolga együvé foly) az „Isten' rabja, foglya, szolgálja“ 'stb. főúri címek is, mellyek mint több bibliai, zsoltári helyek átmentek a' pénzek' körirataiba (Felmer, Hist. Transs. p. 173, 208, 220, 224), okmányokba, pecsétekre is. Így a' szerb fejedelmek közül III. Nemanics István' két rendbeli ezüst pénzén (1224—30) RAB BOZSUI STEFAN (cyrill betűkkel) = Isten' rabja vagy szolgálja István' és IV. Nemanics Istvánéin (1230—54) RAB BOZSII VLADISZLÁV = Istennek rabja Vladiszláv, mi is hogy a' szerb szomszédságba eső szörényi bánjaink' kérdéses pecsétköriratával szó szerint egyezik, kiki láthatja. E' szerint „Istennek rabja“, főleg, mint érintők, egyforma ismételtetésében a' két pecséten, jegyzi először is a' báni méltóságot, 's kifejezi ezenkívül azon súlyos helyzetet, mellyben e' magas tisztviselők szélső végvidékünkön, a' török' szomszédjában, életök, szabadságuk, családjuk 's vagyonuk' szakadatlan veszélyeztetése közben forgottak, miután a' szörényi bánzás egyike volt „keresztyénség' védbástyájának“ nevezett hazánk' legfontosb, legnehezebb őrhelyeinek, 's ezért koronként nagy hősök' állomása, millyenek voltak Hédervári Lőrincz, Subich Pál, a' Zrínyiek' őse, a' két Hunyadi, Gerlistyei Jakab, Zápolya, Kállai János 'stb, kik közül már az elsőről tudjuk, hogy az akkori országnagyok' egyikétől is vállalni nem mert tisztséget királya' fölszólítására a' vad bolgár özön' megzabolázásával 's a' Szörénység' ujonalkotásával 1263—4. dicsőségesen viselte; kifejezi végre azon vallásos buzgalmat 's ön-

megadást, melly az élet' komoly viharai közt nagygyá edzi a' jellemet, 's egy középkori lovag' legszebb ékessége. ISTENNEK RABJA! milly megható jelszava egy küzdelemteljes, magát azért, mi emberkebelnek szent, naponként fölálkozó életnek! milly igény nélküli alázatosság, milly dicsekedés a' keresztben! — Gyűjteményem' oklevelei közt csak kettőt találok, mellyekben e' kifejezés nálunk egész a' népéletig hatottnak mutatkozik, 's hihetően a' végintéző' súlyos betegségi állapotára czéloz. Egyike egy végrendeletszerű jószágjegyzék (kelt Visken Máramarosban 1583, máj. 4.), melly következő szavakon végződik: „Miért hogy en Czebely Benedek *Istennek foghsagaba* vagiok, nem tudom halalomnak oraiat, azért irattam be ezeket, hogy mind az en gyermekim erzieik ez vöt földeket holott vadnak, kiktől vöttem s min vöttem, s mind az kik megh akarnak valtani ödő forgasaban erzieik az arrat“ stb. — Másika édes anyámrólí dédősöm' ósének Belényesi Mártonnak, — kinek családjában egész nagyatyámig, már nagybányai aranymíves és tanácsbeliig két századon át örökségül szállt az ötvösség, — végrendelete, Belényes, 1594. december' 30-dikán, mellynek kezdete imez: „En belényesi pöczetmető ¹⁾ Marton *Istennec rabia* ez siralomnac völgieben, erezven halalomnac oraiat“ stb. — Végezetre, ha gyanítmányra kell szorúlnunk ott, hol teljes bizonyosságra juthatni reményünk sem lehet, ide vonandónak vélném és CAPTIVUS PROPTER PATRIAM-nak olvasnám én azon pecsétnek C. P. P. betűit, mellyről Kazinczy-nak kegyeletből egészben ide iktatott levele ad értesítést.

„Tisztelendő Buday Esaiás Debreczeni Professor Úrnak szíves tisztelettel. Tisztelendő Professor Úr, nagytekintetü barátom! Az ide rekesztett typárion mása annak a' Tököli' pecsétnyomójának, mellyel engemet Mélt. Kenderesy Mihály Erdélyi Gubernális Secretarius Úr megajándékoza, és a' mellyet Gyűjteményemből ki nem ereszthetek 's kiereszteni

¹⁾ Mint *posztómető* és *szőrmető* (szürszabó), melly szavak a' XVI. században mesterségi és családi nevekül igen gyakoriak. Adat ez is arra, hogy a' pecsétmetszés hajdan ötvöseink' hivatása volt. Belényes és Borosjenő (M. T. Társ. Évk. IV. k. 153. l.) virágzó helyei voltak egykor a magyar ötvösségnek.

nem akarok. Másait öntettem, hogy ezekkel a' Hazai Történetek' Kedvelőjinél kedveskedhessek, 's íme hozom ajándékomat mind magának az Úrnak Professor Úrnak, mind a' Collégium' Bibliothecájának; azt kérvén az Úrnak becses barátságától, hogy ezen leveletemet a' typáriómmal együtt a' Collégium' Bibliothecájának levelei közzé letenni méltóztassék, nem hiúságból, hanem hogy ez a' pecsétnek magyarázója lehessen. — A' nálam maradó typárió, mellynek ezek a' lemasolt darabok tökéletesen hív képei, ezelőtt nyolcz esztendővel a' boldogfalvi mezőn, Hunyad vármegyének szélében, találtatott. Ez vala az a' hely a' hol a' megvert Tököli utolsó táborozását tartotta. Hihetővé teszi az itt említett dolgot a' körülírás : DISSIMILIVM INFIDA SOCIETAS, és a' korona mellett olvastatható 1695. esztendőszám. Hogy ez nem familiai pecsét, mutatja a' koronán álló féltestü oroszlán, a' ki egyik kezében a' letépni-készült bilincset csörteti. Sed fracta virtus, et minaces turpe solum tetigere! alúl pedig a' piazson az az iszonyú fenevad, a' ki lábaival egygyl bárányt szagagata széljel. A' korona' táján e' három betüket olvashatni : C. P. P.; mellyek mit tégyenek nem tudom. — Azon reményben, hogy levelem a' Bibliothéca' kincsesládájába fogja kísérni typáriómat, örvendek hogy ez hirdetheti azon szíves tiszteletemet 's barátságomat, mellyel az Úr Professor Úr eránt nagybecsű jóvoltának olly sok bizonyosságaiért viseltem. Ezzel meg nem szünhetek lenni Tisztelendő Professor Úr, az Úrnak alázatos szolgálója : Kazinczy Ferencz. Széphalom, Abaujban, Febr. 24-d. 1812.“

HASONMÁS.

VI.

LIPTAY IMRE'

TÖRÖK KÖVETSÉGE 1619-BEN.

NAGY IVÁNTÓL.

Előbbi törvénykönyvünk az úgy nevezett „Corpus Juris“ nem csak nemzetünk' alkotmányának fejlődését tekintve, de egyéb történelmi részletességekre nézve is egyik leghitelesebb adattár. Benne gyakorta olly adatokra találunk, miiket bármely krónikásainkban hiába keresünk. Azonban — mint tudjuk — a' hivatalos vagyis törvényes hatálylyal bíró kiadás nem teljes. Belőle több országgyűlésünk' végzeményei hiányzanak. E' bajon — ha nem is jogi, legalább történelmi szempontból — a' két szorgalmas Kovachich igyekezett segíteni, midőn „Vestigia Comitior. — Supplementum ad Vestig. Comit. — Sylloge Decretorum. — Not. praelim. ad Syllogem Decret.“ stb. czimú munkáikban az eddig ismeretlen orsz. gyűlési végzeményeket napfényre bocsáták, részint némelly országgyűléseink' nyomait kutaták 's földeríték. De mindent megtenni őket is korlátolák a' viszonyok.

Egy újabb olly kiadását Corpus Jurisunknak pedig, melly az eddig fölfedezett végzeményeket is illető helyeikre iktatva tartalmazná, csak ezután remélhetnők tán még leginkább történelmi nézetből, miután jogi tekintetben hatálya ügyis megcsökkent.

Corpus Jurisunknak ezen érdeklött hézagossága okozza tehát azt, hogy gyakorta csak száaira bukkanunk olly eseményeknek, mellyeknek előzményeit, eredetét vagy indokát onnan megfejtteni nem tudjuk.

Az eléadottak' valóságát a' következők igazolandják.

Az 1622-ki soproni országgyűlés' 45-dik törvénycikke így hangzik : „Quandoquidem Emericus Liptay super Lega-

tione sua ad portam Ottomanicam facta coram Statibus et Ordinibus relationem fecerit, et in Legatione sua pro muneribus et honorarijs ibidem oblatis, quinque millia Tallerorum quemlibet ad Centum Cruciferos computando mutuo expetere debuit, ob hoc in tali debito, tamquam ex permissione Regnicolarum contracto, ipsum Emericum Liptay ac haeredes ejus a solutione ejusdem in perpetuum liberum et immunem pronunciarunt.“

E' szerint az, hogy Liptay Imre a' török portán követségben járt, 's erről az országgyűlés előtt jelentést tett, elvitázhatlan tény; az volna azonban még a' kérdés hogy *a)* mikor, *b)* mi czélból küldetett legyen; *c)* hol 's milly sikerrel járt; 's végre *d)* mikor érkezett meg Liptay Imre ezen utjából?

E' kérdésekre törvénykönyvünk nem nyújt fölvilágosítást, mert benne az 1622-ki soproni országgyűléstől visszafelé az 1618-ki évig hézag van. Az 1618-ki 'sezen túli országgyűlési decretumokban pedig nyoma sincs e' küldetésnek.

A' két első kérdésre alaposan megfelel az alább közlendő követi utasítás, melly Liptay Imre' részére a' Pozsonyba öszszegyűlt orsz. KK. és RR.-től 1619-ki június' 8-kán az országgyűlés' tartama alatt adatott ki. De a' küldetés' egyéb körülményei 's miképeni sikerlése még ez által nem fejtvék meg.

Az 1619-ki évben is tartatott tehát országgyűlés, melyet II. Ferdinánd király azon évi május' 26-kára hívott össze ¹⁾. A' Kovachichok' idézett munkáin kívül okiratok

¹⁾ *Mart. Georg. Kovachich: Vestigia Comitiorum. Budaë, 1790. 8-r. a' 777. lapon közli a' giletinczi Osztróth János' részére Bécsben 1619. mart. 29-kén kelt kir. meghívó levelet, és utalá' Bártfa városa' részére az napon kelt regalisra is a' Kaprinay-kéziratok közé B. XI. köt. 189. szám alatt. Minde' mellett Kovachich e' gyűlést június' 14-kére halasztottnak írja ekkor még hibetöleg csak azért, mivel az általa nyomban közlött, gr. Forgách Zsigmond nádort e' gyűlésre vezetésére, és a' király' személyét képviselésre fölhatalmazó oklevél június' 14-kén költ. Innen habozása oda terjed, hogy e' határidő is vagy elenyészett, vagy legalább semmi sem végeztetett. Azonban az általa kiadott: *Supplementum ad Vestigia Comit. Budaë, 1801. 8r. III. köt. 374—387. lapjain megismeri már a' kezei közé jutott adatok' nyomán, hogy az előbbi határidő nem végkép enyészett el, hanem csak elhalasztatott. Közli itt már a' pesti egyetemi könyvtár' kéziratából az 5 czikkből álló Decretumot is,**

találhatók e' gyűlésről az „*Acta Diaetalia Posonien. Anni 1618. Pestini stb 1790.* 8r. című könyvben is a' 206. laptól kezdve, mellyek ezen országgyűlés' megtartására nézve mind bizonyosságul állanak, sőt annak tárgyairól is bő ismeretet nyújtanak, de mind a' mellett Liptay' követségéről csak igen keveset tartalmaznak, 's az ő nevét pedig soha mint illy követségre kijelöltét nem is említik. Régibb történetíróink közül pedig valamint e' gyűlésről, úgy Liptay Imre' követségéről is csupán Kazy emlékezik. Egyébiránt pedig e' követségről sem Horváth Mih., sem Szalay László' történeteiben mitsem olvashatunk.

Mielőtt tehát a' Liptay Imrének országgyűlésileg adott utasítást közölném, szükségesnek vélem ezen gyűlés' előzményeit, és tárgyunkkal összefüggő eseményeket az említett kútfők' nyomán röviden megismertetni.

Tudjuk, miként még II-dik Mátyás király' életében az 1618-ki pozsonyi országgyűlésen II-dik Ferdinánd m. királylyá választatván, és azon évi június' 1. napján meg is koronáztatván, ennek a' kath. vallás iránti lángbuzgalmával a' kormánybai avatkozása a' Csehországban támadt aggasztó vallási viszonyokat nem csak el nem enyészteté, de sőt szigorú rendszabályai a' 30 éves vallási háborúnak nyiták meg kapuját. Midőn azután II. Ferdinánd II. Mátyásnak 1619. mart. 22-kén történt halálával a' kormányt egészen átvevé, már ekkor egész elkeserültséggel folyt a' szomszéd Csehországban a' hosszan tartó vallási háború, mellynek Magyarországra átharapódzásától is tartván tehát II. Ferdinánd, a' magyar RR-
ket — főleg miután közölök többet a' csehekhez szítani sejtett

melly szerinte nyomott példányban a' piaristák' podolini collegiuma' codexében létezik. Az egyetemi könyvtári példányban a' *Decretum* fölé más kéz e' sorokat jegyzé : „*Hi articuli non sunt authentici, nec a Regni Statibus et Ordinibus usurpari soliti, idque propter absentiam eorum a Diaeta Suae Sacratissimae Majestatis in arduis tandem Imperii negotiis constituti.*“ — De ezen jegyzés ellen alaposan védi azt Kovachich József Miklós : *Notitiae praelim. ad Syllogem Decretorum Comit. Pest.* 1820. 8r. munkája' 255. lapján, e' gyűlés' érdekességére fölhozván, hogy az egyetlen, hol a' nádor mint királyi meghatalmazott vett részt.

— már mart. 29-kén ¹⁾ kelt levelében hitta össze a' Pozsonyban máj. 26-kán ²⁾ tartandó országgyűlésre. Azonban a' mindinkább bonyolódó ügyek miatt II. Ferdinánd azt személyesen meg nem nyithatván, arra képviselőjeül a' nádort, gróf Forgách Zsigmondot hatalmazta föl. Ez volt tehát indoka ezen országgyűlés' összehívásának. Nem tartozván azonban tárgyamhoz az ezen országgyűlésben fölmerült ekkeseredett vállalási vitáknak, a' csehekkel váltott követségeknak, a' RR. sérelmeinek, és kívánságainak elésorolása stb, csupán Liptay Imre' követségére térek át.

A' csehországi zavarok Németországban is lánggra kaptak, és az ingerülten folyt lázadásnak Bécs városa is színtereül vált. II. Ferdinánd nyomasztó helyzetbe jutott, mellynél fogva minden erejét össze kelle szednie, és védelmi szerekről gondoskodni. Minthogy azonban a' törökkel a' zsitvatoroki békekötés 1615-ben 20 évre megerősített, és e' szerint tartani lehetett, hogy a' hadra készülést a' török udvar ellenei készületnek is tekinthetné, az országgyűlés ez okból figyelmeztette a' királyt, miszerint ez irányában hékességes indulatáról tudósítaná a' törököt.

„Admonitus Rex — írja Kazy ³⁾ — de periculi magnitudine, rogatusque ut qua posset, tempestati occurreret, misso ad Budensem Purpuratum Legato, cui socium ipsi adjungerent, edoceret : copias Christianorum, quas in castra diversis locis confluisse conspicerent, nequaquam huc spectare, ut abrupta pace inimicitias exercean; collaudato Hungarorum consilio potestatem fecit ⁴⁾ unum aliquem equestris Ordinis

¹⁾ A' kir. meghívó-levelek' kelte M. G. Kovachich, Vestig. Comitior. 777. lap. — Kazy F. Hist. R. H. Libr. II. hibásan írja mart. 31-két.

²⁾ Kazy F. *Historia Reg. Hung. Tyrnav.* 1737. fol. lib. II. pag. 146. VII. Calend. Junii, azaz május' 26-ka. — Tartott az orsz.-gyűlés aug. 13-kig (Idibus Augusti). Lib. II. 154—155. l.

³⁾ Kazy i. h. lib. II. 154. l. az országgyűlés' leírásában.

⁴⁾ Az e' tárgybani kir. leirat kelt Bécsben 1619. jun. 22-kén, a' RR-nek kézbesíté Forgách Péter jun. 24-kén. Közöltetik e' leirat *Acta Dietalia Pos. Anni* 1618. 297. lap. Ide tartozó szavai ezek: „Nec minus ob rumores periculosos de Bellico Turcarum apparatu, qui in dies magis ac magis increbescere inaudiuntur, ut juxta desiderium vestrum ad Vezirium Ablegati mittantur, ordinationem illico fieri demandavimus, ejus

Virum Constantinopolim ablegandi, qui negotium Reipublicae utiliter gereret. Data est Provincia Emerico Liptayo, Comitatus Barsiensis Vicario, qui cum in celeritate rem positam esse judicaret, quamprimum in viam se dedit.“

Az országgyűlés e' szerint a' követségre Liptay Imre, barsmegyei alispánt választván ¹⁾, annak részére — hihetőleg egy választmány az utasítást úgy a' hadi készületről fölvilágosítás, valamint a' békekötésen tett egyéb sérelmek iránt elkészíté, melly is jun. 8-kán 23 pecsét alatt kiadatván, azzal — Kazy szerint — Liptay mielőbb útra meg is indúlt.

Az érdeklett utasítás, melly a' követség' czélját legjobban fölvilágosítja, az eredeti példányból — melly családi leveleim közt van — régi írásmodora szerint híven másolva itt következik.

I n s t r u c t i o.

Pro Generoso Domino Emerico Liptay, Vice Comite Comitatus Barsien. a Statibus et Ordinibus Incliti Regni Hungariae ad portam Ottomanicam expedito data.

Elsőben. Hogi megh emlekezueu Liptay Imreh Vram, az Nemes Magiar orszagtul mi veghre bochattatot legien az portara, hogi ott az Eö Felge Oratorauall edyütt az Magiarorzaghi dolgokat Vgi tractallia hogi mind Eö Felgenek az mij Kegmes Vrunknak Kiraliunknak meltosaganak neuekedesere az mij orszaghunknak penigh megh maradasara legien, kiert eö kegme is az nemes orszagtul melto intalmat Varhasson.

Masodzor. Megh induluan Isten keglmessegebeöll, es Budara erkezuen eö keglme az Passa helitartoiuall ha szemben

quoque expeditio primo quidem isthuc Posonium, demum vero prout necessitas ostenderit, ulterius quoque Progressus ut maturetur, intra eundem bidui aut tridui temporis intercursum habebitur. Cui ut idonea quoque Persona e medio Regnicolarum secundum postulatum Fidelitatum Vestrarum adjungatur, benigne contenti sumus.“ stb — Ezen követségnek nyoma az országgyűlési törvényczikkelyek' elsejében is találatik ezen szavakkal: „Quo quidem in tractatu, variisque etiam *legationum Constantinopolim expeditarum* ordinationibus, quoniam tempus adeo extractum sit, ut stb.“ *Supplem. ad Vest. Comitior. III. k. 374's* köv. I.

¹⁾ A' király kit küldött, annak nevét sem Kazy, sem az Instructio, melly egyébként „Eö Felge Curierjáról beszél“ — nem említi.

lezen, ott egiebreöll nem szükség bezelleni, ha kerdezkednek tüle, hanem hogi az orszagtul azert küldetett az Fenies portara, hogi ott az Orator altall megh ielencse Teöreök Chiazarnak es az Vezereknek hogi az Szomzed Orszagokban leueö hadak feleöll ne legienek oli itiletben, es velekedesben, hogi eö ellenek az bekeségh ellen valamit akarnanak inditanj, hanem seot inkab mindenekben, Magiarorzaggall edgütt az Sz: bekeseget, Velek megh akariak tartanj.

Harmadzor. Ha eö keglme Vagi Vtaban, auagi Landor-Feieruarban talalná az Budara rendeltetet feö Vezert, az Eö Felsge leuelet adgia megh nekj, es Magiaorzagnak neuueelis keözeöncse s nekijs ez szerent ielencse megh, mint az Budai helitartonak mi iaratban foglalatos es mi vegre megien ala.

Negiedzer. Ha Isten Constantinapoliban iutattia bekeuell, ott az Oratorral szemben leuen, ielencsie megh hogi eötet az Magiar Orzagli Statusok kwldeöttek az portara, azert hogi az Oratorral edyütt ertuen egienleö erteleömbeöll az Magiarorzagi dolgokat mindeneknek eleötte Teöreök Chiazarnak pponalliak, es elis veghezze, Vgi hogi ezen Eö Felge Curieriauall, eö keglme ismet vizza ieöhessen, es bizonios valaszt hozhasson.

Eöteödzeör. Mindeneknek eleötte minden dolgokroll az Oratort elegendendeökeppen informallia es minden Inconuenientiakott kik Controueltatnak neki explicallia hogi igi megh ertven az dolgot az Oratoris iob modgiaual eleömehessen az dologban; kelletik penigh illien dolgokroll informalni. Elseöben ez mostani hadaknak allapottiatt kell eleiben adni hogy ezek az hadak nem arra valok hogi az Sz: bekesegh ellen Teöreök Csiazarnak auagi Vezereknek s Veghazainak, artani akarnának, mert mind Eö Felge Kiralj Vrunck, es mind az Magiar orszagli Statusok az bekeseget Teöreök Chiazarrall minden reszeiben megh akariak tartanj, hanem indittatot magok keözeött, nemelj niughatatlan elmeiü embereknek izgatasa-boll az a Vezekedes, meli miat mind az ket feleöll kellet ezeket az hadakott Fogadniok. Bizonios lewen abban Teöreök Chiazar hogi Kiralj Vrunck Eö Felge, keszeb volna azokra arczel tamadni az kik az Szent bekeseget haborgatnak hogi sem mint azt fel bontani: Hogi penigh neha valami Chiavargok, kiknek

semmi bizonios lakoheliek nincsen, kárt teznek mind az ket reszreöll, az sem az Eö Felsge sem az Orzagh hireuell nincsen, eleghet is kergetik mind az ket feleöll eöket es büntetik is. Az fele Toluaiok penigh es Vtt allok, minden orzagokban vannak es sok károk is tesznek, de mind azon altall az közcönseges bekesegh Vgian megh marad. Masodzor az holdolt-sagh dolgat es allapottiat kell declaralni, hogi az Izpaihak, Passak es bekek, az szegheni keösseget, az Teöreök Chiaznak sok rendbeljvegezesi ellen az eö reghi szokot Summaiokban, es adozásokban megh nem tartiak, hanem naponkent azokat nevelik es fellieb verik. Igaz Dezmaiokkall megh nem elegeznek, hanem sokan köözzwlwk az Dezmakert nagi somma penzeket vesznek : Nemelliek az Dezmakat hamis mertekkell vezikbe, hogi mind fellieb megien Dezmaiok auual az mivel tartoztanak kilat és Jecczét hamissat tartuany hozza ; Az passa es Wajjda ajandekia, ki annak eleötte csiak ackor leött, mikor valameli heliben Vij Passa szallot be, de immar mostan azt is minden Eztendeönkent, seöt neha ketszer haromzor egi Eztendeöben az szegheniseghen megh veszik, az Szolgalat is penigh oli szwntelen nalok hogi egyiknek, az masikott ki kellessek váltani tülwk, Nemelliek penigh köözzwleök, nem csiak magoknak zolgaltattnak velek, hanem penzert es fizetesert kereskednek velek az kööwet nagi mod nélkwl indította volt, azt az disputatitot, az Sitwa Torkon valo Vegzes ellen, holot csiak Vij veghazak eppitese volt tilalmas, es az palankoknak csiak emlekezeti sincsen, ki megh tetczik az Sittua torkon valo Veghezesbeöll : Tudni valo dologh az is, hogi az eghez hajjduságh, Bochkaj Feiedelemtüll meg nemessitettuenj azon Nemessegh szabadsagauall elnek, igis megh nem haborithatni eöket, mert eö Felge is megh tartia eöket az szabadsagbanj. Azert ha ennj ideetwll fogwa, az hajjdusagott lako heliekbenj mind az ket Hatalmas Csiazar megh hatta, nem illik eö miattok az Szent bekeseget felhaboritanj, holot azoknak nincsen semmj egieb ereössegek, valami Teöuisses arokuall es az Szent egihazak keriteseuell, mellieket vgian be szoktanak az kereztienek keriteni, hogi az Tolwaiok latrok fel ne teöriek, Temetö helieket fel ne praedalliak es ne defedalliak : Szükséggh azért hogi az Hatalmas Chiazar

is az ö állapotban hadgia, az Hajdusagott az kiben most vannak holot az öo lako helieök edgik sem ereössegh sem penigh algiu Taraczk es egieb munitio nincsen benneök. Az Teöreökeök penigh az vegezés ellen niluan vagion, hogi effele ereössegeket eppiteöttenek, az feöfeöldeönj Heuest, az Dunantul Fokot az Balaton mellet, holot annak eleötte semmij ereösseg nem volt: Holot penigh az palankak dolgat el nem veghezettne Liptaj Vram az Eö Felge oratoruall edgütt mindezekkell az ratiokkall is halaztanj kell es referalnj az Bechij 1616. Eztendeöbelj Conclusionak Eöteödik Articulusara Vgi hogi ad certum Terminum Vtrinque Inquisitorok rendeltessenek es abbol mennien oztan vegbenj, mitt kellessek el vonnj.

7. Hatodzor. Mindennemü actakott, es vegezéseket, az Sitwa Torokit, Becsit, Komaromit es Barsit öo Kegime meghavall el vigien es azokbol mindeneket meyh bizonithasson az Oratorrall edgwt.

8. Hetedzeör. Szollion az Oratorral erreölis, hogi az Szüksegh keuannia, az Vezereknek és mind azoknak az kik altall ez felleöl megh Irrt Orzaghunk dolgait haznosra veghez viheti, az veghezések szerent hogi megh maradgianak illendeö ajandekott adgion Liptaj Vram hireuell es Jelenleteben megh alkoduan egimassall feleöle Eö Felge refundallia, minthogi illien hirtelenseggell keölleött az keövetnek megh indulnj posta modon, es nem volt az ajandeknak Tiztessegessen valo ell Vitelebenj modgia.

9. Nioleczadzor. Nilwan Vagion Teöreök Chizarnall es az Oratornal is hogi ez elmult Eztendeöben az bekesegh ellen Egren lakozo Teöreökeök, kiknek neuket tudgiak: Homonaj Gieörgi Vramott Eö nagisagat es Jambor szolghait az Orzagh gwlesebeöll mikor haza akart volna mennj igaz Vtában megh Tolvailottak minden marhaiokat fel praedallottak meli marhakban noha nemeli reszt, megh terittöttenek, az Egrij Halill Passa, de meghis vagion oda benne Tiz ezer forint ereö marha. Azert azt is efficialliak az Oratorrall hogi az hatra maradot marha eppen megh terittessek, es az kik csielekeöttek megh is büntettessenek erdemek szerent mert az Niluan valo szent bekesegh ellen csielekettek.

10. Kilenczedzeör. Az Komaromi aros embernek Feier-

wari Kozma Istwannak, hogi az Ezterghami és parkani Teöreökeök, kik mostannis szünetlen ki Járnak es csiataznak, Igaz Vtaban Lewa mellett szekeret fel vertek három szolgálait levaghtak Eött Lowat, es negi Ezer forint ereö marhaiat ellvittek. Azert Vtaban szemben leuen Eö kegielme az Vezzerrell szollion, es azoknak az Vtt allo Latroknak kik az Szent bekesegh ellen ezt csielekettek, büntetéseket Vrgeallia kik keözött Nemzetes az Parkani Szeöke Ozmani, es hogi az szegheni kár vallott áros Embernek is elpraedalt marhaiatt, mellieket Eztergamban es Parkaniban Vittenek hogi az Vezzer mind megh adassa, diligenter Installion, Seött ha kewantatik megh az portann is ezt az dolgott pponallia, mert ha effele nilwan valo dolgok büntetetlenüll maradnak, a szent bekeseg meg nem alhat.

11. Tizedzeör. Az Kanisaj Teöreökeök az elmult Eztendeöbenj minden hadokkall az Egherszeghi varasra mentenek, teöbeöll miünd ki eghettek, es masoknak is szolgaltatnak. Teörtenik az is giakorta hogi az Izpaihak eghez sommaiokat megh veuen raitok az falut penzen masnak el adgiak, es az is Vijobban az sommat raitok megh veszi, es igi neha ket s három Vra megh vagion egi falunak Eztendeigh. Hasonlokeppen az Passaknak Bekeknek es az Jancsiar Agaknak giakorta valo változasok miat telliesseggell elniomorottanak azokhoz valo faluk es Varasok, mert ha csiak ket auagi három hetigh biria isaz Tiztet, de az magha faluin az Sommat es egieib ieouedelmet mingiart megh veszi, mind ezeket csielekezik az Becsi Capitulatioknak harmadik articulusa ellen, ki miatt sok varasok es faluk az ket Chizarnak nagi karauall el pusztultanak.

Harmadzor azt is megh kell Jelenteni hogy az holdotsagh — — — — — tseknek, kik eö Felgenek nem adoznak, nem hogi bekesegek lehetne az Teöreök rezreöll, de seött az Sittwa Toroki vegezesnek tizen Eöteödik Articulussa ellen nem csiak behodoltattiak es adozasra ereöltetik, hanem effele nemeseknek hazokra mentenek magok keözzüll sokakat le vaghtanak, marhaiokat fel praedaltak, hazokat megh eghettek, nagi karokat teuen. Az kik penigh 'kezőzwlwk Vegh hazakban mentenek, azoknak megh csiak marhaiokat sem en-

gedik megh, hofi Jozagokban megh maradhasson, hanem adot es Dezmat is veznek raitok, az kik fizetni nem akarnak, marhaiokat is elhaitiak. Az kiknek penigh malmok vagion, nem elegheznek megh az nekik iutando resz ieöuedelemmell, hanem kit eghetessel feniegettnek, kiktwl penigh minden kerektwl egi egi végh karasiat kevannak, az mint Bezprini varmegie-bennis megh teörtént.

Negiedzer erreöl is Informalni kelletik hofi az Teöreök Vitezek, Passak, Bekek, es Izpaihak nem gondolua sem az Syttua Toroki Capitulationak 15 Articulusauall, sem az Becsi ratificationak 3-dik Arclsal hanem az Veghezesnek utanna eginhani száz falukat es Varasokat marhaioknak el haitasauall Embereknek le vaghasauall beholdoltattanak es most is naponkent holdoltattnak. Hofi azertt effele be hodoltatott faluk es Varasok, az Végezés szerént az hodolasra felzabadul-lianak, efficialni kelletik az portan es az Passakon Bekekre, Izpaihakra ezen dologroll ereös parancsolatokat hozni.

Eöteödzeör arrol is megh kell emlekezni, hofi az meli hattuan falukott az Becsi es Komaromi Capitulatiok szerént, Barson be adattanak az miben sommaiok elvegezeödött, azok keözzwl is egi nehani faluk megh bantattanak, keuanniak azt is hofi annak büntetese effectualtassek, azon Komaromban le-ött veghezes szerent.

Hatodzor ighen serio kelletik az Oratort az Palankoknak el igazitasa felcöll Informalnj, miuelhofi az palankoknak ez mostani állapotba valo megh maradasauall ereösseödik megh az bekesegh : Azoknak penigh allapottiok igi vagion, hogy mikor az Haidusagh Bocskaj partia volt, Bocskaj feiedelem penig Teöreök Chiazar partia volt, es valamit chelekedet Teöreök Chiazar akarattiaboll chielekette. Elseöbennis löt az hajdusagh leszallitása, az Vtan az bekesegnek Tractalasa es ell veghezese : Az hajdusagott penigh Bocskaj Feiedelem küleömben le nem szallithatta, hanem Kallot kellet nekik adni, az teöb Varasokkal egywtt kikben most laknak Vgimint Zobozlot, Hathazat, Nánást, Dorogott, Vámos Perchet, Polgárit, Kabát, Palkoniat, es Kisfaludott, az kik ackor puzta telkek voltanak, minthofi Kallobol az Ereössegbeöll chiazat-tanak, es niughatatlankottanak es az Bechi veghezes szerent

az Kallai Familianak megh kellett adni Kallot mert Jo Igazsagok volt hozzá: Bathori Gabor succedaluán az Erdelj Fejedelemségben ugi atta Bezerment, kj Echiedi Jozagh volt, az Haidusagnak Kallort: — Ezeknek azért le szállitasa eleöb leöt az Sittua torkon valo vegezesnell, Azert nem azokroll vagion az Palankokrollaz pacificatióban emlekezet, hanem de Arcibus finitimis et Fortalicijs de nouo non extruendis: Hogi penigh ne hodollianak, hanem szabadossak legienek Nagi András veghezte volt el Ali passauall, az Teöreök is reá felel- uén neki hogi ha Naduduart, ki in modum Fortalicij volt chinalua, el voniattia Nagi Andras, tehat az teöb Haidu Varasok, bekewell heliben marathatnak, kit el haniatot Nagi Andras defacto. Azert igi leuen az Hajdusagh lako helienek allapottia, megh nem haboritthattiak eöket lakó heliekben, mert ha megh haboritanaiak, es lako heliekben szenedni nem akarnaiak ismet nagi haborusagott inditanának es mind az ket Hatalms Feiedelem birodalmában sok karokat tennének: Azertt minthogi Eö feleöleök es lako beliek feleöll semmi emlekezet nem volt, hanem chiak Amhat passa negied fel szazrabuall teöbbit vittenek ell, kik keözzwl most is három szazigh oda vagion, az kastelt ostromoluan feö Embereket is eöltenek megh. Es sok teöb insolentiakath is czelekesznek, az mijt az Dunantul walo orszag reszenek beadott signaturaiabul megh teczik.

12. Tizenegyedzeör. Ezeken kívül is valamiuel az el veghezet Szent bekeseget ereössitheti, es legh haznosban heliere allathattia mindentehetsegheuel az Oratorrall edgwtt azon legien es mentüll hamareb Jo valazzal vizza Jeöhessen Isten segitseghewell.

13. Tizenketteödzeör. Az Portan, es az Wezer Passanal instalni kell, hogijereös parancholattal committalijak az véghebely Passaknak es Bekeknek, hogy Somogyban es Baranijaban Jobbagy — — segenek es az Orszaghnak az dicat es az Pechij Pwspeö(knek) es egyeb feoldeos uraknak is az magok Jobbagij, az eö szokot adoikath praestallijak az 1618 esztendeöbelij Komaromi wegezes szerent, es ne engegyek az végbely Passak es Bekek hogy az Ispaiak ebben akadekot tegyenek, kik karokat allatuan az faluk veghere prohibeallyak

az pensiot es dicat. Datum in Libera Regiaque Ciuitte Posonien. octaua die Mens Julij durante — — graal dnorum Statuum et Ordinum Regni Diaeta Anno doni Millesimo Sexcentesimo Decimo Nono.

Ezen szép apró betűkkel írott, de megrongyolt utasítás két egész ivnek hét oldalát foglalja el. Az egész egy írás, kivévén a' 11. vagy is *Tizedzeöri* pontnak *Hatodzori* osztályában a' vég sorokat „és sok teöb insolentiakath“ szavatól kezdve a' „*megteczik*“ szóig; — továbbá a 13 vagy is Tizenkettedzeör pontot végig, — mellyek más kézzel, nagyobb betűkkel és más barnább tintával írvák, és hihetőleg hitelesítéskor adattak hozzá.

Az okmány aláírva nincs, hanem össze levén varva az ívek fekete sárga selyem zsinórral, ennek lecsüggő szálai és vörös viaszból lapított lemezek fölé helyezett közel egy negyed ivnyi papirosra 23 pecsét van nyomva, ugymint a legfelső sorban 1. Gr. Forgách Zsigmond nádor' nagy gömbölyű pecsété családi egész czimerével ezen körirattal: „*Comes Sigis. Forgach de Ghimes Regni Hun. Palat. et J. Cuman.*“ 2. Pázmány Péter érseké, tojásdad alakú, szépen kinyomva családi czimerével, fölül püspöksüveggel illy köriratú: „*Petrus Pázmány Archi Epp. Strigoniensis.*“ 3. Leepes Bálint kalocsai érsek' nyolcz szegű kis pecsété a' 3. számhoz hasonlóan metszve „*V. L.*“ betűkkel fölül. 4. Piber János váradi püspöknek tojásdad alakú családi czimmal felül szintén püspöksüveggel, 's illy körirattal: „*Joannes Pyber Episcopus Varadiensis*“ ellátott pecsété. 5. Balásfi Tamás püspök' tojásdad alakú, az előbbihez hasonló modorban metszett pecsété illy körirattal: „*B. T. Episcopus Bosznensis.*“ — A' második sorban 6. Batthyány Ferencz' tojásdad idomú családi czimeres pecsété: „*Franciscus de Batthian*“ körirattal. 7. Révai Péter' nyolcz szegű gyűrűpecsété egész családi czimerével fölül: „*P. R. C.* ('s tán) *T.*“ betűkkel. 8. Eszterházy Miklós' nagyon kis nyolcz szegű gyűrűpecsété egyszerű családi czimmerrel, fölül; „*N. E. D. G.*“ 9. Appony Pálé szintén nyolcz szegű pecsét: „*Paulus Appony*“ körirattal. 10. Nyolcz szegű gyűrűpecsét nagyon elnyomva tán: „*C. P. D. N.*“ betűkkel a' czimer fölötti sisakon szárnyait szétterjesztő madár kivehető. A' paizs ugy látszik

vízszintesen két részre van osztva, de tárgyai ki nem vehetők. 11. Nyolczszegű kis gyűrűpecsét, fölírása 's két felé osztott vértén az alakok ki nem vehetők, a' sisak fölött kardos oroslán vagy griff áll.—A' harmadik sorban 12. Nyolczszegű gyűrűpecsét, ugy látszik: „*F. P.*“ betüvel, csak a' sisak fölötti kardot tartó kéz kivehető. 13. Nyolczszeg alakú pecséten csak a' sisak fölötti két szárny közötti kereszt, és a' két betű közül csak a' baloldali *G.* látható. 14. Nyolczszegű szintén, gömbölyü paizsában tán szarvas is van, fölül csak a' jobb oldali *B.* betű látható. 15. Nyolczszegű pecséten „*I. G.*“ betük, és a' sisak fölött gödény vagy pelikán kiismerhető. 16. Nyolczszegű pecséten a' vért' tartalma kivehetlen, fölötte „*I. S.*“ betű látható. 17. Nyolczszegű kis pecséten pusztán csak vért van, de tartalma kiismerhetlen, körirata ugy látszik ez: „*Stephanus Amade D. Wárkony.*“ — A' negyedik sorban a' 18. 's 19. kiismerhetlen; a' 20. nyolczszegű szintén, rajta egész czímer volt vésvé, a' vért vízszinlegesen két részre osztva, de tartalma ki nem vehető, a' sisak fölött oroslán három nyilat tartva látszik. 21. Nyolczszegű pecsét' vértén tán egyszarvú (unicornis) van, a' vért fölött korona: „*Jákofi Ferencz*“ körirattal. 22. Nyolczszegű pecséten fölül „*N.* (tán *C*) és *F.* látszik. Forgách-czímernek sejtethető. — A' 23. nyolczszegű pecséten fölül „*L. K.*“ betük vehetők ki. — Ezen pecsétek' tulajdonosainak neveit tán az 1619-ki diaetalis actákból lehetne kipótolni.

Figyelmet érdemel ezen okmány nem csak azért, mert a' XVII. század' első negyedében az országgyűlés által magyar nyelven adatott ki; nem csak azért mert szép tiszta magyarsággal van írva, figyelmet érdemel nem csak nyelvészeti tekintetből, de leginkább azért, mivel tanúsága annak, hogy még azon korban az ország a' küludvaroknál fejedelmétől külön követ által is képviseltethetett.

Azonban mindez Liptay' követségéhez nem tartozván, miután a' két első kérdést maga az okmány megfejté, hátra volna még a' két utolsóról, t. i. hogy hol 's milly sikerrel járt. és végre hogy mikor tért meg Liptay e' követségből?

Hol 's meddig, és milly viszontagságok közt járt légyen Liptay és társa (a' király' küldötte) e' követségben? azt, ha csak tán vezetett naplója fel nem találatnék, most már meg

nem mondhatjuk; valamint arról hogy mit végzett 's milly sikert aratott, adataink nincsenek. De ha tekintetbe vesszük, hogy Bethlen Gábornak a' Kassán tartott tanács után a' török császárhoz intézett követsége'következtében már a' Bethlenféle pozsonyi országgyűlés ¹⁾ alatt dec. 11. Julai bég ²⁾ török követ Pozsonyba érkezvén hirül hozta, hogy a' szultán kész Bethlennek, ha szükséges, segílyt küldeni Ferdinánd ellen, a' siker nem nagy lehetett.

Mikor érkezett vissza Liptay a' török követségből, azt határozottan nem tudjuk. Kazy az idézett sorok után csak annyit mond róla: „*Redux commutatam Reipub. faciem miratus est.*“ ³⁾ Mi nagyon igaz, ha tekintetbe vesszük a' még ezen 1619. év' őszén kitört Bethlenféle fölkelést, melly csakhamar az ország' nagyobb részét meghódítván, az ország' nagyai' legtöbbszét, 's tán Liptayt is hívei közé számítá.

Hogy 1621-ben már Liptay honn volt, onnan tudjuk, mert Kazynál még egyszer van róla emlékezet, midőn t. i. 1621. elején Bethlen és II. Ferdinánd közt a' békekötésről volt tanácskozás Bruckban 's részint Hainburgban, az ország' nagyai akkor Nagyszombatban voltak összegyűlve, honnan a' készített béke-föltételeket Illésházy Gáspár, és Liptay Imre ⁴⁾ vitték Hainburgba, de azokat Ferdinánd el nem fogadá.

Hogy Liptay az érdeklött török követségben ha nem is sikerrel, de híven eljárta legyen, némi tanuságaúl áll az idézett 1622. országgyűlés' 45. törv.-cikke, melly szerint az úti és egyéb költségekre kölcsönözött 5000 tallérnak kifizetését az ország vállalta el.

Ennyit jelenleg Liptay' török követségéről. A' követség' többi körülményei 's Liptay Imre' egyéb életviszonyai ⁵⁾ még bővebb kutatást igényelnek.

¹⁾ Kazy. Lib. III. 172. l. Bethlen e' gyűlést a' nádor által sz. Márton' napjára hivatá össze. Az első ülés nov. 13-kán tartatott. 1620. jan. 18-kán már a' tör.-cikkék is készen voltak.

²⁾ U. ott. 174. lap.

³⁾ U. ott. lib. II. 154. l.

⁴⁾ U. ott. lib. III. 190. l.

⁵⁾ Liptay Imre kéziratban lévő okiratok szerint: 1597-ben Nógrád

U T Ó S Z Ó.

Még néhány szót a' dologhoz. E' tárgyhoz még adatokat nyomozván a' m. nemzeti müzeum' könyvtárában is, ott habár, fájdalom! nem kimerítő, de mégis ide vonatkozó következőkre bukkantam.

A' Széchényi-féle kéziratok között az „Acta Diaetae Soproniensis pro Anno 1622.“ 4-r. czimú kéziratban föllelvén ezen gyűlésre készített, és Sopronban máj. 25. 1622. kelt királyi előadványokat (Propositiones), abban maga II. Ferdinánd a' Liptay-féle török követségről a' jelentést megtétetni e' szavakkal sürgeti (a' kézirat 100. lapj.): „Ut autem pacis Turcicae Conservatio majori promoveri possit, necessarium est ut sub hac ipsa Diaeta tam *Emericus Liphay*, quam *Stephanus Dóczy*, et *Joannes Rimay* legationum suarum diversis vicibus ad Turcas obitarum plenam et exactam relationem exhibeant.“¹⁾

Hogy követségi jelentését Liptay e' gyűlésen megtevé, azt nem csak az idézett 1622-ki XLV. t.cz. bizonyítja, hanem ismét újabban bebizonyúl a' muzeumi kéziratban tartalmazott e' hongyűlési naplóból, hol a' 75. lapon ezek foglaltatnak: „19. Julij Articulorum Lectio et Examinatio continuata, sed non perfecta.

megyében birtokos volt. — M. Bel: Nova Not. Reg. H. IV. Tom. 552, valamint Lehóczky: Stemmatogr. P. I. 195. 's k. lap. szerint Hont vgye' alispánja 1603. — Szintén 1618-ban is alispán 's követ (de neve hibásan Henriknek írva). — Ugyancsak idézett Lehóczky szerint 188. lap. Baranya vgye' alispánja 1613. — Ugyan ő szerinte 1618-ban Bars vgyének is alispánja és 1619-ben alispánja és követje, mint az utasítás mutatja. Abban az időben egy ember több megyének is vala egyszerre alispánja, követje, vagy egyéb hivatalnoka.

1) E' királyi előadványok a' M. Nemz. Muzeum' könyvtárában ívrétű latin kéziratok' 521-kében is egykorú másolatban, melly az Illésházy dubniczai könyvek közöl került, található.

Tandem in Domo Senatoria coram omnibus Statibus Legationis per Dominum Emericum Liptay ad portam Ottomanicam Anno 1619. suscepta, relatio facta. Similiter etiam per Dominum Stephanum Dóczy sed tantum partialis propter absentiam Domini Joannis Rimay.“

Ennyi a' naplóban; azonban a' jelentést magát akár kivonatban, akár egész terjedelmében fölfedeznöm mindeddig nem sikerült.

VII.

GRÓF RHÉDEI LÁSZLÓ' NAPLÓJA.

KÖZLI

VASS JÓZSEF,

TANÁR ÉS LYC. KÖNYVTÁRNOK KOLOZSVÁRATT.

GRÓF RHÉDEI LÁSZLÓ' ÉLETE.

A' letünt magyar századok' nagy embereit, kik a' haza köz ügyeiben cselekvő szerepet vittek, általán egyes vékony adatszálakból ismerjük. Figyelmöket a' szerénység, a' kornak, mellyben éltek, háborgásai 's nagyszerű eseményei egyediségektől elvonván, a' nemzeti élet' megható jeleneteire függeszték: innét azon öntudatlanúl tett, 's mintegy elejtett csekély jegyzetek, miket kitünő állásu embereink, 's a' múltban buzgó iróink, saját egyediségökre vonatkozólag, az utókor' számára hagytak.

Derék naplóirónkat is ezen viszonyok közt leljük.

Ámbár Benkőnek — miként maga nyíltan vallja — naplóirónk' életére vonatkozó sok olly jegyzete volt is ¹⁾, mi ritkaság; de én azokat sükeretlenül nyomoztam: honnét életrajzához a' szükséges adatokat régi emlékeink' egyes rideg soraiból kellett kifejtenem, 's egy egészszé alakítva, érdekes életképét történelmileg hű valóságában felmutatnom.

Örömmel fejezem ki itt is, mint tanítvány, hálaadómat nagy mesteremnek, gróf Kemény József úrnak, ki biztos útmutatással kalauzolt engem az életrajz' egyes szálainak tovább fejlesztésében.

A' *Rhédei-ház* egyike hazánk' ős családainak. Emlékeink sz. István' nővérének, *Saroltának* és *Aba* királynak nemzet-

¹⁾ L. alább levelét gróf Rhédei Ádám úrfihoz.

ségéből eredeztetik ¹⁾. A' nemzékrend' elágazó szálait nem követvén, „a' méltóságos és hazája-szerető igaz hazafi“ ²⁾ Rhédei Ferencz erdélyi „jámbor és szelid“ ³⁾ fejedelem' házi köréből indulunk ki. Ez nemzette naplóírónkat, *Lászlót, nejével, Bethlen Druzsával, Bethlen István fejedelem' leányával* ⁴⁾. Születéskora — saját jegyzete szerint ⁵⁾ — 1636. január' 11-dikére esik. 1653. oct. 12. tizenhat éves és kilencz hónapos korában, jegyezte el Árva várában első nejéül S. S. hajadont. A' kezdő betűkben gróf Kemény József *Szúnyogh Susannát v. Sophiát* olvas. Lehóczky a' Szúnyogh-család' nemzékrendében illy nevű hajadonról nem emlékezik ⁶⁾. Hallgat Benkő is ⁷⁾. De az egykorú Szalárdi határozottan a' *Szúnyogh*-név mellett tanúskodik, írván : „Ugyanebben (1655.), 27. Julii, *Rhédei László* ő nagysága lakodalma a' *Szúnyogh* kisaszonymyal, nagyúri méltósággal Szt Jóbon celebráltatott vala.“ ⁸⁾. Könnyű a' naplóírónak 1655. évi jul. 11-dikére tett ezenjegyzését : „Duxi in matrimonium eandem in castello rosenbergensi, aetatis annorum 19, mensium 6.“ ⁹⁾ Szalárdi' idézett szavaival öszhangzásba hozni. Tudniillik a' huszonegy hónapig tartott jegybenjárás után, az összekelés a' rózsahegy-i kastélyban, a' gazdag magyar lakoma pedig — ősi szokás szerint —

¹⁾ L. Belli Apparatus etc. pag. 243. — Cornides: Genealogia R. Hungar. pag. 59. — Katona: Historia pragmatica. P. I. pag. 299. — Andr. Simonyi: Genus regium Palatinatus etc. Pestini, 1795. 8-o. pag. 18, 19. — Ungr. Magaz. IV. Bd. pag. 354. — Benkő: Transilvania. Tom. I. Edit. secund. Claudiopoli 1834. 8-o. pag. 289, 290. — Andr. Lebóczky: Stemmographia nobilium familiar. Regni Hungar. P. II. pag. 339.

²⁾ L. Szalárdi János: Siralmas magyar krónikának kilencz könyvei. Újabb Nemzeti Könyvtár. Második folyam. Pesten, 1852. 4r. 282. h.

³⁾ L. Benkő: i. m. 289. l.

⁴⁾ Benkő: i. m. 290. l.

⁵⁾ 1653. oct. 12. volt három hónap' híán 18 éves; 1655. jul. 11. volt 19 éves és 6 hónapos.

⁶⁾ L. i. m. 383. l. Nem csodálhatjuk; mert becses munkája kezdet volt. Tetemes hibái 's hiányai' daczára, sajnos hogy még mindig kezdet. Okmánytáraink' alapos ismerői bizony gondolkodhatnának már a' hibák' helyreütése- 's a' hiányok' kitöltéséről!

⁷⁾ L. i. m. Tom. I. pag. 289, 290. — Tom. II. pag. 381.

⁸⁾ L. Szalárdi János: i. m. 289. h.

⁹⁾ L. alább Naplójának deák szövegü részét.

a' völegény' jószágán, Szent-Jóbon, ment véghez. — Első nejével, három hét' hián, hat esztendeig élt, meghalván 1661. jun. 18-d., szombaton, déli tizenkét órakor, Eperjesen, hola' magyar templomban eltemettetett ¹⁾. 1662. mart. 29-d. kelt másodsor házasságra Barcsai Ákos fejedelem' özvegyével. Bánffi Ágnessel. ²⁾

A' Rhédei-ház' országos tekintélye, 's *Lászlónak* a' kor' igényei szerint minden oldalú alapos kiképzettsége, őt a' méltóságok' kitünő állásaira nem emelte, hanem ragadta. Benkő őt Máramaros megye' főispánjának állítja ³⁾. II. Rákóczi György fejedelem alatt, 1654. nov. 22. fő bejáró (cubiculariorum magister). E' fejedelem' szerencsétlen lengyel táborozása' idején, úgy látszik, egy hadszakasz' dandárnoka volt ⁴⁾. Lengyelországi hadjárataból visszatérvén a' fejedelem, kíséretében leljük *Rhédei Lászlót* is ⁵⁾. Ugy látszik, hogy Bárcsainak kedvence volt a' szellemdús ifju : fejedelemsége alatt legalább különféle kitüntetésekben részesült. 1659. mart. 8. küldé ki őt Barcsai Ákos fejedelem, mint fő biztost, Várad és a' részek' elfoglalására a' beszercezi gyületről. 1659. máj. 30. Barcsai őt, a' szászsebesi gyülesten, az ország' fővezérségével kínálta meg : de fontos okoknál fogva el nem fogadta. 1660. junius' 20. váradi főkapitánynak nevezte ki : azonban mielőtt állását elfoglalhatta volna, Ali és Seid pasák Váradot elfoglalták. 1660. nov. 8. huszonöt esztendőskorában tette őt Barcsai fejedelem háromszéki főkapitánynak ⁶⁾. Kemény János' fejedelemsége alatt, mint tanács úr (consiliarius), részt vett a' Déva vára' feladását szándéklóknak megszententiáztatásában ⁷⁾. I. Leopold' követe, Szentgyörgyi Ferencz váci püspök által a' huszti várban siker nélkül kínálá meg őt az erdélyi fejede-

1) L. Naplójának ugyanezen részét alább.

2) L. alább Naplójának ide vonatkozó magyar szövegü részét. — V. ö. Lehóczky : i. m. Pars II. pag. 339.

3) L. i. m. Tom. I. pag. 290.

4) L. alább a' lengyelországi hadjáratra vonatkozó naplórész.

5) L. naplóját : 1657. jul. 26. — V. ö. Szalárdi J. i. m. 329. l.

6) L. naplóját : 1660. die 8-o nov. — V. ö. Kállay: Historiái értekezés a' nemes székely nemzet' eredetéről'stb. Nagy-Enyed, 1829. 8rét. 279. l.

7) L. Szalárdi J. i. m. 609. h.

lemséggel ¹⁾). Később kibékülvén Leopold az erdélyi dolgokkal, követe, az említett váci püspök, Apafi Mihály fejedelemnek kolozsvári táboráig jövéen, hogy küldetését a' fejedelemnek tudomására hozathassa, a' fejedelmi táborból *Rhédei László*, Bethlen János, Bánffi Zsigmond és Keresztesi Ferencz tanács urakat magához kéri ²⁾). Kemény János fejedelem' irányában az erdélyi fejedelmi méltósággal Nyaláb' vára alatt ütött táborából, kiküldött követe Hussain pasa által Ali basa is megkinálta Rhédei Ferenczet és *Lászlót*, de, úgy látszik, siker nélkül ³⁾).

A' tekintélyes befolyást az érett korhoz kötni megszokott század' szelleme, 's talán magának az eszélyes ifjúnak ügyes számítása sem engedé, hogy az országos hivatalok' jelentékeny fokozatain álló alig huszonkilencz éves szellemdús fiatal ember a' II. Rákóczi György' fejedelemsége alatt, 's ennek halála után még zajosbba vált erdélyi országos életben kiváló szerepet vihessen : innét azon gyenge fény, mellynek körében neve Erdély' évlapjain megjelenik. — Kora ifjúságában magtalanúl halt meg 's benne a' fejedelmi ág megszakadt ⁴⁾). A' felette tartott gyászbeszéd' nyomán ⁵⁾), melly nincs kezemnél, 1663. végén, vagy 1664-ben érte őt a' halál. Grófi czíméről Benkő Transylvaniajában, a' nemzékrendben ⁶⁾), hol sajátlag helye leendett, nem emlékezik : de gróf Rhédei Ádámhoz írt

¹⁾ L. Gronzky de Grondi, nobilis poloni: Epitome praecipuarum rerum ab infelici clade Mohacsiana, seu ab Anno 1526. usque Annum 1663. in Hungaria et Transylvania gestarum. Gróf Kemény József' kéziratárában: Collectio Manuscriptorum. Tom. I. pag. 679. — V. ö. Joannis Com. de Bethlen: Commentarii de rebus transilvanicis proximis ab obitu Gabrielis Bethlenii trigintaquatuor annis gestis. Editio nova. Pars prior. Viennae, 1779. 8-vo. Liber tertius, pag. 130.

²⁾ L. Gronzky i. m. pag. 685. — Joann. Bethlen: i. m. Libr. tert. pag. 152.

³⁾ L. Joann. Bethlen: i. m. Libr. tert. pag. 70.

⁴⁾ L. Benkő: i. m. Tom. I. pag. 290. — Lehóczky: i. m. Part. II. pag. 339.

⁵⁾ L. Bátori Mihálynak halotti beszéde gróf Rhédei László felett. Bécs, 1664. 4r. — V. ö. Sándor István: Magyar Könyvesház. 43. l.

⁶⁾ L. Benkő: i. m. Tom. I. pag. 289, 290.

levelében ¹⁾, határozottan *grófnak* czímezi. Szalárdi ²⁾, Bethlen János ³⁾, és a' fenn említett halotti beszéd szerint csakugyan gróf volt, hanemha e' történeti kútfők a' deák „comes de Máramaros“ után tévedtek. — Rhédei Lászlót, Józsefet, Mihályt, Pált és Zsigmondot illetőleg a' *grófi* címre vonatkozó kir. oklevél — gróf Kemény József' jegyzete szerint — 1744. nov. 13. kelt ; de ezek más ágnak tagjai.

Túltéve magunkat a' családi czímen, a' köz figyelmet a' széplelkű fiatal ember, mint XVII. századbeli történetirodalomunk' egyik tényezője igényli naplótöredékeért. Tiszta keble, melly kora' eseményeinek megnyílt, félre ismerhetlen. Nemzeti nyelvének becsülése, melly naplójának magyar szerkezetében nyilatkozik, polgári tiszteletet érdemel. Távól áll ő a' történeti események' terjedt 's alapos felfogásában az öreg Csereitől ⁴⁾, a' jámbor Szalárditól ⁵⁾, 's a' XVII. század' több történetirói' egyeniségeitől. Ő, mint hadi ember, fiatal, harcias lelkületű dalia, a' tábori élet' első benyomásai alatt iktatta tárczájába jegyzeteit, mellyek II. Rákóczi György fejedelem' szerencsétlen lengyel hadjáratát vékonyan árnyalják : de mint szemtanú, mint a' esatározásban tettleges részt vett magyar katona, mint a' hadi mozdulatoknak idővetésileg pontos jegyzője, megérdemli, hogy egyszerű naplóját Szalárdi' olvasása alatt kezünknel tartsuk. Sajnos, hogy e' tisztos emlék épen ott szakad meg, hol az legérdekesebbé kezd válni. Egyébiránt ezen érezhető hiány jelentesen kiegészítettik Szalárdi' Siralmas magyar krónikájának kiadása által. Adja ez az erdélyi hadak' azon sanyarú állapotját, mellyet azoknak szemes vezére, a' hazafilelkű tábornok, Kemény János, olly élénk ecsettel rajzolt. Egy tekintet Szalárdira 's Rhédei László' naplójának vég szakaszára meggyőz mindenkit, miszerint Rhédei' naplója épen ott szakad meg, hol Szalárdi a' Kemény' parancsnoksága alatt lengyel földön maradt erdélyi hadaknak szigorú helyzetét „Ruina exercitus transylvanici“ rovat alatt a' tábor-

¹⁾ L. alább levelét.

²⁾ L. Siralmas magyar krónikáját 329. h.

³⁾ L. Bethlen János : i. m. Libr. tert. pag. 70, 130, 152.

⁴⁾ L. Historiáját: Ujabb Nemz. Könyvtár. Első folyam. Pesten 1852. 4r.

⁵⁾ L. i. m. felebb.

noknak hű rajza után adja ¹⁾. A' mi tehát Rhédei' naplójából hiányzik, azt más, hasonlólag egykorú, irónál fölleljük. Csak azt volna érdekes tudnunk, vajjon Rhédei halálaig vitte-e a' történeti jegyzéseket, vagy Kemény „Ruiná”jának közlésével végkép megszakadt? Utolsó esetben mitsem veszítettünk, míg első esetben veszteségünk többé alig leendő pótolható. Szalárdi felfogta ugyan II. Rákóczi György fejedelemnek korát egész terjedelmében : de mennyivel livebb, 's így érdekesebb olly kiváló egyéniségnek közleménye, ki a' fejedelem' környezetében tölté éveinek nagy részét, 's az események' szemtanúja volt, miként Rhédei! — Az eredeti kézirat' vége hiányzik : de illik erről is tüzetesen egy pár szóval emlékeznünk.

A' napló' eredetiét a' XVII. század' vég szakában idősb gróf Teleki Mihály birta. 1688. jun. 20. Bethlen Elek' kezei közt volt egyéb régi kéziratokkal kölesönképen, miként ezt Bethlen Eleknek egy ezekről szóló tétvénye bizonyítja, melylyen az öreg Telekinek ezen hátirata olvasható : „Bethlen Elek uram maga külte regestrum ő kegyelménél lévő könyveimről és írásimról. 1588. 20. junij.“ Belül ez áll : „Az urnak, Teleki uramnak, ő kegyelmének, nálam ezek az könyvi és írási vadnak : „5. Egy sárga kordoványtáskában ezek az írások vadnak: 1. Consilium Londini in Anglia scriptum, qua ratione Britanni Imperii Germanici rebus turbatis opem ferre possint. 2. Az szegény *Rhédei Lászlónak* emlékezetre irt jedzési az erdélyi dolgokrul, in folio.“ ²⁾

Erdély' történeti emlékeinek halhatatlan gyűjtője, Benkő József, *Tudósításában* ³⁾ Rhédei László' naplójáról így emlékezik : „Gróf Kis-Rhédei Rhédei László, Rhédei Ferencz fejedelem' fia, tanácsúr és háromszéki főkapitány' naplókönyve, mellyben ír elsőbb időbéli dolgokat is, de főképpen a' II. Rákóczi György fejedelem' Lengyelországba 1657-ben lett szerencsétlen hadvivését, mellyben maga is ott forgott. — Az eredeti írást bizonyos jutalomért én adtam örökül mélt. gróf

¹⁾ L. Szalárdi : i. m. 320—329. hh.

²⁾ L. Joseph. C. Kemény : Notitia historico-diplomatica archivi et literalium Capituli Albensis Transsilvaniae. Tom. I. Cibinii, 1836. 8-o. pag. 112—114.

³⁾ L. Új Magyar Muzeum. 1853. V. füzet. 217—245. ll.

Rhédei Ádám úrfi ő nagyságának ¹⁾." Elhallgatá itt Benkő, hogy az eredeti kézirat csonka, t. i. vége hiányzik ²⁾. Maga az eredeti báró Radák Istvánné, született Rhédei Klára grófnő nagyságának birtokában van. Híven lemásolta gróf Mikó Imre ő exlja, kinek nagylelkűségéből a' hű másolat megyen az akadémiai kézirtárba. Sajtó alá én készítém, minthogy közlését érdekesnek tartottam.

Az egész közlemény két szakaszra; az utóbbi két részre oszlik. Az első Benkő' levelét hozza gróf Rhédei Ádámhoz. A' második szakasz' első részében a' naplóíróra vonatkozó jegyzetek foglaltatnak; a' második részben szószerinti hadúrendjét, némi történeti jegyzetekkel kibővítve, adja a' derék naplóíró.

Hazánkat illetőleg, a' naplóírónak helyirati botlásait jegyzetekben kellett helyreigazítanom. Két százados emlékről levén szó, a' hon' régi felosztását tartám szem előtt, 's e' tekintetből a' becsúsztott tévedések' kijavításában Görög' Atlásza ³⁾ szerint jártam el.

¹⁾ L. u. o. 236. l.

²⁾ L. a' Napló' vég szakaszát. — V. ö. Új M. Muz. i. füz. 236. l.

³⁾ L. Magyar Átlás. Közre bocsátotta Görög. Bécs, 1802. ívr.

BENKŐ JÓZSEFNEK GRÓF RHÉDEI ÁDÁMHOZ ÍRT LEVELE.

Méltóságos Gróf Urfi, Kegyes Patronus Uram!

A' szaladó, de jó alkalmatosság miatt, tsak futó betűkkel kénytelenítettém Nagyságodhoz ama' ritka Mstumát néhai Gróf Rhédei László úrnak, Ferenczfejedelem' fiának, küldeni. — Ebben a' Diáriumban szépjegyzések is vagynak; de azoknál többnek kell még lenni az adfectionis pretiumnak: bizonyos is vagyok benne, hogy Nagyságod ezért nagy örömmel segíti a' megígért két aranynyal az én szegénységemet, melylyet az értelmes levél-megadónak kelletik kezére bízni. Nékem is sokban áll, nem mint ennyi papiros. Adjon Isten gyönyörködést benne Nagyságodnak! Elémenteleket a' tudományokban örömmel értettem. — Magamat Nagyságod' grátiájába ajánlván, vagyok nagy tisztelettel

Méltóságos Gróf Urfi Nagyságodnak
Közép-Ajtán, 1785. 2-da Sept.

alázatos szolgálója
Benkő József. t. k.
K. Ajtai ref. pap.

P. S. Néhai Gróf Rhédei László úr' életéről, ha parancsol Nagyságod, sokat írhatok olyyat, a' melly ritkaság. Most nem írhatok. Alig fogá kezem ezen betűket is a' nagy sietség miatt. De nem sokára fogok önként is írni Nagyságodnak, Tiszteletes professor Szathmári és Sófalvi Uraiméknak küldendő irásom mellett.

Kivül a' borítékra írva :

Méltóságos Gróf Úrfi! A' nagy sietség miatt elfelejtém belül megírni; de jelentem, hogy én az *Erdélyi Historiás Szekrénynek* (melly titulus alatt nem sokára nyomtatni kezdem Erdélyre tartozó sok drága Gyűjteményeimet, mellyek között egynehány ilyen *Diáriumok* is lesznek) egyik tómusába bele írtam már ezen Diáriumot, és bizonynyal ki nyomtattatom.

Mihelyen pedig Ngd' tudósítását (mellyet adni méltóztassék Ngd) veszem, oda ragasztom azt is, hogy az originál Ngdnál vagyon stb., és így a' posteritas ezt Ngdnál keresi, 's conservációját várja. Mert vajmi szép dolog, mikor hazai historiánk ilyen bizonyos jegyzésekből erősül stb.

A' levél' címje :

Illustrissimo ac Magnifico Domino, Domino Comiti Adamo Rhédei de Kis-Rhéde, optimarum scientiarum cultori clarissimo, Domino mihi gratioso.

Claudiopoli.

RHÉDEI LÁSZLÓ' NAPLÓJA.

Tizennyolcz esztendő's koromtól fogva micsoda emlékezetes dolgokon mentem által, azokról való könyvecske.

Anno 1653. die 22. octobris, aetatis annorum 18., restantibus tamen mensibus tribus, resignavi ¹⁾ mihi, Deo sic placente, prima vice in arce arvensi, inter horam 10. et 11. pomeridianam ²⁾. V. — — — ³⁾ S. S.

Anno 1654. tött az méltóságos második Rákóczi György fejedelem engemet Petki István uram által Székelyhidon fő bejárónak ⁴⁾ 23. novemb.

Anno 1655. die 11. julii, duxi in matrimonium eandem in castello rosenbergensi ⁵⁾, aetatis annorum 19. mensium 6.

Anno 1659. 6. martii, lettem tanácsurrá ⁶⁾ Barcsai Ákos fejedelem, és az ország tetszéséből, 24 esztendő's koromban.

Anno 1659. küldött ki engemet Barcsai Ákos fejedelem fő commissariusnak, Várad és az partium elfoglalására, beszterczei gyűlésről, 8. martii.

Anno 1659. 30. Maji, offerálta az méltóságos Barcsai Ákos fejedelem nekem az ország generálisságát 24 esztendő's

¹⁾ *designavi* (= eljegyeztem) helyett.

²⁾ = délutáni; talán deákul helyesebben : *vespertina* (= estvéli 10, 11 óra közt) helyett.

³⁾ V. = *Virginem*; az ez után álló megkurtított szónak betűvonásai tisztán ki nem vehetők. Gr. Kemény József olvasása szerint : *honestam v. aestimatissimam Sophiam v. Susannam Szunyogh* (= S. S.).

⁴⁾ *Cubiculariorum Magister*.

⁵⁾ A' rózsahegy kastélyban, Liptó megyében.

⁶⁾ *Consiliarius*.

koromban szászsebesi gyűlésen, de holmi okokra nézve nem vettem fel.

Anno 1660. 19. junii, érkeztem az török táborra és magyar táborra Ecsed alá. — 20. löttem szembe az budai vezérrel Seidi Akmeth passával; ugyanakkor kaftányozott meg is; ugyanaz nap offerálta Barcsai Ákos fejedelem nekem az váradí fő kapitányságot is, mellybe minekelötte bementem volna, Ali és Seidi passák megszállván, az kereszténységnek nagy kárára hat hétig víván, meg vöttek.

Anno 1660. die 8. novembris, 25 esztendős koromban tett az méltóságos Barcsai Ákos fejedelem engemet háromszéki fő kapitánynak.

Anno 1661. die 18. junii, die Sabbathi, hora plane 12. pomeridiana ¹⁾ Fragopoli ²⁾ szállítá ki Isten az én szegény édes feleségemet, nekem elfelejthetetlen keserüségemre, kivel — három hét hián — csak hat esztendeig lakhattam, mellyet bizony csak hat holnapnak tartottam.

28. Augusti temettem el szegényt ugyanott, az magyar templomban.

Anno 1662. die 29. martii, vittem haza második feleségemet, Barcsai Ákos fejedelem meghagyatott özvegyét, Ngs Bánfi Ágnest, levén nálam jegyben negyedfél hónapig. Kivel való életemet áldd meg én mennyei sz. atyám.

Magyarországban voltam négyszer.

Elsőben voltam Beczkóig.

Másodszor voltam Árváig.

Harmadszor voltam Rosenbergig.

Negyedszer voltam Dunán túl Austriában Bécsig, még azon túl is.

Melly negyedszeri utamnak leírása így következik. — Mivel akkor Pozsonyban országgyűlése volt :

¹⁾ Épen déli 12 órakor, miből e' szónak *pomeridiana* (= délutáni) *déli v. délelőtti* időre hibás alkalmazása kitűnik.

²⁾ Eperjesen, Sáros vármegyében.

Anno 1655.

- Die 23. martii indultam Szent-Jobról. Mentem ebédre Vedbe ¹⁾; hálni Piskoltra.
24. Ott.
25. Ebédet ott; hálni Béltekre.
26. Ebédre Káll-Semjénbe; hálni Nyíregyházára.
27. Ebédre Rakamazra; hálni Tokajba, husvétszombaton.
28. Ott.
29. Ebédre Rátkára; hálni Gönczre.
30. Ebédre Kassára; hálni Somosra.
31. Ebédre Eperjesre; hálni Pécsi-Ujfaluba.

APRILIS.

1. Ebédre Lijblóra, hálni Lomniczára Rhédei Pálhoz.
2. Ott.
3. Ebédre Kakas-Lomniczára; hálni Hibbére.
4. Ebédre Árvába; az nap ott.
5. Ott.
6. Ebédet is ott; hálni Párniczára.
7. Ebédre Ferkovára; hálni Tepliczére.
8. Ebédre Predmérre; hálni Viszolahra.
9. Ebédre Teplára; hálni Kublára ²⁾).
10. Ebédre Criofienzára ³⁾; hálni Beczkóra.
11. Ebédre Csejtére; hálni Veszelére.
12. Ebédre Nagy-Szombatba. Az nap ott. Ugyanaz nap jártam el az várost, 's abban való mindenféle templokat, 's az patikát is.
13. Ebédet ott; hálni Szenczre.
14. Ebédre be Pozsonyba az országgyűlésében; melly nap ment ki császár ő felsége elsőben mulatni.

¹⁾ Illy helységet Bihar megye' térképén nem leltem: honnét a' naplóíró' utjának iránya szerint hihetőleg *Vedres Ábrány*-t kell olvasni.

²⁾ Nagy- és Kis-Kubra, Trencsén megyében.

³⁾ Illy nevezetű helység Trencsén megye' térképén nem fordul elé; az útírány *Krivoszna* helységre mutat.

15. Voltam szemben elsőben, cancellarius Szelepcsényi György urammal; melly nap ebéden ott voltam. Ugyanaz nap voltam szemben elsőben Nádasdi Ferencz és Szunyogh Gáspár uramékkal.
16. Ebéden voltam Szunyogh Gáspár uramnál. Vacsorán Nádasdi Ferencz uramnál.
17. Voltam szemben elsőben Wesselényi Ferencz palatinus urammal, és Zrínyi Miklós urammal.
18. Voltam ebéden érsek urnál ő nagyságánál, több főrendekkel együtt. Magyarországi cancellarius is ott volt. Ugyanaz nap voltam szemben elsőben érsek urammal ő nsgával.
19. Voltam szemben Csáki István urammal.
20. Voltam ebéden palatinus uramnál.
21. 22. Szállásomon voltam.
23. Mentem elsőben császár udvarába cancellarius urammal.
24. Voltam ismét ebéden az érseknél Pozsonyban az kertben, Szent-György napján, Lippai György uramnál ő nságánál, holott sok nagy rendek voltak, úgymint:

Ezek németek ¹⁾.

Pápa követe.
 Spanyol király követe.
 Velenczések követe.
 Ausperg herczeg.
 Detristander herczeg.
 Gonzaga herczeg.

Ezek magyarok.

Palatinus úr ő nsga.
 Maga az gazda érsek úr ő nsga.
 Gr. Zrínyi Miklós uram.
 Gr. Battyáni Ádám uram.
 Gr. Nádasdi Ferencz uram.

¹⁾ A' derék naplóírónak ó-magyar népjellegű észjárását bizonyítja azon sajátság, miszerint ő mindazokat, kik nem magyarok, az általános *német* nevezet alá foglalja, habár némellyeknek közölök más népfajból való is származásuk. — A' magyar nép' ajkán mégma is használatos az *Ober-Ens*-nek (elkorcsultan megdeákosítva: *Ober-Ensia* = *Óperenczia*) őshagyományos elnevezése, melly nevezetet még mindig szereti mondáiban az előtte ismeretlen tartományokra, rendesen pedig Nyugat-Európára alkalmazva használni. Innét elbeszéléseiben az ismert magyar szójáratos kifejezés: „Hol volt, hol nem volt, még az *Óperenczián* (Ober-Ensen) is túl volt egyszer egy király, kinek három fia volt stb.“

Gróf Piccolomini.	Gr. Forgács Ádám uram.
Gróf Pucham.	Cancellarius Szelepesényi
Gróf Csuch.	György uram.
Egy német úr.	Gr. Erdődi György uram.
Német cancellarius.	Gr. Eszterházi Pál uram.
Császár német fő lovász-	Gr. Rákóczy László uram.
mestere.	Barkóczy László uram.
	Balasi Imre uram.
	Két pispék.
	Az Praesidens.
	Az Personalis.
	Gr. Rhédei László stb.

Volt audientiám német császár ő felsége Ferdinandus tertius előtt, kit ekképen köszöntöttem :

SALUTATIO.

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas,
Domine, Domine mihi naturaliter clementissime!

Posteaquam modernam hanc congregationem generalem Statuum et Ordinum regni hujus inelyti ad mandatum gratiosum Suae Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis factam, etiam praesentia sua augustissima imperatoria corroboratam, percepissem, non mihi negligendum putavi huc venire, meque coram throno augustissimo Suae Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis commendare ac insinuare humillime. Humillimas ac immortales agens gratias, quod me indignum in conspectum, ac ad osculapedum suorum augustissimorum admittere dignata sit. Proinde perpetua ac fidelia servitia Suae Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestati defero humillime.

Császár ő felsége az én salutatiómra megfelelővén bő szókkal, a többi között mondotta ezeket is:

„Gratum est nobis, quod personam vestram viderimus, Deus vobis etiam benedicat etc.

Interrogavit post benedictionem :

Venistis ex Transsylvania?

Jam ex quo tempore pedem mouistis?

Estne Princeps vester in sua residentia?

Quomodo reliquistis?

Nos clementer accepimus vestras visitationes, in posterum etiam nos erga vos clementem ¹⁾ agnoscatis.“

Ugyanaz nap, úgymint 25-d. voltam vacsorán Battyáni Ádám uramnál.

26. Ebéden voltam Eszterházi Pál uramnál.

27. Ismét ebéden voltam Forgács Ádám uramnál.

29. Voltam ki vadászni császárral Köpcsén felé Dunán túl.

MÁJUS.

1. Volt audientiám Leopoldus Ignatius császár ő felsége fia előtt, melyet ²⁾ hasonló formán köszöntöttem, csakhogy az nevezetben így szóltam : Celsissime Princeps Archiduxque etc.; mivel sem császár, sem király nem volt még ekkor, de annakutánna két héttel királylyá tették.

Ugyanaz nap, úgymint 1. maji voltam ismét ebéden Nádasdi Ferencz uramnál.

3. Indultam Bécs felé, ebédre Fisemenbe ³⁾; hálni Bécsbe, holott mulattam ötöd napig.

8. Indultam Bécsből Pozsony felé. Ebéd után mentem hálni Hamburgba ⁴⁾.

9. Ebédre be Pozsonyba.

10. Voltam ebéden Zrínyi Miklós uramnál. Ugyanaz nap indultam haza felé. Hálni jöttem Szenczre.

11. Ebédre Kosztolánba; hálni Beczkóba.

12. Ebédre Teplára; hálni Beszterczére ⁵⁾.

13. Ebédre Bélára ⁶⁾; hálni Árvába, holott mulattam négy nap.

18. Indultam ki Árvából Szunyogh Imre urammal, jöttem ebédre Szelinczére ⁷⁾; hálni Szent-Péterre ⁸⁾.

19. Ebédre Luczinára ⁹⁾; hálni Késmárkra, Tököli uramhoz.

20. Ott.

21. Ebédre jöttem Lomniczára; hálni Palocsára.

22. Ebédre Szebenbe ¹⁰⁾; hálni Somosra.

¹⁾ Talán : clementes? — ²⁾ Kit. — ³⁾ Fischament. — ⁴⁾ Haimburg. — ⁵⁾ Vág-Beszterczére. — ⁶⁾ Helység Trencsény megyében. — ⁷⁾ Helyesebben : Szelinczére, mezőváros Liptóban. — ⁸⁾ Helység Liptóban. — ⁹⁾ Helyesebben : Lucsivnára (Lautschburg), a' Szepességben. — ¹⁰⁾ Kis-Szebenbe, Sáros megyében.

- 23. Ebédre Kassára; hálni Gönczre.
- 24. Ebédre Rátkára; hálni Tokajba.
- 25. Ebédre Nyiregyházára; hálni Bogátra.
- 26. Ebédre Piskoltra; hálni haza Szent-Jóbra.

Kiért legyen áldott az Istennek szent neve.

Amen. Úgy legyen.

Anno Domini 1657.

JANUARIUS.

2. Indultam Isten kegyelmességéből hadakkal, s az mi kegyelmes urunkkal együtt, második Rákóczi Györggyel, Erdélyből Lengyelország felé. Én pedig magam Kükellővárról jöttem ebédre Vesszősre; hálni Forróra.

3. Ebédre Kocsárdra; hálni Koppánba.

4. Ebédre Kolosvárra; hálni Kis-Jenőbe.

5. Ebédre Szamos-Újvárra urunkhoz; hálni Nemába.

6. Ebédre Kaplanra; hálni Doborára.

7. Ebédre Priszlokra, Kővár mellé; hálni Tótfaluba.

8. Ebédre Váraljára; hálni Remetére.

9. Ebédre Viskre; hálni Husztra.

10. 11. 12. 13. 14. 15. Ott.

16. Indultam Husztról ebéd után, mentem hálni Viskre urunkhoz.

17. Ott.

18. Indultam urunkkal együtt. Ebédre Urmezőre, hálni Kövesligetre. Az nap tért vissza Viskről Erdélybe asszonyunk.

19. Ott, Kövesligeten.

20. Ebédre Imsádra. Az nap tért meg apám uram őnsága vissza.

21. Ott.

22. Ott. Az nap ment fő generál, Kemény János uram, egy részhaddal elől.

23. 24. 25. Ott.

26. Ökörmezőre.

27. Izára.

28. Hidegpatakra.

- 29. Ternóczra.
- 30. Szkolyára.
- 31. Alsó-Szinaviczkára.

FEBRUARIUS.

- 1. Koniczowra.
- 2. Sztrybe; holott tiz napok alatt volt beteg urunk őnsága.
- 13. Sztryből indultunk ki; az nap jöttünk Rekticzére.
- 14. Zambor alá egy faluba, kit hínak Sidának; az nap ott. — Ugyanaz nap, estve felé, ütöttek ki az zamboriak.
- 15. Ott. Lárma az nap kétszer.
- 16. Ott. Az nap esett el véletlen, ugyan Zambor alatt, Kemény Boldizsár uram.
- 17. Ott. Az nap adták meg Zambort.
- 18. Vorticzére.
- 19. Nisztriczére.
- 20. Ott.
- 21. Torkira, Prsemisle mellé. Az nap ugyanazon utunkban jött volt előnkbe valami lengyel ellenség; de ők elszaladván, semmi sem lött. Lárma.
- 22. Ott.
- 23. Valyavárra. Ugyanaz nap romai császártól, Ferdinandus tertiustól, érkeztek követségben urunkhoz:
Magyarországi cancellarius Szelepcsényi György,
Gr. Homonnai György,
Gr. Rákóczy László,
Révai Dániel,
Egy pap,
Fejérpataki Kristóf, császár secretáriusa.
- 24. Maluminára.
- 25. Pusztafalvára.
- 26. Privorskora, az marschall városába.
- 27. 28. 29. Ott.

MARTIUS.

- 1. 2. 3. 4. 5. 6. Ott.
- 7. Mentek el mind császár ő felsége követi, csak maga can-

- eellarius uram maradott. Mí is ugyanaz nap indultunk ki Privorskoról, 's mentünk Haligovára.
8. Mentünk Landshut alá, ki az marschall vára. Ugyanaz nap az városát megvették és felégették.
 9. Meg visszamentünk Haligovára. Az nap ott.
 10. 11. Ott.
 12. Lunkára.
 13. 14. 15. Ott. — Az nap ment el cancellarius uram.
 16. Lankira.
 17. Rokticzére.
 18. Sepniczére.
 19. Ott. Lárma.
 20. Mieleczre.
 21. Ternovára.
 22. Ott.
 23. Otffinofra.
 24. Ott.
 25. Trinkóra , Dunavicz víz mellé.
 26. Brenczkora. |
 27. Plessora.
 28. Krakkóba, holott urunkat generál Virez az több svédekkel együtt nagy pompával excipiálta. Ugyaz nap vendéglette is meg ő nságát a generál.
 29. Ott. Az nap vendéglette meg urunk ő nsága az generált, több obersterekkel s offcerekkel együtt.
 30. Jöttünk ki Krakkóból; generál Virez is eljött az mi táborunkat nézni. Az nap jöttünk Vicznóra.
 31. Visliczére. Az nap ott.

APRILIS.

1. Úgymint husvét első napján Vievalezikra.
2. Polonára. Sok nyughatatlanságot szenvedtem. Lárma.
3. Nisiczére.
4. Stasofra.
5. Bagariára.
6. Opatoveczre.
7. 8. 9. Ott.
10. Czemelóra.

11. Ott.
12. Simsonra. Ugyan Simson nevű falu mellett az nap egyeztünk meg svécziai királylyal ő felségével nagy pompával.
13. Sliborra, az Viszla mellett.
14. Zanikostra.
15. Vissza a táborra, ugyan Czemilóra.
16. Ott.
17. 18. 19. Ott. Urunkat ő nságát az svécziai király egynehányszor vendéglette meg; de urunk a' királyt csak kétszer.
20. Ismét a' királyhoz a mi táborunktól vissza Zavikosthoz.
21. Az mezőben, a Viszla mellett, a hol által költöztünk. Az nap vonattam elsőben sátort.
22. Kraszniczére.
23. Ott.
24. Indultunk urunkkal, s az svécziai királylyal az ellenség után; de nem értük. Az nap mentünk Markatufra, a szekereinket elhagyván.
25. Podlidufra.
26. Voiczekre.
27. Sztoczekre.
28. Mesinkóra. Azon estve az ellenség után megindulván, egész éjjel mentünk.
29. Vengufra.
30. Grodekre. Ott voltam beteg két nap.

MÁJUS.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Grodeken mulattunk.
10. Indultunk meg; mentünk Sztelniczére.
11. Cusiczára.
12. 13. Ott.
14. Mentünk Brestia alá, kit harmad napon megadtak.
15. 16. 17. 18. 19. Ott voltunk. — Ugyan 19-d. egyeztünk meg ¹⁾ az szekereinkkel is.
20. Pünkösöd napján.—21. 22. 23. 24. Ott.

¹⁾ Helyesen : *érkeztünk meg*; mert fennebb (apr. 24.) írta, hogy szekereiket elhagyák.

25. Brestia alól megindulván, mentünk Gelecze.
26. Ott.
27. Bubléra.
28. 29. Ott.
30. Mentünk az svécziai királyhoz Selecze, ugyanaz nap érkezett be generál Steimbuch.
31. Váltunk el ő felségétől. — Mentünk egy Dregicz nevű faluba.

JUNIUS.

1. 2. Ott.
3. Jöttünk Grodek mezeire, az Pruth vize mellé.
4. Brotra.
5. Solochvára.
6. Penovára.
7. Ott. Ez napokon mentünk az ellenség után — hiába — postán.
8. Pultust nevű város mezeire, kit az svédek felverték volt, holott szép mennyezetű templom volt.
9. 10. Ott.
11. Nasliczra.
12. Czirczére.
13. Költöztünk általaz Viszlán, egy Zakroczin nevű városnál.
14. Szállottuk meg Warsovát.
15. Ott.
16. Ott. Az nap adták meg a' városat.
17. 18. 19. 20. 21. Ott.
22. Indultunk meg Warsova alól; mentünk hálni Tarczinra. Ugyan — az nap verték fel a svédek Warsovát, Wittembergart. Ez nap holt meg szegény Liban V.; úgy ez nap temettük el is ennek a Tarczin nevű városnak a' mezein.
23. Jöttünk Varka nevű városnak az mezeire, egy Polcza nevű víz mellé. Ez nap hagytak el a svédek bennünket.
24. Rihára.
25. Melosra.
26. Tanoveczre.
27. Soleczre.

28. Ott.
 29. Sandamirhoz jöttünk.
 30. Ott.

JULIUS.

1. Ott.
 2. Jöttünk alá Zanikosthoz.
 3. Költöztünk által az Viszlán nagy veszedelemmel, sok ember- s marhahalállal.
 4. Helyben voltunk, az Viszlaparton. — Ez nap ültünk fel háromszor.
 5. Girhoveczre.
 6. Turbinra.
 7. Zamostya alá.
 8. Robenofra.
 9. Magyarofra.
 10. Sulkofra. Ez nap volt az kozákokkal csatájok az lengyeleknek.
 A lengyelek levágtak benne, szekereket is elnyertek.
 11. Jerikofra. Ez nap volt az magyaroknak csatájok a lengyelekkel; az magyarok tryumpháltak.
 12. Gelnyára.
 13. Ott. Ez nap is volt csatájok a lengyeleknek a magyarokkal; de ismét a magyarok tryumpháltak.
 14. Slokufra.
 15. Jeczonára.
 16. Tenopolisra ¹⁾.
 17. Dofesdére.
 18. Ott.
 19. Indultak meg a vármegyék s az székelység, kik meg is hasonlván, haza is indult benne mintegy négy ezer; kikben keves ment haza, hanem mindinkáb elvesztek.
 20. Mentünk egy szoros gát mellé hálni. Az nap mind volt az ellenkezés.
 21. Mentünk egy erdön által, melly erdön elérvén az ellenység előljáróit, tudniillik a lengyelek, mind emberekben, szekerekben sok kárt tett. Ugyanaz nap mentünk egy Merzebur nevű városnak mezeire egy nagy gát mellé,

¹⁾ Helyesen : *Tarnopolis* = *Tarnopol*.

melly város immár kozákokhoz tartozott. Ugyanaz nap fogtak a magyarok a tractához a lengyelekkel, látván erőtlenségeket.

22. Ott. Az nap is mind tractáltak. Ez nap hagytak el az kozákok is bennünket, csak maga maradott az szegény magyarság.

23. Mene véghez a tracta. Mí is az nap visszafelé kezdénk menni az Sztrü útra. Ez nap esküdt meg a lengyelség s az fejedelem követek által egymásnak.

24. Lött szemben urunk a lengyel seregekkel, s főfő hetmánokkal.

1. Excipiála Czernjczki az ő hadával.

2. Excipiála Potoczki az ő hadával.

3. Excipiála az kisebbik Sapia az ő hadával, mivel még a litvániai herczeg, nagyobbik Sapia, el nem érkezett volt.

4. Excipiála az marschall az ő hadával.

25. Váltak el egymástól a lengyelség, az fejedelem, s az magyarság, tanácskozván. Ugyanaz nap érkezünk m éjjel egy sok gáttal körülvetett mezőben.

26. Érkeztünk egy Skarlat nevű vár alá. Volt fő commissariusunk lengyel, a kisebb Sapia, több urakkal, fő rendekkel, vitézlő rendek is együtt.

Azon éjjel érkezék levele az fő hetmannak, Potoczkinak ki írja levelében, hogy viselnék gondot magunkra, mivel a tatár érkezik. Tetszván azért az ország népének, hogy urunk ő nsága személye salvalódjék, mí egynehányan ő nságával együtt azon éjjel semmitsem aluván, az nap, úgymint 26-d. Skarlat nevű vár alól jöttünk Ilvóhoz szaladva, kit nem kell tagadni, mert Isten így akarta a mi felfuvalkodtságunkért. Mí az nap váltunk el fejedelmestől a tábortól, hagytuk Kemény János uramat, ország generálisát velek, kinek irásából, mint történt osztán az állapot, szépen kilátszik, így következik: *)

*) „Kár, hogy ezen Diariumnak következő része elveszett!“

Benkő József jegyzete az eredeti példányon.

VIII.

M A R T I N Ú Z I Á N Á K.

PODHRADCZKY JÓZSEFTŐL.

I.

Mehemet romániai beglerbég, II. Szulejmán' követének 1550-ben Erdélyországhoz Fráter György ellen tartott beszéde.

Zápolya János király' halálával 1540-ben *I. Ferdinánd* az 1538-ban Váradon kötött szerződéshez képest, Erdély és Magyarország' részei' visszaadását a' szent koronával egyetemben követelte *Izabellától*, de foganatlanúl. A' következett évben 1542., maga *Izabella* kezdette meg az alkudozást *Fr. György'* beléegyezésével. Az alku Bécsben kezdődött, utóbb *Ferdinánd Seredy Gáspárt* Lippára küldé annak folytatására, de kívánt siker nélkül, bátor *Izabella* Gyula-Fehér-Váratt 1542-ben július' 26-kán a' szerződést levélbe foglaltatta. Ez után *Ferdinánd* 1548-ban az ország' bajai' orvoslására Pozsonyba octoberre gyűlést hirdetett; küldött ide követeket *Fr. György* is, ki újlag fölfogni sürgette az Erdély és tiszántúli részek iránt megszakasztott alkudozást. Most egyszer tán sikerült volna ez, mert maga *Izabella* is kijelentette *Ferdinándhoz* írt levelében tökéletes szándékát Erdély 's az érintett részek' átadása iránt, mit a' követek szóval is megvittek az országgyűlésre. *Ferdinánd* tehát az alkudozásra gróf *Salm Miklóst*, *Báthory Endrét*, és *Nádasdy Tamást* nevezte ki biztosokul. Azonban ezek, mint *Nádasdy Tamásnak* 1549-ki april' 24-kén a' császárhoz intézett levele tartja, *Fr. Györgyöt* gyanusították.

„Quemadmodum antea Vestrae Maiestati Sacr. signíficaveramus, Dominus *Báthory* scripserat, et postea et nos scripseramus ad *Fr. Georgium*, hortabamur, ac rogabamus, ut pro negociis tractandis per Mattem Vestram nobis commissis ex Transsilvania regrederetur, ac nobiscum conveniret. Quale responsum ad literas Dni *Báthory* fecerit, ex copiis literarum praesentibus inclusarum, Vra Sacr. Mattas intelliget. Quantum nos elicere possumus, propterea nos ad loca illa invitat ad conveniendum, ut nihil minus velit, quam, ut nobiscum conveniat; ex quo indicio nostro, etiamsi maxime vellemus, salva dignitate Vrae Mattis, nequaquam nos ad illa loca proficisci possemus, praecipue, cum Mattas Vra Sacr. nobis mandaverit, ut, si in *Báthor*, vel in *Károl* congressus noster non fieret, locum eligeremus commodum aliquem, dignitati Vrae Mattis Sacr. convenientem. In Transsilvania vero, quo nos invitat, cum et Polonos, et Turcas secum habeat, praeterea nunc Congregatio generalis celebretur, ex eo fortasse missos a Matte Vra ad domum usque suam, et adventum nostrum eo, ut ipse voluerit, ex ternis illis hominibus interpretari.

Quod autem ad me *Nadasdy* scribat, ut quibus rationibus necesse sit de libertate miseri fratris mei *Stephani Maijlath*, cum amicis meis tractarem, praeterea, ut sororem meam inviserem ¹⁾, invitat; facere hoc ex eo saltem videtur, ut possit a me expiscari, si esset adhuc modus aliquis, quo ipse *Maijlath* eliberari possit, et quisnam is esset? ut intellecto modo illo, eo magis obviare posset, illumque, modis omnibus destruere, cum hactenus, omnibus conatibus suis institit, ne eliberaretur; et iam bis Dei auxilio eliberationem suam fere in manibus habuimus; attamen ipse semper in tantum laboravit, ut rursus impedierit, ac destruxerit, sicuti et de cetero, cum omnibus conatibus suis, facturum, plane non dubitamus, quoad vixerit.

Quamvis autem ad literas nostras nobis adhuc non responderit, credimus tamen, aliud eum responsi nec ad nostras literas facturum. Propterea nos, iuxta mandatum Vrae Sacr. Mattis ad proximum diem Maii, Scepusium, pro revidendis metis, ac differentiis inter Hungaros, et Polonos proficiscemur, interimque Scepusii negotiis illis occupabimus, donec a Vra Sacr. Matte responsum, et informationem gratiosam facile habere poterimus, quid nobis faciendum erit. — Ex *Agria* 24. Aprilis 1549.“ *Pray*, MSc. Tom. 53. p. 80—81.

Úgy látszik, hogy *Ferdinánd* késett feleletével, 's hogy gyanúját *Fr. György* sem vette észre; mert october' 23. ő hivta föl *Nadasdy Tamást* Erdélynek és Magyarország' részeinek

¹⁾ *Maijláth Margitot*, *Báthory Endrének Vessey Annával* nemzett leányát, *Vessey Orsolya* pedig *Anna'* testvére, *Nadasdy Ferencz'* felesége volt, ki *Tamást* szülte, ezért hívja *Tamás Maijláthot* magyarosan öcsésének, nőjét pedig húgának.

elfoglalására, mit nehezen tesz vala, ha az áskálódást tudja. *Nádasdyhoz* írt levelének ez a' tartalma :

„Spectabilis et Magfce Dne, et amice observandissime, salutem et servitii mei commendationem.

Quod tam raras ad Dnem Vram Spect. et Magfcam damus literas, rogo, ignoscat, nihil enim aliud est in causa, nisi Tabellariorum inopia. Existimo tamen Spect. et Magfcum Dnum *Andream de Báthor*, omnem statum regni huius ad Dnem Vram Spect. et Magfcam perscripsisse. Ego nunc aliud non habeo, quod Dnaoni Vrae Magfcae scriberem, praeter hoc, quod sumus nunc in extremo ferme periculo. Dnao Vra Magfca novit bene, quid sit Transsilvania; *si igitur, opus est vobis hoc regno, habeatis curam eius tempestive, ne in manus Thurcarum deveniat, et ne a Christianis abrumpatur*; quantum enim incommodi ex eius amissione Christianae Reipublicae evenire possit, Dnao Vra Spect. et Magfca cogitare potest. Cetera, industriae Dnaonis Vrae relinquo. Dna soror Dnaonis Vrae una cum liberis recte valet, quibus ego ex animo in omnibus, quibus possum, inservire paratus sum. Dnaonem Vram Spect. et Magfcam feliciter valere cupio. Enyedini 23. octobris 1550.

Fr. Georgius Epus Waradien.
Thesaurar. et Locumtenens.

Pray, MSc. Tom. 55. p. 11.

Bármilly titokban fonódott is a' szövetség, Szulejmán arról mégis jókor értesült, *Mehemet* romániai beglerbéget három ezer főből álló sereggel Erdélybe küldte; ezen kívül magyarországi zászlós bégeit (szandzsákjait) is hadi készületekre szólította. Ez a' *Mehemet* egy bolgár orosz pap' fia volt, kit az ozmánok erőszakosan vettek el atyjától, és környülmétélvén a' szerálban az apródok között (Ittschoglánok) nevelték. Különös ügyessége 's dicséretes magaviselete' folytán különféle udvari és hadi tisztségeket viselt, végre *II. Szulejmán'* leányát elvevén, romániai beglerbégségre emeltetett. Jeles vitézségéért „nagy“ nevet kapott. De midőn szinte úszott a' szerencsében, és nagy vezérségre volt reménysége, egy féleszü dervis átszúrta.

Erdélybe érvén *Mehemet*, nevében tolmácsa *Fr. György* ellen egy nevezetes beszédet tartott, mellynek ez a' czíme : „Az hatalmas Török Császárnak parancsolattya, avagy követsége, mellet izent Erdély országnak az ő fő Tanácsátul és szolgálaitul a' Nagyságos Mahumethül.“ Találtatik *Pray György'* kéziratai közt Tom. 15. p. 102. és illy tartalmu :

„Mindeneknek előtte az hatalmas Császár, a' Nagyságos *Mahomet* eö szószólóját, és fő titkosát, eö követségével küldötte az Felsőges Királyné Aszszonyhoz, és az eö Fiához, és a' Nagyságos Ispányhoz *Petrowith Péterhez*, és egyéb urakhoz, és városokhoz, az eö hasznokért.

Mikoron az hatalmas Császár az Budának Varosát, az Királynak Fiától az eö hatalma alá vövé, ez okáért, mivel hogy látta eö fölsége, hogy az eö Ellenségétül meg nem oltalmazhatnák, mert mikor ő Császári hatalmasságának nagy sok meszsze való országain seregével egyetemben kellene által menni, nem jühetne mindenkoron az király fiának segítségül az eö ellenségi ellen. Mind ezen által ígérte eö Császári felsége : hogy mind Budát, és egyéb sok tartományokat az Királ fiának meg tartaná, és meg adná.

Erdélynek országát pediglen, minden tartományával, az hatalmas Császár, az eö nagy kegyelmességébül, az okáért engedte volt az király fiának, és az felséges királyné Aszszonynak, hogy mig az király fia felnevelkedhetnék, élhetne békességgel, és hogy az király fia addiglen ő magának kincset gyüithetne, melybül az eö Vitézinek, és Népinek fizetne ; mert az hatalmas fejedelem ezt ígéri : hogy a' királynak fiát nagyobb királyá akarja tenni, hanem mint az attya volt.

Hogy az hatalmas Császár az *Frater Györgyöt* az király fiának, és az királyné Aszszonynak kincstartónak és képenek és szolgáljának hatta, és hogy ennyi sok méltóságokkal ötet méltóztatta, ennek ez volt az oka.

Előszér : Írja az hatalmas fejedelem, hogy ez *Frater György*, mikor az felséges *János* király ötet hozzá fogatta volt, egy szegény ember volt, kinek semmie nem volt, és hogy szegénységből nagy urrá tette volna.

Másodszer : Tutta annak felette Császár eö hatalmassága, hogy ez *Frater György* Barát volna, és hogy az Barátoknak minden Rendik a' világiakat megütálták volna, és kezeket az világi gyönyörüségekbül ki mosták volna. Reménli vala, annak okáért az hatalmas Császár, hogy ez *Frater György*, miért hogy Barát, nem volna fesvén arannak, ezüstnek, és semmi gazdaságnak gyüítésére.

Harmadik oka ez : hogy gondolta az hatalmas Császár, hogy ez Barát vén ember volna, az okáért vélte ő felsége, minden szolgálai között csak eh Barát volna, ki meg emlékeznék ő könyöréről, mellet (evett) minden nap, ennek az eö meg holt urának jó töteményéből, és hogy az eö urának jó töteményéről mindenkor meg emlékeznék, nem lenne fös-vén, de inkább mind holtáiglan az király fiának nagy szívsséggel szolgálna, és hogy minden kincset az királyné Aszszonynak, és az király fiának hívséggel gyötene, és azt gyötené az király fia erszényében, vagy szekrényében : hogy mikor az király fia felnevelkednék, és a' feiedelemtül királyá koronáztatnék, lenne mibül az eö seregének fizetni; és hogy nemest, nemtelent, és országban Lakozókat hozzá haitaná az király fiá-

nak, és királyné Aszszonynak engedelme és hívsége alá. És azt hitte az hatalmas Császár az *Frater Györgynek* hívségéről, és csak az király fiának okáért mivelten ilyen nagy tisztességet és kegyelmességet az hatalmas Császár az Baráttal, tudni illik: hogy az királyné Aszszonyt, és az ő fiát nagy félelemmel tisztelné, és hívséggel szolgálná, és minden kincset az király fia szekrényében győitene.

De az hatalmas Császár az felséges Francziai királytul, az eő szerelmes atyafiátul, *Ferdinandos* királynak dolga felől is ezt értette hívséggel, hogy ez, noha Barát és alázatos ruhában, Barát módon jár, de maga ez világi fősvénységért ő hitit megszegte, és rakva Ördöggel; és hogy fősvénységért, és kevés avagy rövid életért, ő magáru elfelejtkezett, és az elvett Jókrul, és kenyérrul, mellet vett az eő megholt urátul.

Annak okáért, hogy hitetlenségbe élne, miképen áruló, és hogy az kincset, mellyet Erdélyben, és egyéb országokban győitött, nem királyné Aszszonynak, sem az király fiának szekrényében győitötte, hanem mind magának kapcsolta; melynek némely részét Romában, némelyket Venéczében, némelyket pediglen Valentiába küldött. 1) Ennek fölötté, minden Várokat, és jó örökségeket eő hatalma alá foglalt. Annak felette minden jeles vitézlő férfiakat szép beszédével, és pénzével hozzá hitetött, és mindenkor kész serege volna, ezen képen rekesztette be az király fiának udvarát, hogy szolgálai ne legyenek.

Ez áruló, mikor az hatalmas Császár Buda Városa alatt volt, meg esküött az Bibliára, és az eő keresztény hitére, hogy mind holtiglan az király fiának hiven szolgálna. Ha e' hitván lator az Császártul nem félt, kellett volna félni az hatalmas Ur Istentul, hogy az eő hitetlenségéért, és hitinek megszegéséért az ő lökét el ne vesztené.

És valaki volna, az ki ez Barátnak segítségül és oltalmul lenne, akár miképen, az is olyan áruló, miképen a' Barát.

Mind ezeknek felette, Gróff Miklóssal *Ferdinand* tanácsával titkon való tanácsot tartott: hogy valami nemő csalárdsággal az felséges királyné Aszszonyt, mind az eő fiával egyetemben Erdély országbul kiküldené az *Ferdinandos* határára, és annak utánna azt írta volna az Imperator Portáára: hogy az királyné Aszszony, mind fiával egyetemben, *Ferdinandushoz* futott volna. Annak utánna a' Várokat egyenként *Ferdinandus* kezében adná valami móddal és okkal, és azt írta az hatalmas Császárnak, hogy az *Ferdinandos* szolgálai elvették volna az Várokat, és tartományokat. 2)

Illel álnoksággal akarta minden Várokat, tartományokat, és önön magokat elárulni, hogy sem eők, sem az hatalmas Császár az eő árultatását, és hitetlenségét meg ne érthetné, hogy ennek utánna az

1) Tán: Váradra.

2) E' beszédben a' *tartomány* szó apertinentia értelemben vétetik.

árulásáért az hatalmas fejedelem tikteket fogságban vinne; ezenképen vesztetek volna mindnyájon az egy lator áruló Barát miatt.

Mikor pedig az hatalmas Császár ez dolgot, és e' Barátnak árulását, és az ti ártatlanságtokat e' dologban megértette volna, mindjárást az király fián, és tirajtatok könyörüle, hogy egy hitván lator áruló Barátért el ne vesznének ennyi sok jámbor emberek. Annak okáért küldött engemet az Császár ő parancsolattyában az felséghez királyné Aszszonyhoz, és az János király fiához, és ti-hozzátok mindnyájan urak! hogy megéresétek az ő parancsolattyát, és hogy engedelmesek legyetek az király fiának, és az árulót, gonosz tevőt köztetek ne tartsátok, de valami képen lehet, annak avagy fejét vegyétek, avagy elevenen az király fia kezében adjátok, hogy illen latorért az ország el ne vesszen.

Az hatalmas Császár ezt mondja és fogadja : hogy, ha az király fiának atya nincsen (az Császár Isten segítségével egészségben vagyon és él), az király fiának atya lészen, mindenben őtet megsegíti; az király fiának hitetleni, ő hitetleni, ha kik pedig az király fiának hivek, az Császárnak is hivek; e' felett tisztességet és kegyelmességet vesznek az Császártul. Valamiképen pedig az király az Császárnak : azonképen cselekedik veletek; mert a' király fia levele az Császárnál kedves. ¹⁾ És hogy ha az királynak fia (kit Isten ne adgyon) meghaland, az Császár mind az által az országot tületek el nem veszi, de annak adja, a' ki ti közöttök az uraságra és ország oltalmára jelesb ember lészen, és hiveb és nagyob tisztességbeli, de oly okkal, hogy az országot hívséggel birja.

Az felséges Császár tinektek semmi gonoszt nem gondol, kincset tületek, avagy birodalmat nem kíván; csak azt kívánja : hogy az eő Parancsolatinak engedjete, és a' király fiának hivek legyetek.“

Olvastam e' beszédet deákra fordítva *Kaprinai István'* kézíratai között is fol. A. Tomo VI. p. 25. e' czím alatt „Instructio Magnifici *Machometh Basse*, Oratoris Caesaris *Thurcorum* ad *Transsilvaniam* missi pro Anno Domini 1550.“ Ez sokkal terjedelmesebb, mint a' magyar, többi közt ez is benne áll *Fr. Györgyről*:

„Verum id partim a Serenissimo Rege Francie, fratre suo charissimo, partim ex partibus Regis *Ferdinandi* intellexit : qualem se ille gerat, et quid vestis illa sua sordidula preferat.“ — És „misistis cum secretis suis homines conclusionibus ad Ces. Mattem, et nihil aliud, nisi

¹⁾ Ezek egy deák fordításban így állnak : „Dicit eciam : quisquis illi fideliter servit, ei servit ; et gratia, pro fidelitate enim premia, hoc est, honores et dignitates, et immensas benignitates et clemencias accipiet ; pro infidelitate vero ex adverso : et quemcunque litere filii regis commendabunt, commendatus erit, propter honorem illum, quem Mattas illi ipsi exhibet.“

vos maioribus peccatis obnoxios fecistis; illi enim nunquam amplius ad vos redibunt.“ — Meg „Et certo sciatis, si eciam *Fratrem Georgium* ad partes Varadienscs fugere patiemini, Beglerum Budensem, cum toto exercitu Romaniae, et Budensis paratum esse, et invasurum Varadinum.“ — Ismét „Ego in tantum, adventum vestrum non expectassem, nisi a reginali Matte rogatus fuisscm.“

Frater Györgyról pedig ezek mondatnak :

„Non seducat vos unus proditor et nebulo, cuius si fraudem et secreta facinora antea non perceperistis, nunc in Mandato isto Ces. Mattis intelligere potestis.“ Vége felé: „Audito Beglerbegi de traiciendis fluminibus certo consilio, cum sui Duces acriter se se eius conatibus in traiectu presertim Tibisci opponere conarentur, constat eundem *Georgium* per nuncios omnibus, tam Rascianis, quam Hungaris diligenter persvasisse, ne ad cuiuspian mandata, nisi ad eius, caperent arma, Regiosque Praefectos (*Zápolya Jánoséit*), qui istic in finibus collocati erant, imprimisque *Stephanum Lossoncium*, iuvenes atque imbelles, et rerum militarium imperitos affirmasse adeo, ut metu desperationeque adacti Rasciani, primo hostis impetu, sibi salutique sue consulendum existimassent. Tametsi autem nihilo secius hinc *Bathorius*, illinc vero *Castaldus* summo studio, diligentiaque urgerent, ut idem *Georgius* milites, populares, subditosque ad arma concitaret; cunctatione tamen, fictisque et simulatis causis, ita rem protraxisse, ut non obscure appareret, illius instinctu hostem ad interceptandam, opprimendamque eam regionem esse provocatum.“ sat.

Mahometh' jelenléte Erdélynek 's részeinek, és a' szent koronának átadását késleltette, *Ferdinánd* sem bátorkodott sürgetni, tartván *Szulejmán'* boszujától, ha a' békét megszegné. *Fráter György* pedig olly nagy veszedelemben forgott, hogy rajta csak furfangos esze segített. Kibujván nagy nehezen a' kelepczéből, bátorságát nem találá a' fényes porta' oltalmában, 1551. év' kezdetén *Petrovith Péter'* ellenében Váradra országgyűlést hirdetett, kimondá: hogy neki *Szulejmán* császárhoz bizodalma nincsen, ő keresztyén fejedelemnek hódol.

„Tovabba ujsagot ezt irhatom Kegyelmednek : hogy Szent Fabian Sebestyén napjára hirdetett vala Gyűlést *Frater György* Váradá, mind Erdélynek, és Magyarorszaghyának, kire reá is gyűltek volt, én is bocsaitottam vala egy Embert, ki ott halgasson, *Frater György* ez elmúlt csötörtökben be ment volt az országh közibe, es meg mondotta nekik, hogy az veszedelem rajtok vagyon, es hogy sem eö, sem királyné Aszony nem elég az oltalmasságra, intette arra öket, hogy Fejedelmet es Urat keressenek, ki megmaradásokra gondot tугyon viselni,

mert ha mindnyajan *Petróval* (igy) Töröké akarnak lenni is, ő egyedül soha Törökkel nem akarna tartani, hanem, mint keresztény Emberhez illik, ahhoz akarja magát tartani. Ha penigh az Ország is keresztényül akarnak magokra, es meg-maradásokra gondolni, eő is kész velek mind élni es mindenben velek lenni. Ez szókat az en emberem füleivel hallotta. — Ez Levél Báthorból keült volt Boldogh Aszony nap előtt keddén (28. Januáriusban) enyi Esztendőbe 1551.

Andreas de Báthor.
manu ppria

Spectabili, ac Magnifico Domino Thomae de Nádasd Comiti perpetuo Terrae Fogaras, ac Judici Curiae Regiae etc. Domino Amico et Collegae observandissimo.“

Nagy veszélyében *Fráter György* most ez egyszer nem széneskedett, *Ferdinándot* követe által segítségül 's az átveendő' átvételére hivta; mikről *Wrancsiss Antal Nádasdy Tamást* martius' 8. írott levelében tudósítá, többek közt hírére adván „At, cum Serenissimo Rege nostro recte ne agit Dominus Thesaurarius, an simulet, incertum habeo: proxima tamen nocte, homo eius ad Regiam Mattem per Portam Viennensem dimissus est, qui dicebat, in mortem etiam sibi esse festinandum. Sic res narratur.“ Úgy is volt; *Ferdinánd* biztoskúl *Nádasdyt*, *Báthoryt* és *Herbersteint*, hadvezérül pedig *Castaldót* nevezvén ki. Ezek, miután *Izabellát* arról biztosították hogy, mihelyt Erdélyt 's Magyarország' részeit a' szent koronával és Kassa' városával *Ferdinánd*nak átengedi, ezek helyébe *Ferdinánd* neki százezer, vagy mint mások akarják, száz negyvenezer darab aranyat fog fizetni; ezeken kívül neki adja az Opoli herczegséget: fiának pedig őseinek várait; végre feleségül legkisebb leányát.

Ezek után Kolosvárra gyűlést hirdettek, hová mikor *Izabella* is elindult, 's utjában Föl-Vinczen *Székely Pál* házánál megszállott volna, a' szent koronát *Castaldo János*' spanyol katonáinak átadta, kik azt *Castaldóhoz* vitték. Hogy pedig annál nagyobb szertartással, 's annál több ember előtt történjék meg a' szász-sebesi egyezés, és a' szent koronának átadása, a' kolosvári nagy szentegyházat választották ezeknek helyéül; a' hol is, az isteni tisztelet' végével *Castaldo*, *Nádasdy*, *Báthory* és *Herberstein Ferdinánd*' részéről az oltár előtt megesküdtek a' szerződés' megtartására; azonkép *Iza-*

bella, fia és *Fráter György* is. Lecsendesedvén a' dob- és trombitaszók, 's az *éljen*-kiáltások, *Izabella* a' jelen volt magyarokhoz ilyen beszédet intézett: „Ime, magyarok! tielőttetek adom át a' *Ferdinándhoz* küldendő koronát 's királyi pálczát; adja a' nagy isten! hogy ez legyen nektek, az országnak, és az egész keresztyén világnak javára, 's boldogulására.“ sat.

Fráter György, ki még azon 1551-ki évben Erdély' vajdájává ¹⁾, esztergomi érsekké ²⁾, 's bíbornokká neveztetett, a' fényes portán előbbi szerepét kezdé játszani: *Ferdinánd'* ellenében is úgy viselte magát, hogy saját titoknoka *Kendy Ferencz*, *Ferdinánd'* emberei előtt, legsúlyosabb vádakkal terhelné ³⁾. Ezekre *Castaldo* kérdezé *Ferdinándot*, mitevő legyen? ⁴⁾ Minő lehetett a' válasz, *Fráter György'* halálából érthetni. Azon éjjel, nagy-karácson előtt másod esőtörtökön jó hajnalban, mint *Tinódi Sebestyén* énekeli, az olasz katonák al-vinczi kastélyában rapélylyal átverték és lövék, kegyetlenségeért kegyetlen lön halála, testét eltemetni is nem hagyták, hetven napig a' tornácban állott, szent Mátyás' más napján (1552-ben) eltemettetett a' gyula-fehérvári székesegyházban ezen egyszerű felirást vésetvén sírkövére: „*Omnibus moriendum est.*“

Egy deák biographiájában ezeket olvastam: „Idibus Decembris dubia adhuc matutinae diei luce, siccarii in Castellum admitti petunt. — Interfecto Cardinale, dextram auriculae eius, quam pilosam habebat, *Mercardus* praecidit, et ut res *Ferdinando* evidentius acta constaret, per celeres ac dispositos equos Viennam, indeque Pragam pertulit. Id accidit 16. seu 15. Kalendas Januarii anno 1551.“

Színléseért vádolta őt *Ferdinánd Szulejmán* előtt is *Wran-*

¹⁾ „Quoniam eundem episcopum Varadiensem in nostrum, et in regno nostro Transsilvaniae Wayvodam constituimus.“ *Ferdinánd* 1551-ki augusztus' 29-kén kelt levelében.

²⁾ *Bel Mátyás*, Notitia Hungariae Novae. Tom. I. p. 364.

³⁾ *Pray György*, Epistolae Procerum. P. I. p. 320.

⁴⁾ *Pray György* ugyanott p. 320. 16-dik octoberben írott levelében mondja *Castaldo* „Hac hora, hoc est, secunda post mediam noctem, accessit me bonus ille vir, Secretarius Mattis Vrae, fidelis servitor.“ stb.

csics Antal, Zay Ferencz, és Malvezius Jo. Mária követeinek 1553-ki június' 13-kán adott utasításában: „Si autem Oratores nostri de morte quondam *Fratris Georgii* interrogarentur, respondeant: illum, ob iustas causas e medio sublatum fuisse, ut qui, non nisi dolis et fallaciis tam apud nos, quam apud Magnem ipsius Principis Turcarum egerit in hunc finem, ut nobis ambobus exclusis, ipse solus Regnum obtineret; quem admodum non dubitamus, ea Principi Turcarum, et suis Passis ita constare, ut facile iudicare possint, eundem *Fratrem Georgium*, morte illa sua, non nisi debitas luisse poenas.“ Az eredetiből.

E' rendkívüli emberről, ki azon fölötté nehéz időkben a' kormányt, tollat, és kardot egyenlő ügyességgel forgatta, 's egyházi megyéjét igazgatni tudta, különfélék az itéletek. Kortársai, mert egyetlen egy igaz barátja sem volt, mint legnagyobb gonosztevőt festik, 's benne leginkább a' nagyravágyást, mellyért mindent kész volt föláldozni, kárhoztatják.

II.

Fráter György' meggyilkolásának egyik oka, hogy 1541-ben Budát ozmán kézre játszotta.

Fráter György' meggyilkolása az országban mindenütt nagy figyelmet gerjesztett; *Rómában* pedig olly nagy ingerültséget okozott, hogy *III. Gyula* pápa e' botrány' tevőit egyházi kereset alá vétetni parancsolá. A' vallatás 87 kérdő pontból áll; közöttök ez is: *Való-e, hogy 1541-ben Fráter György kerítette Budát II. Szulejmán' kezére?* E' kérdés' megoldása előadja a' történet' igazságát teljes fényben; ezért én a' *Buda'* elejtésére néző pontokat még 1825-ben fölvettem e' város' leírásába, mellyet azonban kétszeri hirdetésre sem adhatván ki, most itt van szerencsém előterjeszteni.

„In primis quidem Procurator praefatus ¹⁾ ponit et probare intendit: quod praedictus quondam *Frater Georgius*, dum vixit, episcopus waradiensis, vivente adhuc quondam rege *Joanne*, et deinde illo defuncto, donec ipse *Frater Georgius* vixit, multa et magna importantiae,

1) Tudniillik *I. Ferdinándé*.

et enormia damna, non solum Hungariae, et Bohemiae regnis, sed universae etiam Christianitati intulit, et quod per Turcas Christianae Religionis hostes illata fuerint, causam et occasionem praestitit, et inter alia, post mortem dicti regis *Joannis*, Serenissima domina regina *Isabella*, illius uxor, bene, pro sua, et filii utilitate, ac etiam pro totius Christianitatis securitate consultura, decrevisset et vellet Sedem Regiam, Arcem et Civitatem Budensem concedere et consignare praefato Serenissimo *Ferdinando regi* Romanorum; tamen per dictum *Fratrem Georgium*, et alios illi adhaerentes, id facere impedita, et deinde Civitatem et Arcem praefatas, Principi Turcarum cedere, et ab eodem Turcarum Principe Transsilvaniam provinciam pro Illustrissimo ipsius reginae filio, cum Titulo Sangiacatus, et sub certo, magnae quantitatis, per Testes omnino exprimendae tributo, praefato Turcarum Principi persolvendo, accipere persvasa fuit, magnam totius Christianitatis potentiae imminutionem, magnumque damnum et detrimentum causavit, sicque Testes examinandi sunt: Quae fuit, et est ubique, et praesertim in illis Partibus publica Vox et Fama? —

„Et dum ponitur: quod cum articulata domina regina *Isabella* decrevisset Sedem Regiam et Arcem et Civitatem Budensem concedere et consignare praefato Serenissimo domino *Ferdinando* Romanorum regi etc. fuit per dominum episcopum impedita; Interrogetur: Quibus modis et artibus fuit impedita? et Testis exprimat et referat genus impedimenti, et quibus mediantibus illud datum fuit, et quibus annis, mensibus et diebus, et in quibus locis? —

Actum die 15. Martii 1558. in Gratz.

Examinatus a R. D. Nuncio Apostolico — Nobilis et Egregius vir D. *Wolfgangus Schreiber* laicus Quinque-ecclesiensis civitatis — super primo Article sibi lecto et exposito, dixit: se audivisse ab ipsomet *Fratre*, quod rex *Joannes* discedens e Buda, regnum sibi *Fratri*, Reginam et filium per clavium consignationem commendavit, et quod *Frater* ipse, videns se non posse resistere armis regiae Romanorum Mattis, vocavit in auxilium Turcarum principem, idque cum maximo damno et praeiudicio regni Hungariae, et totius Christianitatis. Addens: cum ipse Testis privatim de hoc facto cum *Fratre Georgio* loqueretur, ipsum *Fratrem* facti sui excusationem eam attulisse: quod esset regi *Joanni* iuramento astrictus, causam scientiae ex ipsa narratione videri posse, idque constare, notoriumque esse publica voce et fama.

Super secundo Article dixit: se nescire quicquam de hoc, quod vel regina dare voluerit, vel *Frater* impediverit, et quod fuerit in eorum consilio. —

— *Franciscus Pestiensis* dioecesis Strigoniensis, vel alterius, laicus — super secundo Article dixit: se fama publica inter vulgus tantum audivisse: Reginam voluisse Budam regi Romanorum tradere; sed

per *Fratrem Georgium* fuisse impeditam ¹⁾: alia vero in Articulo contenta, se nescire. Interrogatus, quibus modis, aut artibus audiverit ipsam impeditam fuisse? respondit: se nihil intellexisse.

Actum 16. Martii 1553. in Gratz.

— *Enricus Wolfgangus Kneisel de Hecking*, Viennensis dioecesis, Secretarius et Consiliarius bellicus regiae Mattis, aetatis 40. — Super secundo Articulo dixit: Quod, cum esset Secretarius bellicus, in obsidione Budae scivit tractatum fuisse de concordia inter reginam *Isabellam* et regiam Mattem mediante quodam regis quondam Poloniae Oratore, quia ipse Testis vidit literas, et inter Nuncios ultro, citroque pacis causa, quod ex pilei erecti signo, de more, cognovit commeantes, et audivit ex D. *Willhelmo de Rogendorff* supremo Commissario regiae Mattis, et D. *Gaspere Scheredi*, quod *Frater Georgius* in culpa fuit, cur Buda regiae Matti Romanorum tradita non fuisset, subdensse firmiter credere, Budam in potestatem regis tum venisse, nisi *Frater Georgius* impedivisset, et hanc credulitatem etiam habere ex publica voce et fama. —

Actum die 28. 1553. in Gratz de mense Martio.

— Reverendus D. *Paulus Bornemíza* episcopus Veszprimiensis, Consiliarius regiae Mattis — super secundo Articulo dixit. Cum regia Mattas obsideret Budam anno 1541. et ego in Castris versarer Aulicus regiae Mattis, et Praepositus Budensis, audivi ex ore aliquorum exeuntium e Buda, qui referebant: Budenses fere omnes inclinare ad deditio-nem, et etiam ipsam Reginam rogasse saepius *Fratrem Georgium* summum inter Aulicos omnes, ut eam cum filio exire permitteret, vel etiam cum una camiscia tantum, imprecataque fuisse et maledixisse dicto *Fratri*, quod eam invitam intus retineret. Sed dictum *Fratrem Georgium*, et Pechienses, qui Budam confluxerant, et *Fratri Georgio* magis, quam Budenses, adhaerebant, restitisse deditio-ni, quod expectabant exercitum Thurcarum, et auxilia, quae ipse *Frater Georgius*, crebris nunciis accersiverat. Subdens Testis: *Fratrem Georgium* tradidisse Budam Turcis mense Augusto 1541. quia ipse *Frater* fuerat supremus Aulicus, et omnia ad ipsius nutum fiebant. Et Regina erat sine omni auctoritate. Idem Testis dixit: se anno sequenti Varadini sermonem habuisse cum *Fratre Georgio*, et inter alia ipsum *Fratrem* dixisse, quod poenitebat eum dicentem: „Ego actenus in actionibus meis non erravi, nisi in hac deditio-nem Budae ad manus Turcae: sed non omnino ego solus fui in causa.“

Actum die 21. Martii 1553. in Gratz.

Reverendus D. *Nicolaus Olahus* episcopus Agriensis, et Cancellarius regiae Mattis Hungarus — super secundo Articulo dixit: Cum

¹⁾ „1541. Buda Civitas, per Fratrem Georgium Turcis traditur.“ *A' brassai egyház' falán levő fölfirat Schwandtner Györgynél SS. RR. Hung. Tom. I. p. 888.*

Joannes Vayvoda, postea Rex, non satis firmus esset in regno, adhaesit Turcis, consilio *Fratri Georgii*, practicamque cum eis tenuit. Et *Joanne* Rege mortuo, cum Buda obsideretur a Romanorum rege, et regina vidua praesente, et consenciente Oratore regis Poloniae, voluisset cedere Buda, in favorem regis Romanorum, cumque hanc cessionem impediret *Frater Georgius* cum suis factiosis, praefata regina voluit una cum filio, et aliquot puellis, sola, relicta urbe, et bonis suis omnibus, excedere, et se Romanorum regi, tanquam patri Tradere, quod ipsum quoque a *Fratre Georgio*, et suis impeditum fuit; idque dixit: se audivisse a pluribus civibus Budensibus, qui huic rei interfuerunt, ex publica alioquin fama. Deinde, accedente Turca ad Budam, cum evocasset ad se Reginam et filium cum *Fratre Georgio*, *Petrovith* et *Valentino Torock*, qui erant principales apud Reginam praedictam, ipsisque ad Turcam, tanquam ad amicum exeuntibus, Turca separatim promiserat Administrationem regni Hungariae, unicuique seorsum ab aliis, et capta hoc dolo Buda, Reginam misit in Transsilvaniam, et adiunxit illi *Fratrem Georgium*, et *Petrovith*, ut essent apud Reginam in Administratione regni Transsilvanici, tanquam subditi et fideles Turcis. Interrogatus: an id impulsu *Fratri Georgii* factum fuerit? Respondit: Ego nescio, sed audivi, quod ipse *Frater* dicebat: se malle Turcis servire, quam regi Romanorum. Et quod Regina dixit: quod in quavis paupertate mallet esse cum Christianis, quam subesse Turcarum imperio, idque fuit publicum et notorium.

Actum die 17. Augusti 1553. Viennae in domo habitationis Reverendi D. Nuncii Apostolici.

Excellens D. *Georgius Blandrata* Salutiensis, Serenissimae D. *Isabellae* Hungariae reginae Physicus — super secundo Article dixit: Della Serma Regina Isabella ho inteso che lei stessa non potendo dar Buda al Serenissimo Re de Romani, com' era suo desiderio, repugnando il *Frate* infino con l'arme nude, gli gitto nel petto con gran furia le chiavi della citta, e uolendosene andare con una sol ueste, fu rinchiusa in una cameretta dal *Frate* et altri, delli quali egli tuttauia era capo, come prigioniera, ne' mai uscio de li' finche' non fu persa Buda, benchè il *Frate* pigliasse scusa che lo faceua per gli tiri dell' artiglieria, perchè sempre come faceua lo male, lo copriua³ con un velo dibene. De aliis contentis in Article, dixit se nescire, nis: chelei spesso mi diceua che mai acconsenti di dare Buda in mano de Turchi, et ch' ella non dimando mai cosa alcuna, ne' fece patto col Turco, se non ch' accetto quello cho piacque al Turco di darle, che fu la Transilvania.

Actum die 22. Martii 1553. in Gratz.

Joannes de Oppendorff ab Haiada Dominii Eich et Friedstain possessor in Bohemia, domicilio Boemus, origine silesita Vratislaviensis dioecesis Super secundo Article dixit: Cur Buda non venerit in manus regis Romanorum, nescire; tamen se (scire) quod regina *Isabella* voluerit tradere regi Budam. Hoc tamen verum esse, *Fratrem Geor-*

gium voluisse Budam in manus Turcarum venire, quamvis Turcae fallaciter, et per dolum, contra voluntatem ipsius *Fratris* ingressi sint eo tempore, quo filius reginae ad Turcam in Castra deferebatur, et Budam relatus fuit. Dixit etiam Testis: cum ipse reginam ex Transsilvania deduceret, audivisse ex ore ipsius: „*Fratrem Georgium* esse proditorem, et quod ipse Testis una cum suis ab eo caverent, se gratias agere Deo, quod fuerit ab eo liberata, et ex Transsilvania ducta.“

Actum die 20. Aprilis 1553. in Civitate Neustatlen, et domo solitae residentiae R. D. Nuncii.

Julianus de Salazariis, Cantaber, annorum circa 30. Reposterus Serenissimi regis Romanorum, et Locumtenens Magistri Stabuli maioris — Super Primo, et Secundo Articulis sibi lectis et expositis dixit: Quod, cum ipse esset in exercitu ante Budam, audiebat ex communi fama, quod regina erat contenta cedere Budam Regi: et tamen, quod *Frater Georgius* non volebat, dicens: quod vellet eam conservare filio regis *Joannis*, domini sui; et tamen postea vocavit ipse *Frater* exercitum Turcarum. Et quamvis per Oratores Caesareae et Regiae Mattis *D. C. Mirandula*, et *D. Sigismundum de Herbestein* (így) ipse *Frater* fuisset requisitus, ut vellet potius concordare cum regia Matte, et dare ei Budam, quam intromittere Turcas, qui erant in Castris, prope Civitatem, propter quorum adventum maxima laetitiae signa in Civitate ostensa fuerunt: tamen ipse *Frater* in Civitatem rediit, promittendo, nihil se tractaturum ibi super hac re, et nullum aliud dedit responsum, ita, ut Oratores praefati, re infecta, recedere cogentur. Interrogatus, an iste Testis sciret, quod *Frater Georgius* ageret omnia ex sua voluntate? Respondit: apud nos non erat in existimatione alius, quam *Frater Georgius*, cuius nutu omnia gererentur.

Actum die 25. Aprilis 1553. in Oppido Soproniensi in domo solitae habitationis R. D. Nuncii Apostolici.

Corrardus Vall de Aurach, Ducatus Vyrtembergensis, Constantiensis dioecesis — Lustrationum militarium regiae Mattis Praefectus — Super Secundo Article dixit: Se nihil aliud scire, nisi, quod cum esset tunc in exercitu ante Budam, fama apud eos ferebatur, quod regina *Isabella* desiderabat tradere Budam regi Romanorum, et impediabatur a *Fratre Georgio*, et, quod praefata regina petebat, se cum filio ex Buda dimitti, nisi Buda regi Romanorum concederetur; se enim nolle venire in manus Turcarum. Et fuisse etiam ibi Oratorem regis Poloniae, qui ferebatur, ob eam causam ibi esse. Interrogatus: an soli *Fratri Georgio* imputaretur, quod regina esset impedita tradere Budam regi Romanorum, an etiam aliis principalibus Regnicolis, vel Consiliariis ipsius reginae? Respondit: culpam fuisse reiectam in *Fratrem Georgium* et *Valentinum Turcam*.¹⁾

¹⁾ *Török Bálint*.

Actum die 27. Aprilis 1553. Sopronii in domo solitae habitationis R. D. Nuncii Apostolici.

Gaspar Pechy Transsilvanus, annorum circa 30. — Super Primo, et Secundo Articulis sibi lectis et expositis dixit: Quae fecit *Frater Georgius* vivente rege *Joanne*, ego nescio, quia eram valde iuvenis, et etiam tum, cum Buda occuparetur a Turca, eram in Germania in studiis; sed postea, cum servirem reginae *Isabellae*, audiivi in altercatione inter ipsam reginam, et *Fratrem Georgium*, praesente etiam *Petro Petrovich*, et multis ex Nobilitate Transsilvanica, et Pannonica, cum essemus inclusi in Camera Palatii ipsius reginae in Alba-Julia, anno abhinc tertio, si recte memini, ipsammet reginam obiicientem *Fratri Georgio* Budae perditionem, dicentemque haec, vel similia verba: „Ego non fui incausa, ut Buda veniret in manus Turcarum, quia ego eram contenta, illam cedere regi Romanorum, et Christianis, et exire saltem cum unica veste, et filio infante, quia sum Christiana, et ex Christianis regibus parentibus orta, et semper timui insidias Turcicas, sed tu reluctatus es, et restitisti, et Turcas vocasti: ergo non fui causa perditionis Budae, sed tu.“ Cui *Frater*, longa oratione respondit, sed ad hoc Punctum, ne verbum quidem eum respondisse memini; cum tamen diligenter animadverterem, quam excusationem ad hoc afferret.

Actum Sopronii die 28. Aprilis 1553.

Joannes Petheu de Gerse dioecesis Vesprimiensis, aetatis annorum 28. Baro Regni Hungariae — Super Secundo Article dixit: Se a multis, et ab ipsamet regina audivisse, quod *Frater Georgius* fuisset causa, ut Buda venisset in manus Turcarum, dicens ipse Testis: regina in haec, vel similia verba mecum loquebatur: „Domine *Petheu* regia *Mattas* multum confidit de isto *Fratre*, sed, sicut fuit causa perditionis Regni, et nunc me, et meum filium vendidit: ita etiam poterit facere regi.“ Interrogatus de tempore, quo regina haec dixit? Respondit: Tunc fuit, cum regina esset egressura ex Transsilvania, anno, ut arbitror, 1551.

Actum die 29. Aprilis 1553. Sopronii.

Wolfgangus Farkas de Hasiani Transsilvanus — Super Secundo Article dixit: Audiivi et ista saepe, et a multis, sed ego nescio; quia non interfui.

Actum die 1. mensis Maii 1553. Sopronii.

Petrus Palczan Filetinsi (így ¹⁾ Nobilis Hungarus dioecesis Zagrabiensis, annorum 50 vel circa, olim Judex Budensis — Interrogatus a quanto tempore circa cognoverit olim Reverendum *Fratrem Georgium* episcopum Varadiensem? Respondit: Sub rege *Uladislao*, si recte meminit, anno priore, vel eodem, quo expeditio contra Turcos fuit indicta per Cruciatam ²⁾, quia tunc cognovit ipsum *Fratrem Georgium* Di-

¹⁾ *Filetinszky*.

²⁾ Tehát 1513-ban vagy 1514-ben, *Dózsa György*' támadásakor.

spensatorem Fratrum S. Pauli prope Budam ¹⁾, quodque, cum illuc proficisceretur ipse Testis, cum aliis adolescentibus, ut fit, habebat ab ipso *Fratre Georgio*, tanquam Dispensatore, ientacula et potum. Interrogatus: an fuerit *Fratris Georgii* inimicus, vel ab ipso *Fratre* iniuria aliqua affectus? Respondit: Cum essem adolescentior, intercessit levis quaedam, ut dixi, familiaritas inter me et *Fratrem Georgium*, deinde etiam amicitia, et ipse *Frater* baptizavit mihi una cum rege *Joanne*, filium *Joannem*. Sed deinde mortuo rege *Joanne* cum ab altera parte, prope Budam esset exercitus regiae Mattis, ab altera adessent Turcarum copiae, quas *Frater Georgius* acciverat, missis ad Turcam *Stephano Verbeuczi*, et *Joanne Ezechi* Quinque-ecclesiensis episcopo, et ego tanquam Iudex Civitatis, auxilium implorassem a D. *Roggendorff* Supremo Capitaneo exercitus regiae Mattis, et ille misisset ad me 600 Germanos pedites ²⁾, iique a Turcis fugati essent, cum in urbe *Frater Georgius*, cum suis *Halla! Halla!* clamaret lingua turcica, quod latine Deum sonat; haec est enim peculiaris vox, qua Turcas superiores esse signatur. Ego, contra, Deum alta voce invocarem (Deus enim, latina voce, ab Hungaris clamatur) ³⁾ cum resistere non possem meis Capitaneis, corruptione *Fratris Georgii* a me deficientibus. Cum me insequerentur, qui a *Fratre Georgio* missi fuerant, aperto quodam hostiolo, cuius ego claves habebam ⁴⁾, mane effugi, relictis fatribus, uxore, et liberis, quos omnes *Frater Georgius* comprehensos, in carcerem coniecit, missa uxore mea, quae honesta erat facie, ad Imperatorem Turcarum; qui Imperator, ea conspecta, dixit: „Cum Deus mihi faverit, ut Buda Regni Hungariae Sedes Regia in meam potestatem venerit, si quis mihi meum patrem interemisset, isque nunc coram me constitueretur, illi omnino parcerem.“ Sicque mea uxor reducta fuit in Budam, et a *Fratre Georgio*, cum ceteris meis, in carcerem intrusa, in qua omnes tabe mortui sunt. Misso etiam fratre meo adolescentulo elegantissimae formae, ad *Ruxlan Basam*. Haec cum lachrimis Testis referebat.

Interrogatus: quomodo ista ipse Testis intellexisset? Respondit: et uxor mea mihi per nuncios significavit, et a multis audivi. Post haec *Fratrem Georgium* non amavi, neque deinde ipsum vidi, aut allocutus sum.

¹⁾ Ott, hol ma a' *Szép Juhászné* van, az úgy nevezett Hárshegy alatt.

²⁾ Azon a' nagy szentegyház megett, lemenet jobbra eső ajtón, melly a' fődözött tornácba, 's a' Vizi's Halászok' városába vezet. „Pestum — ex opposito Budam respicit — Estque ab ea ad fluvium descensus, gravis adeo, ut, ubi Templum Divae Mariae situm est, gradus lapidei, ad Danubium usque, per dimidium fere stadium munificentia regum positi sint.“ *Galeot. Mart.* de dictis et factis Matthiae Regis Cap. 31.

³⁾ Ezek a' dézsi imára emlékeztetik az olvasót *Árpád'* korából!

⁴⁾ Ez az *ostiolum* az érintett ajtó léscen, egyebütt, kapukon kívül, nem volt a' várból kijárás.

Super Primo Articulo sibi lecto et intepretato dixit: Ex iis, quae nuper dixi, potestis intelligere, quod *Frater Georgius* nocuerit Christianitati; et si omnia illius facinora recenserem, multa ab eo male gesta numerarentur. Interrogatus, ut particulariter aliqua enarraret. Respondit: se nunc ea, specialiter memoria non tenere.

Interrogatus de publica voce et fama, respondit: Omnes illum oderunt, quia etiam ab omnibus malus homo habebatur, et ex hoc particulari, qualis fuerit, cognoscite:

Cum esset Rex *Joannes*, et Regina Budae, *Frater Georgius*, qui tum in Aula, ut solebat, aderat, misit ad reginam *Isabellam* Nobilem quendam puerum, ex familia *Balassa*, quem *Frater* domi habebat in familiaribus; cumque puer secreto cum Regina colloqueretur, supervenit forte, fortuna, rex *Joannes*, quo conspecto regina conversa ad eum, inquit: interroga Rex: hunc puerum, quid mihi a *Fratre Georgio* nunciare iussus fuerit? Ego enim id honeste non possum proloqui. Tum Rex ad puerum conversus, cum minis eum perterruisset, audivit a puero, quemadmodum eam de adulterio cum eo patrando interpellare iussus fuerit, interpellavitque ipsius *Fratris* nomine, qui tum, inquit Testis, robustae et integrae valetudinis erat. ¹⁾

Qua re a Rege in Consilium delata, conclusum est, ut capite plecteretur. ²⁾ Quod supplicium Rex dissimulanter exequi volens, *Fratrem* cum literis ad Principem Turcarum ablegavit, ut per eam occasionem e medio tolleretur ³⁾; quibus in itinere, a se ipso apertis, cum substitisset, interea Rex *Joannes* mortuus est, non sine suspitione, ut Testis inquit, inter Regnicolas murmuratum fuisse: quod ipse *Frater Georgius* per Medicum ipsius Regis *Joannis*, veneno tollendum curavit. Quem Medicum ipse Testis, inquit, ego tunc Judex Budensis existens, comprehendendum curavi, sed ille aufugit.

Super Secundo Articulo dixit: Cum Budam peteret Serenissimus Romanorum Rex, misso illuc cum D. de *Rogendorff* exercitu suo, et Re-

¹⁾ Ha *György* 1482-ben született, mint tartják, akkor már mintegy ötvenhét éves lehetett körülbelül.

²⁾ Innen támadhatott azon hír, hogy *János Zsigmond* nem volt volna *Zápolya János'* fia; olvasd *Péchy Gáspár'* tanultatását *Pray Györgynél* Epist. Procer. P. 2. p. 410. „Ego audivi a fidedignis, quod *Frater Georgius* iratus Reginae, et maledicens, suis servitoribus saepius dixit: filium Reginae, non esse Regis *Joannis* filium, sed adulterum, ex quodam Polono; cum tamen ipse ad Regiam Mattem Romanorum scribens, ipsum appellavit filium regis *Joannis*, et illius nominis praetextu regnum administrabat, et Budam perdiderit.“

³⁾ *Wrancsics Antal* szerint *János* király *Györgyöt* 1540-ki februáriusban utaztatta Konstantinápolyba a' török császárhoz. *Katona István*, Hist. Crit. Regum Hung. Tom. XX. p. 1303—1305.

gina in Consilio, in quo etiam *Frater Georgius* aderat, et Legati Regis Poloniae, me etiam, qui tunc Judex eram, persvadente, et Legatis Regis, patris sui consentientibus, declarasset: Urbem regiae Matti cedere. *Frater Georgius*, qui plus, quam viginti quatuor paratos homines habebat, qui ad exciendum Turcam ab ipso constituti erant, continueque ibant, redibantque, qui inquam, mille sclopetarios ad sui custodiam habebat, Septingentos equites, aliosque Capitaneos, largitionibus in suas partes trahebat; Reginam exire volentem, ut constituerat, custodiri in suo Palatio iussit, et *Franciscum Baci* ¹⁾ qui a me Teste, ad Reginam ibat, eratque Internuncius meus, et Reginae in consilio et deliberatione cedendae Civitatis regiae Matti, comprehendi, atque in partes quatuor, vivum secari fecit. Et Legatos Poloniae regis, Urbem excedere iussit, distributis etiam hominibus, qui egressos lapidibus eos impeterent.

Interrogatus: an sciret, quod *Frater Georgius* intentionem haberet tradendae Budae Principi Turcarum? Respondit: Ex his, quae supra dixi, cognosci potest; sed *Frater*, inquit, putabat, Turcam, Buda tradita, ibi eum Governatorem, et Administratorem relicturum. Ego quoque Testis, eum in Consilio dicentem audivi: „Potius, quam Germano Budam traderem, Baptismo huic renunciare vellem, et fieri Turca.“

Interrogatus: an *Frater Georgius* solus potuerit Reginae resistere, et Turcis Budam tradere? Respondit: *Frater Georgius*, et *Valentinus Torek* summam potestatem habebant. Interrogatus: an potius pars culpae fuerit apud *Valentinum* earum rerum, quae supra dictae sunt, cum uterque summam Potestatem haberent? Respondit: longe maior Potestas erat apud *Fratrem Georgium*, qui plures Milites et in Urbe habebat, quam apud *Torek* qui pauciores, et extra Urbem positos habebat, et eis ipse etiam *Frater* stipendia praebat. ²⁾ Interrogatus: an posset esse, quod praetensa impedimenta, non a *Fatre Georgio* praestita fuerint ipsi Reginae, sed aliunde provenerint? Respondit: Per ea, quae supra dixi, non fuit alia causa perdendae Budae, quam *Frater Georgius*. Interrogatus de publica voce et fama, respondit: Qui verum fateri voluerit, nullo admixto mendacio, asseret: *Fratrem Georgium* fuisse causam, quod Buda in manus Turcarum venerit; et haec est ubique publica vox et fama.

Actum die 2. Maii 1553. Sopronii.

Franciscus Bornemisza de Aszod, dioecesis Vaciensis, annorum circa 38. — Interrogatus: a quanto tempore circa cognoverit *Fratrem Georgium*? Respondit: sunt plus, quam 25 anni, ante, quam rex *Joannes* ex Hungaria pulsus, confugeret in Poloniam, cum *Frater Georgius* esset Monachus apud S. Paulum Heremitam prope Budam, cum tum temporis ego essem puer aulicus regis *Joannis*, cum quo postea fui usque ad biennium, antequam ipse rex moreretur; et semper cognovi

¹⁾ *Bátsi Ferencz* Buda városa' tanácsa.

²⁾ Ekkor esett fogságba Török Bálint is.

Fratrem Georgium servientem regi quibuscunque in rebus. Interrogatus, an fuerit inimicus, vel malevolus *Fratri Georgii*? Respondit: Quod cum e pueris excessisset, reliquerat Aulam regis *Joannis*, et adhaerebat regi Romanorum, propter quam causam fuit captus a *Fratre* tum, cum Buda obsideretur ab exercitu regis Romanorum. Mortuo rege *Joanne*, et incarceratus, coactus fuit iurare, se ipsi *Fratri* servitutum.

Super Secundo Articulo dixit: Ego tum temporis eram captivus Budae, ut praedixi, et non potui ista, nisi ex auditu cognoscere. Interrogatus: quid tunc audisset? Respondit: Dicebatur, quod *Frater Georgius* misisset ad Turcam, ut veniret in auxilium, et liberaret eos ab obsidione Germanorum, et aliqui ex missis ad Turcam, scilicet *Petrus Nagy de Orosz*, et *Sehelbretzk* mihi Testi dixerunt: se cum eis mandatis profectos fuisse, ad Turcam. Et deinde audiebam: quod Regina vellet concordare cum rege Romanorum, et quod *Frater Georgius* id impediabat, et D. *Posnanzki* Oratorem regis Poloniae concordiam svadentem, effecit ut Buda exiret, qui violenter quodammodo eiectus fuit ita, ut pedes in Castra regis Romanorum veniret.

Actum die 3. Maii 1553. Sopronii.

R. D. *Antonius Verantius* Sibenicensis Dalmata, Commendatarius Abbatiae Pornensis annorum 49 vel circa, habens ex proventibus ecclesiasticis circa 600 florenos singulis annis, Aulicus regiae Mattis. — Interrogatus: a quanto tempore circa cognoverit *Fratrem Georgium*? Respondit: Anno, quo exercitus regiae Romanorum Maiestatis, duce *Vilhelmo a Rogendorff* obsedit regem *Joannem*, una cum *Aloysio Gritto* Budae, cum ego essem Praepositus Budae Veteris, et Secretarius regis *Joannis*, cognovi *Fratrem Georgium*, qui tum Monachus familiariter versabatur cum Rege *Joanne*. Interrogatus: an fuerit inimicus, vel malevolus *Fratri Georgii*? aut ab eodem aliqua iniuria affectus? Respondit: Cum essem Secretarius regis *Joannis*, et *Joannes Statilius* episcopus Transsilvaniae avunculus meus Consiliarius regis *Joannis*, adversaretur *Fratri Georgio*, qui se in gratiam regis insinuaverat, non poteram eum amare, quamvis nulla me iniuria afficeret. Et deinde, cum ego essem Consiliarius Serenissimae reginae, nunquam destiti illi adversari una cum iis, qui reginae partium erant, cum quotidianis querimoniis et lacrimis reginae molestabamur, et aperte videbamus, quibus regina affligebatur a *Fratre Georgio*, et ipse *Frater Georgius*, quantum poterat, resistebat meis profectibus, quamvis extrinsecus ille ostenderet, se non odisse me; sed ego illum nunquam amavi, nec publice, nec private.

Super Secundo Articulo dixit: Eo tempore, quo regina, mortuo rege *Joanne* Budae obsidebatur ab exercitu Romanorum regiae Mattis, ego in Transsilvania eram: sed ex publica fama audivi, quod, cum ipsa regina mallet mediocrem etiam fortunam cum Christianis tolerare, quam magnam cum Turcis. Demum, aliis etiam rationibus persvasa, induxerat animum ad deditionem faciendam Arcis Budensis Sacrae Romanorum

regiae Matti, paternis Oratoribus mediantibus, videlicet Illustre D. *Andrea a Gorka* Castellano Posnaniensi, ac Superioris Poloniae Capitaneo: et R. D. *Andrea Cijarnohozki* Praeposito, idque in hunc modum: Ut secreta quaedam Porta Arcis noctu aperta, per eamque intromissis regiae Mattis gentibus, tam Arcis, quam Civitatis Budensis scilicet dominium occuparetur. Perlato hoc, paulo ante noctem, qua res debebat peragi, ad *Fratrem Georgium*, idem *Frater Georgius*, re tanta permotus, communicavit periculum cum *Petrovith*, et summa celeritate occurrit huic ipsi rei perpetrandae; increpata regina, verbis etiam minus decentibus, habita etiam ipsa Regina strictius, quam eius dignitas exigebat. Praeterea, sub huius rei cognitione, cum ipsi Oratores regis Poloniae venissent ad reginam in Arcem, Monachus magno furore, et manifesto dedecore iussit illos excedere, et expelli extra Arcem, et Civitatem Budensem per Portam, quae vocatur Szombat ¹⁾, urgentibus a tergo satellitibus quam plurimis. Et haec omnia, et his etiam plura idem Testis dixit: se, inter ceteros, audivisse a D. *Paulo Sauorgnano* Foro Juliensi, qui tum temporis Serenissimae reginae *Isabellae* erat ab Epistolis italicis. Proinde, quod attinet ad occupationem Budae, idem Testis, rem in hunc modum se accepisse dixit: Cum Buda exercitu regiae Mattis gravissime obsideretur, nec eius retinendae nulla spes restaret, consilio, quantum dicebatur, urgentissimo *Fratri Georgii*, *Petrovith*, *Stephani Verbuzi*, et quorundam aliorum ex Consilio, persvasum est Reginae, ut imploraretur Turcae auxilium; Regina, ut quae dudum aversa erat, quantum dicebatur, a Turca, plurimum adversabatur huic consilio, evicta tamen consulentium rationibus acquievit, ut Turca advocaretur. Sic, quantum dicebatur, educto Turca satis aegre, cum iam Budam advenisset, et *Fratri Georgii*, *Petrovith*, et aliorum, de quibus supra, monitis clandestinis, invasisset exercitum regiae Mattis in Monte Divi Gerardi et delevisset, tandem, vocatis ad se Reginae Consiliariis, *Fratre Georgio*, *Petrovith*, et aliis, filium etiam Reginae adduci ad se fecit. Dubia Regina de salute filii, diu restitit, persvasa tamen a praedictis personis, et filium dimisit, et Consiliarios. Eadem die filius Reginae remissus est ²⁾; Consiliarii vero, ad octo ferme dies retenti apud Turcam fuerunt, quibus, assidue Budam ab eis postulavit, illi, quantum dicebatur, diu restitere, diversis uti rationibus, quibus Buda in Turcae manus non deveniret. Deinde, misso *Petro Marcus* Consiliario Reginae, et *Nicolao Turcovith* ³⁾ Iudice Budensi, iussit Turca, ut irent in civitatem, eam-

1) A' mai bécsi kapu a' közelében volt zsidó synagógától Szombat kapunak neveztetett.

2) Azért kívánta *Szulejmán* a' csecsemőst látni, mert néki azt izenték, hogy leány volna.

3) Ő választatott főbirónak, miután *Pálczán Péter Ferdinánd'* táborába ment.

que statim dederent, nisi voluissent ferro et flamma excindi. Profectis iis, missi sunt aliquot Cohortes peditum Janizerorum, qui in ipsa Porta Civitatis assecuti vestigia *Petri Marcus*, et *Nicolai Turkovith*, una cum eis irruerunt in Civitatem, eaque sunt potiti duobus diebus.

Post petierant hostes Arcem, in qua, cum Regina esset sola, nec sciret, quid agere deberet, in tanta rerum consternatione; postquam vidit, sibi et filio omnia tuta fore, cum adiectione Transsilvaniae, noluit contendere; et ita conditione accepta, Bassae, cui tunc cura Budensium erat commissa, omnes claves Arcis Budensis misit. Interim et Consiliarii alii liberati, alii in Turciam deducti, ut *Valentinus Turcus*, et *Stephanus Verbuzi*, qui Budae iuridicendo Christianae nationi fuerat designatus, Regina cum Heremita *Fratre Georgio*, et *Petrovith* Lyppam abierunt, Turcis Buda relicta.

Idem Testis dixit: quod, cum *Frater Georgius* hospitaretur in eius, Albae-Juliae, Fraepositurae domo, et quodam tempore super prandium varii sermones haberentur, de illo excidio Budensi meminuit se audivisse dicentem *Fratrem Georgium*: „Quod, si scivisset Turcam intercepturum, vel petiturum a se Budam, nunquam ad eius Castra descendisset, nec alios Consiliarios descendere permisisset; adiciens, quod ad mensem adhuc Budam sustentare potuisset.“ Verum, cum iam cepisset consilia de deditioe Transsilvaniae, quam fecit regiae Maiestati, Conventus agebatur, quantum audivit, Tordae, ad quem Conventum noluit *Petrovith* interesse, sed misit suos Oratores, per quos, cum Regnicolis disvaderet *Fratris Georgii* consilia, inter alia murmuravit: „Viderent, quid essent facturi, cum non ipse Budam hostibus prodidisset, sed ille, cuius illi consilia sequerentur, et caverent, ne idem Transsilvania pateretur, quod Buda passa fuit.“ Dicens ipse Testis: se non interfuisse hisce rebus, sed a diversis personis accepisse. Et, si quid ad hanc rem faciat, illud quoque idem Testis adiecit: Quod, cum quodam tempore pranderet *Frater*, et haberet convivas, iusserat suos adolescentes, quendam scurram suum, nomine *Gregorium Naghy* vexare et percutere. Qui accedens ad *Fratrem Georgium* plorans, cur, inquit, facis me percutere, nun quid, ego Budam perdididi? Iratus ob haec verba *Frater Georgius*, diu est scurram aversatus, expulso tunc a mensa scurra furore suorum.

Actum die 4. Maii 1553. Sopronii.

Reverendissimus D. *Franciscus ab Uijlak* episcopus Jauriensis, et eiusdem loci Comes perpetuus, in Regno Hungariae Locumtenens regiae Mattis — Super Secundo Articulo dixit: Multa quidem de his audivi, sed quomodo fuerit tractatum, aut actum negotium, nescio. Interrogatus: Quid audiverit dici in his rebus de *Fratre Georgio*? Respondit: Post captam Budam audivi, quod Princeps Turcarum tribus separatim, videlicet *Fratrī Georgio*, *Valentino Torek*, et *Stephano Verbeci*, qui erant Principales apud reginam, spem dederat, si Budam tuerentur adversus regem Romanorum, se singulos Gubernatores Budae, et Regni Hunga-

riae facturum. Et ita singuli operam dabant, ne Buda veniret in manus regiae Mattis; quamvis postea, Turca eos deceperit: nam *Verbecium* interfici iussit, *Valentinum* captivum duxit. *Frater Georgius*, nescio, quo pacto evaserit. At Turca Budam in suam potestatem redegit. De aliis Articulis nihil magis particulariter scio. Interrogatus: de publica voce et fama? Respondit, a multis audivi id, quod supra dixi.

Actum Sopronii die 8. Maii 1553.

Generosus D. *Carolus de Scherentem* ¹⁾ Capitaneus Principatus Glogoviae Magnae Pragensis dioecesis, annorum circiter quadraginta et unius — Super Primo et Secundo Articulis sibi lectis et interpretatis dixit: Se nihil scire, nisi, quod audiverit *Fratrem Georgium* Budam Turcae tradidisse, et filium regis *Joannis* in Castra duxisse ad Turcam, et quod contrarium nunquam.

Super 83. Articulo dixit: Articulatam famam et opinionem de *Fratre* talem fuisse adeo, ut fatuus *Fratri Georgii*, cum quo iocari solebat, quodam die ira concitatus, Domino suo: eum infamem, seu proditorem loquentem: „Ego non prodidi Budam Turcae.“ Et hoc ipsum Testis audivit a D. *Bathori*, et aliis insignibus viris.

Interrogatus: ut aliquos nominaret ex his, qui proditorem *Fratre* appellarent? Respondit: Omnes Capitaneos regios id uno ore dixisse.

Actum Sopronii die 10. Maii 1553.

Joannes Kemín de Geren-Monostor, Transsilvanus, annorum circa 50. — respondit: se esse Oratorem Transsilvanorum ad regiam Mattem. Super Secundo Articulo dixit: Ego non interfui — sed ex ipsa Regina audivi de traditione Budae, ut in Articulo ponitur — Super Articulo 83. dixit: Alii alia dicebant, multi eum appellabant proditorem: multi e contra eum bonum virum esse asserebant. Ego nihil certi affirmare possum. Sed ille quidem erat volubilis, modo Turcis adhaerebat, modo Christianis, prout sibi commodius videbatur ad suam gubernationem, et potestatem augendam; longe enim melius illi videbatur imperare, quam in Monasterio esse.

Actum 13. Maii 1553. Sopronii.

Nicolaus Miezskowski, Boëmus, Pragensis dioecesis — aetatis 30 annorum. — Super Primo Articulo, et Secundo sibi lectis et interpretatis, dixit: Se nihil aliud scire, nisi quod publice, et a fidedignis audivit dici: *Fratrem* tradidisse Budam Turcis, et manu propria Bombardis eiacularasse in exercitum Christianorum ante Budam existentem. Et hoc cognitum fuisse ex Captivis in exercitu regiae Mattis.

Die 18. Maii 1553. in Sopronio.

Magficus et Illustris D. Comes *Thomas de Nadasdi*, Judex Curiae Regiae Mattis, perpetuus Terrae Fogaras Comes, ac Comitatus Castri Ferrei Comes, dioecesis Jauriensis. Interrogatus: An fuerit edoctus?

¹⁾ Tán: *Scherenstein*.

Maxime, quia dixit mihi Regia Mattas, ut dicam meram veritatem, neque respiciam, in aliqua re, Personam suam, aliud nihil. Et se citatum venisse ad testimonium dicendum; se neque inquisitum, aut bannitum esse, et hoc anno fuisse confessum sua peccata, et Eucharistiam suscepisse. 1)

Interrogatus: a quanto tempore circa cognoverit olim R. *Fratrem Georgium* etc? Respondit: Ab anno 1529. circa cognovi eum de facie, cum ego servirem olim regi *Joanni* (cuius fui etiam Thesaurarius loco *Aloysii Gritti*, et *Frater* esset Capellanus ipsius regis *Joannis*). Interrogatus: an fuerit aliqua inimicitia? Respondit: Credo, quod in toto mundo non fuerint maiores inimici, quam ipse *Frater*, et ego propter privatas causas et publicas; quia ille et me, et meos, et bona mea semper persecutus est, et infestavit: et Regnum Hungariae nunc in hac ruina est illius *Fratri* causa; tamen, cum Regia Mattas misisset me suo Nominem, ad componendam deditionem Transsilvaniae cum *Fratre Georgio*, deposui omnem inimicitiam ex animo, et postea discessi ab illo cum bona gratia, et sine aliquo respectu; dicam meram veritatem, quam noverim.

Super Primo Articulo dixit: Non est puer in Hungaria, qui nesciat, ista ita fuisse.

Super Secundo Articulo dixit: Ipsamet Regina mihi saepe narravit, quae ponuntur in Articulo de Buda Turcis per *Fratrem Georgium* data; et quod fuerit per ipsum impedita, ne eam Regi Romanorum cederet. Et de Transsilvania sub tributo occupata, manifestum est ex signis subsequentibus: Quia statim tributum Turcis solutum fuit.

Interrogatus: quomodo eam *Frater Georgius* impediverit? Respondit: Quia Regina erat tanquam captiva ipsius *Fratri*, et nihil ipsa poterat sine *Fratre Georgio*. Interrogatus: Quomodo *Frater Georgius* habuerit tantam potestatem? Respondit: Quia Rex *Joannes* moriens, reliquit omnia in manu *Fratri Georgii*, et confiderat illi uxorem, et filium, reliquerat eum Castellanum Budensem, cum esset etiam Thesaurarius Regni. 2) Subdens ipse Testis etiam, quod *Frater Georgius* erat unus ex iuratis, qui secundum Pacta inter Regem Romanorum, et Regem *Joannem*, debebant restituere Regnum Regi Romanorum. 3) Interrogatus: de publica voce et fama? Respondit: Non solum fuit fama, sed etiam effectus.“

1) Ezek szerint *Nádasdy Tamás* nem volt protestans.

2) Ha *Fráter György, Pálczán Péter*' kimondása szerint *Izabellát* házasság-törésre nógatta volna, nem hihető, hogy *János* király így rendelkezik; egyéb ha végrendelete már ezelőtt kész volt, 's azt hirtelen halála miatt meg nem változtathatta.

3) Erti az 1538-ki évi nagyváradi szerződést.

Következnek *Bornemissa Pál* veszprémi püspöknek ezen perben fölvevett jegyzetei.

„Anno Domini 1538. ex Lincio per Maiestatem Regiam, pace, per conditionem conclusa inter ambas Partes, missus eram ad Regem *Joannem*, et *Fratrem Georgium* in Transsilvaniam, ab illo tempore novi Mores illius et Consuetudinem semper in malo, quod Hominem Religiosum minime decuisset. *Tunc Literas non didicerat.*

Hic dicatur de Vexatione Cumanorum, et Philisteorum, et turpi Quaestura sua.

Item, Anno 1540. mortuo Rege *Joanne*, missus fui a Maiestate Regia ex Vienna ad *Fratrem Georgium*, quem in Lippa inveni cum cadavere Regis *Joannis*. Quem adhortabar Nomine Regiae Maiestatis, ut suo Promisso satisfaceret.

Post mensem, iterum sum ad eum missus Budam, cum quo, sepulto cadavere Regis *Joannis*, in eandem Sententiam iterum multa loquutus sum. Qui respondit: expectare Regis Poloniae Oratorem.

Item, Anno 1541. die 21. Augusti, vel circiter, *Frater Georgius* dedit Budam ad manus Imperatoris Turcarum, contra fidem suam, in perniciem universae Reipublicae Christianae.

Dicatur: quanta tyrannide hic Christianos mactaverit in gratiam Turcarum, quas calamitates oculi mei viderunt! et totum exercitum Regis cum munitioibus delevit funditus, sua tantum opera et industria.

Data Buda in manus Turcarum, miserabiliter profugus, bobus vectus, cum deessent equi, cum vidua regina *Isabella*, et filio Regis *Joannis* venit Varadinum.

Dicatur hic quomodo Capitulum *Frater* oppresserit, et totum Populum Partium illarum Regni.

Item, Anno 1542. Marchio Brandeburgensis Elector, cum gentibus Romani Imperii Pestam Civitatem obsedit aliquot Millibus Hungarorum Equitum auctus; sub hac obsidione *Frater Georgius*, Regina vidua, et Status Regni Transsilvaniae miserunt solennes Nuncios Viennam ad Regiam Maiestatem de cessione Regni et submissione in gratiam Regiae Maiestatis.

Hic, *Frater Georgius* resignavit Officium Thesaurariatus. Rex cum Oratoribus conclusit, et eos dimisit.

Misit me mense Decembri ad *Fratrem Georgium* Varadinum.

Hic dicatur: quomodo soluerit privationem Officii sui Thesaurariatus: et quomodo dixerit: Se errasse in restituenda Buda ad manus Turcarum, expresse proprio ore, mane.

Dicatur: quomodo iterum fui missus a Maiestate Regia Varadinum ad eum Anno Domini 1543. et restitui eum, Nomine Regiae Maiestatis in prius Officium Thesaurariatus. Et ultra hoc, in Conventu Varadiensis Nobilium aliquot Comitatum, pronunciaui eum Locumtenen-

tem Regis, et dedi ordinem, quo eum D. Andreas Bathori, in Regni Transsilvaniae Administratione, sub Nomine Regiae Maiestatis teneret. Qui Collegam non recepit; immo misit ad Regem hunc Nuncium, qui modo adest, Franciscum Pesti Nurembergam, et per summam ambitionem, pro se impetravit Supremum Judicatum in illis Regni Partibus. 1)

Eodem tempore, mense Februario, misit me ex Varadino ad Reginam viduam cum difficultate in Transsilvaniam, quam in Arce Gyula episcopatus illius Transsilvaniae reperi.

Hic dicatur: Quomodo ipsa quæta fuit de ipso Fratre Georgio, quod non omisit eam exire e Regno, uti cum Regia Maiestate, proxime per suos Oratores concluderat, ostendendo, stare ordine currus suos oneratos ad exeundum. Et qua miseria intertentioni Reginae, filii-que sui provideret, totius Regni Proventus pro se occupando, et Civitates, Arces et Munitiones quasque, sibi iurare fecisse sub Nomine Reginae, et filii sui; et ipsa interim fame et siti, cum filio suo laboraret.

Scio, post breve spatium temporis, tandem ipsum Fratrem Georgium totam Transsilvaniam, in suam potestatem redegit; Titulo Locumtenentiae, Thesaurariatus, et Judicatus Supremi usum fuisse sub Nomine Regiae Maiestatis; et tamen sub Nomine filii Regis Joannis, et Reginae Proventus Regni intra, et extra Transsilvaniam, pro se percepisse.

Item, scio, totam Transsilvaniam, in omnibus suis Partibus, variis exactionibus, et intolerabilibus tributis Caputum, atque Hostiorum quamdiu vixit, adeo oppressisse, expilasse et desolavisse, ut nemo verbis satis explicare possit varios, ac vario expilationis, et executionis colores et praetextus fingendo, pro suo, in malo semper ingenio.

Item, scimus etiam, Fratrem Georgium contra Reginam, et filium eius Bellum movisse, proptereaque ipsa, ex persvasione Consiliariorum suorum, et Petri Petrovith, eum ab Officio Thesaurariatus deponere voluit, et de tota Administratione sua Rationem et Computum accipere ita, ut amplius nullae literae authenticae sub Sigillo ipsius Fratris Georgii: sed filii sui emanent, nec ipse in posterum Nomine Publico, ad Turcam mittat pro aliquo negotio.

Audivi a secretioribus Servitoribus ipsius Fratris Georgii ad hunc modum conscribendorum Militum, Centum Millia Florenorum, paratarum pecuniarum, exposuisse.

Anno Domini 1551. quid ille in obsidione Lippae, et Solymos egerit, quomodo Vlm an um liberaverit? non vidi, quia non interfui; fui enim sub eo tempore Viennae semper. Audivi facta sua multa partim ex Relatione fidedignorum Hominum: partim vero audivi in Consilio secreto Regiae Maiestatis suas Literas legi coram ipsa Regia Maiestate, quae quid continuerunt, ipsamet Regia Maiestas, quae eas Lite-

1) Quidquid agit mundus, monachus cupit esse secundus.

ras in specie habet, dicere poterit; mihi licere non puto, quae in Consilio Suae Maiestatis acta sunt, salvo Juramento meo, propalare.

Anno Domini 1552. fui missus per Maiestatem Regiam, mortuo Fratre Georgio, in Transsilvaniam, in negotiis Regni illius et Regiae Maiestatis, et egi negotia mihi credita cum Collega D. Georgio Venero, mensibus circiter quatuor. Audivi multa ex facto ipsius Fratris Georgii partim a communi Populo, et Clero, partim a suis intimis Familiaribus et Servitoribus, Officialibus, Secretariisque.

Et hic dicantur ea omnia ordine.

Item, vidi locum, ubi expiravit. Vidi per eum semidestructam Ecclesiam, quae Monasterium erat Fratrum Praedicatorum S. Dominici, vel Augustini, redactum per ipsum in Fortalitium, loco sacro prophanato.

Audivi istic querelas Populi de oppressionibus, quas passi sunt circiter sex Annis in labore duro aedificationis illius, cum morte multorum Hominum utriusque sexus, et plurimorum redactorum in perpetuam mendicitatem.

Item, vidi Arcem Új-Vár, Novam, alio nomine, per eum aedificatam a fundamento, in territorio episcopatus Varadiensis in Transsilvania: tamen destructa Arce priore Bálványas, nondum perfecto, vel absoluto labore. ¹⁾

Audivi hic quoque, et passim in Comitatibus, propinguis Villis, Oppidis, et Civitate Regia Dees querelas ad Sidera suspirantium, quibus laboribus oppressi sunt miseri Populi, quorumcunque subditi, et Coronae Regni, sub Annis his, quibus aedificari Arx illa coepta fuit per ipsum Fratrem Georgium.

Deesienses signanter dicebant: se devenisse in summam paupertatem, et illam Civitatem Regiam in extrema quasi desolatione Inhabitantium, et aedificiorum, propriis oculis vidimus.

Item, audivimus multa passim in illo Regno a bonis Nobilibus: de falsis Sententiis in Causis Judicialibus per eum pronunciatis, data opera in favorem Personarum, et quodcunque in commodum proprium.

Item, scio, ipsum Fratrem Georgium Bona quaedam possessionaria Abbatiae Kolos de Monostor in Transsilvania prophanasse, et Capitaneo gentium suarum Paulo Bank dedisse in praeiudicium Ecclesiae, seu Abbatiae eiusdem.

Item, scio, eum ferme nunquam dixisse Verum Regiae Maiestati in sua Responsione, in aliquo negotio.

Item, scio, ipsum per ambitionem, educta Regina Isabella ex Transsilvania cum filio suo, occupasse episcopatum Transsilvaniae, et

¹⁾ A'régi magyarok minden újonnan épült várat Új-Várnak neveztek, mint: Heves-Új-Vár, Sáros-Új-Vár, Liptó-Új-Vár, Oláh-Új-Vár, Pest-Hegy-Új-Vár sat.

tenuisse usque ad mortem suam Praeposituram in eadem Ecclesia, Archidiaconatum, et Beneficia pinguiora, pro suo lubitu, pro se, propria autoritate tantum.

Item, scio, ipsum, contra Ordinem suum et Statum, ambivisse Officium prophanum Vayvodatus Transsilvaniae, et exercuisse illud, obtento Titulo eum et simul usum fuisse, in ignominiam, et Ordinis sui apertam derisionem.

Item, scio, aliquos Siculos interficere fecisse, Jure, vel Iniuria? nescio.

Audivi in Transsilvania, quod exercitus Regiae Maiestatis deleere voluit, et ab Vlimano fuit inescatus hac spe, quod ab Imperatore Turcarum, Dominus perpetuus Regni Transsilvaniae, opera sua constitueretur.

Scio certo, eum egisse per literas apud Regiam Maiestatem, ut illos punire faciat, qui dimissum Vlimanum ex Solymos in itinere aggressi erant, contra suum Salvum Conductum.

Vidi etiam suas literas, et audivi legi, quod suo consilio Vlimanus dimissus est, propter Regni commodum.

Contrarium audivi in Transsilvania, videlicet: quod dimiserit Vlimanum propterea, quod promiserat sibi apud Caesarem Turcarum effecturum, ut ipse relinquatur per Caesarem Turcarum in pacifico Dominio Regni Transsilvaniae, quoad vixerit.“

„Scriptum, et exemplatum ab originali Scriptura Pauli Borne-misza episcopi Veszprimiensis, in praesenti Processu, ut Testis examinatus, quam ipse suamet manu scripsisse pro Memoria Testimonii sui ferendi dixerat. Quod auscultatum et collationatum concordat.

Hanc tamen Scripturam episcopus ipse non produxit, neque, ut in Processu insereretur, ipse, vel alius quispiam, petiit: sed Reverendus D. Nuncius Apostolicus, de consensu dicti episcopi, pro maiori et clariori Informatione, ex se hic describi et inseri voluit. Quod tamen valeat, in quantum valere potest, absque praeiudicio etc.“

Laurentius Magius Notarius
manu ppria.

Ezer szerencse az emberiségre nezve, hogy az illyen szörnyek, minő *Fráter György* volt, csak gyéren teremnek és ritkán tűnnek föl a' világon, mint a' rémítő üstökösök. Illy emberek magokért a' közjót is föláldozzák, 's mind azokat, kik útjokban állanak, fenevadként letipornak, rajtok a' hit sem fog, mert mitsem hisznek, mire elég példa e' szerzetes férfiú, kit *Mehemet* romániai beglerbég 1550-ben az erdélyieknek röviden, de igazan lefestett eme' soraiban: „hogy ez, noha Barát, és alázatos ruhában, Barát módon jár, de maga ez világi fösvényiségért ő hitit megszegte, és rakva ördöggel.“

Megértvén a' római udvar e' borzasztó tetteket, 's ezeknél még sokkal többeket, mert a' kérdő pontok 87-re mentek, gyilkosait az egyházi kereset és fenyíték alól nem csak fölmentette, hanem őket büntetleneknek nyilvánította. Ezek iránt keletkezett levelének tartalma, így hangzik:

„In Nomine Domini Amen. Noverint universi, presens publicum Instrumentum visuri, lecturi, pariter et audituri: Quod alias Sanctissimus in Christo Pater et Dominus noster, Dominus Julius, Divina Providentia, Papa Tertius, Causam, et Causas, de quibus in infrascripta Sententia fit mentio, Reverendissimis et Illustrissimis Dominis: Jacobo Puteo, Fabio Mignanello, et Joanni Baptistae Sancti Clementis, ac Petro Paceco, Sancte Romane Ecclesie Cardinalibus, vive vocis oraculo, ut Sua Beatitudo, in eadem infrascripta Sententia asserit, commisit, ac post commissionem huiusmodi, subsequenter idem Dominus noster Papa, quasdam suas, in forma Brevis, literas, ad Reverendum Patrem Dominum Hieronimum Martinengum suum apud Serenissimum et Illustrissimum Principem et Dominum Dominum Ferdinandum, Divina favente Clementia Romanorum, et Hungarie Regem, Oratorem direxit, quod hic, brevitatis causa, inseri omisimus. Quarum quidem literarum vigore, idem Reverendus Pater Dominus Hieronimus Martinengus Orator prefatus, ad receptionem Juramentorum ac Productionem et Examen Testium, in dictis Partibus Hungarie existentium, rite et legitime procedendum duxit, atque processit, ac quaecunque Acta, dictarum literarum vigore, in eisdem Partibus Hungarie habita et facta, ad Romanam Curiam legitime transportandum duxit, et transportavit, dictisque Processibus ac Literis, Scripturis, Munimentis, Testiumque Dictis et Depositionibus, in Scriptis fideliter redactis ac transmissis, ac per Reverendissimos et Illustrissimos Dominos Dominos: Jacobum Cardinalem Puteum, Fabium Cardinalem Mignanellum, et Joannem Baptistam Cardinalem Sancti Clementis, visis, intellectis, et mature ac diligenter consideratis, ad Relationem supra dictorum Illustrissimorum et Reverendissimorum Dominorum Cardinalium ¹⁾, idem Sanctissimus in Christo Pater et Dominus noster, Dominus Julius, Divina Providentia Papa Tertius, in Causa, et Causis, de quibus in infrascripta Sententia fit mentio, ad ulteriora procedendo, suam diffinitivam in Scriptis tulit, et promulgavit Sententiam, sub hac Verborum Serie, videlicet: „Salvatoris et Domini nostri Jesu Christi, ac Sanctissime Trinitatis Nomine invocato, per hanc nostram diffinitivam Sententiam, quam, in Throno Justitie sedentes, et solum Deum pre oculis habentes, ferimus in his Scriptis, in Causa, que per Nos, alias dilectis Filiis nostris: Petro Sancte Sabine, Jacobo Sancti Simeonis, Sancti Silvestri, et Joanni Baptiste

¹⁾ A' bíbornokoknak csak VII. Orbán pápa adott Eminentissimus címet.

Sancti Clementis, Titulorum Sancte Romane Ecclesie Presbiteris Cardinalibus per eos audienda et cognoscenda, ac Nobis referenda, delegata et commissa fuit, de, et super eo: Quod, cum quondam Frater Georgius episcopus Waradiensis, in Sancte Romane Ecclesie Cardinalium Numerum per Nos assumptus, Jussu charissimi in Christo Filii nostri Ferdinandi Romanorum Regis Illustris, interfectus fuisset, a nonnullis pretenderetur, ipsum Ferdinandum Regem, eiusque in Hungarie, et Transsilvanie Partibus Locumtenentem Bellicum, et alios, quorum consilio et opera, ipse Ferdinandus Rex ad conficiendum tale homicidium usus erat, Censuras ecclesiasticas, et alias etiam Corporis afflictivas penas, de Jure communi, contra talia Perpetrantes statutas incurrisse et incidisse. Cum tamen, ex opposito, ipse Ferdinandus Rex, id, sine fraude factum esse, impuneque, attento Tractatu, quem dictus Frater Georgius cum perfidis Turcis habebat, et aliis pro ipsius Ferdinandi Regis parte allegatis et probatis, facere licuisse assereret, Rebusque aliis, in ipsius Causa actis, latius deductis, versa fuit, et vertitur. Quia per dictorum: Jacobi et Fabii ac Joannis Baptiste Cardinalium Relationem, in absentia dicti Petri Cardinalis, qui iam dudum in Regno Neapolitano degit, Nobis factam, invenimus Allegata pro parte dicti Ferdinandi Regis et Consortium, ad effectum eorum Excusationis, ab Incursu Censurarum, et Penarum predictarum, abunde probata et verificata esse; pronunciamus, sententiamus, decernimus et declaramus: prefatum Ferdinandum Regem, eiusque in illis Partibus Locumtenentem Bellicum, omnesque et singulos alios, qui ad prefati Fratris Georgii interfectionem, et in ea, ipsi Ferdinando Regi consilio, favore, vel opera inservierunt, nullas Censuras, nullas Penas incurrisse, neque mereri, Literasque super Presentibus, in forma Brevis, seu etiam sub Plumbo, etiam pro Singulis Personis, quas premissa concernerent, ita, ut unius cuiusque proprium Nomen, Cognomen, et Patria exprimi possit, separatim, prout eis, et cuicumque ipsorum videbitur, expediri posse volumus. Itapronunciamus Nos Julius Catholice Ecclesie Episcopus.“ Lecta et in Scriptis promulgata fuit hec diffinitiva Sententia per Sanctissimum in Christo Patrem et Dominum nostrum, Dominum Julium, Divina Providentia Papam Tertium, Rome apud Sanctum Petrum, in Palatio Apostolico, et in Cameris Sue Beatitudinis, sub Anno a Nativitate Domini, Millesimo, Quingentesimo, Quinquagesimo Quinto, Indicione Decima Tertia, Die vero Jovis, Decima Quarta Februarii, Pontificatus eiusdem Sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri, Domini Julii, Divina Providentia, Pape Tertii, Anno Quinto. Presentibus ibidem Reverendissimis et Illustrissimis Dominis, Dominis: Hieronimo de Capite Ferreo, Nicolao de Sermoncta, ac Innocentio de Monte, eiusdem Sancte Romane Ecclesie Cardinalibus, et quam pluribus aliis Testibus, ad Premissa vocatis specialiter, atque rogatis.

(P. H.)

Et Ego Guillelmus Relion, Clericus Nanetensis dioecesis, Publicus, Apostolica Authoritate, ac Cause huiusmodi, in locum Reverendi Patris Domini Francisci Barhodi, Abbatis Ambroniasii, Sanctitatis Sue Cubicularii et Assistantis Secreti Notarius, ac Scriba Deputatus, quia dicte diffinitive Sententie Prolationi, una cum prenominitis Reverendissimis et Illustrissimis Dominis Cardinalibus Testibus presens interfui, ac in Notam sumpsi, et ideo presens Publicum Sententie Instrumentum subscripsi, et publicavi, ac Signo, et Subscriptione meis solitis, subscripsi, signavi et publicavi. In fidem, robur et testimonium premissorum rogatus et requisitus.

Az eredeti létezik az országló fölséges ház' titoklevéltárában.

Vajha *Fráter György* lett volna utolsó, ki e' hazát önzésének föláldozta, kiről igazán mondja *Horváth Mihály*, A' Magyarok' Történetében: „Hogy ő sem *Ferdinánd*hoz, sem a' törökhöz nem szított őszintén, 's miként a' szükség kívánta, majd alázatos, majd hazug, majd merész leveleinek minden sorából kitűnik a' határtalan nagyravágyás, mellytől zaklatva, az egykori igénytelen kályhafűtő 's figyelemre sem méltatott szerzetes fráter, életének fő céljául tűzte ki, hatalmát Erdélyben *Ferdinánd*, és *Szulejmán* közt megállapítani.“

Nevezetes, hogy ez a' lángeszű, nagyravágyó, cselvetésben és színlésben egyformán ügyes, rendkívüli ember, még 1538-ban sem tudott írást, nem volt tanúlt, mint *Bornemisza Pál* veszprémi püspöktől hallók: „Tunc adhuc literas non didicerat.“ Pedig ekkor már mint egy 56 éves lehetett. Rendetlen indulatainak nem volt ura, pedig az élet' maximája „Cognosce te ipsum, et nihil nimis.“